

АДАБИЁТ 6

Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи
6-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ

*Вазорати таълими халқи Ҷумҳурии
Ўзбекистон ба нашр тавсия намудааст*

ТОШКАНД
2022

УЎК 821.222.8(075.3)
КБК 83.3(5Тож)я72
Э 94

Илҳом Эшонқулов, Ҷумъаназар Эшонқулов, Рамазон Абдуллоев

Муҳаррири масъул:

Доктори илмҳои филологӣ, профессор Ҷумъа Ҳамроҳ

Муқарризон:

Наргис Нарзуллоева – омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд;

Мижгона Ходжаева – омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 19-уми ноҳияи Пасдарғами вилояти Самарқанд;

Ҳилола Норбоева – омӯзгори фанни забон ва адабиёти тоҷики мактаби таълими миёнаи умумии рақами 37-уми ноҳияи Самарқанди вилояти Самарқанд.

АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

– муҳокима мекунем

– бо гурӯҳ кор мекунем

– ҳамроҳ кор мекунем

– тест (pisa)

– муқоиса мекунем

– барои хониши мустақилона

Макети оригиналӣ ва концепсияи дизайнӣ аз ҷониби хонаи эҷодии таъбу нашри «O'zbekiston» коркард шудааст.

Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби Республика чоп шудааст.

ISBN 978-9943-8174-3-2

© Маркази таълими Республика, 2022

МУНДАРИЧА

БОБИ I АСАРИ БАДЕЙ – ГАНЦИНАИ МАЪНАВИЯТ

Адабиёти бадеӣ ва маънавияти инсон	5
Аҳамияти китоб дар тарбияи инсон	8

БОБИ II ҲАР ЯК РӯЗ – ДАРСИ ИБРАТ

Садриддин Айни	13
Порча аз асари «Мактаби кӯҳна»	14
Мирзо Турсунзода	24
Шеърӣ «Ватан»	26
Шеърӣ «Дӯстонро гум макун»	28
Ҷалол Иқромӣ	31
Порча аз романи «Духтари оташ»	32
Сотим Улуғзода	42
Порча аз повести «Субҳи ҷавонии мо»	44
Фазлиддин Муҳаммадиев	53
Ҳикояи «Рӯзи дафни Усто Оқил»	55
Ғафур Ғулом	64
Порча аз қиссаи «Бачаи шум»	66
Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи ҳаҷв ва мутоиба	75

БОБИ III АСРОРИ СУХАН

Сурудҳои халқӣ: «Алла», «Бойчечак» ва баёни мазмуни онҳо	78
Сурудҳои халқӣ: «Барфӣ», «Об омаду об омад» ва баёни мазмуни онҳо	82
Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи суруд ва навъҳои он	85
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ	87
Мавзӯи Ватан, ватандӯстӣ дар эҷодиёти Рӯдакӣ	89
Панду ахлоқ дар ашъори Рӯдакӣ	92
Саъдии Шерозӣ	96
Ҳикоятҳо аз «Гулистон»	98
Абдураҳмони Ҷомӣ	103
Ҳикоятҳо аз «Баҳористон»	104

Алишер Навоӣ	109
Рубоӣҳо	110
Лев Николаевич Толстой	112
Порча аз китоби «Кӯдакӣ. Навҷавонӣ. Ҷавонӣ»	114

БОБИ IV САРГУЗАШТҲОИ ҒАРОИБ ВА ОЛАМИ ФАНТАСТИКА

Ҳикояи саргузаштии ибратбахш аз «Чор дарвеш»	119
Ҳикояи саргузаштии ибратбахш аз «Синдбоднома»	125
Абдумалик Баҳорӣ.....	130
Порча аз повести «Ду моҳи пурмағал», қиссаи «Алиҷону Азиз»	131
Абдулҳамид Самад	136
Ҳикояи «Дарс»	136
Адаш Истад.....	142
Ҳикояи «Чароғи сеҳрнок»	143
Асқад Мухтор	149
Ҳикояи «Атр»	150
Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи асари фантастикӣ	157
Пауло Коэлио	159
Порча аз китоби «Кимиёгар» (қисми якум)	160
Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи детектив	165

БОБИ V ЭҲСОСИ РАНГИН

Раҳим Ҷалил.....	168
Ҳикояи «Нақши Темурмалик»	169
Болта Ортиқзода	175
Ҳикояи «Себи орухӯр».....	176
Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи портрети асари бадеӣ	181
Лоиқ Шералӣ.....	182
«Қасидаи модар».....	184
«Баччагям бекасу танҳо гузашт...»	187
Баҳманёр.....	190
Ҳикояи «Ғавазни чанбаршохи ман»	191
Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи образ ва ё тимсоли бадеӣ	202
Чўлпон	205
Ҳикояи «Лолаи зери барф»	206
Ҷонатан Свифт	212
Порча аз асари «Саёҳати Гулливёр»	213
Назарияи адабиёт: маълумот дар бораи воситаҳои тасвири бадеӣ	221

БОБИ I

АСАРИ БАДЕЙ – ГАНЦИНАИ МАЪНАВИЯТ

АДАБИЁТИ БАДЕЙ ВА МАЪНАВИЯТИ ИНСОН

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба адабиёти бадеӣ ва маънавияти инсон маълумот меги-
рем;
- дар бораи предмет, вазифаи маърифатбахшӣ ва тарбиявии
адабиёт таассурот ҳосил мекунем.

Адабиёт калимаи арабӣ буда, шакли ҷамъи «адаб» аст ва маънои фазилатҳои маънавӣ (одоб, хулқи нек, хушгуфторӣ, хушрафторӣ ва ғайра)-ро дорад.

Адабиёт ба маънои васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Агар адабиёти сиёсӣ, илмӣ ва ғайра дар назар дошта шуда бошад, ин дарки адабиёт ба маънои васеъ аст. Агар адабиёти бадеиро дар назар дошта бошем, маънои маҳдуд ё мушаххасаш он аст, ки маҷмӯи асарҳои бадеиро дар бар мегирад. Адабиёти бадеӣ ҳақиқати ҳаётро ба воситаи тасвири манзара ва нақшҳои бадеӣ дар симои одамон, табиат, шароиту муҳити зист инъикос менамояд. Нақшҳои бадеӣ манзараҳои ҳаёти зоҳирӣ ва ҳолати ботинии инсонро фаро мегиранд.

Адабиёти бадеӣ дониши моро дар бораи таърихи гузашта, тамаддун ва фарҳанги ватанию ҷаҳонӣ зиёд мекунад. Аз мутолиаи адабиёти бадеӣ мо бо тасвирҳои пуробуранги бадеии офаридаи нависанда дучор мешавем, ки онҳо хулқу рафтори намуна доранд ва мо аз

Адабиёт – 1. Донишҳои марбут ба илми адаб, ки аз илмҳои гуногун ба мисли илми арӯз, бадеъ, қофия, луғат, сарфу наҳв ва ғайра иборат аст. 2. Асарҳои адабӣ, маҷмӯи осори адабӣ.

Бадеъ – 1. Ҳар чизи нав, тозабаромад; аҷиб, ҳайратангез. 2. Нав, ҷадид, тоза.

онҳо ибрат мегирем. Нақшҳои наҷибу адабиёти бадеӣ моро дар рӯҳияи нақӯкорӣ, покизаахлоқӣ, боинсофӣ ва раҳмдилӣ, вафодорию садоқат, меҳнатдӯстию рағбат ба илму ҳунар, шарафмандию ҳисси ифтихор, инсондӯстию меҳанпарварӣ, қавииродагию мубориза дар роҳи расидан ба мақсад, боҳимматию ҷавонмардӣ, нотарсию ростқавлӣ, ҷасурию шучоатмандӣ, хулоса, хислатҳои ҳамидаи инсонӣ тарбия намуда, ниҳод ва тинати моро аз танбалӣ, ҳирсу ҳасад, бухлу кина, бадбинию беадолатӣ, дар маҷмӯъ аз тамоми хислатҳои бад пок мекунад. Ҳангоми мутолиаи адабиёти бадеӣ лафзи равону шеваи нависанда, тасвири манзараҳои табиати дилфиреб, васфи симою сурати зебо ва дилкаши қаҳрамонҳои мусбат, лутфу нозукбаёнӣ, истифодаи воситаҳои тасвири бадеӣ ва санъатҳои лафзӣ ҳисси зебопарастии мо бедор мешавад, завқи эстетикӣ моро ба сайри боғу бӯстони олами зебоӣ раҳнамун месозад. Аз ин рӯ, адабиёти бадеӣ аҳамияти барҷастаи таълимӣ – тарбиявӣ ва эстетикӣ дорад.

Адабиёти бадеӣ аз эҷодиёти шифоҳии халқ – фолклор сарчашма мегирад. Ҳатто, дар замонҳое, ки хат вучуд надошт, одамон суруд мехонданд, нақлу ривоятҳо ҳикоя мекарданд, афсона мегуфтанд. Матни сурудҳо дар шакли назм ва матни нақлу ривояту афсонаҳо дар шакли наср маҳсули эҷодиёти шифоҳии мардум буд. Бинобар ин, адабиёт моли халқ аст ва бояд барои халқ эҷод шавад. Баробари инкишофи ҳаёт, ҷомеа, илм ва фарҳанг адабиёт низ ривоч ёфт.

Тамоми осори бадеӣ ба се ҷинси адабӣ ҷудо шуд: назм, наср, драматургия. Асарҳои манзумро аксар асарҳои лирикӣ мегӯянд, ки ба онҳо дубайтӣ, рубоӣ, қитъа, ғазал, мусаммат ва ғайра дохил мешаванд. Асарҳои мансурро асарҳои эпикӣ (аз калимаи эпос, яъне нақлӣ гирифта шудааст) меноманд, ки жанрҳои ҳикоя, латифа, очерк, қисса, роман ва дигар асарҳои калонҳаҷми нақлиро дар бар мегирад.

Мафҳуми истилоҳӣ ва маънии лугавии «адаб»-ро байни ҳамдигар мубодилаи афкор кунед ва шарҳ диҳед.

Адабиёт санъати суҳанварӣ буда, ҳаёт ва воқеиятро ба воситаи образҳои бадеӣ меомӯзад ва фарқи он аз намудҳои дигари санъат ҳам дар ҳамин аст. Образ ин тимсоли ягон чиз, воқеа ва қаҳрамон аст, ки бо воситаи мушобеҳат (монанд гардонидан) ва пардозу парвози тахайюлу андешаҳои шоируна ифода мешавад. Масалан, шоир предметҳои ҳархела – гул, дарахт, кӯҳ, ситора, дарё, замин, одамони гуногун ва

Образ – тимсол, суvari хаёл, муҳокот.

воқеаҳои иҷтимоию сиёсиро тасвир карданӣ мешавад, вале онҳоро ӯ айнан мисли таърихнавис ва ё олими биологу астроном муаррифӣ накарда, бо хаёли бадеиаш таҳлил ва бо сифату муқоисаҳо ҳамроҳ оварда, ба таври шоирона ва ҳиссиётотар тасвир менамояд. Ин тасвирҳои ӯ образнок офарида мешавад. Образ дар адабиёти тоҷик ба маънои он ва мазмуннокии он далолат мекунад. Ҳар чӣ қадар шеърҳо образнок бошанд, ҳамон андоза сермаъно, гуногунпахлӯ ва таъсирбахш садо медиҳанд ва шеърҳои шоирони гузашта аз ин гуна образҳо бой ҳастанд.

Ҳамин тавр, адабиёт бе образ вучуд дошта наметавонад, хусусан, дар адабиёти тоҷик образ бори маънӣ кашида, мазмуни шеърҳоро пурраву мукамал мегардонад.

Образи бадеӣ бо эҳсосот ва хаёли шоирона вобаста аст. Шоирони гузаштаи мо, аз ҷумла Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Хайём, Саъдӣ, Ҳофиз хаёли баланди шоирона ва эҳсосоти шеърӣ парвоздор доштанд. Аз ин рӯ, шеърҳо ва образҳои онҳо мукаммалу рангоранг садо медиҳанд.

ТЕСТ (PISA)

1. Панди зерин, ки ба адаб бахшида шудааст, ба қалами кадом адиб тааллуқ дорад?

Луқмонро гуфтанд: «Адаб аз кӣ омӯхтӣ?» – Гуфт: «Аз беадабон: ҳар чӣ аз эшон дар назарам нописанд омад, аз он парҳез кардам».

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ	Абулқосим Фирдавсӣ	Саъдии Шерозӣ	Ҳофиз Шерозӣ

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Доир ба адабиёт ва адабиёти бадеӣ мубодилаи афкор кунед. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро муҳокима намоед.
2. Доир ба фарқи шахси боодоб ва беодоб фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намуда, ба мавзӯ вобаста кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Чамъоварӣ намудани байт ва панду ҳикматҳо аз эҷодиёти суханварони гузашта дар бораи калимаи «адаб» ва шарҳу таҳлили он тавсия карда мешавад.

АҲАМИЯТИ КИТОБ ДАР ТАРБИЯИ ИНСОН

Китоб калимаи арабӣ буда, дар лугатҳо ба маънои маҷмӯаи навиштаҳои ҷилдшуда, чизи навишташуда, нома, мактуб ва хат омадааст.

Замоне, ки инсоният хатро ба вучуд овард, донишу ақидаҳои хешро дар шакли китоб омода сохт, то ки насли оянда аз он баҳравар гардад. Ҳамин тавр, осори таърихӣ, илмӣ, динӣ ва бадеии ниёгон (ниёкон) дар шакли китоб то замони мо омада расидаанд.

Дар тавсифу ситоиши китоб гузаштагонамон суханҳои зиёде гуфтаанд, ки ҳар як гуфтори онҳо барои мо чун дурри гаронбаҳо арзишманд мебошад. Масалан, Абдурахмони Ҷомӣ дар васфи китоб чунин шеър гуфтааст:

Зи дониш бахшадат ҳар дам кушоде.	<p>Аниси кунҷи танҳои китоб аст,</p> 	Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст.
Бувад бе музду миннат устоде,		

*Дарунаш ҳамчу гунча аз варақ пур,
Ба қимат ҳар варақ з-он як табақ дурр.*

Шоир дар ҷойи дигар ба китоб баҳои бештаре додааст:

*Хуштар зи китоб дар ҷаҳон ёре нест,
Дар ғамкадаи замона ғамхоре нест.
Ҳар лаҳза аз ӯ ба гӯшаи танҳой,
Сад роҳате ҳасту ҳаргиз озоре нест.*

Аз абёти дар боло овардашуда бармеояд, ки китоб барои инсон «аниси кунчи танҳой»-ю «фурӯғи субҳи доной» ба шумор рафта, дар ҷаҳон аз ӯ беҳтар ёреву ғамхоре нест ва аз китоб роҳати зиёде метавон гирифтун ҳеҷ гоҳ кас аз он озоре нахоҳад дид.

Асосгузори шеърӣ форсӣ тоҷик Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ барҳақ гуфтааст:

*Ҳеҷ ганҷе нест аз фарҳанг беҳ,
То тавонӣ рӯй бар ин ганҷ неҳ.*

Китоб дар тарбияи инсон нақши бениҳоят бузург дорад. Китобҳои нодире ба мисли «Ҳазору як шаб», «Қобуснома»-и Унсуролмаолии Кайковус, «Саргузашти Ҳотами Той», «Самаки айёр», «Ҷомеъ-ул-ҳикоёт», «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдӣ, «Баҳористон»-и Абдураҳмони Ҷомӣ, девонҳои Саъдию Ҳофизи Шерозӣ ва ғайраро мардум бо шавқу рағбати зиёд мутолиа мекунанд. Аксари китобҳои, ки аз ниёконамон ба мерос мондаанд, имрӯз дархури ниёзҳои мардум мебошанд. Чунки мазмуну мундариҷаи ин китобҳо ҳама панду ахлоқӣ ва тарбиявӣ мебошанд, ки дар баланд бардоштани маънавияти инсон мавқеи намоёнро ишғол менамоянд.

Китоб волотарин ганҷинаи инсоният аст. Он дастуру раҳнамои беғараз, ки ҳамагонро ба пиндору рафтору кирдори нек ҳидоят менамояд ва ҷодаҳои зиндагиро мунаввар мекунад. Китоб аҳли башарро аз ҷаҳолат эмин медорад, он торикиро маҳв намуда, равшани меофарад.

БУЗУРГОН ДАР СИТОИШИ КИТОБ

«Ман китобро чун гул мебӯям, чун шахси меҳрубонтарин дар оғуш мегирам ва чун сӯҳбатнигори вафодортарин дӯст медорам».

* * *

«Китоб оинаи шаффофттарин аст, фақат гуноҳро намегӯяд ва илмро тӯҳфа менамояд».

Екатеринаи Бузург

* * *

«Китоб – ин решагузори хирадмандист».

Коминский Ян Амос

* * *

«Китоби нағз – васиятномаи беҳтарини нависанда ба инсоният аст».

Донна Леон

* * *

«Китоб намиранда аст – насли абадии фаъолияти инсонист».

С. Самайлис

* * *

«Офарандаи китоб муаллиф аст – тақдири минбаъдаи китоб ба вичдони ҷамъият супурда мешавад».

Аз халқ

* * *

«Инсоният аз фикри солим бозмемонад, агар аз китобхонӣ даст кашад».

Денни Дидро

* * *

«Халқи аз китоб маҳрум ба инсоне шабоҳат дорад, ки бе оина рӯи худро дида наметавонад».

Расул Ҳамзатов

ХОНДАНИ КИТОБ ВА МАНФИАТҲОИ ОН

- Китоб – хотираро мустаҳкам мекунад.
- Китоб – доираи тафаккур ва маънавиятро ривоч медиҳад.
- Китоб ҷаҳонбиниро васеъ мекунад.
- Бо ӯ шумо як нутқи бемуқсон ва раван хоҳед дошт.
- Шумо беҳато навиштанро меомӯсед.
- Шумо хоксор ва обрӯманд хоҳед буд.

ТЕСТ (PISA)

1. Муаллифи шеъри зеринро, ки ба китоб бахшида шудааст, муайян кунед?

*Минбари хониш – китоб,
Раҳбари дониш – китоб.
Ҳамдами дилсӯзи мост,
Маърифатомӯзи мост.*

			
Али Бобочон	Мирсаид Миршакар	Гулрухсор	Лоиқ Шерали

2. Чистонро хонед ва ба кадом ашъи хониш таааллуқ доштанашро ёбед?

*Як парча замин доштем,
Тухми сиёҳ коштем.
Бо чашми худ бидидем,
Бо ақли худ шинохтем.*

			
Дафтар	Қалам	Китоб	Рўзнама

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳ ҷудо шавед. Доир ба китоб ва аҳамияти он мубодилаи афкор кунед. Дар асоси мавзӯ тақдирот тайёр кунед ва онро муҳокима намоед.
2. Доир ба фарқи китоб ва филм фикру мулоҳизаи худро бо ҳамсабақон баён намоед ва ба мавзӯ алоқаманд кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҷамъоварӣ намудани байт ва панду ҳикматҳо аз эҷодиёти суҳанварони гузашта дар бораи «китоб» ва шарҳу таҳлили он тавсия карда мешавад.

БОБИ II

ҲАР ЯК РЎЗ – ДАРСИ ИБРАТ

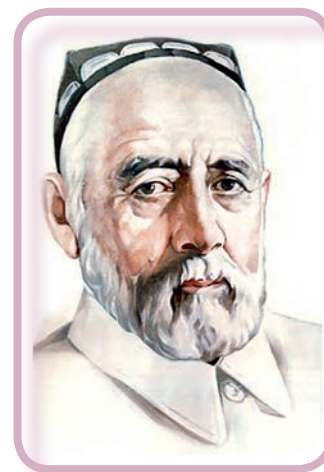
САДРИДДИН АЙНӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи шарҳи ҳол, эҷодиёти нависанда, мазмун ва мӯҳтавои «Мақтаби кӯҳна» маълумот пайдо мекунем;
- чараёни таълими замони гузашта ва ҳозираро муқоиса мекунем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Устод Садриддин Айнӣ асосгузори адабиёти муосири тоҷик аст. Ӯ 15 апрели соли 1878 дар деҳаи хушманзараи Соқтарейи тумани Ғиждувони вилояти Бухоро таваллуд шудааст. Айёми бачагии устод Айнӣ дар ду деҳаи Бухоро, тобистон дар Соқтарей, зимистон дар Маҳаллаи Болои тумани Шофирком гузаштааст. Устод Айнӣ давраи бачагӣ ва умуман, ҳаёти худро дар «Ёддоштҳо»-яш хеле самимӣ ва муфассал тасвир кардааст. Вале, хушиҳои даврони бачагӣ барои устод Садриддин Айнӣ дер давом намекунад. Тобистони соли 1889 дар синни 11-солагӣ ӯ аввал аз падар, пас аз чиҳил рӯз аз модар ҷудо гардид. Тарбияти бародарони хурдсолар ба дӯши ӯ монд. Вай ба тамоми саҳтиҳои рӯзгор тоб оварда, бародаронашро парасторӣ мекард. Аммо орзуи хондан ва соҳибилм шудан ҳеҷ аз дили ӯ намерафт.

Пас аз як соли вафоти падару модар, дар синни 12-солагӣ устод Айнӣ ба Бухоро раҳсипор мегардад. Дар мадрасаҳои гуногуни Бухоро «Мири араб» (1890–1891) «Олимхон» (1892–1893),

«Бадалбек» (1894–1896), «Ҳоҷӣ Зоҳид» (1896–1898) «Кӯкалтош» (Аз соли 1899 то 1917) таҳсил менамояд.

Садриддин Айнӣ дар ибтидо бо таҳаллусҳои Сифлӣ, Мӯҳтоҷӣ, Ҷунунӣ шеър менависад ва аз соли 1896 таҳаллуси Айниро ба худ қабул менамояд, ки фарогири маъниҳои зиёд аст.

Устод Айнӣ асосгузори адабиёти муосири тоҷик, академики Академияи фанҳои Тоҷикистон, нахустин Президенти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Садриддин Айнӣ 15 июли соли 1954 дар шаҳри Душанбе аз олам ҷашм пӯшидааст.

АСАРҲОИ САДРИДДИН АЙНӢ

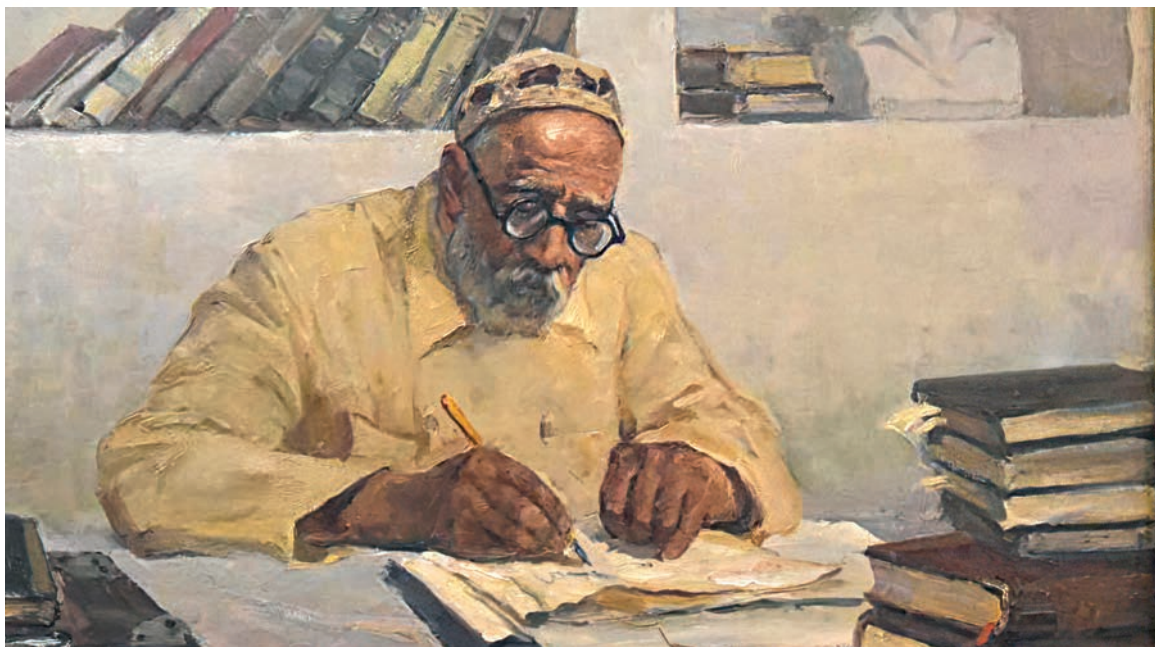

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

ПОРЧА АЗ АСАРИ «МАКТАБИ КӢХНА»

Асаре, ки шумо мутолиа мекунед «Мактаби кӯҳна» ном дорад. Дар он қисмати бачагони ҳамсоли шумо тасвир ёфтааст.

«Мактаби кӯҳна» асари ёддошти устод Айнӣ, ки охири соли 1934 навишта шуда, аввалин бор соли 1935 ба шакли китоби алоҳида нашр шудааст.

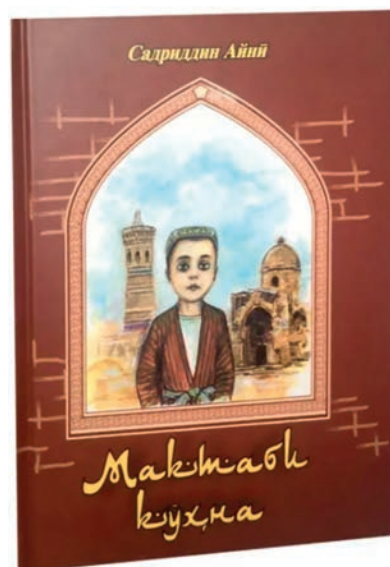
Баъд чандин маротиба ҳам дар шакли алоҳида ва ҳам дар дохили асарҳои мунтахаби адиб чоп гардида, дар қатори китобҳои дарсии муассисаҳои таҳсилоти миёна ҳам дохил гардидааст.

Ба забони русӣ аввалин бор соли 1935 дар маҷмӯаи устод Айни «Из прошлого» ба таърифи расида, минбаъд чандин маротиба нашр гардидааст. Худи устод Айни «Мактаби кӯҳна»-ро ба забони ўзбекӣ таҳрир карда буд, ки он аз соли 1938 инҷониб чоп мешавад. Асари мазкур ба забонҳои арманӣ, литвонӣ, озарбойҷонӣ, туркманӣ, украинӣ, эстонӣ, қазоқӣ, қирғизӣ, руминӣ, уйғурӣ, хитой ва ғайра тарҷумаи нашр гардидааст.

«Мактаби кӯҳна» дар адабиётшиносӣ гоҳ бо унвонҳои очерк ва гоҳ ҳикоя, повест ва қисса ёд мешавад.

Инак, порча аз қиссаи «Мактаби кӯҳна» пешкаши донишомӯзон мегардад:

* * *

«Мактаби кӯҳна» аз лиҳози жанр чӣ гуна асар аст?

VI

Фардои он рӯз маро модарам ба мактаби бибихалифа бурд, барои ҳалвой ба болои лаъли мавиз ва кулча, як рӯймол ва каллапӯшро ҳам, ки ба нияти тӯйи ман дӯхта буд, зам намуд.

Бибихалифа зани хатиби деҳаи мо буд, худи хатиб аз вилояти Дарвоз буда, занаш аз Саримазори Ғиждувон буд. Бибихалифа як зани сафедрӯйи миёнсоли фарбеҳ ва шикам-калон буд. Фарбеҳияш ба дараҷае буд, ки дар вақти чорзону нишастанаш зонуҳои ӯ монанди чархи осие менамуд, ки гӯё онро падарам ба пешаш гирифта тарошида истода бошад.

Дар вақте ки мо ба пешаш даромадем, ӯ дар пешгоҳи хона ба рӯйи панҷ-шаш қабат кӯрпача чорзону менишаст. Ба гирдогирди хона духтарбачагон бар рӯйи намад менишастанд. Ба пеши онҳо ба ҷойи синҷи мактаби писарбачаҳо болишҳоро дуқат карда монда буданд, ки онҳо китобхашонро ба рӯйи он болишҳо монда мехонданд.

Бибихалифа модарамро хуш қабул карда, «барои хотири ширбиринҷи падарам ба қабули ман маҷбур шуданашро» хандида изҳор намуд ва илова кард:

– Ҳар вақт ки писаратон ба таббат дарояд, ба ман ҳам як табақ ширбиринҷ меоред.

– Худо ба он рӯз расонад, ба шумо як табақ палав меорам, – гуфт модарам дар ҷавоби ӯ.

Бибихалифа дастурхонро кушода, нон шикаст ва ба духтарбачагон ҳам аз ҳалвоии ман нон бахшиш кард. Аммо ин монанди мактабдори мард нонро пора карда ба пеши онҳо ҳаво надод. Балки ба дасти халифаи худ, ки он ҳам як духтари калонсолтар буд, дод ва ӯ ҳам аз як сар ба ҳар духтар якбурдагӣ аз он нон дод. Аммо қисми калонтарашро худаш хӯрд.

Ба дастурхон фотеҳа хонда шуд. Бибихалифа ба ман «бисмиллоҳ», «аузубиллоҳ» гӯенда сабақ сар кунонид. Бо ҳамин расми дарссаркунии дубораи ман ба анҷом расид. Модарам рафту ман дар мактаби духтарона мондам.

Бибихалифа ба ман аз миёнаҷойи абҷад, ки то он ҷо ман дар мактаби пеши масҷид хонда будам, сабақ дод. Тарзи сабақдиҳии ин қадре дигаргунтар буд. Ӯ бо нӯги як чӯбчае, ки дар даст дошт, ҳар ҳарфро нишон дода, номи онро мегӯенид. Аммо ин ҳам ба шинохтан ва ё шинохтани ман он ҳарфро кор надошт.

Бибихалифа ҳамеша ба сабақдиҳӣ машғулӣ мекард, шогирдонашро бо навбат ягон-ягон ҷеғ зада сабақ меод, бо ҳамин як қатор сабақ додан як рӯз мегузашт.

Бибихалифа – мактабдори мактаби духтарона, бибиотун.

Хатиб – касест, ки дар масҷидҳо хутба (вазъ, насиҳат) мехонад.

Вақти дарси бибихалифа пас аз хўрдани чой то соати дувоздаҳи рӯз буд. Шогирдони ӯ пас аз хўрдани чояшон ба мактаб меомаданд. Вақте ки соат дувоздаҳ шуд, бибихалифа онҳоро нонхўрак мекуноид. Аммо бачагон барои нонхўрак ба хонашон намерафтанд ва нонеро, ки ҳамроҳи худашон аз хонашон меоварданд, дар он ҷо нишаста мехўрданд. Ҳар кас аз нони худ нимаашро ба бибихалифа медод.

Ман рӯзи аввал нон набурда, бибихалифа як бурда нонеро, ки як духтарбача ба вай дода буд, ба ман дода:

– Туро имрӯз ман зиёфат кунам, фардо нонатро бисёртар мебиёри ва ба ман ҳам бисёртар медиҳӣ, – гуфт.

Пас аз нонхўрак бачагон хонаҳо ва рӯйи ҳавлии бибихалифаро покиза рӯфта медоданд. Баъзе рӯзҳо бибихалифа ба бачагон ҷомашӯй мекуноид. Ҳатто маро ҳам ба ҷомашӯй иштирок мекуноид.

– Ҷомашӯиро ёд гирифта мон, агар калон шавӣ, барои хондан ба Бухоро ба мадраса равӣ, ба ту даркор мешавад, – мегуфт.

Бибихалифа ҳам ба паси худ як чӯби дарозро ба девор рост монда буд. Лекин ман ҳеҷ гоҳ надидаам, ки ӯ бо он чӯб касеро зада бошад. Ҳар касро, ки сабақ медод, агар чизи вай ёд додаистодаро дуруст гуфта натавонад, бо остини васеву дарози куртааш, ки вай ё аз суф ва ё аз чит буд, ба рӯйи ӯ мезад. Аммо ин остинзании ӯ аз як боди суст зиёдтар таъсир нашофт.

Шогирдони ӯ ҳам, ки ғайр аз ман ҳамагӣ духтарбача буданд, бозиҳои бад намекарданд ва якдигарро намезаданд. Агар дар вақти ҳавлирӯбӣ ё қомашӯӣ фурсат ёбанд, зоча (лӯхтак)-бозӣ мекарданд, дар сафолпораҷаҳо аз хок ош пухта барои зочаҳошон тӯй меоданд.

Онҳо барои ман ҳам зочаи писарбача сохта доданд. Дар тӯяшон зочаи маро барои зочаҳои худашон домод мекарданд. Азбаски ғайр аз зочаи ман дигар зочаи писар набуд, ба вай баъзан даҳ-дувоздаҳ духтарзоча мерасид. Ростӣ, ин ба ман хеле хуш меомад.

Аммо гоҳо мешуд, ки духтарбачагон зочаҳои худашонро, ки ҳамаи он бечорагон ба як шавҳар расида буданд, бо ҳам ҷанг меандохтанд ва зочаи маро маҷбур мекарданд, ки баъзан онҳоро раҳо кунад. Ҳанӯз аз хотир набаровардам, ки дар ин мавридҳо қадре дилам сиёҳ мешуд ва ба дили худ аҳд мекардам, ки агар калон шавам, ман ду зан нахоҳам гирифт. Бо вучуди ин барои ин ки ҳамон қадар зочадухтарон ба зочаи ман муҳтоҷ буданд, ба дили худ фахр мекардам.

Сонитар боз як писарбачаи дигар ба мактаб омада бошад ҳам, ӯ ба давлати домодӣ мушарраф нашуд. Азбаски ӯ қадре бачаи дурушттар буд, духтарбачагон барои ӯ зоча сохта надоданд.

* * *

Ман дар мактаби бибихалифа давом мекардам. «Ҳафтяк»-ро тамом кардам, чанд сураҳои кӯтоҳи онро аз ёд кардам, Қуръонро ба поён расонидам, «Чоркитоб»-ро ҳам хондам, қадре аз Хоҷа Ҳофиз ҳам хондам. Аммо ҳоло ҳам ба ғайр аз чизҳое, ки дар пеши бибихалифа хонда будам, дигар чизеро аз рӯйи хат хонда наметавонидам, масалан, як ғазали Ҳофизро, ки дар мактаб хонда будам, дар ҳар кучо ва бо дастхати ҳар касе ки бошад, хонда метавонидам. Аммо ғазали дигарашро, ки вайро дар мактаб нахонда будам, аз китоби худам ҳам хонда наметавонидам, яъне савод надоштам. Хатнависиро бошад, ҳеч наметавонидам. Бо вучуди ин падарам маро аз мактаби бибихалифа гирифта, ба пеши хатиб ба дарс монд. Худаш ҳам ба ман «Аввали илм» ёд меод. Ман он вақт даҳсола будам.

Аммо абҷадро хуб омӯхта будам ва сураҳои Қуръонро, ки он бо расми абҷад

Ҳафтяк – китобест, ки аз сураҳои кӯтоҳтари Қуръон барои бачагони хурдсол алоҳида ҷилд карданд.

«Аввали илм» – ду-юмин китоби дарсии мадрасаҳои Бухоро буд, ки заруриёти диниро ба тарзи суолу ҷавоб зикр мекард ва пас аз китоби «Бидон» хонда мешуд.

Садриддин Айни дар ҳалқаи шогирдон:

Иброҳим Мўминов, Мусо Мўминов, Шариф Зода, Садриддин Айни, Воҳид Абдулло, Муродов, Абдуллоев

навишта мешавад, оҳиста-оҳиста хонда метавонистам. Акнун фикр мекунам, ки сабаби он ин будааст:

Падарам маро ба мактаби бибихалифа фиристода бошад ҳам, аз орзуи ёд додани ҳисоби абҷад ба ман бознаистод. Дар ин хусус ӯ ҳар шаб, баъд аз шом то хуфтан, яъне тахминан як соат бо ман машғулӣ мекард.

Тарзи таълим ва шароити мактаби духтарона ба Садриддин чӣ гуна таъсир гузошт?

Аввал овози абҷад: а, бе, че, де-ро ба ман шиносонид. Пас аз он бо якдигар ҳамроҳ карда чӣ тавр хондани онҳоро ҳам ёд дод. Пас аз он «алиф – як, бе – ду, чим – се, дол – чор» гӯён ҳисоби он ҳарфҳоро ёд дод...

Ба ҳамин тариқа падарам абҷадро ба ман то охираш бо ҳисобаш ёд дода баромад. Дар муддати як моҳ ман ҳарфҳои абҷадро шинохта мехондагӣ шудам ва ҳисобашро ҳам, ки аввал

як-як зиёд шуда то даҳ, пас аз он даҳ-даҳ зиёд шуда то сад ва баъд аз он сад-сад зиёд шуда то ҳазор мерафт, омӯхтам.

Баъд аз он ки ман инҳоро омӯхтам, падарам гуфт:

– Акнун ба ту боз як чизи бисёр ғалатиरो ёд медиҳам. Ин нӯҳ рақам ва як сифр (нул) аст, ки онро ҳақимҳои Ҳиндустон ёфтаанд. Бо он нӯҳ рақам ва як сифр ҳисобҳои тамоми дунёро ёд гирифтани мумкин аст.

Ман дар шавқ ва ҳавас омадам, ки ин чӣ гуна як кори соҳирона бошад. Бо даҳ чиз ҳисоби ҳамаи дунёро гирифтани ҳақиқатан як чизи омӯхтанист. Ман ҳам, ки даҳ ангушт дорам, бо онҳо рӯзҳои ҳафтара чанд бор ғалат карда базӯр мешумурам...

Ман аз падарам саҳт хоҳиш кардам, ки ҳар чӣ зудтар он даҳ чизи ҷодугаронаро ба ман ёд диҳад.

Падарам ба кор даромад.

Аввал рақамҳои нӯҳгонаро ягон-ягон навишта ба ман нишон дод. Дар ҳар рӯз як рақамро нишон медод ва баъд аз он сифр (нул)-ро ба ман нишон дода, онро ҳам шиносонид. Баъд бо як сифр даҳ шудани якро ёд дод ва бо ҳақим тариха то охири нӯҳ рақам давом кард.

Тафсилоти воқеа аз ҷониби нависанда чӣ гуна сурат гирифтааст?

Ин дарс ба ман он қадар зӯрӣ накард, зеро ман дар ҳисоби абҷад чӣ гуна як-як, даҳ-даҳ ва сад-сад зиёд шуданро омӯхта будам.

Баъд аз он ки ман инҳоро омӯхтам, падарам ба ман гуфт:

– Ту чизҳоеро ёд гирифтӣ, ки дар деҳаи мо инҳоро ҳеҷ кас намедонад. Ҳисоби абҷадро бошад, ҳатто мактабдорри деҳа ҳам, ки домуллои пештараи ту аст, намедонад.

Домулло – бачагон мактабдорро домулло мегуфтанд.

Ман ҳам бо омӯхтани ин гуна илмҳои камёб дар дили худ хеле фахр мекардам. Дар ин миён як ҳодиса рӯй дод, ки ҳисоби абҷад ҳақиқатан ҳам сабаби фаҳри ман гардид.

Он ҳодиса ин гуна буд:

Дар Саримазори мо сайри солинавӣ – наврӯзӣ барпо шуд. Ба он сайр аз ҳамсоҷадеҳаҳои мо ҳам хеле одамон омаданд. Дар сайр гӯштигирӣ сар шуд, одамони ҷамъшуда ба ду тақсим ҷудо шуда, ба якдигар тараф гашта, маърака гирифта нишастанд. Падарам дар даруни маърака дар пеши тарафи худӣ моён менишаст ва маро ҳам дар пеши худаш нишонда буд. Аз ду та-

раф паҳлавонон баромада бо ҳам гӯштӣ мегирифтанд, пурзӯрон камзӯронро меафтонданд. Дар аввали кор деҳаи мо ғолиб буд, аз инҳо ҳеҷ кас намеғалтид.

Як вақт аз тарафи муқобил як муллобача, ки дар Бухоро таҳсили илм мекардааст, ба ҷавоне, ки аз тарафи мо баромада як каси онҳоро ғалтонда буд, талабгор шуда баромад.

Ҷиҳатҳои тарбиявии қиссаи «Мактаби кӯҳна»-ро баён кунед. Ба фикри шумо қиссаи мазкур барои баланд бардоштани завоқи донишомӯзии хонандагон чӣ гуна таъсир ва нақш мегузорад?

Ҷавони мо ҳам бе ҳеҷ гуна қилуқол бо он мулло гӯштӣ гирифт. Аммо баъд аз фурсате бо ҳам дарафтодан ҷавони мо афтод.

Як ҷавони дигар аз тарафи мо ба он мулло талабгор шуда баромад. Магар ин ҷавон ба назари он муллобача зӯртар намуд, ки:

– Ман бо ин гӯштӣ намегирам, – гуфт. Аммо нагуфт, ки «ӯ аз ман пурзӯр аст», балки гуфт:

– Ӯ чапан аст, ман мулло: дастбагиребон шудани чапан бо мулло сабаби таҳқири уламо мешавад.

Чапан – ода-ми бехатту савод.

Падарам бо шунидани ин суханони вай якбора шӯрид ва маро ба бағали худ бардошта аз ҷояш ҷаста хест ва миёнаҷойи маърака рафта он муллобачаро ба пеши худ ҷеғ зад. Муллобача ҳам омада рӯ ба рӯ истода:

Уламо – ҷамъи олим.

– Чӣ мегӯед? – гуфт ба падарам.

– Шумо муллоед ё паҳлавон? – падарам аз он муллобача пурсид.

– Ман муллои паҳлавонам! – ҷавоб дод ӯ.

– Агар мулло бошед, – гуфт падарам, – ба ҷасадаш нигоҳ накарда бо ин писари ман, ки ҳаштсола аст, мунозира кунед. Мардум бинанд, ки ҳақиқатан шумо муллоед ё не? Агар паҳлавон бошед, бо он ҷавоне, ки ҳамсол ва ҳамҷасади шумост, гӯштӣ гиред, то мардум бинанд, ки кадоми шумо зӯр ҳастед.

Падарам илова кард:

– Биёед, аввал муллоии шуморо озмоем, – ва ба ман нигоҳ карда гуфт:

– Пурс, писарам, аз ҳисоби абҷад чизеро аз ин кас! Ман ҳам бе ҳеҷ андеша: – «Те» чанд аст? – гуфта аз он кас пурсидам. Ӯ дам истод, ҷавоб дода натавонист. Падарам ба ман гуфт. –

Бухоро дар охири асри XIX ва аввали асри XX

Худат гўй, ки «те» чанд аст. – Чорсад аст! – гуфтам ман. Пас аз он падарам якчанд ҳарфҳои дигарро ягон-ягон «ин чанд аст, он чанд аст» гўён аз он мулло пурсид. Ў ба ҳеҷ кадом ҷавоб дода наметавонист. Ҳар ҳарфери, ки ў ҷавоб дода наметавонист, падарам аз ман мепурсид ва ман ҷавоб меодам. Тарафи мо он муллобачаро «ўйт-ўйт» гўён масҳара доштанд. Ў аз хиҷолат супурх шуда буд. Падарам ба ў гуфт:

– Акнун муллоии шумо тамоми шуда монд, монанди як чапан бо он ҷавон гўшти гирифтани гиред. Ў ҳам розӣ шуд, ки бо он ҷавон гўшти гирад. Ҳар ду гўшти гирифтанд. Аммо дастбагиребон шудани онҳо ҳамон буду ғалтидани мулло ҳамон. Шўрест, ки аз маърака бархост! Гўштигирӣ ҳам бо ҳамин тамоми шуд.

Ҷавонони тарафи моён ба падарам мегуфтанд: – Ҳақиқатан он муллоҳо писари шумо ғалтонд. Азбаски ў дар мунозира мулзам шуд ва хиҷолат кашид, натавонист, ки қуввати худро тамоми ҷамъ карда кор фармояд. Аз ин сухани онҳо фахри ман боз зиёдтар мешуд ва ба дили худ мегуфтам, ки ман бояд ҳар илмо омӯзам, лекин дар ҳақиқат ман ҳанӯз савод надохтам...

* * *

Бо ҳамин ман ҳикояти мактаби ибтидоии худро тамом кардам, аммо чӣ гуна дарс хонданам, савод бароварданам ва ба адабиёт шуғл карданамро дар як вақти дигар хоҳам ҳикоят кард (26 октябри соли 1934, Самарқанд).

Тимсоли мактаб ва мактаббачагони асарро чӣ гуна тасаввур карда истодаед? Онро дар рангҳо тасвир кунед, ҳангоми хондани боби асар хулосаҳоятонро муқоиса кунед.

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Дар асари «Мактаби кӯҳна» кадом муаммоҳои хоси ҳамон давра тасвир ёфтааст?
2. Ба фикри шумо барои паст будани сифати таълими мактабҳои он давра кӣ айбдор аст?
3. Мутолиа кардан ва азхуд кардани китобҳои ба мисли «Қуръон», «Ҳафтяк» ва «Аввали илм» барои мактаббачагони он давра чӣ гуна нақшу таъсир расонид? Фикратонро дар овардани матн аз асар асоснок кунед.

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Порчаи дар «Мактаби кӯҳна» додашударо ба қисмҳои ҷудо кунед. Дар ҳар як қисм сарлавҳа интихоб кунед. Барои чӣ ин гуна сарлавҳа гузоштанатонро шарҳ диҳед.

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳои ҷудо шавед. Аз қиссаи «Мактаби кӯҳна» эпизоди ба худатон писандро интихоб кунед ва дар асоси он расм кашед. Дар асоси мавзӯи тақдирот тайёр кунед ва онро муҳокима намоед.
2. Тасаввур кунед, ки шумо ба ҷойи мактаббачагони он давра қарор доред. Чӣ гуна роҳи равишро интихоб мекардед?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи яке аз асарҳои қомусии дар нимаи дуими асри XIX ва ибтидои асри XX навиштаи устод Садриддин Айнӣ «Ёддоштҳои» тавсия карда мешавад.

МИРЗО ТУРСУНЗОДА

*Шоиро, аз сӯхтан дорӣ хабар,
Пас макун аз оташи сӯзон ҳазар!*

Мо дар ин мавзӯ:

- мухтасари шарҳи ҳол ва паҳлӯҳои гуногуни эҷодиёти шоирро меомӯзем;
- дар бораи мазмун ва мӯҳтавои шеърҳои «Ватан» ва «Дӯстонро гум макун» шинос мешавем;
- дар шеър баёни ғоя ва мавзӯро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Шоири шӯҳратёри тоҷик Мирзо Турсунзода соли 1911 дар қишлоқи Қаротоғи ноҳияи ҳозираи Ҳисор ба дунё омадааст. Падараш усто Турсун дуредгари камбағал буда, вай дар касбу ҳунари дуредгарӣ ва кандакорӣ маҳорати хуб дошт. Бо вучуди ин, камбағалӣ ва тангдастӣ дар оилаи ӯ ҳукмфармо буд.

Модари Мирзо Турсунзода соли 1918 ва падараш соли 1923 аз олам гузаштанд. Мирзо аввал дар мактаби нав таҳсил намуд ва солҳои 1926–1927 омӯзиши илмро дар Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Душанбе идома дод. Солҳои 1927–1931 дар Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри Тошканд таҳсил намуда, соҳиби маълумоти олӣ гардид. Мирзо Турсунзода ба омӯзиши асарҳои классикони тоҷик ва асарҳои устод Айнию Лоҳутӣ, Пайрав Сулаймонӣ эътибори ҷиддӣ дода, завқи бадеии худро сайқал мебуд. Ӯ дар Омӯзишгоҳи омӯзгорӣ аввалин шеърҳои навмашқонаи худро таълиф намуда буд. Дар давоми солҳои 1929–1932 фаъолияти эҷодии Мирзо Турсунзода бо таълифи ҳикояву очеркҳои адабӣ оғоз ёфт. Маҷмӯаи аввалини шоир соли 1932 бо номи «Байроқи зафар» нашр шуд, ки шеърҳои аввалин ва ҳикояву очеркҳои адабиро фаро мегирифт.

Чаро Мирзо Турсунзодаро мунодӣ(нидоқунанда)-и сулҳу дӯстӣ меноманд?

АСАРҲОИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

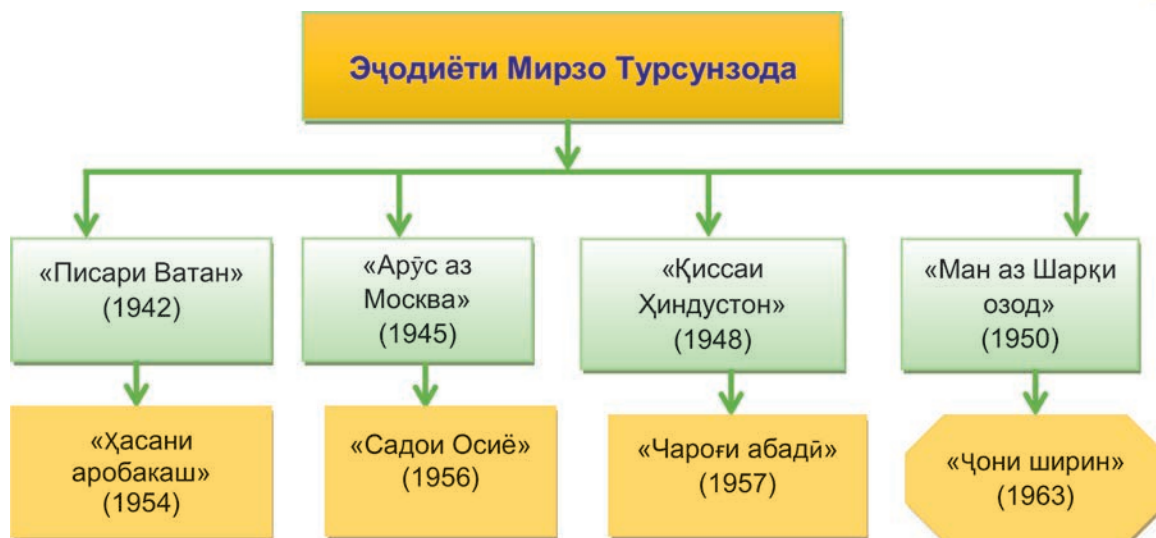

Дар давраи баъд аз ҷанг шӯҳрати Мирзо Турсунзода дар арсаи ҷаҳонӣ хеле боло меравад ва ашъори ӯ аҳамияти байналхалқию умумибашарӣ касб мекунад. Вай аз соли 1946 то рӯзҳои вопасини умраш раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд. Мирзо Турсунзода дар якҷанд кунгура (конгресс)-у ҳамоишҳои байналхалқии тарафдорони сулҳ фаълонона ширкат варзидааст. Аз ҷумла, соли 1948 дар кунгураи умумиҷаҳонии ходимони фан ва маданият дар Полша, соли 1949 дар кунгураи ҷаҳонии тарафдорони сулҳ дар Париж иштирок намуда, суханронӣ мекунад.

Соли 1947 ӯ дар ҳамоиши нависандагони пешқадами Ҳиндустон ва соли 1950 дар Покистон ширкат варзид. Ӯ ба 22 кишварҳои гуногуни ҷаҳон такрор ба такрор сафар намуда, ҳамчун мунодии сулҳ барои дӯстии халқҳо ва амнияти онҳо мубориза бурдааст ва бо ашъори дилписанди худ дар дили мардуми ҷаҳон зиндагии хушу босаодатро талқин намудааст.

Мирзо Турсунзода барои заҳмату талошҳояш дар ҷодаи шоирӣ ва фаъолияти босамари худ бо мукофотҳои зиёди давлатию байналхалқӣ сарфароз гардидааст. Ӯ Қаҳрамони халқии Тоҷикистон ва шоири маҳбуби халқ аст.

Мирзо Турсунзода 27-уми сентябри соли 1977 вафот кардааст.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРӢ МЕБИНЕМ

ШЕЪРИ «ВАТАН»

Яке аз намояндагони барҷастаи адабиёту фарҳанги муосири тоҷик, ки дар инкишоф ва такомули жанрҳои гуногуни адабӣ нақши намоён гузошта, онро боз ҳам ба пояҳои баланди касбӣ расонидааст, устод Мирзо Турсунзода мебошад. Ин адиби ҷаҳоншумул ва муаррифғари фарҳангу адабиёти тоҷик дар саросари осори худ ҳамеша бо меҳр аз Ватан ёдовар шуда, шахси ватандӯсту меҳанпарварро инсонии комил медонад.

Садоқат ба Ватан намунаи олитарини ахлоқи шоир гардида буд, ки ӯ дар ҳама асарҳои ватанро бо меҳри хосса баён намуда, хонандаро водор месозад, ки ҳамеша бо ёди Ватан бошад ва аз он бо меҳр ном барад. Зеро шоир дар ҳар ҷӯшаю канори олам ба номи Ватан, бо ишқи саршор аз муҳаббат ба ёри диёр умр ба сар бурда, дар шеъре бо номи «Ватан» чунин гуфтааст:

Ватан – диёр, сарзамин, кишвар, мамлакат.

*Баҳор омад, зи умрам боз як соли дигар бигзашт,
Тамоми зиндагӣ оҳиста аз пеши назар бигзашт.
Ба мисли ғӯшту нохун ҳамеша бо Ватан будам,
Агарчи нисфи умри беҳтаринам дар сафар бигзашт.*

*Ватан, дар ҳар куҷо омад ба сар фораҷ ҳавои ту,
Ман аз он сӯйи уқёнус бишнидам садои ту,
Агарчи дар миён тӯфону мавҷи баҳрҳо буданд,
Вале омад ба ғӯши ман садои рӯдҳои ту.*

*Ба вақти бозгаштан чун расидам бар ҳудудат ман,
Зи сар то по шудам мафтуну шайдои намудат ман.
Нишастам дар замини ту, паридам дар ҳавои ту
Ба овози дурудат ман, ба оҳанги сурудат ман.*

*Агарчи борҳо афтодам аз ёру диёрам дур,
Ба сайёҳӣ маро карданд гарчи дӯстон машхур,
Вале ман дар ҳама ҷо, дар ҳама кунҷу канори даҳр
Ҳамеша бо Ватан будам, ҳамеша бо Ватан масрур.*

Шоири ватансари муҳаббати беандозаи худро нисбати Ватан баён намуда, чунин васф намудааст, ки ба ҳар кучое рафтам ба мисли боду ҳавои софу беғубори ту, ҷойи зеботаре надидам. Агарчи дар миёни уқёнусҳои беканори пуртуғён ҷойгир будам, ҳамеша ба гӯшам садои дилнишини Ватан танинандоз буд. Ҳамин тариқ, Мирзо Турсунзода муҳаббати обу хоки Ватанро асоси ахлоқи ҳамида, ҷавҳари ягонагии шоиру Ватан мешуморад. Ба андешаи шоир ҳар касе ки ба Ватани худ содиқ бошад, дорои ахлоқи нек аст. Ин аст, ки худӣ шоир низ ҳаргиз аз Ватан ҷудо набуд ва ҳамеша дар дили Ватан буд.

Масрур – шодмон, хурсанд, хушвақт.

Дар шеър тавсифи Ватан, ватандӯстӣ аз ҷониби шоир чӣ гуна баён ёфтааст? Дар ин бора фикратонро бо овардани намунаҳо аз эҷодиёти Мирзо Турсунзода асоснок кунед.

Шоир чандин кишварҳои ҷаҳонро дида бошад ҳам, дили ӯ ҳамеша сӯйи Ватан буд. Ҳар бор вай аз сафар ба Ватани худ бо пазмониву дидори нав бармегашт. Бозгашт ба Ватан барояш хурсандии беинтиҳо мебахшид.

Шахсияти шоири ватандӯст дар он зоҳир мешавад, ки дар ҳар шеъри ӯ меҳру муҳаббати Ватан равшан ба назар мерасад. Мирзо Турсунзода доираи мавзӯ ва масъалаҳои адабиёти муосири тоҷикро вусъат бахшида, манзараҳои гуногуни ҳаёти кишварҳои хориҷиро бо диду назари тоза ба адабиёти мо ворид сохт ва ба ин васила, мактаби нави адабиёти ба вучуд овард. Ҷавҳари хоси ин мактаб шинохти мероси ниёкони худ, рушди забон, фарҳанг, адабиёти куҳанбунёд ва суннату анъанаҳои миллии мо мебошад. Сабақи дигари ин мактаби адабиёт иборат аз он аст, ки шеърро сиёсатро ба ҳам омезиш дода, адабиётро ҳамчун воситаи муассири муттаҳид кардани ҷомеа ва ташаккули афкори умум пурқувват гардонид.

Мавзӯи сулҳу ваҳдат, нақориву созандагӣ ҳамчун шиори мардуми фарҳангпарвару тамаддунсози тоҷик ба осори адиби башардӯсти мо ҷилои тоза мебахшад. Чунончи, ба шеъри зерини шоир таваҷҷӯҳ зоҳир мекунем:

ШЕЪРИ «ДҶУСТОНРО ГУМ МАКУН»

То тавонӣ дӯстонро гум макун,
Дӯстони меҳрубонро гум макун.

Дар ҷаҳон бе дӯст будан мушкил аст,
Мушкилосонкункасонро гум макун.

Дӯстро аз дӯст, ҷонам фарқ кун,
Дӯсти пайванди ҷонро гум макун.

Чашмаи илҳоми мо халқ асту бас,
Халқи машҳури ҷаҳонро гум макун.

Зинати боғ аз гули хандон бувад,
Мисли гул хандонлабонро гум макун.

Дӯст ояд гарм дар оғӯш гир,
Расми хуби тоҷиконро гум макун.

Халқи олам дӯст бо мо гаштааст,
Ваҳдати халқи ҷаҳонро гум макун.

Илҳом – дар дил афтодани фикри коре, рағбати иҷрои коре, ки ба дили кас илқо мешавад.

Мирзо Турсунзода дар ҳалқаи бузургон

Шеъри «Дӯстонро гум макун» аз силсилаи шеърҳои «Дастовез» аст ва ин силсила аз 17 шеър иборат буда, дар соли 1975 эҷод гардидааст. Бинобар ин, шеъри мазкур як навъ васияти шоир ба мардуми тоҷик мебошад.

Умуман, шоир дар шеърҳои сулҳхоҳона ва ба дӯстиву рафоқат бахшидааш тавонист, ки ҳам ҳунари нигорандагӣ, ҳам ҷаҳонбиниву мавқеи иҷтимоӣ, ҳам таҷрибаи аз ҷаҳонгардӣ андӯхтаи худро дар либоси сухани бадеӣ ба тасвир орад.

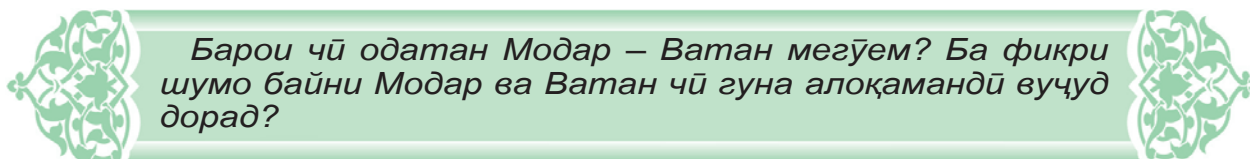
Мирзо Турсунзода тавассути ашъораш, аз аввалин шеърҳои ба Ватан бахшида ва минбаъд эҷодкардааш ба муқобили ҷанг ва тарафдории сулҳу озодӣ ва дӯстию истиқлоли мардуми ҷаҳон мубориза бурдааст.

Шеъри «Дӯстонро гум макун» дар бораи чӣ баҳс мекунад? Мазмун ва мӯҳтавои шеъри мазкурро шарҳу тавзеҳ диҳед.

Ӯ тавонист, гирдогирди олам сайр кунад, васф бикунад, дӯстӣ, сулҳ, ростӣ ва яқдигарфаҳмиро идеяи ягонаи эҷодиёти худ қарор бидиҳад, то ки ҳиссиёти ватандӯстӣ ва меҳанпарварию хонандагонро зинда гардонад.

Хусусиятҳои хоси ашъори ватандӯстонаи устод Мирзо Турсунзода аз яке то дигаре равшану возеҳтар ва пурраю мукам-

малтар мегарданд. Шоир тавонист, тавассути осори оламгираш васфи Ватанро аз дилу қон тасвир бикунад ва кӯшиш бар он дод, то дӯстии халқхоро дар якдигарфаҳмӣ бубинад.

ТЕСТ (PISA)

1. Вақте ки калимаи Ватанро мешунавед, бори нахуст пеши назаратон чӣ намудор мегардад? Дар замин, ки шумо зиндагӣ доред, бароятон чӣ чизҳо дилписанд аст? Ҷумларо давом диҳед.

Барои чӣ Ватан – ин _____ ,
чунки _____

2. Ҳаракатҳои озодихоҳи халқҳои Осиё ва Африқо дар силсилаи асарҳои кадом адиб хеле хуб тасвир ёфтаанд, муайян кунед.

			
Бозор Собир	Мўмин Қаноат	Мирзо Турсунзода	Лоиқ Шерали

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Дар бораи шарҳи ҳол ва мероси адабии Мирзо Турсунзода маълумот диҳед.
2. Достонҳои Мирзо Турсунзода фарогири кадом мавзӯҳо мебошанд?
3. Ашъори Турсунзода ба кадом масъалаҳо бахшида шудаанд?
4. Чаро шоир ба мавзӯҳои ахлоқӣ бештар таваҷҷӯҳ зоҳир кардааст?

МУҚОИСА МЕКУНЕМ

1. Мазмун ва мўхтавои шеъри «Ватан»-ро баён кунед.
2. Ғояи асосии шеърҳои Мирзо Турсунзодаро чӣ ташкил медиҳад?
3. Порчаи шеърҳои болоиро ифоданок хонед.
4. Байтҳоеро, ки ба тасвифи Ватан ва дӯстӣ бахшида шудаанд, аз эҷодиёти шоир дарёфт намуда, ҳифз кунед.

БО ГУРҲҲО КОР МЕКУНЕМ

Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Аз шеъри аввал ибори «ҳамеша дар Ватан масрур» ва аз шеъри дуввум бошад, ибори «вахдати халқи ҷаҳон»-ро бо рангҳо тасвир кунед. Намунаи кори эҷодиятонро бо гурӯҳҳои дигар муҳокима кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Порчае аз достони «Ҷони ширин»-и Мирзо Турсунзодаро барои мутолиа ва аз ёд кардан, тавсия мегардад.

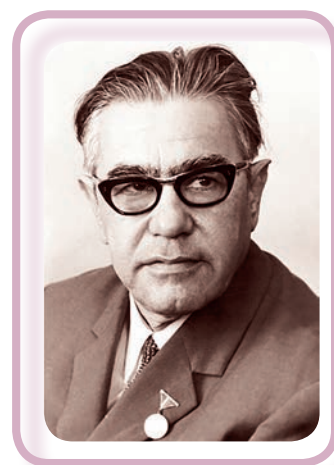
ҶАЛОЛ ИКРОМӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- мухтасари ҳаёт ва эҷодиёти нависандаро мавриди омӯзиш қарор медиҳем;
- доир ба мазмун ва мундариҷаи романи «Духтари оташ» шинос мешавем;
- тимсоли қаҳрамонони асарро бо ҳамдигар муқоиса мекунем;
- дар асар баёни воқеаҳо таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Ҷалол Икромӣ соли 1909 дар шаҳри Бухоро ба дунё омадааст. Нахуст таҳсили ибтидоиро дар мактаби кӯхнаи Қарокӯл оғоз намуда, сипас дар синни ҳафтсолагӣ ба мактаби усули нав омад. Маҳз дар ҳамин ҷо

Ҷалол Иқромӣ бо устод Айнӣ ва китоби ӯ «Таҳзиб-ус-сибён» шинос мешавад.

Ҷалол Иқромӣ соли 1920 дар мактаби нави ибтидоӣ таҳсилро идома медиҳад. Соли 1922 ба синфи тайёрии Дорулмуаллимин (омӯзишгоҳи омӯзгорӣ)-и шаҳри Бухоро дохил мешавад. Соли 1927 баъд аз хатми Дорулмуаллимин (Омӯзишгоҳи омӯзгорӣ) барои идомаи таҳсил ба шаҳри Самарқанд меояд.

Соли 1930 Ҷалол Иқромӣ ба Душанбе омада, дар Кумитаи тоҷикшиносӣ ба ҳайси ходими илмӣ кор мекунад.

Дар ибтидои солҳои сиюм Ҷалол Иқромӣ ба вазифаи мудирӣ қисми адабии якумин театри касбии тоҷик (ҳозира театри академии драматикӣ ба номи Лоҳутӣ) таъин гардидааст.

Ин фаъолият минбаъд дар ҳаёти нависандагии ӯ нақши асосӣ гузошта ва ӯ якҷанд драмаҳо навиштааст. Ҷалол Иқромӣ дар рушд ва инкишофи насри муосири тоҷик саҳми арзанда гузошта, барои хизматҳои намоёнаш бо якҷанд нишонҳои шоиста, аз қабилӣ «Дӯстии халқҳо», «Нишони фахрӣ» сарфароз гардонида шудааст. Ӯ ба унвони фахрии «Нависандаи халқии Тоҷикистон» сазовор гардидааст. Барои таълифи романи «Духтари оташ» ба гирифтани Ҷоизаи давлатӣ ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ мушарраф мегардад.

Ҷалол Иқромӣ 11-уми апрели соли 1993 вафот кардааст.

АСАРҲОИ ҶАЛОЛ ИҚРОМӢ

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАРИ ТАЙЁРИ МЕБИНИМ

ПОРЧА АЗ РОМАНИ «ДУХТАРИ ОТАШ»

Таълифи асарҳои сегонаи Ҷалол Иқромӣ: «Духтари оташ», «Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро» ва «Тахти воҷгун» зиёда аз 15 сол идома меёбад. «Духтари оташ» воқеаҳои ибтидои асри XX то инқилоби Бухоро фаро мегирад. «Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро» ва «Тахти воҷгун» фарогири воқеаҳои солҳои 1920–1922 мебо-

шанд. Дар асарҳои мазкур зиёда аз 300 персонаж фаъолият доранд.

«Духтари оташ» дорои сужети мураккаб ва мавзӯҳои гуногун мебошад. Нависанда солҳои зиёд воқеаҳои таърихии Бухорои ибтидои асри XX ва сарнавишти таърихии занони тоҷикро дар ин давра меомӯзад. Дар ин миён саргузашти Саломат Ҷаҳонгирова ном зани муборизу далер назари эътибори ӯро бештар ба худ ҷалб мекунад. Ин зани 76-солаи бухороӣ дар хурдӣ ҳамроҳи модаркалонаш – Дилором-каниз дар ҳавлии Қароқулибой адои хизмат мекардааст. Баъди даргузашти модаркалон зиндагии фоҷианокеро паси сар намуда, баҳри рӯзгори шоистаи занони тоҷик саъю талош мекунад. Саргузашти Саломат Ҷаҳонгирова ба нависанда барои навиштани асари «Духтари оташ» манбаи илҳом мегардад.

Аз ин хотир, дар «Духтари оташ» як қатор образҳо шахсони таърихианд ва баъзан, бо номҳои худашон дар асар иштирок доранд. Аз ҷумла, прототипи образи Фирӯза – Саломат Ҷаҳонгирова буда, Дилором-каниз бо номи худаш ширкат дорад. Романи «Духтари оташ» аз се қисм иборат аст.

Роман – достони бадеии мансур, ки ягон раванди мураккаби ҳаёти ё чандин ҳодисаи аз зиндагӣ гирифташуда ва инкишофи онҳоро тасвир мекунад.

Инак, порчае аз романи «Духтари оташ» манзури хонандагон мегардад:

* * *

≈ 3 ≈

Қишлоқи Чашмаи Хубон яке аз қишлоқҳои сараҳолӣ, обод ва маъмури музофоти Юртчӣ ба ҳисоб мерафт. Мавқеи қишлоқ бисёр хуб буда, манзараи аҷоибе дошт. Шумо агар аз тарафи Деҳнав ба сӯи Ҳисор, бо роҳи калон мерафтед, рӯ ба рӯи Юртчӣ омада, дар баландии доманаи теппаҳо боғу бўстон ва ободонии ин қишлоқро медидед. Чинорҳои баланд, ки дар ҳар ҷо-ҳар ҷо, хусусан дар назди масҷид ва гирди ҳавз рӯида буданд, ин қишлоқро аз дур ҳам бошад, ба назари роҳгузарон аён мекарданд. Чашмаҳои бисёре, ки аз гирду атроф ва даруни ин қишлоқ баромада ҷорӣ мешуданд, низ ба вилоятҳо овоза паҳн карда буданд; меғуфтанд, ки ҳар кас аз оби ин чашмаҳо нӯшад ва ё ки дар онҳо ғусл кунад, ҳар ҷирме, ки дар баданаш бошад, барҳам мехӯрад ва кас ҷавон ва ба ҳусну ҷамол мешавад. Гӯё дар замони қадим дар

ин қишлоқ панҷ нафар аз хубони ҷаҳон зиндагӣ мекардаанд. Ҳамаи онҳо духтарони пок ва зебо, ҳамаи онҳо раҳмдил ва боинсоф буда, ҳамаашон аз меҳнати ҳалоли худ ризқу рӯзӣ меёфтаанд. Он вақтҳо қишлоқ ин қадар дар баландӣ набуда, дар ҳамворӣ будааст. Валекин дар як тарафи қишлоқ кӯтали баланде воқеъ гашта, онро аз шамолҳои саҳт ва аз чашми бад нигоҳ медоштааст.

Хубони ҷаҳон дар интизории маҳбубҳои ба ҷанг рафтаи худ дар ин мавқеи хуб ва дур аз назарҳо бароҳат зиндагӣ мекардаанд. Боре бадкирдорони яғмогар ба сӯи ин қишлоқ омада, хубони ҷаҳонро асир гирифтани шудаанд, лекин хубони ҷаҳон ба осмон даст бардошта, наҷот хостаанд:

– Эй осмон, ту баландӣ, бино ва тавоно ҳастӣ! Ҳар бадӣ ва некие, ки дар рӯи замин мешавад, ба ту аён аст. Раҳм кун, моро аз бадбахтӣ ва ноҳақиҳо дар амон дор!

Осмон ба доди онҳо нарасидааст. Баъд онҳо ба замин муроҷиат кардаанд: – Мо аз хокем ва ба хок меравем. Эй хок, моро модар ҳастӣ; ба ҳақи меҳри модарӣ моро аз чашми бад ва суиқасди душманҳо пинҳон дор!

Дар ҳуди ҳамон дам кӯтал ба болои қишлоқ баргашта яғмогаронро зер кардааст ва хубони ҷаҳонро ба оғӯшаш пинҳон намуздааст. Хубони ҷаҳон дар зери хок гирифтаанд ва аз оби чашми онҳо ин чашмаҳо рӯида ва домани теппаро ободу сабзу хуррам кардаанд ва дар андак муддат ин чинорҳои азим қад ёзонда, қишлоқи навро оро додаанд. Бинобар он, мардум ба ин қишлоқи нав Чашмаи Хубон ном додаанд...

Яғмогар – ғоратгар, тороҷгар.

Сабаби «Чашмаи хубон» ном гирифтани қишлоқ дар чист? Фикратонро бо намунаоварӣ аз дохили матн асоснок кунед.

Токзорҳо, себзорҳо, боғу бўстонҳои бисёре бо дасти меҳнати аҳолии ин қишлоқ ба вучуд омада, боиси серию пурӣ ва ободонии он ҷо шудаанд. Мардум ҳам лалмикорӣ доштанд, ҳам обчакорӣ ва боғу бўстонро молик буданд. Лекин дар солҳои охир хусусан дар солҳои ҳазору ҳашсаду шаст, ки ҳикояи мо аз он сар мешавад, бо вучуди ҳамин қадар имконият, халқ аз ҳад зиёд бечора ва қашшоқ шуда монда буданд. Мардум базур як лаб нон ёфта меҳурданд ва дар ҳафтае як бор ба оташдон оташ мегиронданд, ё не.

Чӣ, магар қаҳтсолӣ шуд? Магар аз замин ҳосил нарӯид? Ё ки боғу бўстони он ҷо бесамара монданд? Не, ҳеч ҳодиса нашудааст. Ҳам заминҳои лалмикорӣ ва ҳам боғу обчакориҳои ин ҷо сол то сол ҳосили фаровон меоданд. Лекин мардум аз он ҳосил фоидае гирифта наметавонианд. Самараи меҳнати халқи бечора ба анбори Муҳаммадаминбой, ба ҷиғилдони оқсақол, имом, ана баъд ба халтаи бетаки одамони амлоқдор мерафт.

Муҳаммадаминбой беҳтарин чорбоғҳо, ҳосилхезтарин заминҳои ин қишлоқ ва атрофи онро ба дасташ гирифта буд.

Ҳавлию қўрғони вай қалъаи ҳоким барин деворҳои баланд, дару дарвозахонаҳои бошукӯҳ, меҳмонхонаҳо, саисхонаҳо, зинхонаҳо, анборҳо, айвонҳо, таҳона ва болохонаҳо, рӯйдариҷа, боғу боғчаҳо дошт. Муҳаммадаминбой қариб ҳамаи саду панҷоҳ хонавода одами ин қишлоқи калонро хизматгор ва яtimi худ барин медонист.

Муҳаммадаминбой сето зан дошта бошад ҳам, ягонта фарзанд надошт. Мардум меғуфтанд, ки Худо ба Муҳаммадаминбой барои он фарзанд намедихад, ки вай ба фарзанди одам марҳамате надорад. Фарзанд ба ҳамон кас азиз, ки вай меҳру муҳаббате, дили гарме дошта бошад. Аммо Муҳаммадаминбой ба ҷойи меҳру муҳаббат – ҷаҳлу ғзаб, ба ҷойи дили гарм яхи сардро дил карда гаштааст...

Оқсақол хизмати Муҳаммадаминбойро мекард, ҳар ҷанҷол, ҳар ҳодисаро ба фоидаи Муҳаммадаминбой ҳал мекард, шабу рӯз худаш, писараш ва духтараш ва занаш аз хонадони Муҳаммадаминбой шикам сер мекарданд.

Имоми қишлоқ фақат ба ҳаққи Муҳаммадаминбой дуо меҳонд ва аз нонрезаи дастурхони Муҳаммадаминбой шикам сер мекард.

Дигар даҳонкалонҳои қишлоқ, бойбачаҳо ва шикампарварҳои дигар – ҳама ба гирди Муҳаммадаминбой ҷамъ мешуданд, ҳама мадҳу санои Муҳаммадаминбойро меҳонданд.

Аз Деҳнав ва ё ки Юртчи, аз Ҳисори Шодмон, ё ки Қаротоғ одам биёяд, чопаре ва ё ки шогирдпешаи мир ояд, албатта, ба хонаи Муҳаммадаминбой мерафт ва меҳмони ӯ мешуд.

Чопар – қосиди тезрав, пайк, хабаррасон.

Ҳокимон, қозӣ ва амлоқдорҳо омада монанд, албатта, Муҳаммадаминбой меғуфтанд. Гӯё қоф то қоф овозаи давлатмандӣ, заминдорӣ, чорводориҳои ӯ паҳн шуда буд.

Вале дар ин қишлоқ боз як одами дигар буд, ки ному шўҳрати вай аз Муҳаммадаминбой ҳам афзунтар буд. Вай бой набуд, савдогар набуд, мансабдор, ё ки мулло ва имом набуд, вай ко-

Авом –
омма.

сиби камбағал ва аз аҳли «авом» буд. Ўро Устоназрии чўбтарош мегуфтанд. Вай аз чўб фақат қон сохта наметавонист, дигар ҳар чиз, ҳар шакл ва ҳар манзара намудро тарошида, сохта ва офарида метавонист. Аз гаҳвораю сандалию чорпоя сар карда, то сутунҳои кандакории айвонҳои каршастӣ, то болорҳо ва тахтамураббаъҳои кандакории аҷоибӣ сақфҳо, қаламдонҳои чинорин, тахталавҳҳо, асбобҳои гуногуни ҳунармандӣ, чархҳои корд тез мекардагӣ, дастгоҳҳои алочабофӣ, чархҳои кулол ва ғайра ва ҳоказо сохтан аз дасти пурҳунари ӯ меомад. Ҳам бой, ҳам косиб ва ҳунармандон, ҳам камбағал ва қашшоқон ҳама ба вай эҳтиёҷ доштанд, ҳама ба ӯ корашон меафтод, ҳама Устоназрӣ мегуфтанд...

Ин тараф то Бойсуну Шерободу Тирмиз, ин тараф то Ҳисору Қаротоғу Кўлоб мардум ўро мешинохтанд ва суроғу пай карда, ба қишлоқи Чашмаи Хубон меомаданд ва рост ба ҳавлии устои гулдаст мерафтанд. Устои гулдаст ҳам одамонро маънос карда барнамегардонид, аксар вақт талабашонро ба ҷо меовард, гоҳо ҳафтаҳо нест шуда мерафт ва иморати касеро буд карда, бармегашт. Агар ба ягон бозор чизе аз ҳунари дасти вай баромада монад, ба болои он чиз талош мешуд.

Инак, ҳамин Устоназрии чўбтарош писаре дошт, ки дар он вақт ба синни шонздаҳ расидагӣ, соҳибҷамол, бамаънӣ, меҳнатӣ, деҳқон ва боғбони хушҳунар буд... ўро Истад ном карда буданд. Сабаби дода шудани ин ном ҳам аён аст; пас аз орзу ва умедҳои бисёре, пас аз бачамуриҳо ва доғи фарзанд пайдо шуда ва падару модараш «истад, дигар намирад» гуфта ният карда, ин номро мондаанд. Истад аз хурдӣ ба касби падараш диққат карда, бо таълими ӯ чўбтароширо омӯхта бошад ҳам, ақлу ҳушаш ба ниҳолпарварӣ ва боғбонӣ буд. Азбаски Устоназрӣ деҳқонӣ ва боғбонӣ ҳам мекард, ба ҳаваси писараш монеъ нашуд ва баръакс ёрӣ ва таълим дода, ўро боғбон мекард.

Рӯзе Устоназрӣ дар зери токи ангур чўбу асбобҳояшро гузошта, чўбтарошӣ мекард, Истад рӯ ба рӯи ӯ бо доскалла таҳбағалиҳои дарахтони себу гелосро мезад. Усто гоҳо ба гӯшаи чашм ба қаду басти расо, ба китфҳои паҳн, ба дасту бонувони чаққон ва тавоноии писараш нигоҳ карда истода, завқе мекард ва ба худ меболид. Вай фикр мекард, ки писараш калон ва кордон шудааст, акнун дар вақти зинда будани худаш сари ўро ҷуфт карда мондан лозим. Барои хароҷоти тӯй ҳамин тобистон ғайрат карда кор кунад, тӯёна худаш мерӯяд... Хайр, ҳеч набошад, қарзку мегирад! Ана Муҳаммадаминбой ҳаст, судхӯри мумсик.

Усто дар ҳамин фикру андешаҳо буд, ки аз дарвоза ду бари ҷомаашро каме боло бардошта худӣ Муҳаммадаминбой баромада омад.

– Э, ассалому алайкум, бой! – гўён усто корашро монда аз чо бархост.

– Э, э на... нахезед, аз кор намонед! – гуфт бой, зуд аз болои як кунда нишаста гирифта. – Болои роҳ буд, даромадам, ки як хабар гирам, аз кай боз надида будам.

Тимсоли Муҳаммадаминбой дар асар чӣ гуна тасвир шудааст? Фарқи миёни Муҳаммадаминбой ва Устоназрии чўбтарош дар чист?

– Хочат не, нарав, Истад! – гуфт бой боз ба таври қатъӣ ба Истад нигоҳ карда. – Агар монед, як дақиқа дар ҳамин чо нишаста, коратонро тамошо кунам, ташвишу тараддуд мекарда бошед, меравам.

– Хайр, майлаш, як чой гўй, – гуфт усто ба сари кораш нишаста ва сар чунбондани бойро дида илова намуд: – Худам ҳам ташна, охир! Хайр, хуш омадед, ҳар қадам мондед, болои дида!

– Саломат бошед, – гуфт бой аз паси Истад, ки ба ҳавлии дарун мерафт, нигоҳ карда истода. – Писаратон калонакак шуда мондааст, ба шумо дастёр.

Усто ба чўби дар дасташ буда як-ду теша заду сар чунбонда монд:

– Дастёр, дастёру – гуфт вай гила кардагӣ барин, – лекин ба кас ин қадар маъқул не, чўбтароширо намехоҳад.

– Чӣ мехоҳад? – ҳайрон шудагӣ барин пурсид бой.

– Боғбониро дўст медорад! – гуфт усто. Ин дафъа ба фахр. – Ишқаш ба дарахту ба ток, кораш пайванду ниҳолшинонию боғ...

– Аммо боғи шумо майда, кироӣ намекунад! – гуфта монд бой.

– Барои Истад кифоя мекунад, ба ҳамин шукр.

Истад чою дастурхон оварда, дар назди бой ба замин гузошт. Бой пиёлаю чойникро ба даст гирифта, гардон-гардон кард. Усто, дастурхонро кушода, ба назди бой нон шикаста монд. Истад боз ба кораш, ба задани таҳбағалиҳои дарахтҳо машғул шуд. Устоназрӣ бо теша чўб тарошида истода, фикр мекард, ки бой ба чӣ кор омада бошад; агар ягон кораш наафтад, вай ҳеч гоҳ ин тавр мулоим ва ин тавр хоксор намешавад. Аммо чӣ коре бошад, ки бой мақсадашро зуд баён накарда, кашол дода истодааст. Ҳар замон ба Истад ва ба кори вай диққат мекунад; ба ҳар тарафи боғча нигоҳ мекунад; гап заданӣ мешаваду боз худдорӣ мекунад... Худоё, вай чӣ кор дошта бошад...

– Чўбтароширо дўст намедорад, гўед? – гуфт бой, ниҳоят ба сукут халал дода. – Боғбонӣ ҳам кори бад не. Ана боғбони ман, Рўзибой пир шуда мондааст, аз ўҳдаи кор намебарояд, ба вай ягон дастёри кордон набошад, боғҳо хароб мешаванд.

Ҳозир ба кор кардани Истадҷон нигоҳ карда истода, ба худам гуфтам, ки кошки ҳамин писар ба Рўзибои мо дастёр мешуд, ҳам Истад аз боғбони пурдон иҷирак-пичираки боғбониро меомўхт, ҳам ба кори вай ёрӣ дода, дасти мўйсафедро анча сабук мекард.

Усто ба зери лаб табассум карду ба худ гуфт, ки мақсадат маълум шуд!

– Шумо ҳам, усто, пир шуда мондед, – давом кард бой, – акнун бозёфти пирӣ ба рўзгор нарасида мемонад. Агар Истад камтар кор карда, пул ёфта биёрад, дасти шумо ҳам анча сабук мешавад.

Бале, бале сабук мешавад, гуфта монд, беихтиёр мўйсафед, вай ҳоло ба рўбоҳӣ ва фиребгарии бой ҳайрон шуда, чӣ гуфта-нашро намедонист.

– Ман хизматонаашро нағз медиҳам, – рўбоҳӣ мекард бой.

– Ҳам ба худаш нағз, ҳам ба шумо. Чӣ гуфтед?

Усто кори дар дасташ бударо ба замин гузошта истода, ба бой нигоҳ карду:

– Ба шумо чӣ ҳам мегуфтам, бой? – гуфт. – Аз худатон гап наемонад, ҳақиқатан ман пир шудагӣ касалманд, акнун он ғайрату қорам не... Ана, барои ҳамин ҳам имрўзҳо ба худӣ ман дастёр даркор.

Бой як хўп карда, чойи пиёлро нўшиду аз чойник ба пиёла чой рехта ба мўйсафед дароз кард ва хандиду гуфт:

Илоҳӣ намуред-дия, шумо усто, як гапҳо мезанед, ки хандаи кас меояд! Охир, ин боғчаи шумо бедастёр ҳам сабздан мегирад. Ё ки худӣ Истад аз қораш омада нигоҳубин мекунад. Лекин чаҳорбоғи мо бе дастёри нағз хароб мешавад. Биёед, хайр гўед, аз пагоҳ сар карда Истад ба ҳавлии мо равад, моҳиёна таъин мекунам, агар хоҳед, ҳозир аз нўгаш якчанд танга дода равам.

Моҳиёна – моҳона, музди кори якмоҳа, маоши ба як кас барои якмоҳ муқарраршуда.

Саломат бошед, бой, худоба шуқр ҳозир қудратам ба рўзгоркашӣ мерасад! – гуфт усто ранҷидагӣ барин ва чўбу те-шаро ба даст гирифта, саҳт-саҳт задан гирифт.

Ҳамон рўз бой ва усто қариб як соат ба болои Истад гапгузаронак карданд. Бой мехост, ки бо ваъдаҳои хушқу холи ва бо фиреб устуро розӣ карда, Истадро ба кори худаш асир кунад, аммо устои пурдида ва ҳушёр ба фиреби ӯ намедаромад ва ба хизматгории Истад розӣ намешуд... Баъдтар, усто аз кор монд,

чойники чой хунук шуда, аз он сўхбати дурудароз ягон натиҷае ҳам ҳосил нашуд.

Истад корашро карда шуда, ба ҳавлии дарун рафт, офтоб ҳам хеле гашта сояи дарахтон кашол шуда монд. Ниҳоят бой дид, ки намешавад, хафагиашро зоҳир карда, аз ҷо бархост ва домани худро афшонда истода гуфт:

– Ман шуморо бофаҳм гумон карда омада будам, ҳеч гумон надоштам, ки пир шуда ақлатонро гум мекунад! Хайр, ихтиёратон, фарзандатон ба худатон насиб кунад! Лекин, ина донед, ки ба як рўзатон боз ҳам ман ба кор меоям!

Бой рафт, усто дигар кор карда натавонист, рандаю тешаашро ғундошту ба ҳавлии дарун даромад. Кампир – модари Истад нони гарм пухта, шакароб карда, ҳамроҳи писараш хўрда истода будааст.

– Биёед, – гуфт вай ба мўйсафед, – шакароби нағз меидагетонро тайёр кардам.

Усто сухани кампир нашиканад гуфта, як луқма гирифта баъд даст кашид.

– Бой иштиҳоямро кўр карда рафт, – гуфт вай нос кашида истода.

– Илоҳӣ худааш кўр шавад! – гуфт кампир. Чӣ гуфта омада будааст?

– Ба писарат толиб шуда омадааст, ба ман боғбон шавад, меғўяд. Ман, не гуфтам, қаҳр карда рафт.

– Қаҳр кунад, кардан гирад! – гуфт кампир. – Ман бачаи дар кўча мондагӣ надорам, ки ба даргоҳи вай мумсик фирис-тонам.

Истад ин сўхбатро гўш карда истоду чизе нагуфт, вале дар дилаш ба падараш умри дароз, саломатӣ ва тандурустӣ хост. Вай шунида буд, ки бой гуфтаашро накарда намомонад ва ба қасди ӯ гирифтор шудагон охир аз по афтодаанд ва маҷбур ба таслим шудаанд. Бой ана ҳамин тавр одами нобоб аст!

Аз ин сўхбат як моҳ гузашт, ё нагузашт, дар қишлоқ ҳодисаи калоне рӯй дод: шояд дар натиҷаи боронҳои бисёр, ки дар рўзҳои аввали тирамоҳ борида буданд, як рўз нохост як болори масҷид шараққос зада кафиду хафви чўкидани як қисми бом ба миён омад. Сўфию имому оқсақолу амини қишлоқ воҳимаро калон карданд. Инро ба сушт шудани эътиқоди мардум, ба ғзаб кардани Худо, ба наздик шудани қиёмат ва охири дунё вобаста карданд. Аз мардум худой ғундоштанд. Бой фаъолиятро ба даст худ гирифта, сардори маърака шуд. Мардуми қишлоқ ҳам пул доданд, ҳам мол доданд, ҳам муфт кор карданд. Устоназрӣ ва писари ӯ низ дар ҳамон қатор буданд.

Бой ба ивази пулҳое, ки аз моли чамъият дуздида буд, барои болор як чӯб дод. Устоназрӣ бо ҳамроҳии писараш онро тарошида, ба болорҳои дигар мувофиқ карда гул буриданд ва нақш партофтанд. Баъд аз дуою фотиҳа ва сар задани гову гӯсфанд ва хун баровардан, бо тантана ва ҳангомаи бисёре болори навро боло кашиданд. Илоҷ надошт, ки Устоназрӣ ин корро ба дигарон фармуда, худаш дар поён истад; вай ҳам дар қатори бачамардумҳо боло баромад. Болорро ҷо ба ҷо карда истода, азбаски пир ва бемадор шуда буд, Устоназрӣ нохост лағҷиду аз бом ба поён афтод ва ғиреви мардум баромад.

Ҷисми лоғар ва афгори устуро ба рӯи дастҳо бардошта ба ҳавлиаш бурданд ва овоза паҳн шуда рафт, ки гӯё усто бетаҳорат ва ҳаром ба болои «хонаи Худо» баромада бошад ва бинобар он аз бом афтода бошад. Аммо бой ба ин гапҳо аҳамият надода, табиби махсуси худашро ҳамроҳаш гирифта, ба сари болини усто омад, ғамхории бисёре кард. Вале ҳамаи ин тараддудҳо бекор рафт. Устоназрӣ дигар ба по хеста на-тавониста, пас аз даҳ рӯзи ба охир расидани маърака, аз дунё чашм пӯшид.

Ба гӯру чӯб ва маросими азодории усто хароҷот калон шуд. Дар ин кор ҳам бой «чавонмардона» рафтор карда, дар пеши назари мардум ба кор сардор шуда истод, аз кисаи худаш харҷ кард, аз гӯсфанду бузҳои худаш сар зад ва мурдаро бояду шояд обрӯ кард. Вай мегуфт, ки усто одами хурд набуд, ўро дар ин так-так одами намешинохтагӣ нест, бинобар он мурдаашро ҳам обрӯ кардан лозим аст. Дар ҳақиқат, қазо кардани устуро шунида, одами бисёре омад. Бой се рӯз ба фотиҳа омада, сардори маърака шуда истод. Баъд вақто ки рӯзи чиҳили устуро гузарониданд, бой Истадро ҳамроҳи оқсақол ва имоми қишлоқ ба ҳавлиаш ҷеғ заду гуфт, ки:

– Писарам, ана рӯзи чиҳили падарат – раҳматӣ устуро ҳам гузаронидем, биё акнун ҳисобу китобҳоро баробар карда гирем.

Истад ғамгинона сар ҳам карду гап назад. Вақто ки бой чӯт зада, ҳисобу китобҳоро баробар кард, Истад аз бой қариб панҷсад танга қарздор шуда баромад.

– Дар хона пул ва чизи ба пул мерафтагӣ намонд, – гуфт Истад бо овози хафа, ҳамаи пул ба мурдаи дадем рафт... ин боз панҷсад танга чаро?

– Ҳай, ҳай, ҳай, ҳая! – ба миён даромад оқсақол. – Мардуми қишлоқ, ҷамии мусулмонҳо гувоҳу шоҳид ҳастанд, ки бойбобот чӣ тавр дилсӯзона ва сахиёна ба по рост истода, хароҷот карданд!.. Ба ҷое, ки дастони бойро бўсида, раҳмат гӯй, ту пешхезӣ карда истодӣ!

– Панҷсад танга он тараф истад, – гуфт Истад, панҷ танга ёфта дода наметавонам.

– Ҳеч боке не! – гуфт оқсақол, – бой ба панҷсад танга маътал шуда намондаанд, ба хотири арвоҳи падарат ин кас сабр мекунад, лекин ту бояд ба некӣ, некӣ кунӣ! Маслиҳат ҳамин ки ба бадали қарзат ба бой хизмат кун!

Истад ба ин шарт ба зудӣ розӣ нашуд, лекин баъд ўро маҷбур карданд, вай мебоист панҷ сол бепул ба бой хизмат кунад ва арвоҳи падарашро аз азоб халос созад.

Ана бо ҳамин тариқ, Истад хизматгори бой ва дастиёри боғбони вай шуда монд. Дар канори қишлоқ, дар ҷойи баланди хушобу ҳавое Муҳаммадаминбой бист таноб чаҳорбоғи калон дошт. Дар ин чаҳорбоғ, ки қариб ба усули чаҳорбоғҳои Бухоро тартиб дода шуда буд, меваю сардарахтиҳои гуногуни зиёде, ангурҳои ранг ба ранг, тарбуз ва харбуза мерӯид. Боғбони пири бекас, ки аслаш аз Ғиждувон буд, шабу рӯз дар даст каланд, қайчӣ, доскалла ба нигоҳубини чаҳорбоғ овора буд. Дар пеши дарвозаи чаҳорбоғ кулбае буд, ки зимистону тобистон Рӯзибои боғбон дар он зиндагӣ мекард. Аксаран рафиқи танҳои вай ҳамдами бовафои вай саге буд, ки «Доно» ном дошт ва тақрибан ҳеч гоҳ аз ӯ дур намешуд.

Мӯйсафед дар болои хавозаи ангур ток мебурад, Доно дар зери хавоза; мӯйсафед аз зери дарахт мева мечинад, Доно дар канори замин; мӯйсафед растаҳои ангурро мерӯбад. Доно аз паси вай...

Хавоза – чўбҳои бар сари сутунҳо баста, ки дар бинокорӣ дар болои вай бинокорон истода кор мекунад.

Истад чӣ гуна ба шарти бой розӣ шуд? Оё ягон илоҷи супоридани қарзи бой набуд?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Қисса ба шумо чӣ гуна таассурот гузошт? Шумо аз он чӣ хел хулоса баровардед?
2. Чаро бойҳо дар он давра ба хизматгорон муомилаи хуб надоштанд? Кадом образҳои «Духтари оташ» дар дигар романҳои сегона низ ширкат меварзанд? Дар бораи фаслҳои роман маълумот диҳед.
3. Дар ин қисми роман сухан дар бораи чӣ меравад?
4. Мазмуни порчаи овардашударо нақл кунед.

БО ГУРҲ ҚОР МЕКУНЕМ

Романи «Духтари оташ» аз романҳои дигари шумо мутолиа карда бо кадом ҷиҳатҳои фарқ мекунад. Оё воқеаҳои роман ба таври реалӣ тасвир шудаанд? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз асарҳои сегонаи Ҷалол Иқромӣ «Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро» барои мутолиа пешниҳод карда мешавад.

СОТИМ УЛУҒЗОДА

Мо дар ин мавзӯ:

- зиндагиномаи нависандаро мухтасар меомӯзем.
- оид ба мазмун ва мӯҳтавои қиссаи «Субҳи ҷавонии мо» шинос мешавем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Сотим Улуғзода аз адибони маъруф ва маҳбуби халқи тоҷик буда, бо осори арзишманду пурмуҳтавои худ дар рушду камол адабиёти муосири тоҷик нақши муассир гузоштааст. Сотим Улуғзода фаъолияти хешро пеш аз ҳама ба сифати мунаққид, сипас чун драматург оғоз намуда, баъд аз ҷанг ҳамчун нарсавис шӯҳрат пайдо кардааст.

Сотим Улуғзода соли 1911 дар қишлоқи Варзика ноҳияи Ҷустӣ вилояти Намангонии Ҷумҳурии Ўзбекистон дар оилаи деҳқони камбағал ба дунё омадааст. Ӯ дар синни даҳсолагӣ аз падару модар ятим мондааст. Ӯ Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри Тошкандро соли 1929 бо муваффақият ба охир мерасонад ва чанд муддат бо касби омӯзгорӣ машғул мешавад.

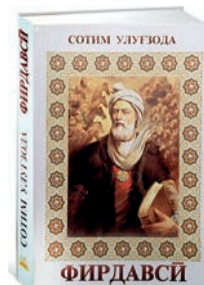
Фаъолияти эҷодии Сотим Улуғзода аз соли 1932 оғоз шудааст. Нахуст ӯ дар рӯзнамаву маҷаллаҳои ҷумҳуриявӣ ҳикояву очеркҳо ва бисёр мақолаҳои танқидӣ нашр менамуд. Дар охирҳои солҳои 30-юм асосан ба соҳаи драматургия ворид шуда, дар соли 1939 дар бораи муборизаи пахтакорони тоҷик барои ҳосили баланд драмаи «Шодмон»-ро таълиф намуд.

Дар солҳои баъд аз ҷанг низ Сотим Улуғзода фаъолияти худро дар соҳаи драматургия давом дода, комедияи «Ҷўяндагон», киноповести «Ибни Сино» ва сценарияи филми «Қисмати шоир»-ро дар бораи Рӯдакӣ таълиф намуд. Сотим Улуғзода дар соҳаи адабиётшиносии тоҷик низ хизматҳои шоиста кардааст. Вай илова бар мақолаҳои солҳои 30-юм, дар соҳаи адабиёти классикӣ якҷанд корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ба анҷом расонидааст. Дар «Намунаҳои адабиёти тоҷик», ки дар соли 1940 чоп шуда буд, якҷанд мақолаҳои ӯ доир ба Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрав нашр шудаанд. Аввалин тадқиқоти муфассал доир ба аҳвол ва осори Аҳмади Дониш аз ҷониби Сотим Улуғзода ба вуҷуд омадааст.

Сотим Улуғзода фаъолияти тарҷумонӣ низ дорад. Ӯ якҷанд асарҳои адибони рус ва Аврупои Фарбиро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Повести «Сувҳи ҷавонии мо» ин дуҷумин асари калони ёддошти насри тоҷик буда, соли 1954 таълиф ёфтааст. Дар он Сотим Улуғзода зиндагии қаҳрамони асосӣ Собир ва ташаккули хислати ӯро дар сахнаи ҳаёти иҷтимоӣ дар асоси воқеаҳои солҳои бист тасвир кардааст.

АСАРҲОИ СОТИМ УЛУҒЗОДА

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

ПОРЧА АЗ ПОВЕСТИ «СУБХИ ЧАВОНИИ МО»

Сотим Улуғзода дар «Субҳи чавонии мо» огоҳона ва нисбат ба он, ки дар «Ёддоштҳо»-и Айнӣ мебинем, хеле зиёдтар ба роҳи умумият додани воқеаҳо ва тақдири қаҳрамонон саъю кӯшиш кардааст. Вай номи қаҳрамони асосӣ ва падарро дигар кардааст. Номи баъзе шахсони таърихи ҳама тағйир додааст. Масалан, Қурбон Қўшматов прототипи Эрматов ва Собитхон Нўъмонов прототипи Сулаймонов будааст. Дар нашри дуҷумлаи повест нависанда номи аслии баъзе персонажҳо, чунончи Нисор Муҳаммади афғон ва Аҳмадҷон Абдусатторовро (ба ҷойи

Зокир партизани нашри якум) барқарор кардааст. Бо вучуди ин бисёр касон ба ин асар бо номи дигар дохил шудаанд.

Аз нигоҳи ҳуди нависанда «Субҳи чавонии мо» пеш аз ҳама на ба сифати асари бадеии тарҷумаҳолӣ, балки барои тасвири бадеии ҳаёти халқ ва фарзандони вай дар як давраи муайяни таърихӣ аҳамият пайдо кардааст. Баъзе бобҳои «Субҳи чавонии мо» бо вучуди дарёфти қаҳрамонони тахайюлӣ ба мемуар бештар наздикӣ дорад. Ин асар дар байни тарҷумаиҳоли бадеӣ ва жанри таърихӣ қарор дорад. Сотим Улуғзода устои жанри таърихӣ буда, аксари асарҳои худро бо маҳорати тамоми дар ин жанр таълиф намудааст. Инак, порчае аз асари мазкур пешкаши донишомӯзон мегардад:

ПАДАРАМ

Падарам то синни чиҳилсолагиаш паҳлавон будааст. Вай қадбаланд, қоматаш рост, ришаш сип-сиёҳ, пӯсти рӯяш сиёҳтоб, нигоҳи чашмонаш тези андак қаҳролуд буд. Дастони саҳти пурқуввате дошт. Пойҳои бисёр калонашро бешитоб, вазнин – вазнин монда роҳ мерафт. Гӯштигириро кайҳо партофта бошад ҳам, ба ивази он ба ману бародарам, – Азизхон аз паҳлавониҳои пештараи худ ҳикояҳо мекард. Ва ҳар дафъа дар охири ҳикояташ бо ифтихор:

– Пушти падаратон ба замин расидагӣ не! – гуфта мемонд.

Мо ҳикояти ўро дар бораи гўштӣ гирифтаниш бо Амон ном полвони машҳури шоёнӣ бо шавқи махсусе гўш мекардем.

Назар ба нақли падарам, вай пеш аз Амон чанде аз полвонҳои номиро ғалтонда бошад ҳам, худаширо танҳо баъди зўрозмоӣ карданиш бо Амон, полвони ҳақиқӣ ҳисоб мекардагӣ шудааст.

Онҳо бо ҳам дар ватани Амон – деҳаи Шоён гўштин гирифтаанд. Амон даҳ-понздаҳ сол боз дар маъракаи гўштигирӣ иштирок карда, ҳоло аз ҳеч кас мағлуб нашуда будааст. Падарам ба синну сол аз вай ҳашт ё даҳ сол ҷавонтар будааст.

Дар Шоён як бой дар тўйи хатнаи писараш маъракаи гўштигирӣ барпо карда, аз гирду атроф полвонҳоро даъват менамояд.

Дар майдон аз ҳазор кас зиёдтар одам гирд омада, бомҳо, дару деворҳо, болои дарахтон ҳам аз тамошобинон пур мешаванд. Амон ду полвонро ба осонӣ меғалтонад, он гоҳ падарам миён баста ба майдон мебарояд. Шоёнӣ полвони ҷавони густох ва мағрурро намоишкорона бо илтифоту эҳтироми рўякӣ истиқбол карда, вохўрдӣ менамояд. Тамошобинон тамасхуромез механданд. То падарам миёнбанди холии ҳарифро ба дасташ печонидан ҳариф дам меистад. Вақте ки мубориза сар мешавад, шоёнӣ ҳар дам ба ҳамдеҳаи худ бо овози баланд изҳори хайрхоҳӣ ва ҳаводорӣ карда меистанд.

Тамасхур – масхара кардан, ришханд задан.

Ҳариф – рақиб дар коре, тарафи муқобил дар бозӣ, дар ҷанг ва дар қимор.

Зери мафҳуми «шоёнӣ» чӣ дар назар дошта шудааст? Ба фикри шумо истиқбол ва ҳаводорӣ аҳли Шоён аз қаҳрамонон аз рӯйи адолат буд?

Мо миёни якдигарамонро маҳкам гирифта, як дам майдонро чарх задем, – ҳикоя мекард, падарам. – Ҳардуямон гардан ба гардан мемолидем, гардани Амон худи гардани барзагов барин ғафс ва саҳт буд, сари синааш мисли як харсанг ба ман фишор меовард. Вай се бор маро бардошта ба замин заданӣ шуд, лекин ман ҳар дафъа поямро ба замин тиргак карда, худамро нигоҳ медоштам. Ман ҳам Амонро як-ду бор бардоштани шудам, аммо азбаски қади вай аз қади ман баландтар буд, пойҳои дарозширо базўр аз замин мекандам. Мартабаи сеюм ба бардошта тавонистанам чашмам нарасида монд. Ҳамаи шоёнӣҳо тарафи ҳамдеҳаашонро гирифта ғалоғула мекарданд, «печонда парто, Амонбой! Бардошта зан!» гуфта шавқун меандохтанд. Аммо ба ман ҳеч кас ҳаводорӣ намекард, ягон чиз гуфта диламро намебардошт.

Падарам зўри миёни Амонро дурустакак озмуданӣ шуда, вайро бо тамоми қувваташ фишурда ба тарафи худ кашида-

аст, шиками Амон пеш баромада қоматаш рост шудааст, падарам фикр кардааст, ки миёни ў чандон бақувват нест. Дар ин дам Амон ҳам падарамро сахт бағал карда, як бор бардоштаасту боз дарҳол ба замин фурувардааст, гўё ки дармонаш хушк шуда, ҳарифро на фақат барои ғалтондан, балки барои дар ҳаво нигоҳ доштан ҳам зўраш нарасида монда бошад. Аз дили падарам гузаштааст, ки Амон дар ҳақиқат ҳам монда шуд. Лекин ҳаракатҳои Амон ҳама ҳила будааст, вай бардурӯғ худро мондашуда вонамуд мекард, то ки қувваи худахро сарфа ва дармони ҳарифро хушк намояд.

– Ҳамин тавр карда, мо як ним соат гўштин гирифтем, мегуфт падарам,- баъд Амон миёнбанди холишудаамро боз як бор ба дасташ печонда, маро чунон фишурд, ки қариб буд миёнам шиканад. Дастан даст набуд, оҳан буд. Дар дилам гуфтам, ки ана акнун гўштигирии ҳақиқӣ сар шуд! Вай маро гаштаю баргашта се-чор бор дам ба ронаш, дам ба сандуқи дилаш бардошта, чаппа карда ба замин заданӣ мешуд, ман бошам, то тавонистам чустучолокӣ мекардам, тоб мехўрддам, поямро тиргак мекардам, ки нағалтам. Оқибат монда шудам. Дар дилам мегуфтам, ки агар вай маро боз як бор дурустакак бардошта занад, тоб оварда наметавонаму меғалтам, аммо вай ҳам, мазмун, монда шуда буд, ки дигар маро набардошт. Мо боз аз миёни яқдигарамон даст нақанда, рў-рўи майдон гаштан гирифтем. Ман як-ду бор ҳаракат кардам, ки ўро бардорам, аммо натавонистам; хонасалот вазнашро андохта, пойҳояшро сахт ба замин зер карда меистод. Дидам, ки намешавад, пайташро ёфта, ронамро ба таги шикамаш монда вайро чапгардон карданӣ шудам, аммо боз ҳам нашуд, вай нағалтид. Шоёниҳо ҳамоно шавқун андохта ба Амон ҳаводорӣ мекарданд. Ман «ягон кас ба ман ҳам ҳаводорӣ мекарда бошад?», гуфта ҳамин қадар гўш меандохтам, аммо ҳеҷ кас номи маро намегирифт. Ҳама мехостанд, ки Амон маро ғалтонад. Ман худамро ғариб медидам, хориам меомад, дилам ба ғалтиданам гувоҳӣ медоду дастам торафт камқувват, ҳавсалаам пир шудан гирифт. Аз аламам гиря карданам меомад. Ба худ мегуфтам, ки кошки ягон каси боинсоф ба ман ҳам як чиз гуфта диламро бардошта мемонд! Дар ҳамин дам нохост аз байни тамошобинон овози шинос ба гўшам расид:

– Писарам, ман дар ҳамин чо! Натарс, ту аз Амон зўртарӣ. Ё пирам, гуфта, бардошта зан!...

Ҳаводорӣ – тарафдорӣ, пуштибонӣ.

Ба фикри шумо чаро ҳама аз Амон пуштибонӣ мекарданд? Бобои нависанда ба падараш чӣ гуна кўмак мекунад?

Падарам нигоҳ карда, бобоямро мебинад, ки риши сафедаш то сари сина, дар дасташ асо, аз байни издиҳом роҳ кушода, пеш омада истодааст. «Дилатро маҳкам дор, писарам! – мегӯяд боз бобоям ба падарам. – Туро меғалтондагӣ паҳлавон ҳоло набаромадааст!». Бо дидани бобом ва шунидани овози ӯ падарам рӯҳбаланд шуда, бозувонаш қуввати нав гирифтаанд. Амон гӯё инро ҳис карда ба вай гуфтааст:

– Биё чудо мешавем, Умархон! Баробарӣ. На ту, на ман.

– Не, ё меғалтӣ, ё меғалтонӣ! – ҷавоб додааст падарам ва тамоми қувваташро ҷамъ карда, наърае кашида аз «пир»-аш мадад хостаасту Амонро ба рони росташ бардоштааст. Полвони шоёнӣ ҳаракат мекардааст, ки ҳарифро бо гаронии бада ни худ пахш кунад, бинобар ин, ба падарам бисёр зӯр омада, рағҳои гарданаш баромада, қариб мондааст, ки канда шавад. Одатан, полвонҳо баъди ҳарифро ба рони рост бардоштан ўро ба тарафи чапи худ партофта ғалтонданӣ мешудаанд, падарам ҳам чунин вонамуд кардааст, ки Амонро бо ҳамон тарзи оддӣ ғалтондан мехоҳад ва чашмдошти Амон ҳам ба ҳамин будааст, аммо падарам баногоҳ як тоб хӯрда вайро ба тарафи рост, дурусташ ба қафои худ гардонда задааст; Амон, ки мунтазири ин набудааст, чаппа шуда ба замин фуру ғалтиданаширо худааш ҳам нафаҳмида мондааст. Ин усул, – мегуфт падарам, – хафвнок аст, зеро мумкин ки худи кас пештар ғалтида дар таги ҳариф монад ва ин усулро ҳамон касе ба кор мебарад, ки қадаш аз ҳариф баландтар ва вазнаш ҳам зиёдтар бошад. Аммо падарамро дар он дам ғайр аз таваккал кардан дигар чорае намонда будааст.

– Ҳамин ки Амон ғалтид, – нақл мекард падарам, – ман ўро чунон сахт ба замин пахш кардаам, ки ҳеҷ маҷоли чунбиданаш набуд. Халқ талотӯб карда, ғавғо бардошт, аммо ба гӯши ман ҳеҷ чиз намедаромад. Ман рафта бобоятонро оғӯш кардам ва худамро дошта натавониста, гиря карда фиристодам. Бобоятон пуштамро молида гуфтанд:

– Қуввати тан кифоя не, писарам, дилро бақувват доштан лозим!

Ба мукофоти ғалаба падарамро ҷомаву тўппии нав пӯшонда ва ба миёнаш миёнбанди шоҳӣ бастаанд.

Баъди ин воқеа Амон муддати чандин сол номи полвони якумро ба худааш бозгардонданӣ шуда, падарамро чандин бор ба гӯштингирӣ даъват кардааст, аммо падарам ҳар дафъа даъ-

Издиҳом – ҷамъомади мардуми зиёде дар як ҷо, зич (анбӯҳ) шуда истодани одамон.

вати ўро рад менамудааст, зеро полвонҳо одатан бо каси як бор галтондагиашон бори дуюм гўштин намегирифтаанд.

Алами Амон кам-кам ба кинаю кудурат мегузарад. Вай ба қасди аз мағлубкунандаи худ қасос гирифтани афтода, интизори фурсат мешавад.

Дар байни деҳаи мо ва Шоён даште буд. Деҳқонони безамин ва камзамини деҳаи мо ба тариқи ҳашар ҳар сол ба як кано-ри он дашт об бароварда, ҷаву гандум мекоштанд. Падари ман ҳам дар он кор шарик буд. Як тобистон, дар вақти дарав Амон ба дашт омада, бо падарам моҷаро сар мекунад ва нохост бар сари вай як мушт сахт мезанад. Дос аз дасти падарам меафтад, сараш чарх зада, чашмонашро сиёҳӣ пахш мекунад, аммо бо ин ҳама вай аз по намеафтад. Баъди андак ба худ омадан вай ҳам ба Амон ҳамла карда, ба сараш як мушти сахт мефурорад. Амон аз пой меафтад.

Аз он баъд ҳоли Амон чӣ шуд, намедонам, аммо падарам таъсири мушти оҳанини ўро то охири умраш ҳис мекард, яъне тобистон дар гармии офтоб сараш чарх мезад. «Майнаам луқ-луқ мекунад», – мегуфт вай.

МОДАРАМ

Вай аз падарам даҳ-понздаҳ сол хурдтар буд. Қади майда-аш базӯр то китфи падарам меомад. Ба намуд солиму бардам буд, рӯйи сафедаш сурхии латифе дошт, чашмонаш калони гўсфандӣ, пешонааш кушоди беожанг буд. Ҳаракатҳояш чобук ва озодона буда, корубори хонаро бо тезӣ ва бе ташвиши зиёд анҷом меод. Меҳрубон ва раҳмдил буд, ба ятиму бенавоён дилаш сўхта мегирист, одамдӯст буд, меҳмондориро нағз ме-дид ва ҳар гоҳ агар ба хонаамон касе аз хешонаш ё дугонаҳояш биёяд, тайёр буд, ки тамоми занҳои маҳалларо ба меҳмонӣ даъват кунад.

Як вақт аз зодгоҳи модарам – деҳаи Қўрғон зани ҷавоне ба дидани амаки пираш ба деҳаи мо омад. Модарам ўро ба хонаамон таклиф кардани шуд. Модари ин зани ҷавон як вақтҳо дар Қўрғон бибиотун буда, модарам дар хурдсолиаш пеши ӯ бо ҳамроҳии духтари ӯ сабақ хонда будааст.

Падарам, аз чӣ сабаб бошад, ки ба хонаамон таклиф кардани он зани ҷавонро муносиб намедид, аммо дар ҳамон даме, ки падару модарам дар ин бора гуфтугў мекарданд, аз роҳрави дарвозахона се зани фаранҷидор намоён шуданд. Модарам бо хурсандӣ:

– Ана, Нисохон! Худаш омад! – гўён ба пешвози меҳмонаш давид. Вай ба мо гуфта буд, ки шавҳари Нисохон одами бадҷаҳл

аст ва занашро мезанад, аз дари ҳавлӣ берун баромаданӣ на-
мемонад. Нисохон бошад, зани дилшод аст, хушчақчақ ва
маҷлисорост, овози хуб дорад, ҳофиза ва ҳам раққоса аст. Рӯзе
аз рӯзҳо шавҳари вай дар сари хашму ғазаб бо теша ба пойи
занаш зада, панҷаҳои пойи ӯро бурида партофтааст.

Ман хостам зудтар ин зани сиёҳбаҳти панҷаипобуридаро бу-
бинам, бинобар ин, тозон аз қафои модарам рафтам. Падарам
бошад, барои он ки «чашми номаҳрам»-аш ба рӯи занҳои бе-
гона ғалтида, «гунаҳгор» нашавад, ба хонаи амакам даромада
ғоиб гардид.

Меҳмон чашмбандашро боло кард. Ҳамроҳаш ду амакзодаи
вай ҳам омада буданд, аммо ман фақат ба Нисохон нигоҳ мекар-
дам. Вай зани ҷавони бисёр зебо ва нозукандом буд, дар танаш
атласкуртаи сабз, дар гӯшҳояш гӯшвораи дароз, дар гарданаш
марҷони сурх дошт, чашмонаш сип-сиёҳи ҷилодор буданд. – Бо
модарам хандону шукуфон воҳӯрдӣ кард, ба тавре ки ҳеҷ ба
зани сиёҳбаҳт монандӣ надошт. Ман якзайл ба пояш нигоҳ ме-
кардам, то зудтар панҷаҳои буридаи ӯро бубинам, аммо пойҳои
вай дар даруни кафши «амирконӣ»-и наппа-нав пинҳон буданд.

Падарам ночор гӯшту равған, биринҷ ва равғани чароғ ёфта
овард. Модарам даррав занҳои ҳамсояро ҷеғ зад. Меҳмондорӣ
ва сӯҳбати гарм сар шуд.

Нисохон кафшашро кашида, дар пешгаҳ ба болои кӯрпача
нишаста буд, ман дидам, ки ҳақиқатан як пойи ӯ чаҳор ангушт,
пойи дигараш се ангушт надоранд.

Амакзодаҳои Нисохон, яке духтари қадрас, дигаре келинча-
ки ба қарибӣ шавҳаркарда, ҳардуяшон ҳам шӯхтабӯи хандон ва
гапбоз буданд. Онҳо аз Нисохон хоҳиш карданд, ки тарона гӯяд.
Меҳмони кӯрғонӣ розӣ шуда дутор талабид. Дутори падарам дар
меҳмонхона буд ва дар он ҷо ҷӯраҳои гапхӯр ҷамъ шуда нишас-
та буданд. Модарам бо андешаи ин ки агар аз меҳмонхона ду-
тор пурсад, сабаби кунҷковии номаҳрамон мешавад, бародарам
Азизхонро ба хонаи яке аз ҳамсояҳои дутордор фиристод, ки
дуторашонро пурсида гирифта биёрад.

Меҳмони кӯрғонӣ дутор зада, бо овози ширадори дилангези
худ суруду нағма сар кард. Вай як ғазали ўзбекиро бо нақароти
«Ҳама озод бўлдӣ, бўлмадим озод дастингдин»
тараннум кард, ки чигархарош, ҳузновар ва пур
аз оҳу нолаи ҷонгудоз буд. Занҳо шайдо гашта
ба мақоми тарона мадҳушона алвонҷ меҳӯрданд
ва бо остинҳои дарози худ оби дидаҳояшонро пок
мекарданд. Ман аз он ғазали диловез ва савти
шӯрангез об шуда, сарамро ба китфи модарам такя дода нишас-
та будам, ки ба ногоҳ аз берун овози ғазаболуди падарам ба-

Алвонҷ –
ҳаракатдиҳӣ,
пасу пеш ҳа-
ракат додан.

ланд шуд. Вай модарамро чеғ мезад. Модарам якбора аз ҳолати мафтунӣ ба худ омада аз чо бархесту берун баромад. Ман ҳам хавотир кашида, аз пайи ӯ ба айвон баромадам.

– Ба меҳмонат гӯй, дам шавад! – хашмигона амр кард падарам. – Хонаро ба сараш бардошт-ку! Овози вайро дар меҳмонхона будагиҳо шунида нишастанд. Онҳо гумон мекунанд, ки ашӯлагӯянда ту ҳастӣ. Мулло Зайниддин: «Кас дар ин чо аз имонаш ҳам ҷудо мешавад! Ба як маҳалла шунавонда, занашро ашӯла мегӯёндагӣ одам ба меҳмонхонааш мӯъмину мусулмонро чеғ назанад, беҳтар буд!» гуфта аз меҳмонхона баромада рафт. Ман аз шармам замин накафид, ки дароям.

Модарам ҳаросон шуда гуфт:

– Охир, вай меҳмон аст, як мазлумаи дилшикаста аст, ман чӣ хел ба вай «ашӯла нахонад!» мегӯям?

– Мегӯй! Ту кай боз гапи маро мегардондагӣ шуда мондӣ! – инро гуфта падарам ба рӯи модарам як шаппотӣ зад. Ман тарсида ларз-ларзон ба модарам маҳкам часпида гирифтам. Бечора модарам кафи дасташро ба рӯяш ниҳода овозе набароварда боз ба хона даромад. Вай ба рӯи меҳмонон зӯрбазӯраки табассум мекард, ба тавре ки ӯро дида раҳми кас меомад. Вай дарҳол вачҳ ёфта, ба ҳофизаи қўрғонӣ:

Вачҳ – са-баб, далел, асос.

– Афв кунед, соҳиби дутор омадааст, дуторашро мепурсад, – гуфту дутори дар паҳлуи Нисохон истодаро гирифт. Вай боз бо садои нарму табассуми узрхоҳона илова кард: – Афсӯс, намонданд, ки камтар машқу ашӯлаи шуморо шунавем... Вай дуторро гирифта бурд.

Ман фаҳмидам, ки модарам, бо ин тариқ ашӯлахонии меҳмонро бас кунонданӣ аст, лекин, мутаассифона, меҳмон ба фаҳми ин намерафт – вай баъди ба хона баргаштани модарам гуфт:

– Майлаш, ман бе дутор ашӯла мехонам.

Пас, табақчаеро дудафта дар бари рӯяш нигоҳ дошта, ба он доиравор панҷа зада-панҷа зада таронаи нав хонданӣ шуд. Занҳо хушҳолона омодаи шунидани тарона гардиданд, лекин модарам... модарам асло хурсанд набуд. Ман ба рӯяш нигоҳ кардам – ранги рӯяш канда, монанди рӯймоли сараш сап-сафед шуда буд. Охир чаро рангаш наканад, ки лаззати хониши ҳофизаи хушилхон барои ӯ шарбати заҳр мегардид. Вай тез ба пиёла чой рехта ба меҳмон дароз кард. Бо дасти ларзонаш қатламаро пора карда истода мегуфт:

– Ба дастархон нигоҳ карда шинетон, охир... Шумо аз қатлама ҳеҷ нахӯрдаед-а, Нисохон!

– Қуллуқ, ман бисёр хӯрдам, – ҷавоб меод Нисохон.

Инак, меҳмони нозанини мо қиёфаашро ғамолуд сохта, чашмони сип-сиёҳи дурахшандаашро нимпӯш карда, бо оҳанги сӯзу гудоз, алам, ҳасрат ва надомат таронаи нав сар кард. Лекин ман акнун чӣ сурудани ӯ, нағзӣ ё бадии суруди ӯро фарқ карда наметавонистам, зеро чашму ҳуши ман ба модарам буд. Дилам ба ӯ месӯхт. Вай ҳамоно табассум мекард, аммо аз табассумаш осори парешонҳолӣ ва азоби рӯҳии ӯ ҳувайдо буд: лабонат мепариданд, чашмони ваҳмирифтааш гоҳ ба рӯйи меҳмон ва гоҳ ба дар нигоҳ мекард. Вай бешуурона аз ҷо хеста, рафта дарро маҳкамтар пӯшид... чойникро гирифта ба пиёла ҳам кард, беҳабар аз он ки чойник холӣ аст, дар ин асно сарпӯшаки чойник чингир-чингир карда, ларзиши дасти модарамро ошкор сохт. Ҳофизаи нозанин бошад булбулвор илҳон мекард ва занҳо аз овози сеҳрангези ӯ сеҳрзада шуда, мисли гаҳвораҷунбон ҳай сар мечунбониданд. Вале модарам дар ҷойи нишастагиаш карахт шуда монда, якзайл ба берун гӯш меандохт.

Надомат – афсус, таассуф, пушаймонӣ.

Дарвоқеъ, ҳам аз берун шарфаи по шунида шуд. Ман худдорӣ карда натавониста, тирвор парида берун баромадам. Дар торикӣ падарам ба таги дар омад.

– Дадо, Нисохон-холаамро бибиам ашӯла гӯендагешон не, худи холаам...

– Бибиатро ҷег зан! – бо ғазаб фармуд падарам.

– Дадо, Нисохон-холаам худашон...

– Ҷег зан, мегӯям! – боз гапи маро бурид вай.

Аз тарс ларзида, дари хонаро нимроғ кушода, ба модарам имо кардам, ки барояд. Вай бо чашмони ваҳму ҳаросгирифтааш ба ман нигоҳ мекарду аз ҷояш намечунбид. Ман сахттар даст чунбонида имо кардам. Ниҳоят, вай бархоста, оҳиста-оҳиста қадам монда баромад. Ҳофиза бошад, аз дунё беҳабар, бо овози баланд авҷи ашӯлаашро мегирифт ва овози вай, албатта, на фақат дар меҳмонхона, балки дар кӯча ҳам шунида мешуд.

Нимроғ – нимкушода, нимпӯш.

Ман бо ҳар ду дастам ба банди дасти модарам часпида, бо ӯ дар пеши падарам ҳозир гардидам.

– Бо ман ҳар чӣ хоҳед кунед, аммо ҳозир не, баъд! Монед, меҳмонҳо бе хархаша баромада раванд, баъд аз он кушед ҳам майлаш, – ба падарам фурсати даҳан кушодан надода, зорикунон гуфт модарам.

Падарам як оҳи қаҳролуд кашида, ду-се қадам онсӯтар рафт.

– Маро шарманда кардӣ! – гуфт вай ва баъд бо овози баландтар, барои он ки Нисохон шунавад, илова кард: – Бо ин хел овози баланд ашӯла гуфтан чӣ лозим? Тамоми маҳалла мешунавад, охир, ба дили одамҳо ҳар хел гап меояд... Шармандагӣ!

Овози Нисохон ҳамон лаҳза бурида шуд.

Модарам ба хона баргашта, аз шарму хиҷолат забонаш гирифта, ба узрхоҳӣ даромад:

– Ин мардҳо... аҷаб... одамҳои ғалатӣ мешудаанд! Дадои ин, – модарам маро нишон дод, – ҷаҳлашон ганда... дар сари ҷаҳл одобро ҳам аз хотир мебароранд... Ба дилатон нагиред, ойим-пошшо.

Нисохон суп-сурх шуда рафт, аммо хиҷолатмандӣ ва озурдагии худро дар зери лабханди нозук пинҳон карданӣ шуда:

– Пештар гуфта намонда будед-дия ба ман! – гуфт. – Рост мегӯянд... Ҳақиқатан ҳам... ашӯла хондани ман лозим набуд...

Баъди хомӯшии дурударози бағоят ногуворе, ки ба миён омад, меҳмонон бархоста хайрухуш карданд. Модарам онҳоро то наздики дарвоза гусел кард.

Ман хурсанд шуда дар дилам мегуфтам, ки нағз шуд, акнун бибиам хотирҷамъ шуданд.

Лекин модарам, вақте ки ба хона гашта омад, парешонҳол ва андӯхгин буд. Вай дастархонро ғундошта истода, ногаҳон худро ба рӯи гилем партофту фиғоне бардошт. Бечора ҳунгас зада зор-зор мегирист...

Тимсоли зоҳирии модар аз ҷониби нависанда чӣ гуна тасвир шудааст? Дар бораи хислати бадҷаҳлии падар чӣ гуфта метавонед?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ба фикри шумо сабаби асосии ғалаба кардани падар дар чист?
2. Байни Амон ва падар чӣ гуна фарқро мушоҳида кардед? Онҳоро барои гӯштигирӣ чӣ маҷбур кард?
3. Ҷиҳатҳои тарбиявӣ ва ахлоқии ҳикояҳои мазкурро баён кунед.
4. Повести «Субҳи ҷавонии мо» аз лиҳози мавзӯ чӣ гуна асар аст?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Нависандагон дар бештари маврид хислату рафтори қаҳрамонони асари бадеиро тавассути нутқ ва ҳаракатҳояшон нишон медиҳанд. Масалан, дар тимсоли қаҳрамони асар қавииродагӣ, таҳаммулпазирӣ ва таслимнопазириро мушоҳида кардан мумкин аст.

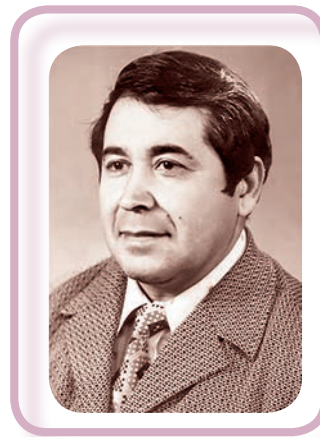
ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи мухтасари ҳаёт ва эҷодиёти нависанда шинос мешавем;
- доир ба мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Рӯзи дафни Усто Оқил» маълумот пайдо мекунем;
- ҳамоҳангии ҳикояро бо замони имрӯз муқоиса мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Фазлиддин Муҳаммадиев 15 июни соли 1928 дар шаҳри Самарқанд, дар оилаи саҳҳоф (ҷилдсоз) таваллуд шудааст. Пас аз хатми мактаби миёна дар яке аз рӯзномаҳои даврӣ ба сифати ходими адабӣ фаъолият кардааст. Ӯ соли 1951 баъди хатми мактаб дар Маскав ба кори рӯзноманигорӣ шуғл варзида, чанд муддат ба сифати муовини муҳаррири рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон», муҳаррири «Газетаи муаллимон», котиби масъули маҷаллаи «Занони Тоҷикистон», мудирӣ шӯъбаи наср ва котиби масъули маҷаллаи «Шарқи сурх» («Садои Шарқ») адои вазифа мекард.

Аз рӯйи сценарияҳои Фазлиддин Муҳаммадиев киностудияи «Тоҷикфилм» филми бадеии кӯтоҳметражи «Задухӯрд» (1973); филми мустанади «Субҳи кишвари ман» (1974), филми бадеии «Вохӯрӣ дар дараи марг» (1980) ва ғайраро ба навор гирифтааст. Филми бадеии «Вохӯрӣ дар дараи марг» дар кинофестивали XIII сазовори мукофот ва дар кинофестивали мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ, ки дар шаҳри Тошканд баргузор шуд, соҳиби диплом гардид.

Фаъолияти тарҷумонии Фазлиддин Муҳаммадиев низ пурмахсул ва шоистаи таҳсин аст. Тарҷумаҳои тоҷикии романҳои Андре Стил «Зарбаи аввал», М.Садовяну «Ҷазираи гулҳо», повестҳои Чингиз Айтматов «Ҷамила», «Алвидо», «Гулсарӣ», М.Левин «Ҳаяҷони севум», А.Қаҳҳор «Модаркалони меҳрубони ман», «Овоз аз тобут», В.Губарев «Мӯъҷизакори бузург» ва ҳикояҳои алоҳидаи Чехов, Драйзер ва нависандагони пешқадами адабиёти хориҷӣ ба қалами Фазлиддин Муҳаммадиев тааллуқдоранд, ки аз маҳорати баланди нависанда дарак медиҳанд.

Ҳамчунин, асарҳои Фазлиддин Муҳаммадиев низ ба забонҳои ўзбекӣ, латишӣ, арманӣ, эстонӣ, қазоқӣ, туркманӣ, қирғизӣ, украинӣ, белорусӣ, олмонӣ, полякӣ, арабӣ, венгерӣ, чехӣ ва булғорӣ низ тарҷума шудаанд.

Фазлиддин Муҳаммадиев бо унвони ифтихории Корманди Шоистаи маданияти Тоҷикистон ва Ҷоизаи адабии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ сазовор гардидааст. Ӯ 16-уми октябри соли 1986 вафот кардааст.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

Мавзӯи асосии ҳикояи «Рӯзи дафни Усто Оқил» масъалаи муҳими ахлоқи иҷтимоии замони ҳозира мебошад. Усто Оқил дуредгари гулдаст аст, дар ин навъи ҳунар таҷрибаи зиёде дорад. Нависанда ҳам ҳунари асилу воло ва ҳам пайванди ўро ба анъанаҳои гузашта таъкид карда, аз санъати ниёгон, хосса-тан, аз санъати Сомониён ёдовар мешавад. Вале ҳамин устои даҳ панҷааш гул ва дар маҳал ягона имрӯз вафот кардааст ва ҳамаи асрори санъату ҳунари дуредгариашро бо худ ба гӯр мебарад. Чунки ў аз рӯи нотавонбинӣ, бахилӣ касбашро ба касе мерос нагузошт. Маълум шуд, ки ў танҳо барои худаш зиндагӣ кардаасту халос. Ҳарчанд ба одамон бадӣ накарда бошад ҳам, аммо рӯзи дафни усто бо дафни раиси тасмапеч монанд карда мешавад. Дурустараш нависанда ҳамаи ин саргузашту сарнавишти Усто Оқилро ба воситаи андешаҳои Абдурауф-амак, як инсонии оддӣ, ки саводи баланд ҳам надорад, нақл намудааст.

Хотири ҳамсои усто – Абдурауф-амакро як чиз парешон кардааст: оё мардум устуро дар роҳи охири мебахшад ё не?

Ҳамин тавр, фикри асосии нависанда ба воситаи мулоҳизаҳои мардумони оддии атроф, ба воситаи ақидаву тасаввуроти халқӣ ифода карда мешавад. Ҳукми асли гӯё ба нависанда тааллуқ надорад, балки онро ҳуди мардум мувофиқи тасаввуроти муайяни худ, аз рӯи меъёри ахлоқу одоби ҷомеа мебарорад. Яъне дар поёни ҳикоя ҳангоми саволи «Чӣ гуна одам буд, Усто Оқил?» касе ҷавоби равшан намедиҳад. Ёро танҳо чун устои хуб тавсиф мекунанд. Баҳои шахси барои худаш зиста ҳамин буд, ки мардум ёро аз меъёри одамият саҳт маҳкум менамояд.

ҲИКОЯИ «РӯЗИ ДАФНИ УСТО ОҚИЛ» (ба тариқи ихтисор)

«Ё тавба! Ин қадар сангдиланд мардум. Аз ягон бандаи шӯрбахт гуноҳе сар занаву аз байн муддате гузарад, ҳатто қонун, қонуни давлат гузашт мекунад. Ҳукумат ҳам ҳар сари чанд гоҳ ба гунаҳкорон авфи умум эълон мекунад. Аммо одамизод – не, намебахшидааст. Беақлӣ карда, ба оши касе намак пошида бошад, сад сол гузарад, устухонатон хоку туроб шуда равад, ки абераатонро аз дур бо ангушт нишон дода меғӯяд: «Нигаред, нигаред, оши бобои фалонири бобокалони анаҳамин бача шӯр карда буд...».

Абдурауф-амак бари ҷомаашро қаҳромез афшонидани аз ҷо хесту чанд бор бо овози баланд «Тавба! Астағфируллоҳ!» гуфта монд. Баъд ба ин сӯ-он сӯи кӯча назар афканд, ки оё касе намеояд?

Не, касе наменаомид. Шибир-шибир борон меборид. Акнун дигар одам намеомадагист. Вақт хеле шуд, ҷаноза хонанд ҳам мешавад.

Аз афти қор, Усто Оқилро аз сидқи дил дуои бад карда буданд, ки дар рӯзи мурдааш борон борад. Се рӯз боз дам нагирифта мебораду меборад. Берун аз роҳу пайраҳаи шиббашуда пой монед, то соқи маҳсӣ меғӯтед.

Соқ – аз сари бучул то сари зонӯи одам.

Дина бегоҳӣ камтар барф омаду боз номаълум ба борон гашт. Барф дурустар мебориду кӯрпа мешуд, беҳтар буд. Дар ин замони хамир барин нарм барои бардошта ба сари пушта баровардани тобути гарон ва ҷасади дарози раҳматӣ ақаллан бисту панҷ бӯзбалаи ҳузарб даркор. Аммо ҷамъулҷамъ бист кас омадааст, ки аз нисф зиёдаш мисли Абдурауф-амак одамонеанд, ки синну солшон ба

Ҳузарб – паҳлавон, боқувват.

як чо расидааст. Онхо то сари қабр худашонро кашола карда расонанд ҳам, хуб гап.

Ба наомадани мардум борон баҳона не-куя. Рост-дия... За-мона, ки тинч, арзонӣ-амонист, одамон ба тўй намераванду ба чаноза ҳозир мешаванд. Аз осмон санг борад ҳам, ба чаноза метозанд. Ҳа, гап дар феълу хӯи марҳум. Худо раҳмат кунад, устои гулдаст буд, лекин ҳунарашро ҳамроҳ ба гӯраш мебарад. Ба қояш ақаллан яктажак шогирд накард-е,... ноасл!...

Чаро рӯзи чанозаи Усто Оқил камодам буд? Аз на-зари шумо «Чӣ гуна одам буд, Усто Оқил»?

Аввалҳо ҳам қишлоқиҳо дар баъзе мавриду маърақаҳо аз Усто Оқил сухан сар карда, дар ҳаққаш гилаомез гап мезаданд. Аммо сонитар, рафта-рафта сахт гап мезадагӣ ва дар охири умраш ҳатто ба рӯяш давида, маломат мекардагӣ шуданд. Ги-лаи мардум қон дошт. Диданд, ки синни усто аз шаст гузашт, аммо аз қонишинаш ҳоло ҳам дарак не, дилашон хунук шуд, ҳатто ҳамон эҳтироме, ки ба ҳунараш доштанд, кам-кам аз байн рафтан гирифт.

Болои сӯхта намақоб, аввали зимистон воқеае рӯй дод, ки баъди он муносибати мурдум ва Усто Оқил тамом вайрон шуд. Як рӯз радиои хоҷагидорӣ эълон кард, ки аз марказ олими зӯр омадааст, дар бораи ахлоқу одоб, одату анъанаҳои наву кӯҳнаи халқамон сӯҳбат мекардааст. Яъне, хоҳишмандон ба клуб шито-банд. Абдурауф-амак нарафт. Вай чанд маротиба лексияҳои дил-базани хобоварро шунида, аз ин хел сӯҳбатҳо қимоб шуда буд. Рост-дия, хонаи гармро монда, ба умед кашон-кашон меравӣ, аммо ба ту аз пайдоиши боғҳои рӯйи моҳ ё касалиҳои касношу-нида, ё аз ягон чизи дигаре, ки ба зиндагонии имрӯза ҳеҷ дахле надорад, пӯлабой-шӯлабой гуфта чорта мелаққанду бо ҳамин тамом, омин оллоҳ акбар, ба диққататон раҳмат боз биёед...

Абрурауф-амак нарафт. Лекин писараш Нодирҷон бевақти шаб аз идора баргашта, сӯҳбати он шабаро расо таъриф кард. Одами омадагӣ аввал ин ки бисёр суханони тозаи ғалатӣ гуф-тааст. Сонӣ ин ки дар фуруварди сӯҳбат аз сахна ба поён, ба миёни мардум омада, гуфтааст, ки акнун сӯҳбати ҳақиқӣ меку-нем, яъне, ки ҳар кас савол дошта бошад, ба мобайн партояд. Яке аз никоҳу талоқ савол додааст, дигаре ба ҳимояи кадом як оини қадимӣ баромада, бо меҳмон баҳс карда рафтааст. Лекин кори аз ҳама аҷибро Қўчқорбой кардааст.

Дар қишлоқи Ҳисорак ба ҳамин ном як одами маҳмаддононамо ҳаст. Худаш мардаки бад нею андак шартакигӯй. Ҳамин Қўчқорбой

хестаасту гуфтааст, ки одобу анъанаҳои қадимии халқамон ҳунармандеро, ки ба ҷояш шогирд тайёр накардааст, маҳкум мекард. Ҳатто мешавад гуфт, ки радди маърака мекард. Хӯш, – савол додааст Қўчқорбой, – қоидаҳои нав ба ин шахс чӣ хел нигоҳ мекунад?

Меҳмон ҷавоб додааст, ки ахлоқу анъанаҳои нав ин хел ҳунармандонро аз пештара дида, саҳттар мазаммат мекунад. Баъд меҳмон мисолҳо, далелҳо оварда, аз хусуси қарзи ҳар як инсон дар пеши ҷамоат гап задааст ва дар ҳаққи мардум қариб як гуноҳи азим будани ин хел кирдорро таъкид кардааст.

Усто Оқил аз сар то охири сўҳбат дар ҳамон ҷо будааст. Нодирҷон ҳикоят мекард, ки ҳамин ки сухан ба ин ҷо расидааст, Усто курсии нишастаашро тақаррос занонда хеста, бо шаст аз дар баромада рафтааст...

Дили раҳмгин – пайваста ғамгин, гуфтаанд. Кўтоҳӣ аз худораҳмати Усто Оқил гузаштаасту динашаб инҷониб Абдурауф-амак ғам меҳӯрад. Вай гоҳ мардумро ба сангдилӣ айбдор мекунад ва симои ҳамсоҷаш Усто Оқил дарҳол пеши назараш ҳамчун як шахси ноҳақ таҳқирдида ҷилвагар мешавад. Гоҳ ба андешае меояд, ки миш-миши мардум ҳам, охир, бесабаб нест. Дар як хоҷагидории каппа-калон, ки чанд деҳаи дуру наздикро муттаҳид мекунад, устои дуредгар набошад, мушкил-дия. Шароити шаҳр мешуд, масъала дигар буд. Дар як маҳаллаи шаҳр усто набошад, ё фарз кардем, бошаду пўлабой-шўлабой гуфта, нозу нузро аз ҳад гузаронад, тозон ба маҳаллаи дигар меравед ва устои дигарро меоред. Яъне, ки сари зулфи ту набошад, сари зулфи дигаре. Колхоз ҳам илоҷашро як навъ карда меёбад. Иморатҳои колхоз ҳамагӣ калон-калонанд. Бо ягон ташкилоти бинокори райёонӣ ё шаҳрӣ шартнома мебандад, аз он соҳа нагуфта, мошин-мошин устою халифаю шогирд бо асбобу анҷомашон меоянду тақар-туқур корро сар мекунад. Нимсол нагузашта мебинед, ки, масалан гирем, як молхонаи олампаҳо сохтаам. Ҳа, молхонае, ки аз ин канор то он канораш пиёда равед, шалпар мешавад...

Барои чӣ дар рӯзи дафни Усто Оқил хотири Абдурауф-амак парешон буд?

– Дада, биёед, шуморо фарёд мекунад.

Овози Нодирҷон риштаи хаёлоти падарашро қатъ намуд. Пеш аз даромадан ба ҳавлии Абдурауф-амак бори дигар ба ин сўву он сўи кўчаи пурлой ва кўлмақзор назар афканд. Не, дигар ҳеҷ кас намеояд. Аз ин зиёд мунтазир шудан фоида надорад.

Чаноза хонда шуд.

Тобутро бардошта, аз дарвоза баромаданд. Занҳои дар хона буда навҳаю фиғонкунон ба рӯйи ҳавлӣ ва аз он ҷо то ба таки дарвоза омаданд.

– Оҳ, мана танҳо монда, кучо меравед, хонадонам? Воҳ мани ғариба ба кӣ партофта меравед, соҳибаки сарам? – гуфта навҳа мекард зани Усто Оқил.

– Абдурауф-амак ду-се қатра ашки ба оқингҳои рӯяш таровида фаромадаро бо пушти дасташ пок карда, гашти худро тезтар намуд, то ки ба пеши тобут расида гирад. Ӯ дар ин гуна мавридҳо борҳо ба маърака сардорӣ кардааст. Ҳоло ҳам меҳост, ки пештар гузашта мисли ҳарвақта: «Ҳа, шаҳбозҳо, кани як ғайрат кунед!» – гуфта ҷавонони тобуткашро шитоб кунонад. Аз рӯйи кадом як фатвое ё қоидае ба роҳи вопасин ҳар чӣ зудтар, сабуктар бурдани бандаи мӯъмин савоб ҳисоб меёфтааст. Лекин Абдурауф-амак бо азоб қадам мондани одамонро дида, чизе нагуфт. Ва он фатво низ дар ин дақиқа ба назари ӯ бепоя ва бемаънӣ намуд ва пирамард дар дилаш истеҳзоомез хандида монд.

Бечора Усто Оқил... Аз фарзанд худо нафармуда будааст. Якта писар дошт, ҳамон ҳам ба сари хокаш расида натавонист. Хайр, дар зиндагии Усто ҳам падару писар ба яқдигар чандон меҳру оқибат надоштанд. Як вақтҳо писар мактаби олиро тамом карда, аз ҳамон ҷо духтари кушодарӯйи шаҳриро зан карда омада буд. Чанд сол қаҳрӣ шуда гаштанд. Фақат ду соли охир ошӣ буданд. Писар дар кадом кон инженер шуда кор мекунад. Соле чанд бор дар таки дари Усто Оқил мошини боркаши болояш брезентпӯш пайдо мегардид. Ҳамсояҳо аз ҳамон мошин пай мебурданд, ки писари Усто ба назди падару модараш ба меҳмонӣ омадааст.

Хайрият, дина Нодирҷон ба фермаи дурдасташ нарафта будааст. Пагоҳӣ зани Усто бо доду фиғон якта ҷомаю миёнбанди навро бароварда, ба Нодирҷон дод ва илтимос кард, ки онро пӯшида ба ҷойи ҷӯрааш пешо-пеши тобут равад.

Хайр, холаҷон, ман аздусар пешо-пеши тобути амакам меравам, – гуфт Нодирҷон. – Лекин ҷомаро дароварда монед. Худам ҷомаву миёнбанд дорам.

Зани Усто бошад, бо тамоми овоз фарёдкунон мегирифт.

– Дар ҳамин рӯзи сиёҳам маро боз хафа накун, писарҷонам, – гиря оmez мегуфт зани шӯрбахт. Ҳоло Нодирҷон пешо-пеши издиҳом пайраҳаи васеъ ва камлойтарро интиҳоб карда, ба сӯйи қабристон роҳ мекушод.

Чӣ шуд? Чӣ воқеа?

Зор монад ин борон! Таки осмон расо сӯроҳ шуда будааст-дия. Яке аз тобуткашон лағжида ба лой афтод ва дигарон дар

Навҳа – фиғон, зорӣ, шеван.

Истеҳзо – масхара кардан, ришханд кардан, тамасхур.

роҳи нишеби ноҳамвор ба вазъияти ноустувор монда, тобутро ба замин гузоштанд. Астағфурулло! Рӯзи дафни Раиси тасмапеч ҳам тобут дар ними роҳ ба замин монда буд...

Ё навзанбиллоҳ, тавба кардам, худоё! – бо нимовоз худ ба худ гуфт Абдурауф-амак ва аз роҳ монда гиребонашро гирифт. Ў хиҷолатомез фикр мекард, ки чаро дар соати дафни ҳамсоия наздиктаринаш воқеаи Раиси тасмапечро ба ёд овардааст? Охир он зоти ба ғазаби мардум гирифтورشуда ба раҳматӣ Усто Оқил чӣ шабоҳате дорад?... Фақат соате пеш аз ин Абдурауф-амак сангдилии мардумро сарзаниш мекард, акнун Усто Оқилро гӯё бо он шахси роҳгумзада муқоиса мекунад. «Дӯстам, ҳамсоиям Усто Оқил, маро бубахш, пичиррос мезад ў зери лаб, аз гуноҳам гузар. Хотири туро ҳаргиз ранҷониданӣ набудам. Аз гуноҳам гузар».

... Қисми душвортарини роҳи қабристон сар шуд. Пайраҳа борик ва серпечутоб буд. Ҷавонони тобутбардорро касе шитоб намекуноид. Ҳоло ҳашт нафари онҳо чаҳоркасӣ аз ду паҳлӯи тобут гирифта, якта-якта, гӯё шумурда қадам мегузоштанд, онҳое ки дар тарафи чап буданд, барои мувозанат тобутро дар болои сар, ба рӯи дастҳои дарозкардаи худ бардошта мебарданд.

– Эҳтиёт шуда, ҷойҳотона иваз кунед, – дам ба дам маслиҳат меод яке аз мӯйсафедон, ки аз пас меомаданд.

Абдурауф-амак калӯши дар лои сақичак чандин бор аз пой баромадашро акнун ба даст бардошта, маҳси навашро то бучулаки пой ба лой ғӯтонида меомад. Баъзе пирамардон хеле қафо монда буданд ва бо зӯр нафаскашон, даст ба зонуҳо монда ва ба ин тариқа ба пойҳои бемадоршудаашон кӯмакунон меомаданд.

Барои чӣ Усто Оқил писари Абдурауф-амак – Нодирҷонро аз шогирдӣ меронад?

Ҳа, воқеан, чаро ба ёди Абдурауф-амак дар чунин як соат каси дигар ё ҳодисаи дигар нею маҳз Раиси тасмапеч расид?

Аз афташ, нақши озоре ки ба одам расидааст, аз хотираш пок шавад ҳам, аз дилаш намеравад. Пас осори он воқеае, ки ёздаҳ сол қабл аз ин шуда гузашта буд, ҳанӯз дар ким-кадом гӯшаи қалби пирамард зиндааст.

Усто Оқил мехост, ки ҳунари худро ба писараш мерос гузорад. Бисёр кор нафармояд ҳам, кӯшиш мекард, ки писараш ба қадри имкон бештар дар коргоҳаш бошад, ба амали падар зеҳн монад ва ба касби вай меҳр пайдо кунад. Аммо «дили модар ба фарзанд, дили фарзанд ба фарсанг» гуфтани мақол барин,

писари Усто дами холиро ки ёфт, ба пеши мошину тракторҳои колхоз давида мерафт. Бисёр мешуд, ки ҳамсояҳо ин писараки кунҷкови нооромро дар бинои партови истгоҳи барқ медиданд. Вай ба он бино аз чорчӯбаҳои оинааш шикастаи тиреза даромада, дар байни тасмаҳои даридани чанголуд, динамо – мошинҳои занг пахшкарда муддатҳои дароз хаёломез мегашт, ба чархҳои калони дастгоҳи ҳаракатдиҳанда часпида, дасту рӯи худро ба рағфани сиёҳ олуда мебаромад.

Нодирҷон бошад, баръакс шефтаи ҳунари Усто Оқил буд. Агар модараш барои чизе ба хонаи ҳамсоя фириштад, камаш як соат ғоиб шуда мерафт. То модар аз сари девор гаштаву баргашта фарёд накунад, аз пеши Усто амакаш дур намешуд. Дар хона ҳам аз кучое бошад, рандаву теша, арраву исканаҳои гуногуни кӯҳна, вале нағз тез карда шуда пайдо мегардиданд. Нодирҷон барои укаҳояш ва бачаҳои гирдупеш курсичаҳо, аспчаҳо, сепояҳои чархдоре сохта меод, ки кӯдакони нав ба роҳ даромада онро дошта қадаммониро машқ мекунанд.

Боре Абдурауф-амак аз боғи худ як лаъли гелоси сиёҳи саврӣ чинонида, ба ҳавлии Усто Оқил гузашт ва дар зимни сӯҳбат хоҳиши деринаи худро арз кард, ки Нодирҷонро ҳамсояш ба шогирдӣ бигирад.

– Бача ба касби шумо дил бастааст. Ба хаёлам шабҳо дар хобаш ҳам тақар-туқур чӯбкорӣ мекунад, – гуфт Абдурауф-амак бо оҳанги илтиҷоомез.

Усто Оқил дарҳол ҷавоб надод. Муддате риши ғуллии сиёҳашро қабза карда ба хаёл рафт. Пас тегаи бинии паҳни кӯтоҳ ва чинҳои пешониашро молиш дода, гуфт:

– Майлатон. Лекин саросема нашавед. Ба таътил барояд, сонӣ.

Тобистон Нодирҷон тақрибан як моҳ ба Усто шогирд истод. Як бегоҳӣ Абдурауф-амак Нодирҷонро дар хона надида аз модараш пурсид.

– Дар хонаи тағояш. Меомадагист, – ҷавоб дод занаш бо абрувони гирифта.

– Чаро «меомадагист» мегӯӣ? Барои чӣ аз қавоқат барфу борон меборад? Ё алҳазар! – шӯрида рафт Абдурауф-амак.

Он гоҳ занаш ҳодисаи он рӯз рӯйдодаро нақл кард. Усто пешин бист дона тухми мурғро ба рӯймоле баста, ба дасти Нодирҷон додааст, ки ба ҳисорак, ба хонаи фалонӣ рафта, ба тухми мурғҳои вай иваз карда биёрад. Усто мехостааст, ки ба мурғи дер куркшудааш аз тухмҳои асил чӯча хобонад.

Нодирҷон бист дона тухми муқаррарино ба понздаҳта калон-калонаш иваз карда омадааст. Хосияти тухмҳои нав ин будааст, ки хурӯси селани мурғоне ки он тухмҳоро ба дунё овардаанд, аз

зоти хурӯсҳои кулангӣ будааст. Бинобар ин, аз чӯчаҳои он тухм мурғҳои калон-калон ба воя мерасидаанд ва минбаъд ҳамин гуна тухмҳои кулангӣ мезоидаанд.

Кулангӣ – мурғи хонагии почадарози калонҷуссаи турнамонанд.

Шогирд тухмҳоро то ба ҳавлии устод саломат расонида, дар рӯи ҳавлӣ ба чизе пешто хӯрда афтодааст. Тухмҳои таърифӣ якта намонда шикастаанд. Зани усто инҳолро дида: «Эҳ, нӯноқ, эҳ бачаяки нобарор!» гуфта коҳиш кардааст, аммо ваҷоҳати Нодирҷонро дида, дилаш сӯхта дилдорӣ додааст. Дар ин вақт Усто Оқил аз хона баромада, аз воқеа огоҳ шудааст ва бачаро дашном дода пеш кардааст.

Ваҷоҳат – қиёфа, чеҳра, намуди зоҳирӣ.

– Дафъ шав, касофат! Дую дубора башараат ба назарам натобад, – гуфтааст Усто Оқил дар сари хашм.

Абдурауф-амак дар дунёи равшан то он рӯз як кам панҷоҳ сол умр дида бошад ҳам, фарқи байни тухми оддию кулангиро намедонист. Вай умуман ба мурғу мурғпарварӣ ҳавас надошт. Дар ҳавлие ки мурғ ҳаст, як ваҷаб замини ҳалол нест, аз «дасти» мурғ ҳеч чиз кошта, рӯёнда намешавад, – мегуфт ӯ бо нафрат рӯ турш карда.

Бо вучуди ин аз куҷоҳо як сабадча тухм ёфта, ба кадом як деҳаи дурдасте рафта, ба тухми мурғҳои хурӯсаш кулангӣ иваз карда омад.

Ҳамон тобистон ҳавлии Усто Оқил аз чӯчаҳои кулангӣ пур шуд, аммо Нодирҷон дигар ба назди Усто амакаш нарафт.

Ҷавонони тобуткаш хаста шуда, пойи худро базӯр кашола мекарданд.

– Ҳа, писарҳоям, кани боз як зӯр занед, ҳа, шаҳбозҳо-я! – хитоб кард ба онҳо Абдурауф-амак. Ва ҷавонон гӯё дар ҳақиқат мадори тоза пайдо карда, гашти пурмашаққати худро андаке тезониданд.

То сари пушта акнун фақат чоряки роҳ монда буд. Абдурауф-амак ба поён, ба сӯи деҳа нигарист. Аз паси тӯри маҳине, ки борони дилбазан мебофт, деҳа ба назари ӯ ким-чӣ гуна ҳақиру ҳузнангез метофт.

Не, аз дил гузаронид Абдурауф-амак дар ин музофот қишлоқи мо барин қишлоқи зебо нест. Ҳозир ба чашмам ҳамин тавр бенур менамояд, чунки фазо, ҳаво ин хел вайрон...

Лекин аксари иморатҳои зебои қишлоқ маҳсули ҳунари ҳамин худораҳматӣ, боз ба ҳамон хулосаи аввалааш омад Абдурауф-амак. Ин хел устои ҳунарманд дар сад сол ё як бор ба дунё меояд ё не...

... Ҳа, марҳум хислатҳои ғароиб дошт. Агар соҳиби иморат ё аз кашол шудани кор, ё аз баногоҳ бар хилофи аҳду паймони

аввала афзуда мондани музди хизмат норозигӣ баён кунад, дигар тамом, усто пӯстинашро чаппа мепӯшиду қаҳр карда мерафт. Рӯятонро ба хок молед, пӯлабой-шӯлабой гуфта, мақомашро ба осмонҳо бардоред, ки дигар ба сари кори чаламондааш барнамегашт.

– Тезкорашро ёбед. Буду шуди ман ҳамин, – мегуфт ноаҳл, худо раҳмат кунад.

Маҳз барои он ки рӯзаш бе шогирду бешарик гузарад, ким-чӣ гуна дастгоҳҳо, усулҳо ёфта мебаровард. Болорҳои дувоздаҳ-сездаҳметрии то бист пуд вазн доштаро манҷаниқмонанд чизе сохта, танҳо худаш ба рӯи девор мебаровард. Чанд сол пеш як мухбир ин кори ӯро «навигарӣ, ихтирои ратсионализаторӣ!» гуфта ба рӯзнома таъриф карда буд. Астағфурулло...

Пуд – ченаки вазн, ки ба 16 кг баробар буд.

Лекин чӣ фоида дид раҳматӣ аз ҳамин хислаташ? Ягон усто шогирд тайёр накунад, дунё беусто мемонад магар? Илоҷе ёфт мешавад-дия. Ана дар шаҳрҳо қатор-қатор мактабҳои хунармандӣ кушода мондагӣ. Ду сол хонанда якбора то саддусад касро устои хунарманд карда мебарорад. Харрот, ё оҳангар, наҷзор, гилкор, монтёр, ронандаҳои мошин, поезд, – ҳазор хел хунари дигар. Нодирҷон мегӯяд, ки акнун ба касе шогирд наистода ё ҳатто ба мактабаш ҳам нахонда, фақат аз рӯи китоб соҳиби хунар шудан мумкин. Ҳамин хел китобҳо бисёр буданд. Нақшаи чизҳои сохта мешудагӣ, қисмҳои вай алоҳида-алоҳида кашида мондагӣ. Ҳатто, мегӯяд Нодирҷон, расми асбобҳоро кашида мондаанд ва дар поёнаш нишон додаанд, ки кадом асбобро дар кадом маврид ва дар кадом хел чӯб ё оҳан кор фармудан лозим.

Хуллас, ки хислати одам ба дилаш мувофиқ мешудааст. Дил сафед бошад, даст кушод, назар баланд мешудааст. Дигар гап не. Ба халқ ҳар қадар зиёд бахшӣ, ба худат ҳамон қадар зиёдтар мемонад. Лекин баъзеҳо ба ин ҳикмат бовар намекунанд: ба назарашон ин гап бемаъно, ҳатто дурӯғ менамояд.

Рост, барои фаҳмидани баъзе ҳикматҳо ақли оддӣ не, ақли худодод даркор.

Рӯи қабрро ҳамвор карда, аз болои хоктеппа сангеро монданд. Ҳама рӯ ба ҷониби қибла диккак нишастанд. Имом ба тиловати Қуръон оғоз кард. Бо овози бешираи маҳин, талаффузро саросар вайрон карда мехонд. Э Худо кашад ту барин хизматгори хонаи худоя, дар дилаш дашном дод Абдурауф-амак. Қўчқорбой гоҳо дар маърақаҳои хурсандӣ ширинкорӣ карда, шеъри тоҷикиро бо оҳанги русӣ ё, баръакс, оҳанги тоҷикиро бо шеъри русӣ меса-

Диккак – сари ду по нишастан.

рояд. Оятхониҳои мулло имом айнан мисли ҳамон. Ришата бод хӯрад ту барин донишманда...

Пас аз он ки ҳама даст ба рӯй кашиданд, пойкор аз чояш нимхез шуда савол дод:

– Усто Оқил чӣ хел одам буданд?

Ин саволи анъанавие буд, ки одатан баъди дафн кардани кас ҳанӯз аз сари қабраш нахеста, ба ҷамоат медоданд. Мувофиқи одат яке аз ҳозирон «Фалонӣ одами хуб буд» гӯён ҷавоб медод ва ҳама баробар такрор мекарданд: «Ҳа, одами хуб буд, Худо раҳмат кунад», «Чояш ҷаннат шавад» ва ҳоказо.

Усто Оқил дорои кадом хислатҳо буд? Чаро ӯ ҳунарашро ба ягон шогирдаш наомӯзонд?

Ҳоло ҳама аз ҷоҳои худ бархоста буданд, вале ҳанӯз касе ҷавоби анъанавиро надода буд. Дили Абдурауф-амак фишор хӯрда рафт. Наход чизе нагӯянд? Дар маросими дафни Раиси тасмапеч пойкор ҳанӯз саволи одатиرو ба мобайн напартофта, касе гуфта буд:

– Ҳоҷати саволу ҷавоб нест. Рафтем.

Ва ҳама хеста рафта буданд.

Гап, албатта, дар сари дуо нест. Агар ба дуои нек кор буд мешуд, олам кайҳо гулистон буд. Ва агар дуои бад ҳам таъсир медошт, ба ҳабсхонаю прокурору милиса ва монанди ҳамин идораю муассисаҳо эҳтиёче намомонд.

Саволу ҷавоби анъанавӣ гӯё баҳое буд ба умри одами дафншуда, ба қадру қимати вай. Баҳои охири одам.

– Ҳой, бародарҳо, – қадре оташин шуда гуфт Абдурауф-амак, – аз мо пурсиданд, ки Усто Оқил чӣ гуна одам буд? О, як чиз гӯед, охир.

Ӯ метавонист худааш ҷавоб диҳад, вале бисёр мехост, ки маҳз дигарон ҷавоб диҳанд.

Дақиқае бо хомӯшӣ гузашт. Онҳое, ки ба пайраҳа наздиктар меистоданд, чизе нагуфта ба роҳ даромаданд.

– Устои нағз буданд Оқил-амак, – гуфт ҷавоне, ки дар паси Абдурауф-амак меистод.

– Борон рафта ба устухонам расид, – гуфт яки дигар зери лаб ғур-ғуркунон.

– Ҳа, усто буд, – тасдиқ намуд саввумӣ.

Дигар касе чизе нагуфт. Ҳама пасу дунбол ба пайраҳа фаромадан гирифтанд.

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Дар бораи хулқу атвори Усто Оқил нақл кунед.
2. Мардум нотавонбинӣ ва бахилии Усто Оқилро чӣ тавр маҳқум мекунад?
3. Чаро ҳикоя «Рӯзи дафни Усто Оқил» ном гирифтааст?

4. Оё дар муҳити атроф ва ҷомеаи мо низ мисли Усто Оқилро дучор шудан мумкин аст? Кадом ҷиҳатҳои онҳоро ба Усто Оқил монанд кардан мумкин?
5. Дар бораи мазаммати бахилӣ, нотавонбинӣ мақол ва зарбулмасалҳои халқӣ ёфта, онҳоро шарҳ диҳед.

ҒАФУР ҒУЛОМ

Дар ин мавзӯъ мо:

- дар бораи асари ҳаҷвӣ (зарофат) ба маълумот соҳиб мешавем;
- асар ва талқини киномотографии онро муқоиса мекунем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Ғафур Ғулом (1903–1966) яке аз боистеъдодтарин адибони асри XX дар адабиёти ўзбек мебошад. Ҳикояҳои мазҳакавии ӯ дар дили хонандагон чуқур ҷой гирифтаанд.

Ғафур Ғулом соли 1903 дар шаҳри Тошканд дар оилаи деҳқон таваллуд ёфтааст. Ӯ дар тарҷимаи ҳоли худ менависад: «Падарам ба адабиёт шавқу ҳаваси зиёд дошт ва дар ёд дорам, ки шоирону хаттотони ўзбек ба хонаи мо меомаданд. Падарам бо тахаллуси «Мирзо» ва «Ғулом» шеърҳои зиёде навиштааст. Амакам низ шеър мегуфт». Ғафур Ғулом, ки дар 9-солагӣ аз падар ва

дар 15-солагӣ аз модар маҳрум шуд, рӯзҳои ятимӣ ва мӯҳтоҷии моддӣ худро ин тавр ба ёд меорад: «даре набуд, ки надароям, хидмате набуд, ки накарда бошам, ба ҳама кор даст задам. Ба устои пойафзолдӯзӣ шогирд шудам, нашуд. Бо аробаи касе ба деҳа рафтуо кардам, нашуд. Боғи себи Сарибойро посбонӣ мекардам, кор наомад. Пас аз он ман тунукаро бурида, мехчаҳои

хурд сохтам: он хуб буд, баъд мазаи худро гум кард ва зиндагӣ хуб нашуд». Аз сабаби таъмини рӯзгор ба зиммаи Ғафури ҷавон мондан, вай ба донишгоҳи олий дохил шуда натавонист, ӯ як муддат дар мактаб ва ба курси ҳаштмоҳаи муаллимтайёркунӣ ба хондан дохил шуду халос.

Аммо Ғафур Ғулом аз сабаби ба илму дониш шавқу ҳаваси зиёд доштаниш яке аз эҷодкорони дӯстдоштатарини халқи ўзбек гардид.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНЕМ

Асаре, ки шумо мехонед, «Бачаи шум» ном дорад. Дар он ба шумо дар бораи қисмати бачаи ятими ҳамсоли шумо ва саргузашти ӯ ҳикоя мекунад.

Фикр кунед: Шумо «Бачаи шум» гуфта чӣ гуна бачаро тасаввур мекунед? Байни «Бачаи шум» ва «Бачаи шӯх» чӣ гуна фарқ вучуд дорад?

Оё дар маҳаллаатон ва ё дар байни ҳамсинфони худ ба бачагони шум дучор омадаед? Ба онҳо чӣ гуна хислатҳои ба дигар бачагон монанд набударо мушоҳида кардаед?

Тошканд дар ибтидои асри XX

Воқеаҳое, ки дар асар тасвир шудаанд, дар ибтидои асри XX дар яке аз деҳаҳои гирду атрофи Тошканд рух додааст. Қаҳрамони асар аз суханони дурушти модараш ранҷида, аз хона баромада меравад ва барои пул ёфтан ба ҳар гуна кор даст мезанад.

«Бачаи шум»-и дар асар додашударо чӣ хел тасаввур мекунед? Онро бо рангҳо тасвир кунед ва пас аз хондани боби асар, хулосаҳои аввал ва баъдинаи худро муқоиса кунед. Доир ба қаҳрамони асар дар тасаввури шумо чиҳро тағйир ёфт?

ПОРЧА АЗ ҚИССАИ «БАЧАИ ШУМ»

... Байни асру шом аз пешам як дарёи калон баромад. Азбаски бо ин ҷойҳо шинос набудам, намедонистам, ки ин кадом дарёест ва номаш чист? Аз дарё пиёда гузаштан мумкин не, шино карда гузаштан аз он ҳам мушкилтар буд. Ақиб гаштан ҳам мумкин нест. Дар лаби дарё мунтазири ягон роҳгузари савора шуда нишастам. Ашӯлаи сайёҳони машҳури аз пешашон дарёи калон баромадаро бо мавҷҳои пуршӯри дарё нигоҳ накарда мехондам:

*Дарё равон аст, равон,
Наметонам, гузаштан-е, ёр-ёр.
Аспам харобу раҳ дур,
Наметонам расидан-е, ёр-ёр.
Кардаст хароб аспамро,
Сангҳои ҷошу пош-е ёр-ёр.
Кардаст рангамро зард,
Вай қаламқош-е, ёр-ёр.
Ўсма бикаш ба қошате,
Сурма бикаш ба чашмакат.
Гулъизорам-е, ёр-ёр,
Қадат чу навниҳол аст.
Дар само-е, ёр-ёр.
Дар баракат куртаи шол,
Чӣ дилбар-е ёр-ёр.*

*Магар аз мо ҳам хубтар
Ту дорӣ ёр-е, ёр-ёр.
Ўсма бикаш ба қошакат,
Сурма бикаш ба чашмакат.
Эй дилфигорам-е, ёр-ёр.
Он сӯйи дарё кӯзааст,
Тиллогин-е, ёр-ёр.
Даркор аст аз барои
Нозанин-е, ёр-ёр.
Аз дарё то бигзарӣ,
Дил даркор-е, ёр-ёр.
Сурма бикаш ба чашмакат,
Ўсма бикаш ба қошакат.
То равад он мусофир,
Ташнаи зор-е, ёр-ёр.*

ашӯла хонда, як каф обро бо лаззат нӯшида истода будам, ки аз дур чанг намоён шуд.

Ба фикри шумо мақсади муаллиф аз овардани ин таронаи халқии ба синни бача он қадар ҳам мувофиқ набуда аз забони бачаи шум дар чист?

Аз даруни чанг як пирамарди ангурфурӯши байталсавор пайдо шуд. Ман ба домани вай часпида, илтимос кардан гирифтам,

ки маро ҳам аз дарё гузаронида монад. Ангурфурӯш: «Байталам лоғар, ба наздикӣ зоидагӣ, борам бисёр гӯён баҳона оварад ҳам, ман шилқинӣ кардан гирифтам. Пирамард ноилоҷ ба гузаронда мондан розӣ шуд.

Табиати «хирагӣ»-и ба инсон хос аломати чист? Оё хирагиро ҳам хусусияти ба бачагони шум хос аст, гуфта метавонед?

Номи ин дарё Калас будааст. Ҷойи ҳозир баромадамон ба шарафи ин дарё Қури Калас ном доштааст. Ҷои рафтан ва ошною шиносе надоштам. Ангурфурӯш бемакон будани маро фаҳмида, баъзе маслиҳатҳо дод. Дар ин қишлоқ Сарибой-бӯлис ном як заминдори калон будааст. Дар ҳазор таноб барин себзори вай доим хизматгори чолоке зарур шуда мемондааст. Алалхусус, ҳозир дар вақти себпазӣ одамони мисли ман дар ғами шикам гаштаю кам муздгирандаро аз дари хонааш намерондааст. Қарор додам, ки имшаб дар хобгоҳи хизматгорони вай мехобам. Ангурфурӯш ба ман роҳбалад шуда, он ҷоро нишон дод. Тахминан бист нафар хизматгорони пиру солхӯрдаи бой ҷуворигӯҷаи шабона мехӯрданд.

Ҷуворигӯҷа – таомест, ки аз гандум ё ҷуворимакка тайёр карда мешавад.

– Ассалому алайкум, – гуфта даромадам ман. Хизматгорон маро бо меҳрубонию зиёд ба давраи худ қабул карданд. Арзу додамро ба онҳо гуфтам. Яке аз хизматгорони пиртар чунин маслиҳати муҷмал дод:

– Умрат дар хонаи Сарибой бекора гузашта меравад, ука, ҷавон будай. Аз паи ягон касби дигар равӣ, беҳтар мешуд. Хайр майлаш, то худатро андак дошта гирифтани даҳ-понздаҳ рӯз кор карда ист. Сонӣ шояд роҳатро ёфта гири...

Ба як табақи сафолини холи як кафлес гӯҷа андохта доданд. Ин ошро бо ду бурда нони ҷойдорӣ мацца карда хӯрданд.

Ҷойдорӣ – ҳар чизе ки истеҳсол ё рӯидаи ҳамон маҳал бошад.

Дар байни ҳамин хизматгорон хобидам. Аз куттиҳое, ки дар онҳо себҳои нағзро ҷой карда, ба шаҳрҳои дур фиристодани буданд, дутоашро паҳлуи ҳам гузошта кат сохтам. Ба таги сарам аз пешрандаҳои себ мепечондагӣ болишт сохта, роҳат карда хобидам.

Ин хоб назар ба хонақоҳи эшон хоби шоҳона буд. Ҳар чӣ бошад, дар ин ҷо дар вақти намози бомдод фарёд карда ғулдур-

гулдур ҳар хел дуоҳо хондани сӯфиёни авродчӣ хоби касро вайрон намекард. Пагоҳӣ ба назди бўлис рафтам. Бой баъд аз хеле талоши савдо ба ман барои ҳаққи хизмат ҳар моҳ ду пуду ҳафтдаҳ қадоқӣ себи хому пухтагӣ аралаши аз шири модар ҳам ҳалол доданӣ шуд.

Сӯфиёни авродчӣ – сӯфиёни дуохон.
Бӯлис – ҳоким, сардор.
Як пуд – ченаки вазн, ки ба 16 кг баробар буд.

Бой ба бачаи шум «барои ҳаққи хизмат себи хому пухта омехтаи аз шири модар ҳам ҳалол ҳар моҳ ду фунту ҳабдаҳ қадоқ меод? Ин лавҳа доир ба рӯзҳои саҳти мардуми ҳамон давр, аз ҷумла тарзи зисти баҷагон чӣ гуна тасаввуротро бедор мекунад?

Дар ҳамин дам авзои бойро дида, рағи ҳилакорию ман ҳам ба ҷунбиш даромад. «Аз ман чӣ меравад, як шарт монда бинам, ягон рӯз ба сарам мушкилие ояд, бо ҳамин баҳона шояд халос шуда равам» гӯён бо ин хаёл ба бой гуфтам:

– «Бойбобо, акнун-ку савдомо пухт. Аз рӯи шарият дар вақти фуруҳтани мол кас ҳама айби молро гуфта фурушад, ҳалол мешавад. Ман ҳам як айб дорам, ҳаминро пешакӣ гуфта монданам беҳтар».

– Хӯш, чӣ айб дорӣ? Мезакин ҳастӣ, касалии саръ дорӣ?

– Не, айбам ин не, айбам ин аст, ки як чиз аз баҷагиам одат шуда мондааст: гоҳ-гоҳ беихтиёр дурӯғ гуфта мемонам, аз ин ваҷҳ коҳиш накунад бас аст. Ҳаққи хизмат майлаш ба гуфти шумо шавад.

– Оббо баҷағар-е, ҳилағар менамой-а? Хайр, майлаш, майлаш. Лекин бисёр дурӯғ нагӯй.

Ваҷҳ – сабаб, боис.

Чаро бачаи шум пешакӣ ҳамаи айби Сарибойро гуфтан хост? Чаро бой дурӯғгӯи вайро донад ҳам ба кор гирифт?

Корҳои мекардагиам чандон ҳам душвор не. Ба дарахтҳои себ тиргак мемонам, себҳои ба замин рехтаро чида қоқ мекунам, боғро посбонӣ мекунам. Баъзан, агар ба хӯҷаин пул зарур шуда монад, себҳои хом-хаталаро ба ароба бор карда, ба қишлоқҳои ғаллакори атрофи Дарбоза, Саривоғоч бурда фуруҳта меоям. Себҳои ҳайвонот намехӯрдагиро ба дашт бурда, аз деҳқонони даравгар ба ивази як қадоқаш ду қадоқ гандум мегирам.

Сарибой бўлис дар байни хӯҷаинҳои то ҳол дидаам аз ҳама худозадагӣ, зикнатаринош буд.

Агар ба назди вай бо ягон кор равед, одаташ ҳамин буд, ки даркору нодаркор «сонеш баъд» гуфта мепурсид. Ана ба ҳамин «сонеш баъд» ҷавоб дода натавонед, онетонро аз Учқўрғон мекидед. Бо қамчин ба китфатон мефуровард. Чунончи, ба пеши вай рафта «себи қандил пухтааст» гӯед, вай ба шумо «сонеш баъд?» гуфта мепурсад. Ва ҳол он, ки дар ҳамин ҷо худи гап тамом, ба саволи «сонеш баъд?» ҳеҷ ҳоҷат нест. Ана дар ҳамин гуна маврид ҷавоб ёфта наметавонеду аз бой калтак меҳӯред.

Сонеш баъд – «баъд аз он».

Сарибой бо Юсуф-контор, аз қишлоқи Чувалчи қиморбозӣ карда, мевазорҳо, қўрғончаи даруну берун, тамоми дову дастгоҳи ўро бурда будааст. Боғи Юсуф-контор, алалхусус шипанги барҳавои ў ба хўҷаини мо маъқул шуда, вай дарҳол аз ҳамон ҷо як қирғиззани хушрўякero гирифта, як баромада равад, даҳпонздаҳ рўз ба Калас барнамегаштагӣ шуд. Себҳо пухта ба замин рехта истодааст. Бе рухсати хўҷаин ба чидани себ ҳеҷ кас чуръат намекунад. Барои аспҳо ему хошок нест. Хизматгорон гурусна, лекин ҳеҷ кас чуръат карда наметавонад, ки ба назди вай равад. Ҳама аз саволи «сонеш баъд?», ки баъди ҳар гап дода мешавад, метарсанд.

Як бегоҳӣ бо хизматгорон нишаста маслиҳат кардам, ки чӣ навъ карда бойро ҷеғ зада биёрем. Фикр кардем, ки кӣ ба назди вай меравад ва чӣ гуфта ҷеғ зада меоварад, то ки аз дарди «сонеш баъд» худи бой ҳам безор шавад.

Қуръа ба ман афтод.

Пагоҳӣ ба аспе савор шуда, ба назди бой равон шудам. Дар роҳ ба ҳазор хаёл мерафтам. Ба «сонеш баъд» чӣ тавр карда ҷавоб ёфтан даркор?

Қуръа – дар ин ҷо ба маънои масъулият.

Ба манзил расида, аз асп фуromaдам. Бой дар шипанг бо гўшти калла ношто карда нишаста будааст. Ман салом дода оҳиста ба пойгаҳ дузону нишастам.

Чаро хизматгорон ба назди Сарибой бачаи шумро барои фиристодан қарор карданд? Ба фикри шумо, бачаи шум «сонеш баъд»-и Сарибойро чӣ тавр «мот» карда метавонад?

- Хўш?!
- Ҳамту худам, шуморо ёд карда, як диданӣ омадам.
- Бисёр хуб, бисёр хуб, боракалло. Чандон ҳам бекор наомадагистӣ, ягон корат будагист, хўш барои чӣ омадӣ?

Дар ҳамин дам шарте ки барои хизматгори бой шудан монда будам, ба ёдам расид. «Дурӯғи шарт мондаатро ҳозир нагӯй, кай мегӯй», гуфтаму гап сар кардам:

– Ана ҳамон, инхелӣ, корди дасташ устухонии шумо шикаст, ҳамин хабарро расониданӣ омадам.

Ана баъд аз ҳамин гап саволи «Сонеш баъд» ба сарам боридан гирифт:

– Хӯш, сонеш баъд, чӣ хел шуда шикаст? Дар рӯзгор ғайр аз корди ман дигар корд набудааст-мӣ?

– Саги тозиатонро пӯст канда истода будем, ба устухон расида шикаст.

– Э?! – гуфт бой. – Саги тозиро бо корди устухондастай ман пӯст меканед-мӣ? Гӯй чӣ, барои чӣ пӯст кандетон?

– Саросема шудем-дия, саг, ки мурд, пӯсташ бекор наравад гуфта пӯст кандем.

– Аз чӣ мурд?

– Аз гӯшти аспӣ ҳароммурда бисёр хӯрда будааст, аз пурхӯрӣ мурд.

– Гӯшти аспӣ ҳароммурда дар куҷо будааст?

– Ҳа, гӯшти аспӣ тӯруқи қашқаи худамонро хӯрда мурд-дия, аспӣ бегона не.

Бой саросема шуд.

– Ҳай-ҳай бача, дониста гап зан, аспӣ тӯруқи қашқа мурд гуфтӣ-мӣ? Хӯш, тӯруқи қашқа аз чӣ мурд?

– Ҳеч ба ароба баста нашуда будааст, мо вайро ба ароба баста об мекашондем, маиб шуда мурд.

– Чӣ гуфта истодай, ҳаромӣ, ҳамин қадар аспҳои боркаш истода, омада-омада ягона аспӣ кӯбкоритозии парваришкардаи маро ба обкашонӣ кор мефармоед-мӣ, падарлаънатҳо!

– Ҳа, вақте ки сӯхтор рӯй дод, ба кӯбкоритозӣ будани вай нигоҳ карда мешинанд-мӣ, аспӣ рост омадаро ба ароба баста, як сатил бошад ҳам об кашондан мегиранд-дия.

Бой гӯшти яхнии хоидаситодаашро фурӯ дода натавонист. Гӯштро аз даҳонаш гирифта монду чашмонашро аз косахона бароварда, ба ман нигоҳ карда гуфт:

– Ту чиннӣ-пиннӣ шудӣ-мӣ? Сӯхтор шуд гуфтанат чӣ маъно дорад, куҷо сӯхт, барои чӣ сӯхт?

– Ман соқу саломат, хўчаин, аввал оғилхона сўхт. Бечора аспҳо ҳама нобуд шуданд, хўчаин.

– Э, дар оғилхона алав аз кучо пайдо шудааст?

– Фикри ман, фикри дигар хизматгорҳоятон ҳам ҳамин, ки оташ эҳтимол аз анбор гузашта бошад.

– Охир дар анбор чизи оташ мегирифтагӣ нест-ку! Гандум буд – дуруст, биринч буд – дуруст, равған буд, газвор буд – дуруст, аз ҳамин чизҳо оташ мебарояд-мӣ?

– Саросема нашуда гапро то охир шунавед, хўчаин, оташ аз кўрғон ба анбор гузаштааст. Ба оғилхона аз анбор гузаштагист. Ҳамин тавр шуда аз яке ба дигаре гузаштааст-дия.

– Э, ҳоло кўрғон ҳам сўхт гўй!

– Кўрғон ҳам сўхт, анбор ҳам сўхт, Оғилхона ҳам сўхт, аспҳо мурданд, сагатон ҳам мурд, кордатон шикаст.

– Ба кўрғон аз кучо оташ афтодааст?

– Аз шамъ оташ гирифтааст, аз шамъ.

– Ҳой, ту чиннӣ шудай, писар! Охир, дар хонадони ман рӯзамо ба шамъ монда буд-мӣ? Қатор қатор лампа, фонусҳои чилуми худам махсус аз Тошканд харида овардагӣ кучо шуданд, карасинро бошад, барои як сол бочка-бочка захира карда монда будам. Барои чӣ шамъ дармегирондем?

– Хўчаин, худатон ҳам одамро бисёр хит карда мефиристондед-дия! Ба арвоҳи як одами дуппа дуруст шамъ нагиронда, лампа мегиронанд-мӣ? Арвоҳи омадагӣ ба шўълаи чӣ бозӣ мекунад? Охир, як коса об пур карда ба болояш шохчаи дарахти себро мегиронанд. Арвоҳи омадагӣ аввал ба болои шохча мешинад. Баъд аз як муддат дам гирифтанд бо шўълаи лип-лип кардаистодаи ҳамон шамъ бозӣ мекунад.

Аз гапҳои подарҳавои ман бой саросема шуда монд. Гуё ки ин гапҳоро шунидан намехоста бошад, оҳиста тарсида-тарсида пурсид:

– Кӣ мурд?

– Дар ҳамин вақт ман чеҳраамро ғамгин нишон дода, ҳунгос зада гиря кардам.

– Писари кенчаатон Бӯрибойбачча ба дарахт баромада, ба чаи гунчишк мегирам гуфта, ғалтида, як бор «дада» гуфту «ғиқ...» карда ҷон дод.

Бой ҷумлаҳои охирини гапи маро шунид-мӣ, нашунид-мӣ на-медонам. Пиёлаи ҷойи нӯшидаистодашро ба сараш зада чаккашро кафонду торҳои ришашро канда, додгӯён гиря сар кард. Ман ҳам ба вай ҳамроҳ шуда гиря мекардам.

Баъд аз як муддат айюҳаннос гуфта гиря кардан ман гиряро бас кардам, бой ҳам бас кард. Азбаски шуши бойро хеле

пора кардам, акнун барои ўро дилдорӣ додан аз худам ягон гап бофтани шудам.

– Хўчаин, – гуфтам, – худо аз додааш маҳрум накунад, хафа нашавед, гарчи писаратон мурда, хонаатон сўхта, аспҳо мурда, саг нобуд шуда, корд шикаста бошад ҳам, ман як хушхабар овардам, ки ҷойи ҳамаи инҳоро мегирад.

Бой ўҳ гуфта аз ҷой хеста пурсид:

– Марг ба хўшхабарат, падарлаънат, чӣ хел хўшхабар?

– Духтари миёнаатон Адолатапа ба дунё як писарчаи арзанда зоданд.

– Э!.. гуфт бой чашмонашро аз косахона бароварда, – Адолатапаат ҳоло ба шавҳар набаромадааст-ку!

– Мо ҳам аз ҳаминаш ҳайронем, хўчаин. Худо медиҳам гўяд, ба шавҳар набаромада ҳам медодааст. Бачаро гўед, бачаро, набераатонро гўед-а, хўчаин. Бадал ном аробакаш доред-ку, афташ айнан худӣ ҳамон барин.

Чаро бачаи шум сўхбатро аз «шикастани корди дастааш устухонӣ»-и Сарибой оғоз кард? Сабаби аз газаби бойи сергапи шилқин амон мондани ўро чӣ гуна шарҳ медиҳед?

Лавҳа аз филми «Бачаи шум»
(киностудияи «Ўзбекфилм», 1977)
Дар нақши Бачаи шум – Абдураим Абдуваҳобов,
дар нақши Сарибой – Воҳид Қодиров.

Бой дигар тоқат карда натавонист. Аз ҳуш рафта афтид. Ман ҳам зарбаи қамчинро насия карда аз он чо баромада рафтам. Баъд аз ягон соати ба хона омадани ман, бой ҳам савори аспи саманди бидав, барҳои чомааш овезон, саросема, як чашм ба замин, чашми дигараш ба осмон, дастаи қамчинро ба қоши зин сахт зер карда гирякунон даромада омад.

Ман «боз ягон фалокат рӯй надихад» гуфта худамро ба як канор кашидам. Аҳли хонадон гиря карда омадани бойро шунида, «эҳтимол ягон фалокат рӯй дода бошад» гӯён худашон ҳам аз хона гиря карда баромадан гирифтанд. Онҳо якдигарашонро оғӯш карда чунон гиря мекарданд, ки арасоти қиёмат сар шуд.

Баъд аз тамом шудани гиря аз якдигарашон таги гапро пурсидан гирифтанд. Сонӣ маълум шуд, ки на асп мурдааст, на саг, на қўрғон сўхтааст, на корд шикастааст.

Бӯрибой бошад, оби даҳон резонда худаш баромада омад. Ҳамон рӯз ман худамро нишон надода гаштам. Рӯзи дигар бой маро кофта ёфта, аз ду дасту поям бардоронда гирифта омад. Аввал сару чашм аралаш созакак бист қамчин шатта хўрда гирифтам. Сонӣ бой пурсид:

- Ҳой сагбача, ин қилиқат чӣ маънӣ дорад?
- Охир, аввали кор байъ карда будем-ку, аз саратон гардам, хўчаин, гоҳ-гоҳ як гапи дурӯғ мезанам гуфта будам.
- Ин ҳамон гапи дурӯғат-мӣ?
- Лекин на ҳамааш.
- Э, ин ҳоло ҳаммаш не-мӣ? Тамоми дурӯғро гӯй, ман хонавайрон мешудаам-дия. Хез-е, бар падарат лаънат, шикамат аз ош сер нашавад, ҷувонмарг шав! Пеш кунед, ин каззобро!

Маро пеш карда бароварданӣ шуданд. Пеш аз рафтан аз бой ҳақ талаб кардам, чунки дар хонаи бой як моҳу нуздаҳ рӯз кор карда будам. Бой бисту ду тин ҷойпулии то ин вақт додаашро нигоҳ дошта, аз себҳои пӯсидаю кирмхўрда ду пуд ба як халта андохта дод. Ман ба ҳамин ҳам шуқр карда ҳангоми намози шом ба роҳ баромадам.

Боз ҳамон балои дарбадарӣ, боз ҳамон бемаконӣ. Мисли бачаи аз лона чудошудаи куку барои нишастан шоҳу булоқ нест. Болотар аз Калас ба тарафи баландӣ мерафтам...

Тарҷумаи Ҳабиб Аҳрорӣ

Вақте ки дурӯғи писарбача фош мешавад, вай ба Сарибой «ҳоло ҳамааш ин набуданаш»-ро мегӯяд. Ҳангоми идома ёфтани сўҳбат бачаи шум онро боз бо кадом тартиб давом доданаш мумкин буд?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ба фикри шумо дар боби «Бачаи шум», ки шумо мутолиа кардед, чӣ гуна муаммоҳо бардошта шудааст? Фикратонро дар асоси матн барои исбот намудан ҳаракат кунед.
2. Ба фикри шумо муаммои давр, тарзи зисти халқ, хислатҳои мусбат ва манфии ба инсон хос барои чӣ аз рӯи қисмати бачаи ятим таҳлил карда мешавад?
3. Ҳаракатҳои бачаи шумро чӣ гуна баҳогузори мекунед? Ҳангоми хондани асар таассуроти пешина ва баъдинаи худро муқоиса кунед. Чӣ тағйир ёфт?
4. Оё бачаи шум Сарибойро фиреб дода дуруст кор кард? Шумо ба ҷойи бачаи шум мебудед, чӣ гуна рафтор мекардед?
5. Аз бачаи шум чӣ омуختед? Аз Сарибой-чӣ?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Порчаи аз асари «Бачаи шум» додашударо ба қисмҳои ҷудо кунед. Барои ҳар як қисм сарлавҳа ёбед. Барои чӣ айнан ҳамин тавр сарлавҳа гузоштанатонро шарҳ диҳед.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ҲАҚВ ВА МУТОИБА

Назарияи адабиёт

Мутоиба тасвири ҳодисаҳои хандаовари ҳаёт, амалиёт ва фаъолияти ҳазломези шахсони алоҳида дар адабиёти бадеӣ мебошад.

Мутоиба, мутояба – арабӣ – шӯхӣ, хушгӯӣ, шӯхӣ, зарофат.

Мутоиба бо ҳақв хеле қаробат дорад, вале дар миёни ҳақву мутоиба тафовут зиёд аст. Дар мутоиба тамасхури тунду тез ва истехзо дида намешавад. Ҳодиса ва воқеаҳои хандаовар нисбат ба ҳақв нармтар тасвир ёфта, дар маркази он шӯхӣ ва хушҳолӣ бештар аст. Барои ханда ва хушҳолӣ, ҳазлу шӯхии дилхушкунанда баъзе ҳодисаҳои мусбат, шахсони хубу маъруф низ қаҳрамони асари мутоибавӣ қарор меёбанд. Гарчанде иллатҳои иҷтимоӣ ва ҷиҳатҳои зишти одамон дар мутоиба ба сурати зоҳиран ҳазлу зарофатгӯӣ тасвир ёбанд ҳам, мақсаду мароми ниҳонӣ, ҳақви пӯшидае дар зимни он мавҷуд ҳаст.

Мутоиба чун як шакли тасвири бадеӣ дар адабиёти пешазинқилобии тоҷик, дар эҷодиёти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Сӯзани Самарқандӣ, Саъдии Шерозӣ, Убайди Зоконӣ, Мушфиқӣ, Аҳмади Дониш, Шоҳин ва дигар

мавқеи намоёне дошт. Дар адабиёти нави-ни тоҷик мутоиба ба шакли латифа, ҳикоя, манзума ва пиесаҳои хурд навишта мешавад. Намунаҳои мутоибаро дар асарҳои Садриддин Айни ва дигар шоиру нависандагони имрӯза дидан мумкин аст.

Ҳачв ба таври дурушттар тасвири муносибати муаллиф ба ҳодиса ва одамон аст, ки боиси ханда ва интиқод мегардад. Образи ҳачви мазмуни иҷтимоӣ дорад, он образест, ки қутби муқобили эътиқодҳои сиёсӣ ахлоқӣ, динӣ нависандаро инъикос мекунад. Образи ҳачви як ё якчанд нусха дар роман, як ҳикояи том, қаҳрамон дар драма ё асари шеър аст.

Мутоиба (Сатира) метавонад мазҳақаро дар бар гирад, аммо натиҷаи ниҳой маъмулан тафсири шадиди иҷтимоӣ аст, ки чизе ғайр аз хандаовар аст. Сатира аксар вақт барои ифшои камбудии ҳома ё афроде, ки ба идеологияи иҷтимоӣ таъсир мерасонанд, киноя ё муболиға мекунад.

Ҳачв (Юмор) – ҳодисаҳои хандаовар, хандаовар дар зиндагӣ, ки заъф ва камбудии одамонро инъикос намуда, онҳоро ханда мекунад; як навъ хандаҳои интиқодӣ, ки дар адабиёт аҳамияти тарбиявӣ дорад. Мазҳақа ханда аст ва образе, ки онро бедор мекунад, муносибати муаллиф ба ҳодисаю фактҳо саҳттар аз киноя аст. Аммо ханда инқору рақиб нест, балки хандаи хонагӣ ва ҳамсафар аст. Аз ин рӯ, дар бисёр мавридҳо марзи киноя ва юмор баҳсбарангез аст. Ҳазлу ҳачвро хандаи дӯстона низ меноманд ва дар саҳифаҳои ҳачвии рӯзномаҳо ҳамчун рубрикаи махсус истифода мешаванд. Яке аз муҳимтарин шаклҳои юмор латифаҳо мебошад. Баъзе рӯзномаҳо дар зери сарлавҳаи ҳазл латифаҳо низ чоп мекунанд. Ҳазлу шуҳии мардумӣ дар адабиёти шифоҳии мардумӣ васеъ истифода шудааст. Дар муаммо ва мақолҳои халқӣ шӯҳӣ нақши калон мебозад. Латифаҳои Мулло Насриддин дар байни халқи Озарбойҷон паҳн шудаанд. Дар маҷаллаи «Мулло Насриддин» анъанаҳои юмори халқӣ зиёд истифода шудааст.

Манзума – 1. Ба интизом ва тартиб даровардашуда.

2. Асари бо назм гуфташуда, асари калонтарини назм нисбат ба ғазал, қитъа ва монанди инҳо.

Ҳачв – мазаммат, масҳара.

Киноя – 1. Ғайр аз маънии аслии худ ба маънии маҷозии дигаре кор фармуда шудани калимаву ибора.

2. Рамз, ишора.

Мавқеи ҳачв ва мутоиба дар адабиёти бадеӣ чӣ гуна аст?

ТЕСТ (PISA)

1. Муаллифи шеъри зеринро, ки ба китоб бахшида шудааст, муайян кунед.

*Ҳеч ганче нест аз фарҳанг бех,
То тавонӣ рӯй бар ин ганҷ неҳ.*

			
Сотим Улуғзода	Чалол Икромӣ	Мирзо Турсунзода	Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

2. Ба қойи хати рост калимаи мувофиқ гузored.
_____ рафиқи бегараз, ҳамдаму ҳамсӯҳбати муваффақ
ва ниҳоят сарвати бебаҳост.

а) маҷалла

б) рӯзнома

в) китоб

г) компьютер

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Доир ба мазмун ва мундариҷаи ғоявии ҳаҷву мутоиба дар кадом китобҳо бештар маълумот дода шудааст?
2. Оид ба ҳаҷву мутоиба чӣ медонед.
3. Юмор ва сатира аз ҳамдигар чӣ фарқ доранд?
4. Кадом асарҳои ҳаҷвиро медонед?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи «Саргузашти Сафар Махсум»-и Чалол Икромӣ тавсия карда мешавад.

БОБИ III

АСРОРИ СУХАН

СУРУДҲОИ ХАЛҚИ: «АЛЛА», «БОЙЧЕЧАК» ВА БАЁНИ МАЗМУНИ ОНҲО

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи сурудҳои халқии: «Алла», «Бойчечак» ва баёни мазмуни онҳо шинос мешавем;
- навъҳои сурудҳои халқиро шарҳу таҳлил мекунем.

Суруди «Алла» аз матнҳои манзуми гуногун иборат мебошад. Аллагӯйӣ низ, ба монанди қиссаи афсонагӯйӣ ва дostonсароӣ, як ҷузъе аз фарҳанги кӯҳани тоҷикон аст, ки роҳи тӯлонии таърихро тай карда ва бо чандин дигаргунӣ то ба замони мо омада расидааст. Алла ҳамеша ҳамроҳи ҳодисоти даври замон ва таҷассумгари зиндагии одамон будааст. Дар аксар мавридҳо мавзӯи асосии аллаи модарон сари гаҳвораи тифл, дарди ғарибӣ, дурӣ аз ёру диёр, дарди ишқи ноком будааст. Модарон дар суруди аллаи худ маъмулан он розҳои ниҳонӣ ва орзуи ормонҷоеро, ба забон меоварданд, ки барои гӯшу ҳуши дигарон нест.

Бояд гуфт, ки аллагӯйӣ сари гаҳвораи тифл барои қариб тамоми мардуми ҷаҳон роиҷ аст ва дар бисёр аз кишварҳои олам ба он ҳамчун ба як ҷузъе аз фарҳанги қадимиву аҷдодии худ, эҳтиром мегузоранд. Равоншиносон хулоса кардаанд, хурдсолоне, ки аз модаронашон алла шундаанд, оромтабиат, нарммичоз ва меҳрубонтаранд, нисбат ба он кӯдаконе, ки аз он бенасиб мондаанд.

Аз ҷиҳати мавзӯ сурудҳои халқии бачагона ба чанд гурӯҳ ҷудо мешавад? Дар бораи хелҳои он маълумот диҳед.

Суруди «Алла»-ро дар тамоми гӯшаву канори кишварамон ба шакли мазмуни гуногун иҷро менамоянд, вале мақсади ҳамаи модарон як аст. Тавассути суруди «Алла» орзуву омол, ғаму дард ва шодиву нишоти худро баён менамоянд. Дар ҷаҳон модаре вучуд надорад, ки ояндаи дурахшони фарзандашро нахоҳад. Аз ин рӯ, месазад, ки модар аз овони хурдӣ дар ниҳоди фарзанди худ тавассути хондани суруди «Алла», гуфтани афсонаҳои аҷоиб, тамошои китобҳои рангаву пурҷило меҳру муҳаббати ногусастаниеро нисбати модар, Ватан ва табиати афсункор бедор намоянд. Чуноне шоира Шаҳрия Адҳамзод суруда:

*Кабки мастам, аллаё,
Зеби дастам, аллаё.
Шири ман ошат шавад,
Ширмастам, аллаё.
Давлати дунё чӣ худ,
Меҳри ту хуш давлат аст.
Тифлакам гаҳвораат,
Ҳадае аз қисмат аст.
Ту маро ягонаӣ,
Нахли пурҷавонаӣ.
Дар китоби шеъри ман,
Хуштарин таронаӣ.
Ноз-нозии манӣ,
Дилнавозии манӣ.
Кӯдаки ҷону дилам,
Сарфарозии манӣ.
Кабки мастам, аллаё,
Зеби дастам, аллаё.
Шири ман ошат шавад,
Ширмастам, аллаё.*

Нахл – аз дарахтони гармсери бо танаи устувонай ва бешоҳаву баргҳои бузург ва дорои буридагиҳои амиқ; дарахти хурмо.

Суруди «Алла» бештар дар қолаби кадом жанрҳо эҷод мешавад? Аз шоирони муосир кӣҳо дар ин мавзӯ шеър навиштаанд?

«Бойчечак» ва ё «Гулгардонӣ» аз маросимҳои маъмули мардуми тоҷик аст, ки онҳо аз «Соли нав» киштукори баҳорӣ мужда медиҳанд.

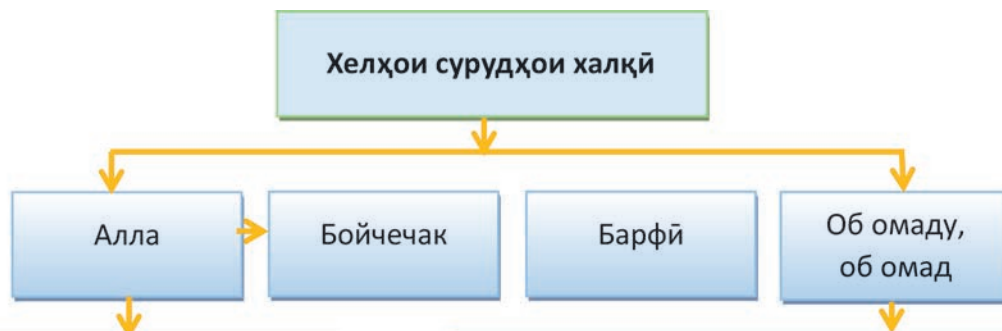
Бойчечак – маросими анъанавии мавсимӣ, ки ҳангоми зоҳир шудани аввалин нишонаи баҳор, шукуфтани гули сияҳгӯш (гули зардак, гули қароқош, гули ҳасрат)

дар минтақаҳои гуногуни кишварамон гузаронида мешавад.

Дар ин маросим одатан сурудҳои халқӣ сароида мешаванд. Сурудҳои «Гули сияҳгӯш», «Баҳор омад», «Баҳори лолазор омад» ва ғайра баҳори сабзу хуррам, бедоршавии табиат, равнақи кори деҳқон, шодмонӣ ва умеду орзуи мардумро инъикос мекунанд. Сурудҳо бо оҳанги фораму дилкаши халқӣ сароида мешаванд.

Бойчечак – гиёҳи гули зарду сафедчадор, ки дар кӯҳу саҳро баъди тамои шудани барфҳо мерӯяд ва муждара-сонии баҳор шумурда мешавад, гули баҳман, наргис.

Алла – суруди навозишӣ мебошад, ки модар ҳангоми хобонидани кӯдак гаҳвораро оҳиста – оҳиста ҷунбонида, онро бо овози маҳин меҳонад.

Бойчечак – маросими анъанавии мавсимӣ, ки ҳангоми зоҳир шудани аввалин нишонаи баҳор аст. Бойчечак (ё Гулгардонӣ) вобаста ба шароити ҷуғрофӣ ва обу ҳавои маҳал дар вақтҳои гуногун ба вуқӯъ меояд.

Чаро фасли баҳорро «Арӯси сол» меноманд? Вобаста ба ин фасл чӣ гуна шеърҳои сурудҳоро медонед?

«Бойчечаки аслии дур...» ёде аз Наврӯзи Самарқанд:

ПАЙҒОМИ БАҲОР

«Бойчечаки аслии дур,
Асли самарқандии дур».
Аз оташи Суғдам нишон,
Аслат бувад аз насли хур.

Наврӯз шуд, Наврӯз шуд,
Қалбам зи нав дар сӯз шуд.
Наврӯзгоҳ – Афросиёб
Чун сӯзанӣ гулдӯз шуд!

«Бойчечаки аслии дур»,
Сар то ба поят нур, нур!
Бар ҳар даре пайғом бар:
Оҳанги дил чӯр аст, чӯр!

Булбул бихонад: «Гул кучо?
Он дастаи сунбул кучо?
Паймонаи ишқам ба даст,
Машраб кучо, қулқул кучо?»

Гултоҷи наврӯзӣ ба сар,
Ёри самарқандӣ ба бар.
Гултоҷ ку? Гулноз ку?
Гулханда нанмояд дигар?».

Рав ёлаи Афросиёб,
Маҳбуби дилчӯро биёб.
Ду кулчаи рӯяш бувад,
Аз хони Галлаосиёб.

Пайғоми наврӯзӣ расон,
Рӯмоли гулдӯзӣ расон.
Аз Бӯстон бар Бостон
Як даста пирӯзӣ расон.

Қосиди аслии баҳор
Пайғом бар, пайғом ор.
Ёру диёрамро бигӯй:
«Марям хумор асту хумор!».

Пайғом – хаба-
ри хуш, мужда,
башорат; паём,
хабар.

Хур – офтоб,
шамс, хуршед.

Чаро «Бойчечак» ба гурӯҳи сурудҳои мавсимӣ дохил мешавад? Бойчечак ифодакунандаи рамзи чист?

СУРУДҲОИ ХАЛҚӢ: «БАРФӢ», «ОБ ОМАДУ ОБ ОМАД» ВА БАӢНИ МАЗМУНИ ОНҲО

Вобаста ба фаслҳои тобистон, тирамоҳ ва зимистон маросимҳои дигар маъмуланд, ки дар фолклори мавсимӣ онҳоро сурудҳои «Ман доғ», «Майда» ва «Барфӣ» ном мебаранд.

Фолклор – маҷмуаи одобу русуми тӯдаи мардум ва афсонаҳову таснифҳои омиёна.

Барфӣ. Рӯзи боридани барфи аввал шахси барфидиҳанда дар як номае хоҳишу дархости худро, дар шакли шеър, ё дар чанд ҷумла, ё иборае менависад. Ин хоҳиш маъмулан зиёфат аст. Пас аз он фурсати муносибро пайдо карда, аз пайи иҷрои он мешавад. «Номаи барфӣ»-ро ба дасти шахси мавриди назар медиҳад, ё ба кассааш менадозад, ё ба хонааш рафта, хеле зарифона барояш тақдим мекунад чанд қадам аз ӯ дур рафта «ин номаи барфӣ аст, як зиёфат қарздор ҳастӣ!» мегӯяд.

Агар гирандаи барфӣ барфидиҳандаро даст гирифта натавонад, ночор зиёфат медиҳад ва агар ӯ аз назди ӯ гурезад, маҷбур аст, ки зиёфат доданро бипазирад.

Чаро барфиро мактуби манзуме, ки дӯстон, одатан вақти боридани барфи аввал, номаълум ба якдигар месупоранд ва дар он мактуб ороستانی зиёфате бо зикри номҳои таом ва обу мева хоҳиш карда мешавад?

Тибқи мушоҳидаҳо баробари боридани барфи аввал бисёриҳо ҳамон рӯз то бегоҳ хушёр мебошанд, то ки бозии барфиро бой надиданд. Он шахсоне, ки дар солҳои пеш ба касе барфиро бохта буданд, интизор мешаванд, ки имсол аз «рақибҳои худ» қасос бигиранд. Аз ин рӯ, гирандаи нома шахси зирак бошаду бидонад, ки яке аз наздиконаш, имрӯз шояд барояш «номаи барфӣ» бидиҳад, кӯшиш мекунад, ки тамоми рӯз худро дар зоҳир нодон, вале дар асл хушёр нигоҳ дорад, то фиреб нахӯрад.

Ин бозӣ дар гузашта чӣ гуна буд? Дар ин бора олимони фарҳанги мардум аз ҳар гӯшаву канор, аз нимаи аввали асри ХХ то ба имрӯз, маводи гуногун ҷамъ овардаанд, ки яке дигаре-ро такмил менамояд. Тавре ки бузургсолони Бухоро, Самарқанд, Қашқадарё, Сурхондарё ва шаҳрҳои дигар нақл кардаанд, дар гузашта барфӣ дар ҳамаи минтақаҳои тоҷикнишини Осиёи Марказӣ вуҷуд доштааст.

Дар солҳои 20–30 асри ХХ дар шаҳрҳо яке аз матнҳои барфӣ хеле машҳур будааст, ки онро соли 1934 Обид Исмаи дар маҷмуаи худ «Адабиёти даҳанакии халқ» овардааст. Он матн чунин аст:

*Барф меборад ба фармони Худо,
Барфи нав аз мову «барфӣ» аз шумо.
Реза-реза барф меборад сафед,
Як зиёфат аз шумо дорам умед.
Сандалиро гарм созед аз алав,
Ширбиринчу шӯлаву оши палав.
Нонҳои кунҷидини қуббадор,
Себу ангуру дилафрӯзу анор.
Ҳофизии хушхону танбӯру дутор,
Ною гижжак, чӯраҳои бегубор.
Рустаю лавзу мураббою набот,
Пистаю бодому қанду қандалот.
Чормағзу тутмавизи сояғӣ,
Баҳри мо тайёр кун аз чӯрағӣ.*

Дар поварақи матнни мазкур оид ба ин бозӣ шарҳи зерин омадааст: «Барфӣ бозиест, ки ҳар сол дар вақти аввалин дафъа боридани барф ба ин тариқ месозанд: барф, ки борид ҳамин ашъорро навишта ба касе, ки хоҳанд бурда медиҳанд. Агар ӯ пай бурда каси барфи бурдари дорад, бозиро мебурад, вагарна маҷуб мешавад, ки таклифҳои мазмуни шеърро бачо оварад».

Поварақ – эзоҳи ба матни асосӣ дахлдор, ки дар поёни саҳифаи китоб зикр мешавад; ҳошия.

Имрӯзҳо низ барфӣ чун анъана ва одати қадим дар байни мардум боқӣ мондааст. Ҳатто, дар шакли хеле содда дар байни духтарон ва писарон низ дида мешавад. Ҷавоне дар як варақ менависад, ки «Барфи аввал, бохтӣ як зиёфат!» ва ин навиштаро оҳиста бо баҳонае ба дӯсти худ медиҳаду чанд қадам гурехта меғӯяд, ки «бохтӣ!». Агар барфигиранда ҳис кунаду ҳамон замон барфидиҳандаро аз дасташ биқапад, «барфиро буридам!» меғӯяд.

Чаро ҳангоми супоридани мактуби барфӣ соҳиби мактуб ба даст афтад, маҷбур аст, ки айни он зиёфатро худӣ ӯ ташкил кунад? Сабаб чист? Оё шумо ҳам дар чунин ҳолат афтодаед?

Суруди «Об омаду об омад». Баромадани моҳи нав, боридани барфи аввалин, борони баҳорӣ, дар ҷӯй омадани об, дар баҳорон аз мамлакатҳои гарм паридани омадани паррандаҳои гуногун, сабзидани гулҳои баҳорӣ, умуман, ҳар як фасли сол бо нозу неъмат ва манзараҳои худ ба бачагон як ҷаҳон хурсандӣ мебахшад. Бачаҳо ба ҳар як ҳодисаи табиат суруд тарона бахшидаанд. Бачагон суруд нақлу ривояти ба ҳодисаҳои табиат оидро аз калонсолон бо мароқи ҳосе мешунаванд ва такрор мекунанд. Дар вақти омади об суруди зеринро месароянд:

*Об омаду об омад,
 Ҷӯянда, китоб омад.
 Ду мурғи заррин омад,
 Яктеша қафас кардем.
 Яктеша нафас кардем.
 Э бобои пир, – гуфтем,
 Дарвозаро гир гуфтем.*

Ё худ, тахминан, охири моҳи апрел ва аввали моҳи май турнаҳо аз фазои Самарқанд парвоз карда, аз ҷануб ба шимол ва тирамоҳ аз шимол ба ҷануб мегузаранд. Бачаҳо, вақте ки турнаҳоро мебинанд, то аз чашм пинҳон шудани онҳо байти зеринро такрор месароянд:

*Турна қатор, аргамчин,
 Болохонадор, аргамчин.*

Шеъри «Об омаду об омад» ба кадом муносибат навишта шудааст. Дар ин хусус батафсил маълумот диҳед.

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Доир ба хусусияти жанри ва тарзи иҷрои сурудҳои халқӣ боз ҷиҳоро медонед? Фикратонро дар таъя ба матнҳои дар боло овардашуда асоснок кунед.

2. Шаклҳои гуногуни сурудҳои халқӣ – «Алла», «Бойчечак» ва ғайраҳо ифодагари кадом анъана ва суннатҳои халқӣ ҳастанд?
3. Матни суруди «Пайғоми баҳор»-ро аз ёд кунед.

БО ГУРҶХ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳҳо ҷудо шавед. Як гурӯҳ сурудҳои навозишӣ, гурӯҳи дувум сурудҳои мавсимӣ ва гурӯҳи сеюм бошад, дигар намуди сурудҳои халқиро вобаста ба шароит ва макони мувофиқ қироат намоед. Шеърҳои халқии дар боло овардашударо бо ҳамсинфонатон муҳокима кунед.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ СУРУД ВА НАВЪҶОИ ОН

Назариёи адабиёт

Калимаи суруд дар луғатҳо ва осори адибони классики тоҷику форс ба маънои калом, сухан, гуфтор, самоъ, рақс, овоз ва мисли инҳо шарҳ ёфтааст.

Агар дар луғатҳо ва осори адибони гузаштаи форсу тоҷик калимаи суруд ба маънои калом, сухан, самоъ ва ғайра шарҳ ёфта бошад, дар истилоҳи суруд иборат аз шеър ё манзумае аст, ки сарояндагон ва ҳофизони касбию ғайрикасбӣ онро якҷоя бо оҳанге месароянд ва ҳофизони касбию ғайрикасбӣ онро ҳамроҳ бо оҳанге месароянд ва замзама мекунад.

Самоъ – 1. Суруд, хо-ниш ва мусиқинавозӣ. 2. Ҳолати шавқу завқ; ваҷд ва ҷазбаи дарвешон ҳангоми хондани зикр.

Суруд яке аз намудҳои қадимаи санъати бадеии халқ буда, бо як қатор хусусиятҳои худ аз рубоӣ, байт ва ашӯла барин навъҳои назм фарқ мекунад. Аксари сурудҳо аз ҷиҳати ҳаҷм нисбатан калон, шаклан гуногун ва аз ҷиҳати сохт нисбат ба жанрҳои мазкур мураккабтаранд. Сурудҳо аз 4-10 то ба 30 – 40 мисраъро ташкил медиҳанд.

Баъзе сурудҳо дорои сужети мукамал буда, ба дostonҳои хурди лирикӣ монандӣ доранд. Сурудҳоро аз рӯи мундариҷаашон ба чор гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: сурудҳои шодӣ, ҳаҷвӣ, ғамангез ва таърихӣ.

Навъҳои суруди халқӣ тоҷик. Сурудҳои халқии тоҷикӣ шаклу сохти гуногун доранд. Баъзе сурудҳо аз ду- се рубоӣ ё дубайтӣ,

таронаҳо, ғазалҳо, мусамматҳо, маснавиҳо, қитъаҳо таркиб ёфтаанд («Мурғак», «Ялалӣ бобо, ялӣ» ва ғайра). Вазну қофияи ин навъ сурудҳо хангоми бо оҳангашон сурудан эҳсос мешавад. Дар ҳамаи сурудҳо нақарот мавқеи муҳим дорад. Сурудҳои халқӣ аз авлод ба авлод ба тариқи шифоҳӣ гузаштаанд. Матни чанде аз онҳо «Саломнома», «Ёр-ёр», «Уштурбачаи ман», «Бобопирак», «Ғарибнома», «Мошоба», «Шоҳдухтар» ва ғайра дар баёзҳо, инчунин маҷаллаву рӯзномаҳои русӣ, ки солҳои 60 асри XIX дар Осиёи Марказӣ нашр мешуданд, ба назар мерасад. Бори аввал соли 1899 якчанд суруд ва навоҳои халқиро аз байни мардуми Бухоро мусиқишиноси рус С.Рибакон дар зуғотаҳои магнитӣ сабт намуд. Пас аз он гирдоварӣ, нашр ва тадқиқи сурудҳои халқӣ, сабти овози ҳофизон ва навоҳои мусиқӣ ривоҷ ёфт.

Мусаммат – шеърҳои лирикию фалсафӣ, ки аз бандҳои ҷудогона иборат буда, мисраҳои ҳар банд ба ғайр аз мисраи охири ҳамақофия мебошанд ва мисраи охири бандҳо қофияи ягона доранд.

Мавқеи нақарот ва қофия дар сурудҳои халқӣ чӣ гуна аст?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Доир ба мазмун ва мундариҷаи ғоявии сурудҳо дар кадом китобҳо бештар маълумот дода шудааст?
2. Оид ба мавзӯ ва сохтори сурудҳои шодӣ, ҳаҷв ва ғаму андӯх чӣ медонед.
3. Сурудҳои халқӣ бештар дар кадом мавзӯ, ғоя ва шакл эҷод мегарданд?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Ҷамъоварӣ намудани мавод дар бораи навъҳои сурудҳои мардумӣ, бахусус «Саломнома» ва «Ёр-ёр» тавсия карда мешавад.

АБЎАБДУЛЛОҲИ РЎДАКӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари ҳаёт ва эҷодиёти Рӯдакӣ шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи эҷодиёти шоирро меомӯзем;
- ашъори ватандӯстӣ ва панду ахлоқии устод Рӯдакиро таҳлил ва муҳокима мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Абӯабдуллоҳ Ҷаъфар ибни Муҳаммад ибни Ҳаким ибни Абдурахмон ибни Одам Рӯдакии Панҷрудӣ асосгузори адабиёти классикии тоҷику форс буда, мақоми ӯ дар таърихи адабиёт ҳамчун «Одамушшуаро», «Султони шоирон» ва «Соҳибқирони шоирӣ» муайян гардидааст.

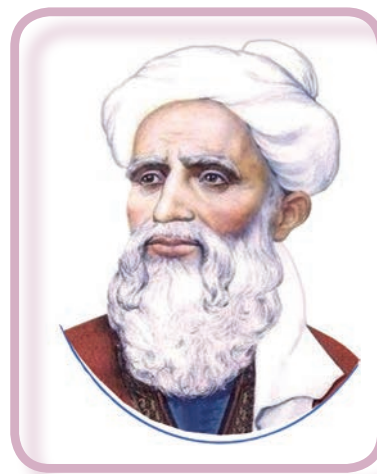
Шӯҳрати шоирии Рӯдакӣ ҳанӯз дар замони зиндагии ӯ дар саросари кишвари Сомониён ғулғула андохта, таъсири шеърӣ ӯ тавассути ғазали «Бӯйи чӯйи Мӯлиён...» ба қиссаҳо табдил ёфта, минбаъд шевае, ки ӯ бо сабки «саҳли мумтанеъ» эҷод кард, мактаби адабии хоссаеро асос гузошт.

Соли таваллуди шоир дар аксари асарҳои илмию тадқиқотӣ 858 муқаррар гардидааст.

Бино ба маълумоти тазкираи «Лубоб-ул-албоб»-и Муҳаммад Авфии Бухорӣ (асри XII–XIII) ва дигар маъхазҳо Рӯдакӣ дар синни ҳаштсолагӣ «Қуръон»-ро пурра аз бар карда, матни онро аз ёд медонист ва бо овози марғуб қироат мекард.

Дар бораи кӯр ё тирачашми модарзод будан ва ё дар поёни умр кӯр кардани ӯ баҳси зиёде ҳаст. Ба тасдиқи аксари муҳаққиқон Рӯдакӣ дертар дар поёни умраш ба сабабе кӯр карда шудааст. Тахмин меравад, ки ин кор баъди аз дарбор рафтани вазири номии Сомониён ва дӯсти наздики шоир – Абулфазли Балъамӣ дар соли 937 сурат гирифта бошад.

Шӯҳрат ва мақоми Рӯдакӣ пеш аз ҳама дар ватанаш Рӯдак (ё Панҷруд) паҳн шуда, тадриҷан тамоми водии Зарафшонро фаро мегирад. Минбаъд Рӯдакӣ ба Самарқанд рафта таҳсили илм мекунад, илми мусиқиро аз Абулабаки Бахтиёри Самарқандӣ омӯхта дар баробари он ба шеърғӯйӣ оғоз менамояд. Шӯҳрати ӯ дар санъати сарояндагию навозандагӣ ва истеъдоди беназири

шеърғуй ба атроф паҳн гашга, то ба дарбори Сомониён мерасад ва ўро ба пойтахти давлати Сомониён шаҳри Бухоро даъват мекунад. Маҳз дар асоси донишу хирад ва истеъдоди фитрию беназираш Рӯдакӣ то ба дараҷаи Маликушшуарои дарбори Сомониён мерасад ва минбаъд шўҳрати ў тамоми кишвари Арабу Аҷамро фаро мегирад.

Ҳаёти Рӯдакӣ дар дарбори Сомониён чӣ навъ гузашт, онро аз қасидаи ҳасбиҳолии «Шикоят аз пирӣ»-и ў метавон баррасӣ кард:

*Киро бузургию неъмат зи ину он будӣ,
Маро бузургию неъмат зи оли Сомон буд.*

Лаҳзаҳои охирини умри Рӯдакӣ дар деҳаи Рӯдак гузашт. Ў соли 941 вафот кард, вале ном ва шўҳрати ў тавассути ашъори беназираш умри ҷовидон ёфт:

*Рӯдакӣ рафту монд ҳикмати ўй,
Гул бирезад, марезад аз вай бўй.*

Аз рӯйи маълумоти Рашидии Самарқандӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар асри XI мероси адабии Рӯдакӣ дар шакли девон ё куллиёт вучуд доштааст.

Аз маълумоти манбаъҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки Рӯдакӣ се дoston таълиф карда будааст: «Ароис-унавоис», «Калила ва Димна», «Даврони офтоб». Ҳамчунин, аз

рӯйи байтҳои парокандаи осори Рӯдакӣ ҳукм кардан мумкин аст, ки ӯ дар вазнҳои мухталиф якчанд дoston ва маснавиҳои дигар низ доштааст. Агар таваллуди Рӯдакиро 858, вафоташро 941, муддати умри ӯро 83 ва тӯли эҷодиёти ӯро 50-сол пиндорем, ба ҳисоби миёна сола 6000 байт, моҳе 500 байт ва рӯзе 16–17 байт гуфтани ӯро тасдиқ мекунем, ки ба ҳақиқат хеле наздик аст.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНЕМ

МАВЗҶИ ВАТАН ВА ВАТАНДҶСТИ ДАР ЭҶОДИЁТИ РҶДАКӢ

(Ғазали «Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд...»
ва қасидаи «Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён...»)

Мадҳи Ватан, зодгоҳ, ситоиш ва васфи шаҳрҳои бузург, баҳусус Бухоро дар таркиби ашъори даҳҳо суҳанварони форсигӯ ба назар мерасад. Танҳо дар пайрави «Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён»-и устод Рӯдакӣ дар тӯли асрҳо шеърҳои зиёд офарида шудаанд. Мадҳу ситоиши Ватан ҳамчун як мафҳуми иҷтимоӣ сиёсӣ, зодгоҳ ва мояи ифтихор дар назми мумтоз ба расми оммавӣ маъмул набудааст. Аммо ба ҳар ҳол баъзе аз шоирон зодгоҳ ва Ватани худро дар шеърҳояшон бо муҳаббат зикр кардаанд, ё худ ба хоҳири иқомат ва тарбият ёфтанишон дар шаҳрҳои бузург онҳоро васфу ситоиш кардаанд. Беҳтарин зеботарин шеър дар ин мавзӯ «Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён» ва «Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд»-и устод Рӯдакист, ки эҳсоси пазмонӣ бо худ доранд ва Рӯдакӣ – дастпарвари муҳити адабии Бухорои Шариф аст. Дар ин шеърҳо маҳбубият, шукӯҳ ва манзари зебои шаҳри Бухоро васф мешавад. Ин шеърҳо баробари соддагии тасвир ва баён дар вай, дорои эҳсосоти нафис ва ҳаёли нозуканд.

Иқомат – истиқомат кардан, манзил доштан.

Ё эҳсоси пазмонӣ аз Бухороро метавон дар ғазали «Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд», ё даъвати мири Бухоро ба шаҳр «Эй Бухоро, шод бошу дер зӣ, Мир наздат меҳмон ояд ҳаме» ифода ёфтаанд, ба мушоҳида гирифт, ки як навъ шеъри ватандӯстии шоир ба шумор меравад. Ба қавли адабиётшинос Холиқ Мирзозода «Номи Бухоро дар шеърҳои Рӯдакӣ чанд бор дучор меояд ва ин гуна шеърҳои ӯ як мазмуни иҷтимоии ватанпарварӣ дорад».

*Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд,
Бо бӯйи гулу мушку насими суман ояд.
Бар ҳар зану ҳар мард кучо барвазад он бод?!
Гӯйӣ, магар он бод ҳаме аз Хутан ояд.*

Мушк – моддаи сиёҳранги хушбӯй, ки аз нофи як хели оҳу (кабарға) ҳосил мешавад ва баъзе хусусиятҳои дорӯӣ дорад.

*Не, не, зи Хутан бод чунин хуш навазад ҳеч,
К-он бод ҳаме аз бари маъшуқи ман ояд.
Ай турки камарбаста, чунонам зи фироқат,
Гўянд, қабои ту маро пераҳан ояд.
Ҳар шаб нигаронам ба Яман, то ту барой,
Зеро ки Сухайлию Сухайл аз Яман ояд.
Кӯшам, ки бипӯшам, санамо, номи ту аз халқ,
То номи ту кам дар даҳани анҷуман ояд.
Бо ҳар кӣ сухан гўям, агар хоҳаму гар не,
Аввалсуханам номи ту андар даҳан ояд.*

Сухайл – номи ситорае, ки дар шабҳои охири тобистон дида мешавад.

Мавқеи қасида дар осори лирикии устод Рӯдакӣ чӣ гуна аст? Қасидаҳои шоир бештар ба кадом мавзӯҳо бахшида шудаанд?

Ин ҷо ғояи бартариини зодгоҳ назди сокини он нисбати ҳар ҷои дигар, талқин мешавад ва ин пора намунаи дигари шеъри ватандӯстист. Ба ин тартиб, минбаъд низ шоироне мисли Ҳофизу Камол, Мавлавӣ ва ғайра дар васф ё таърихи зодгоҳи худ ва ё шаҳри азиме чун Балху Бухорою Самарқанду Хуҷанду Ҳирот ва дигар шаҳрҳо дар байтҳо ва пораҳо сухан дарег надоштаанд.

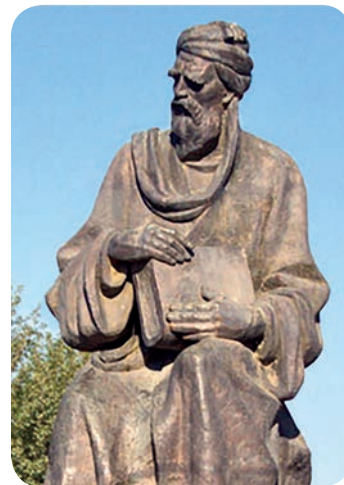
Эҷодиёти Рӯдакӣ гарчи дар дарбор инкишоф меёфт, вале аз рӯйи хусусият бо ҳаёти табақаҳои миёнаҳои ҷомеа, бо рӯзгори мардум алоқаманд буд.

Аз лавҳаҳои зебо ва рангини ҳаёти шоир аз воқеаи сафари ӯ бо амир Насру аҳли ҷоҳ ба сӯйи Ҳирот тавассути нақли нависандаи асри XII Низомии Арӯзии Самарқандӣ огоҳ мешавем. Наср

ибни Аҳмад гоҳ-гоҳе ба саёҳати шаҳрҳои киш-
вари паҳновараш мебаромад ва дар як навбат
сафари Ҳиротро ихтиёр кард. Бисёр дарбори-
ёнаш ва аз ҷумла Рӯдакӣ ҳамроҳи ӯ буданд.
Азбаски дар пойтахт ва кулли мамлакат осудагӣ
қарор дошт, дар Ҳирот бозистоданро ихтиёр
намуда, бозгаштро дар Бухоро ба дарозо
мекашид.

Ҳамсафарони ӯ ба иштиёқи Ватан ва аҳли
оила пазмон шуданд. Аммо ҳар бор, ки ба амир
аз ин хусус сухан меронданд, вай бо маслиҳати
ин, ки баҳор ё тирамоҳи дигар бозгашт мекунад,
сухани онҳоро рад менамуд. Ҳамин тавр, Наср
ибни Аҳмад чор сол дар Ҳирот монд. Тоқати
аҳли қофилаи ӯ тоқ шуд, илоҷе наёфтанд, ки
амирро ба бозгашт водор намоянд. Он гоҳ онҳо
воқеаро ба Рӯдакӣ арз карда ва аз ӯ илтимос
намуданд, ки илоҷе биёбад. Рӯдакӣ худ низ аз Бухоро ва вазъи-
яти доираи адабӣ меандешид. Чор сол мешуд, ки аз пойтахт ва
рафиқон дур афтода буд. Бинобар ин, ӯ сухани ҳамроҳонро нек
пазируфт ва ваъда дод, ки хизматро ба ҷо меорад. Эҳтироми
Рӯдакӣ назди амир аз ҳад зиёд буд. Амир сухани ӯро қадр ме-
кард. Бо вучуди ин, устод роҳи осони ҳалли воқеаро ҷустуҷӯ
кард ва ин дар ҳузури амир бадоҳатан гӯшрас кардани шеър
дилписанде буд, ки дар васфи Бухоро қарор гирифта ва амирро
сӯйи он даъват менамуд. Шеърро ба ҳавои мусиқӣ ҷӯр карда ва
бо овози хуш хондан бахусус кайфияти дигаре дошт. Рӯдакӣ ин
роҳро маъқул дониста ва дар сӯхбати амир бо асбоби мусиқӣ
ба хондан даромад:

*Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён ояд ҳаме,
Ёди ёри меҳурбон ояд ҳаме.
Реги Омуву дурушти роҳи ӯ
Зери поям парниён ояд ҳаме.
Оби Ҷайхун аз нишоти рӯйи дӯст
Хинги моро то миён ояд ҳаме.
Ай Бухоро, шод бошу дер зӣ,
Мир зӣ ту шодмон ояд ҳаме.
Мир моҳ асту Бухоро осмон,
Моҳ сӯйи осмон ояд ҳаме.
Мир сарв асту Бухоро бӯстон,
Сарв сӯйи бӯстон ояд ҳаме.
Офарину мадҳ суд ояд ҳаме,
Гар ба ганҷ-андар зиён ояд ҳаме.*

Қофила – гурӯҳи
одамон, корвон.

Парниён – ҳарир,
матои нафис,
дебои нафиси
мунаққаш, шоҳии
нозуки нақшдор.

Хинг – асп, асп
сафеду хокис-
тарранг.

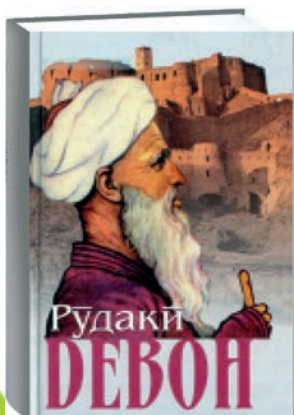
Ин шеър ба амир чунон таассурот бахшид, ки ў аз ҳамон маҷлис рост хеста ба асп нишаст ва ба пешу қафо нигоҳ накарда, сўйи Бухоро асп давонд. Дигарон шоду хуррам ва ба Рӯдакӣ миннатдорӣ изҳор карда, аз қафои амир асп ронданд. Таъсири шеъри Рӯдакӣ ва аҳамияти бузурги эмосионалии (рӯҳии) он дар ҳамин буд. Шеър чунон қуввати пурзўри маънавию гирифта буд, ки амири солҳо машғули тамошо ва аз пойтахт дурафтода дар як лаҳза ба сафар омода гашта ва мисли бод ба сўйи Бухоро парвоз мекард.

Дар ин воқиа бузургии устод Рӯдакӣ, шўҳрати шеъри ў ва таъсири ҷозибавии суханварию ўро хуб эҳсос кардан мумкин аст. Шеъри мазкури устод аҳамияти ватандўстӣ касб кардааст. Иштиёқи Ватан ва дидори ёрон он вақт чунон баланд буданд, ки вай наметавонист дигар дар ҷойҳои дурдаст таъхир намояд. Бисёр ҳунармандона ифода ёфтааст. Ҷўйи Мўлиёни Бухоро мавзеи наздишаҳрии ободе ва истироҳатгоҳи амиру аҳли дарбораш буд. Рӯдакӣ низ дар ин мавзеъ ҳамеша рафтуомад мекард ва дар сифати боғу бўстону гулгаштҳо ва обҳои равонаш шеърҳо эҷод менамуд.

Мавзеъ – макон, маҳал.

Ғояи асосии қиссаи «Бўйи ҷўйи Мўлиён»-ро чӣ ташкил медиҳад? Шеъри «Бўйи ҷўйи Мўлиён ояд ҳаме» аз лиҳози шакл ба кадом навъи жанри адабӣ мансуб аст?

ПАНДУ АХЛОҚ ДАР АШЪОРИ РҶДАКӢ

Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ яке аз саромадон ва устоди бузурги шоирону адибони адабиёти классикии форсу тоҷик маҳсуб мешавад. Ў ҳанӯз замони дар ҳаёт буданаш ба сифти шоири шинохтаву тавоно эътироф гардидааст. Рӯдакиро бо эҳтироми ниҳоят зиёд пешвои аҳли илму адаб ва Маликушшуарои замони худ ёд мекунанд.

Панд – 1. Насихат, андарз; 2. Ибрат.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар натиҷаи фаъолияти илмиву адабӣ ва шоирии худ ба ин мақоми баланд сазовор гардидааст. Мероси адабии шоир хеле доманадор буда, ашъораш тамоми мавзӯҳои ҳаётиву иҷтимоиро фаро гирифтааст. Яке аз мавзӯҳои асосие, ки дар эҷодиёти шоир ҷойи намоёнро ишғол менамояд, ин панду ахлоқ ва ҳикмат мебошанд.

Дар ашъори пандуахлоқии шоир мавзӯҳои одобу ахлоқи ҳамидаи инсонӣ, одамгарӣ, дӯстиву рафоқат, омӯхтани илму дониш, касбу ҳунар ва ҳунарварӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудаанд. Аз назари шоир, аз худ кардани илму дониш ва омӯхтани таҷрибаи рӯзгор барои ҳар як инсон зарур ва муҳим аст:

*То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Кас набуд аз рози дониш бениёз.
Мардумони бихрад андар ҳар замон
Роҳи донишро ба ҳар гуна забон
Гирд карданду гиромӣ доштанд,
То ба санг андар ҳама бингоштанд.
Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст.*

Азбаски Рӯдакӣ таҷрибаи зиндагири ҳамчун муаллими соҳибтаҷриба барои инсон пешрафт ва ҳалли мушкилиҳо мешуморад, даъват менамояд, ки ҳар як шахс онро омӯзад. Шоир таъкид мекунад:

Фароз – боло, баланд.

Ниёз – ҳоҷат, эҳтиёҷ; майлу хоҳиш.

Ҷавшан – навъе аз либоси ҷангии оҳанин, ки монанд ба зиреҳ аст, аммо зиреҳ аз ҳалқаҳо ва ҷавшан мураккаб аз ҳалқаҳову порчаҳои оҳан мебошад.

*Бирав, зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд.*

Ҳаводис – воқеа, тасодуф; воқеаи ногаҳонии ногувор.

Вале таҷрибаи рӯзгорро фақат аз рӯйи илму дониш дарк намудан мумкин аст. Бинобар ҳамин, инсон барои он ки хирадманд шавад, нахуст бояд дониш омӯзад. Ба фикри Рӯдакӣ ин воқеист, дониш хирадро сайқал медиҳад, чун чароғи равшанкунандаи роҳи зиндагӣ ба инсонҳо роҳи нек нишон медиҳад, аз ҳама бадихо, зарарҳо ва офатҳо ўро ҳимоят менамояд ва дар чашми мардум шахси донишманд ва хирадмандро мӯхтарам мегардонад. Пас инсони ҳақиқиро зарур аст, ки илм омӯзад, дониш андӯзад ва ҳунар ёд гирад. Ин сифатҳо дараҷаи баланди мақоми иҷтимоии касро инъикос мекунанд.

Дафъ – дур кардан, рад кардан; рондан; рафъ кардан, барта-раф намудан; нест кардан.

Таҷрибаи рӯзгор ва ҳаёт бояд барои ҳар шахс ҳамчун дарси ибратомӯз хидмат намояд:

*Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор.*

Фарҳанг дараҷаи олиии пайвастагии ақл, дониш, маърифат, адаб ва маданият мебошад. Рӯдакӣ онро беҳтарин сарвати маънавии инсоният шумурда, аз он ҳар чӣ бештар баҳра бардоштанро талқин мекунад:

Фарҳанг – ақлу адаб; дониш, илм, маърифат.

*Ҳеч ганҷе нест аз фарҳанг беҳ,
То тавонӣ, рӯй бар ин ганҷ, неҳ.*

Шоири инсондӯст, чун муаллими ахлоқ тарафдори он аст, ки фарзандон бо одоби писандида, ахлоқи нек, ҳунар ва дараҷаи илму дониш номбардори падару модар, аҷдод, миллат ва халқу Ватани худ бошанд. Фарзандон набояд ба аслу насаби худ мағрур шаванд, зеро аз донишу хирад ва обрӯи падарон ба фарзандони ноқобилу нолоиқ фоидае нест:

*Эй дарего, ки хирадмандро
Бошад фарзанду хирадманд не.
В-арчи адаб дораду дониш падар,
Ҳосили мерос ба фарзанд не.*

Васфу ситоиш ва тарғибу ташвиқи дӯстиву рафоқат дар эҷодиёти шоир ҷойи намоёне дорад. Дар ҳақиқат, дӯстиву бародарӣ дар идеали ҳар шахс ҷойи махсус дорад, Рӯдакӣ дӯстиву бародариро беҳтарин неъматҳои худовандӣ шуморида, фироқи дӯстони ҳунармандро таҳаммул надорад:

*Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон,
Бартар аз дидори рӯйи дӯстон.
Ҳеч талхӣ нест дар дил талхтар,
Аз фироқи дӯстони пурхунар.*

Фироқ –
чудой, дурӣ.

Метавон гуфт, ки фикру андешаҳои панду ахлоқии шоир то ба имрӯз аҳамияти тарбиявуву ахлоқии хешро аз даст наодо-анд. Ин гуна ақидаҳои ҳикматомез барои рушди ахлоқи ҳамидаи ҷомеа дар ҳама давр хизмат мекунад. Дар ривочу равнақи фикр, ҳаёлотӣ бадеӣ ва образнокии сухан Рӯдакиро «соҳибқирони шоирӣ» номиданд. Ҳамин тавр, шеърҳои Рӯдакӣ аз ҷиҳати зебоӣ, образнокӣ ва ифодаҳои бадеӣ, вазн ва хушоҳангӣ содда равон ва пурбор буда, дар он ҳаяҷону ҳиссиёт ва муҳаббати пок хеле пурқувват мебошад.

Истилоҳи фарҳанг дар ашъори Рӯдакӣ ба кадом маъно истифода шудааст? Дар замони муосир корбурди калимаи мазкур чӣ гуна аст?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Аҳамияти ватандӯстии шеъри «Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён» асосан дар чӣ зоҳир мешавад? Ба фикри шумо калимаи «Бухоро» дар шеъри мазкур боз ба кадом маъноҳо истифода шуданаш мумкин аст?
2. Хусусияти ғазали «Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд»-и Рӯдакӣ ва ҳунари шоирро дар эҷоди ин навъи жанр баҳогузорӣ кунед.

БО ГУРҲҲО КОР МЕКУНЕМ

Ба гурӯҳҳо чудо шавед. Дар шеъри якум «Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд» ва дар шеъри дуюм «Бӯйи ҷӯйи Мӯлиён»-ро дар рангҳо тасвир кунед. Намунаҳои эҷодии худро дар гурӯҳҳои дигар муҳокима кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и Рӯдакӣ тавсия карда мешавад.

САЪДИИ ШЕРОЗӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи мухтасари зиндагиномаи Шайх Саъдӣ шинос мешавем;
- мазмун ва моҳияти чанде аз ҳикоятҳоро аз китоби «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ меомӯзем;
- дар ҳикояҳо баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Мувофиқи маълумоти манбаъҳо номи ӯ Мушарафиддин ибни Муслиҳиддин Абдуллоҳ буда, байни солҳои 1184 ё 1189 дар Шероз ба дунё омадааст. Тахаллуси шоирии ӯро ба номи ҳокими вилояти Форс Саъд ибни Зангӣ (1137–1226) ва баъзе муҳаққиқон ба писари ӯ Абӯбақр ибни Саъд (1226–1268) нисбат медиҳанд. Аҷдодони Саъдӣ аз ҷумлаи шахсони хондаву таълимгирифта ва олимони илми дин будаанд.

Саъдӣ пас аз хатми мактаб барои давом додани таҳсил ба Бағдод сафар мекунад:

*Дилам аз сӯҳбати Шероз ба куллӣ биғирифт,
Вақти он аст, ки пурсӣ хабар аз Бағдодам.*

Саъдӣ бо сабаби дониши зиёд доштаниш ва одоби муомила-ро хуб риоя карданиш ба сафи донишомӯзони мадрасаи машҳури «Низомия» дохил мегардад.

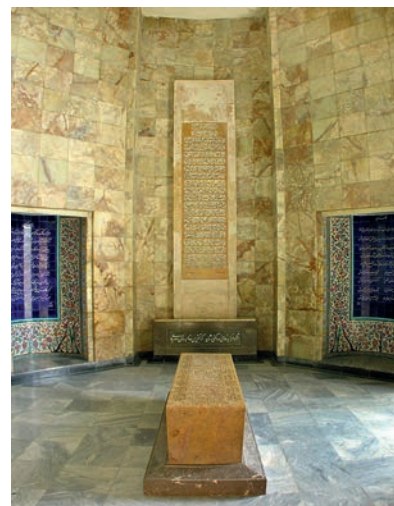
Ӯ дар мадрасаи «Низомия» илмҳои расмии замони худ, аз ҷумла, илмҳои адабия, забони арабӣ, калом, фикҳ, тафсир, ҳикмат ва ғайраро ба хубӣ омӯхтааст. Чунончӣ, худи шоир дар ин бора чунин мегӯяд:

*Маро дар «Низомия» идрор буд,
Шабу рӯз талқину тақрор буд.*

Саъдӣ дар «Низомия» тавассути устодаш Шайх Абулфараҷ Абдурахмон ибни Ҷузҷӣ тамоми илму фанне, ки омӯхтани онҳо

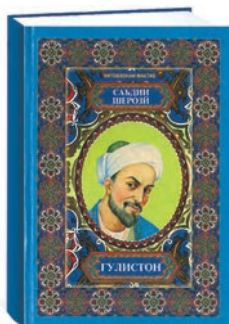
ҳатмӣ буд, аз худ кард. ӯ илмҳои фалсафи-
ву ҳикмат ва вазъу хитобро низ ба хубӣ аз-
бар менамояд. Саъдӣ бо забони арабӣ дар
байни арабҳо вазъ мегуфт ва мунозираҳои
илмӣ мекард. Шеърҳои ӯ ба ин забон ба
сатҳи баланд навишта шудааст.

Эҷодиёти адиб. Таркиби куллии Шайх
Саъдӣ аз асарҳои зерин иборат аст. 1. Ри-
сола «Дар тақрири дебоча»; 2. Рисола «Дар
тақрири маҷолиси панҷгона»; 3. Рисола «Дар
суоли соҳибдевон»; 4. Рисола «Дар ақл ва
ишқ»; 5. Рисола «Дар насихати мулук»;
6. Рисола «Дар тақрири салоса»; 7. «Гулис-
тон»; 8. «Бӯстон»; 9. «Қасоиди арабӣ»;
10. «Қасоиди форсӣ»; 11. «Тайибот»;
12. «Бадоеъ»; 13. «Хавотим»; 14. «Ғазалиёти
қадим»; 15. «Соҳибия»; 16. Муламмаот; 17. Мусалласот; 18.
Тарҷеъот; 19. Муқаттаот; 20. Рубоӣёт; 21. Муфрадот; 22. Ғазалиёт.

Мақбарои Саъдии Шерозӣ

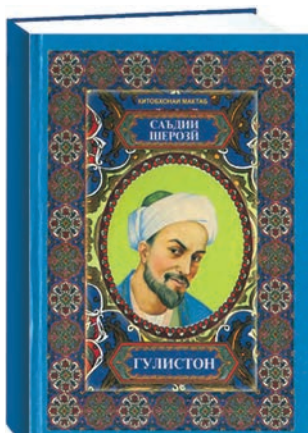
АСАРҲОИ САЪДИИ ШЕРОЗӢ

Харитаи сафарҳои Саъдӣ

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

ҲИКОЯТҲО АЗ «ГУЛИСТОН». ПОРЧАҲО АЗ БОБҲОИ «ДАР ТАЪСИРИ ТАРБИЯТ» ВА «ДАР ОДОБИ СҶҲАТ»

«Гулистон» – муҳимтарин асари ахлоқи Шайх Саъдӣ мебошад, ки дар асрҳои баъдӣ боиси ба вуҷуд омадани осори зиёде дар адабиёти форсу тоҷик гардидааст. Ин асар тӯли асрҳои зиёд ба сифати китоби дарсии мадрасаҳо низ шӯҳрати зиёдеро касб намуда буд. Дар ҳақиқат, ин асар, ки муаллиф дар он аз сайру саёҳат, дидаву шунида ва таассуроти сафар ва ёддошту хотироти хеш ҳикояҳои марғубу дилписанди ибратомӯз нақл менамояд, аз замони таълифи хеш то имрӯз диққати донишмандон ва муҳаққиқони ватаниву хориҷиро ҷалб намудааст.

«Гулистон» соли 1258 эҷод шуда, бобҳои зеринро дарбар мегирад:

Мавзӯи ҳар як боб ҳарчанд мушаххас бошад ҳам, аммо нуктаҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ, тарбиявӣ, адолату инсоф, ростию далерӣ, хоксорию нақӯкорӣ, илму амал дар ҳамаи бобҳо бо ин ё он паҳлуи худ баррасӣ гардидааст.

Дар «Гулистон» ҳикоятҳои кӯтоҳу пурмазмунӣ воқеӣ, нақлу ривоятҳои таърихӣ, латифаю мутоибаҳои дилангез, тамсилоти аҷиб ва панду ҳикмат ҷамъ омадааст. Дар аксари ҳикоят шахсонӣ

таърихӣ қаҳрамони асосӣ буда, баъзан Шайх Саъдӣ ҳодисаю воқеаро аз забони худ нақл менамояд, яъне қаҳрамони баъзе ҳикоятҳо худи ӯ буда, аз дидаю шунидаҳо ва аз сабақи зиндагӣ, ки ҳангоми сафархояш фароҳам оварда буд, бо каломи фасоҳату балоғат иброз медорад:

Мазмуни «Гулистон»-ро ҳодисаю воқеа ва масъалаҳои вобаста ба ҳаёти воқеӣ ташкил медиҳанд, ки ба вазъи сиёсиву иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии замони адиб алоқаманд аст. Ҳар як ҳикояти «Гулистон» аз ҳақиқати зиндагӣ сарчашма мегирад.

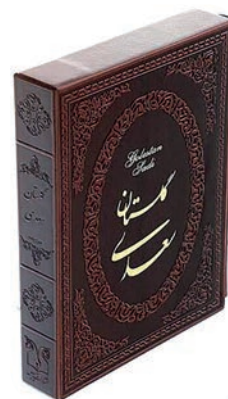
Дар «Гулистон» ҳар як ҳикояти насрӣ бо порчаҳои назмӣ ҷамъбаст мешавад. Ғояи асосии ҳикоят ё худ моҳияти он маҳз дар порчаи шеърӣ ифода карда шудааст.

Шайх Саъдӣ дар адабиёти ҷаҳонӣ мақоми хоса дорад ва бузургии ӯ на танҳо дар он аст, ки аз рӯйи ҷаҳонбинию ҳақиқатшиносӣ асари пурмуҳтаво офарида тавонист, балки дар он низ намоён мешавад, ки вай барои ифодаи афкори пешқадам ва ғояҳои инсонпарваронаи худ шакли басо мувофиқ

– ҳикоят (мақомот)-ро интихоб карда тавонист. Инак, ин ҷо чанд ҳикоят аз «Гулистон» аз боби ҳафтум – «Дар таъсири тарбият» ва боби ҳаштум – «Дар одоби сӯҳбат» пешкаши донишомӯзон мегардад.

Фасоҳат – суҳани бурро доштан, равшанбаёнӣ.

Балоғат – ҳадди камолот дар суҳанварӣ.

«Гулистон» аз лиҳози мазмун ва мундариҷа чӣ гуна асар мебошад? Қаҳрамонҳои ҳикоятҳои «Гулистон» кӣ ҳоянд?

ҲИКОЯТ

Ҳақиме писаронро панд ҳамедод, ки ҷонони падар, ҳунар омӯзад, ки мулку давлати дунё эътимодно нашояд ва симу зар дар сафар маҳалли хатар аст: ё

Тафориқ – кам-кам.

дузд ба якбор бибарад ё хоҷа ба тафориқ бихӯрад. Аммо ҳунар чашмаест зоянда ва давлатест, поянда ва агар ҳунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки ҳунар дар нафси худ давлат аст: ҳар ҷо, ки равад, қадр бинаду дар садр нишинад ва беҳунар луқма чинаду сахтӣ бинад:

*Сахт аст пас аз чоҳ таҳаккум бурдан.
Хӯ карда ба ноз, ҷабри мардум бурдан.*

Таҳаккум – маҷбуран ба ҷо овардани ҳукми касе.

* * *

*Вақте афтод фитнае дар Шом,
Ҳар кас аз гӯшае фаро рафтанд.
Рустозодагони донишманд,
Ба вазирии подшо рафтанд.
Писарони вазири ноқисақл,
Ба гадоӣ ба русто рафтанд.*

Саъдӣ қадри илмро бо чунин мисолҳо боло мебардорад, олимро беҳтарини инсонҳо меҳисобад ва аҳамияти илму хираду ақлу роӣро барои ҳама талқин менамояд. Дар масъалаи илмомӯзӣ ва тарбияи бачагон дар мактаб Саъдӣ фикри мустақили ахлоқӣ дорад. Вай дар мактаб тарафдори муаллими сахтгир аст, муаллими табиатан нарму мулоимро намеписандад. Барои инкишофи илму дониш ва камолоти бача сахтгириро пеш мегузорад. Ақида дорад, ки дар сурати муомилаи нарм талабагон аз илм рӯ гардонда бетартибу кӯчагӣ мегарданд. Ҳикояташ дар ин бора чунин аст:

Дар ҳикояи мазкур бештар чӣ аз ҷониби нависанда талқин карда шудааст? Чаро Саъдӣ тарафдори муаллими сахтгир аст?

ҲИКОЯТ

Муаллими куттоbero дидам дар диёри Мағриб турушрӯй, талхгуфтор, бадхӯй, мардумозор, гадо-табъ, нопарҳезгор, ки айши мусулмонон ба дидани ӯ табаҳ гаштӣ ва хондани Қуръонаш дили мардум сияҳ кардӣ. Ҷамъе писарони покиза ва духтарони дӯшиза ба дасти ҷафоӣ ӯ гирифта; на заҳраи ханда ва на ёрои гуфтор, гаҳ орази симини яке-ро таппонча задию гоҳ соқи булӯрини дигареро шиканча кардӣ. Алқисса, шунидам, ки тарфе аз хабоиси нафси ӯ маълум карданд ва бизаданду биронданд ва мактаби ӯро ба муслеҳе доданд: порсову салим, нек-марди ҳалим, ки сухан ҷуз ба ҳукми зарурат

Куттоб – мактаб.

Тарфе – андаке.
Хабоис – палидиҳо.

нагуфтӣ ва мӯҷиби озори кас бар забонаш нарафтӣ. Кӯдаконро ҳайбати устоди нахустин аз сар бирафт ва муаллими дуюмиро ахлоқи малакӣ диданду як-як дев шуданд, ба эътимоди ҳилми ӯ тарки илм доданд. Ағлаби авқот ба бозича фароҳам нишастандӣ ва лавҳ дуруст нокарда, дар сари ҳам шикастандӣ:

*Устоду муаллим чу бувад беозор,
Хирсак бозанд кӯдакон дар бозор.*

Баъд аз ду ҳафта бар он масҷид гузар кардам. Муаллими аввалинро дидам, ки дилхуш карда буданд ва ба ҷойи хеш оварда. Инсоф, биранҷидам ва «лоҳавл» гуфтам, ки дигарбора иблисро муаллими малоика чаро карданд? Пирмарде зарифи ҷаҳондида гуфт:

*Подшоҳе писар ба мактаб дод,
Лавҳи симин-ш бар канор ниҳод.
Бар сари лавҳи ӯ навишта ба зар:
Ҷаври устод беҳ зи меҳри падар.*

* * *

Махсусан дар ибтидои таълим, дар вақти саводомӯзӣ саҳтгир будани муаллимиро таъкид кардани Саъдӣ аз аҳамият ҳолӣ нест. Саъдӣ душвории хату савод баровардани бачаро ба ҳисоб гирифта, чунин ақида пеш рондааст, ки дар замони ӯ мувофиқ ва рост меомад. Дар ҳақиқат, аз сабаби мушкил будани омӯзиши алифбои арабӣ ва душвории ҷараёни таълим дар он замонҳо саҳтгирӣ лозим мегардид ва фоида меовард. Аммо умуман гирем, ҷараёни таълим бояд ба мулоимтинатию хушӣ асос бигирад ва зимнан ҳурмати шогирдон бар муаллим ҳамешагӣ бошад. Муаллим на танҳо бо таълими хубаш, балки бо одоби неку хусусиятҳои шоистааш намунаи ибрат бошад, шогирдорро ба донишомӯзӣ, хирадмандӣ, ҳимматбаландӣ, меҳнатдӯстӣ, қаҳрамонӣ талқин карда ва ба камол расонад. Бачагон низ аз муаллим агар сифатҳои некро омӯхта ва ба қавлу сухани ӯ эътибор диҳанд, одами шоистаи замон хоҳанд шуд. Аҳамияти илму дониш, хизмати муаллим ва талабу фармудаи даври замон дар инҳо фаҳмида мешаванд.

Дар ин ҳикоят, ки оид ба ҳурмату эҳтироми устод-муаллим сухан рафтааст, Саъдӣ эҳтироми устодро аз ҳама боло мегузорад.

Муслеҳ – накӯкор.
Малакӣ – фариштагӣ.

Ҳилм – нармӣ.

Ағлаби авқот – аксари вақтҳо.

Хирсак – навъе аз бозиҳои қадими бачагон, ки аз дордору занозанӣ иборат буд.

Саъдӣ афзалияти илмро бар мол пайваста таъкид карда, зимнан нишон додааст, ки моли андӯхтаро бояд сарф кардан ва илмро бо амал пайвастан натиҷа хоҳад дод. Дар ҳақиқат, нигоҳ доштани мол ва хасисӣ кори ношоям буда, инчунин илми беамал ҳеҷ гуна қадр надорад. Шахсеро, ки илм дораду амал намекунад, Саъдӣ нодон ҳисобида ва ўро ба чорпо монанд кардааст. Ранҷ бурда, саъй намуда, мол ҷамъ карда, илм омӯхта, вале онҳоро сарфу ба амал татбиқ накарданро нодуруст меҳисобад.

Ба назари шумо муаллими аввал аз муаллими сонӣ чӣ афзалият ва хубӣ дорад? Мисраи «Ҷаври устод беҳ зи меҳри падар»-ро чӣ гуна фаҳмидан мумкин?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ҳикоят ба шумо чӣ гуна таассурот гузошт? Шумо аз он чӣ гуна хулоса баровардед?
2. Мазмун ва мӯҳтавои ҳар як ҳикояро баён кунед. Дар ҳикоят бештар кадом мавзӯъ ва масъалаҳо ифода ёфтааст? Барои чӣ аксари ҳикоеҳои «Гулистон» ҷанбаи ахлоқиву тарбиявӣ доранд?
3. Саъдиरो барои чӣ муаллими ахлоқ мегӯянд?
4. «Гулистон» чӣ гуна асар мебошад?
5. Ҷояи асар аз чӣ иборат аст?

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикоятҳои «Гулистон»-и Шайх Саъдӣ аз ҳикоятҳои дигари суҳанварони форсу тоҷик бо кадом хусусиятҳои фарқ мекунад? Оё воқеаҳои дар ҳикоят аксёфта аз ҳаёт гирифта шудаанд? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиа ва шарҳу тавзеҳи чанд ҳикояте аз «Гулистон»-и Саъдӣ дар мавзӯи нақӯкорӣ, сабру қаноат ва дурандешӣ тавсия карда мешавад.

АБДУРАҲМОНИ ҚОМӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи зиндагиномаи Мавлоно Қомӣ шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикоятҳои «Баҳористон»-и Қомиро меомӯзем;
- дар ҳикоятҳо баёни воқеаро таҳлил мекунем.

*Агар ба форс равад корвони ашъорам,
Равони Саъдию Ҳофиз кунандаш истиқбол.
В-агар ба Ҳинд расад, Хусраву Ҳасан гӯянд,
Ки: «Эй қаҳони ҳунар, марҳабо, таол, таол!»*

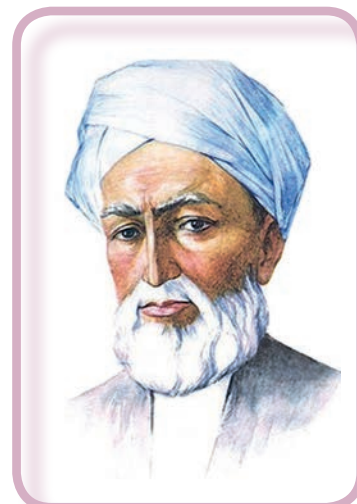

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Абдураҳмони Қомӣ 7-уми ноябри соли 1414 мелодӣ дар Харҷурд ном мавзеи шаҳри Қом таваллуд ёфтааст. Ӯ таҳсили ибтидоии хешро дар Қом гирифтааст. Доир ба сарфу наҳви забони арабӣ аз падараш маълумот мегирад ва барои идомаи таҳсил бо падараш Мавлоно Аҳмад ба Ҳирот омада, дар мадрасаи Низомия ба таҳсили илм машғул мешавад.

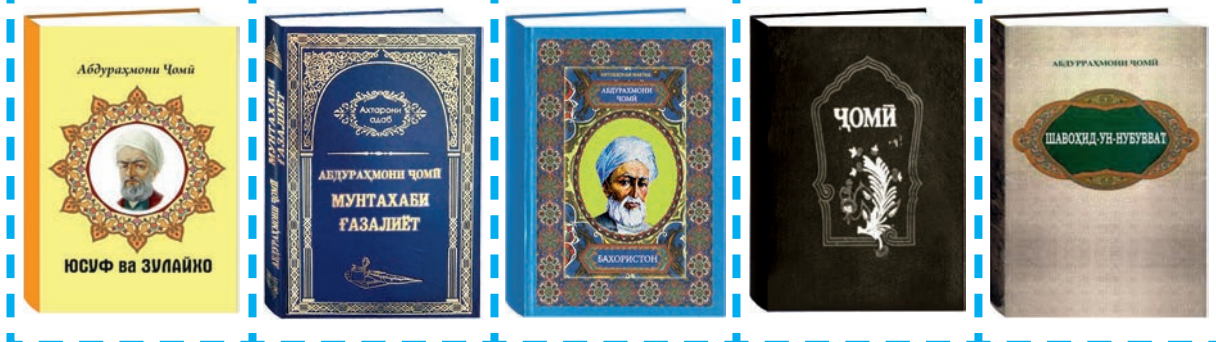
Ӯ аз устодони номии он замон Хоҷа Алии Самарқандӣ, Мавлоно Шаҳобиддин, Муҳаммади Қочармӣ илмҳои маонӣ ва баён, мантиқу ҳикматро меомӯзад. Сипас, ба шаҳри Самарқанд омада, дар ҳузури Мавлоно Фатҳуллои Табрзӣ ва Қозизодои Румӣ илмҳои риёзию ҳайатро аз худ менамояд. Баъд ӯ аз Самарқанд ба Ҳирот баргашта аз Алоуддин Алии Қӯшчӣ таълим мегирад ва таҳсили расмиро ба поён мерасонад. Мавлоно Қомӣ то синни чиҳилсолагӣ тамоми илмҳои замони худро меомӯзад ва аз шахсиятҳои машҳури замони худ мегардад.

Қомӣ аз пайравони тариқати нақшбандия буда, шиори эшон «Даст ба кор, дил ба ёр» мебошад. Асосгузори ин тариқат Баҳоуддини Нақшбанд ба шумор меравад. Дигаре аз намояндагони тариқати нақшбандӣ Хоҷа Убайдуллоҳи Аҳрор буда, баъд аз вафоти ӯ Мавлоно Қомӣ ба роҳбарии силсилаи нақшбандия таъин мешавад.

Мавлоно Ҷомӣ 9-ноябри соли 1492 дар шаҳри Ҳирот аз олам даргузашт. Дар мотами ӯ тамоми аҳолии шаҳр ширкат доштаанд. Мазори Мавлоно Ҷомӣ дар шаҳри Ҳирот буда, ӯро дар паҳлуи пири тариқаташ Мавлоно Саъдуддини Қошғарӣ ба хок супоридаанд.

АСАРҲОИ ҶОМӢ

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

ҲИКОЯТҲО АЗ «БАҲОРИСТОН»

Панду насиҳатҳои Ҷомӣ ба писараш дар «Баҳористон» аҳамияти умуминсонӣ доранд. Барои ҳамин ҷовидонӣ ҳастанд ва ба дили ҳар як одам роҳ ёфта, ӯро ба сӯи некӣ раҳнамун месозанд.

Ҷомӣ дар омӯзондани илмҳо ба писараш Зиёуддин Юсуф усули хубе дошт. Ба ӯ пайваста қиссаю афсона мегуфт, шеър ёд меод, ҳикоятҳои «Гулистон»-ро меҳонд. Гулпарвариро меомӯзонд, дар замин меҳнат карданро машқ мекунонд, аспсавориро таълим меод. Баҳорони соли 1487, ҳангоми дар байни сабақҳои Зиёуддин Юсуф аз арабӣ ба хоҷаи хастагӣ ва дилсардии ӯро кам кардан барояш аз «Гулистон»-и Саъдӣ ҳикоятҳо хондан, пай бурд, ки баъзе ҳикоятҳо барои писарак душворӣ мекунонд. Аз ин рӯ, худ ба навиштани асаре шурӯъ карда, зуд онро ба охир расонд ва номашро «Баҳористон» гузошт.

«Баҳористон» аз муқаддима ва ҳашт боб (равза) иборат аст: 1) саргузашти орифон; 2) ҳикмати бузургон; 3) саргузашти подшоҳон, адолат ва ахлоқи неки онҳо; 4) тарғиби саховатмандӣ; 5) ҳикоятҳои шавқангези ишқӣ; 6) мутоябаҳои сафобахш; 7) зикри шуаро, таърифи шеър, пайдоиш ва ҳусну қубҳи он; 8) ҳикоятҳои тамсилӣ.

«Баҳористон», ки дар пиронсолии муаллиф навишта шудааст, як навъ асари ҷамъбастанандаи ғояву ақидаҳои ҷомеашиносии мутафаккири забардаст аст. Андешаву афкори адиб дар он ба

таври соддаву равшан ифода ёфта, онҳоро дар сурати натиҷаҳои фикр дастраси мардум сохтааст. Нависанда ҳангоми таълиф пеш аз ҳама, мақсади тарбияи насли наврас ва дар ҷавонон парваридани ахлоқи некро дар мадди назар доштааст.

ҲИКОЯТ

Искандари Румӣ дар овони ҷаҳонгирӣ бо ҳилаи тамом ҳисореро бикушод ва ба вайрон кардани он фармон дод. Гуфтанд: «Дар он ҷо ҳақимест доно ва бар ҳалли мушкилоти ҳақимат тавоно». Вайро талаб дошт. Чун биёмад, шакле дид аз қабули табъ дур ва табъи ақли қабул аз вай нафур. Гуфт: «Ин чӣ сурати ғариб ва шакли маҳиб аст?» Ҳақим аз он сухан барошуд ва хандон-хандон дар он ошӯфтагӣ гуфт:

Искандари Румӣ – лашкаркаши Юнон, ки солҳои 336–328 пеш аз мелод ҳукумат кардааст.

Қ и т ъ а

*Таъна бар ман мазан ба сурати зишт
Ай тухӣ аз фазилату инсоф!
Тан бувад чун гилофу ҷон шамшер,
Кор шамшер мекунад, на гилоф!*

«Баҳористон» дар пайрави кадом асар навишта шудааст ва аз чанд боб иборат аст?

ҲИКОЯТ

Ҳотамро пурсиданд, ки:
– Ҳаргиз аз худ каримтар дидӣ?
Гуфт:
– Бале! Рӯзе ба хонаи ғулуме ятим фуруд омадаму вай даҳ сар гӯсфанд дошт. Филҳол як сар гӯсфандро кушту пеши ман овард ва маро қитъае аз он хуш омад. Бихӯрдаму гуфтам: «Валлоҳ, ин бисе хуш буд». Он ғулом берун рафту як-як гӯсфандонро мекушту он мавзеъро мепухт, пеши ман меовард. Ман аз он огоҳ не. Чун берун омадам, савор шудам, дидам, ки беруни хона хуни бисёр рехтааст. Пурсидам, ки:
– Ин чист?
Гуфтанд, ки:
– Вай ҳамаи гӯсфандони худро кушт.
Вайро маломат кардам, ки чаро чунин кардӣ?

Ҳотам – Абӯсафона Ҳотам дар асри VI зиндагӣ кардааст.

Гуфт:

– Субҳоналлоҳ, туро хуш ояд чизе, ки ман молики он бошам ва дар он бахилӣ кунам, ин зиштсиратӣ бошад дар миёни араб.

Пас, Ҳотамро пурсиданд, ки:

– Ту ба муқобалаи он чӣ додӣ?

Гуфт:

– Сесад шутури сурхмӯю понсад гӯсфанд.

Гуфтанд:

– Ту каримтар бошӣ?!

Гуфт:

– Ҳайҳот! Вай ҳар чӣ дошт, доду ман аз он чӣ доштам, андаке беш надодам.

Субҳоналлоҳ – аҷабо! (дар вақти изҳори тааҷҷуб гуфта мешавад).

Ҳотамро кадом хислати гуломи ятим бештар қалб кард? Дар ҳикоя кадом фазилати инсонӣ талқин шудааст?

Қ и т ъ а

*Чун гадое, ки ними нон дорад,
Ба тамомӣ диҳад зи хонаи хеш,
Бештар з-он бувад, ки шоҳи ҷаҳон
Бидиҳад ниме аз хазонаи хеш.*

Хазона – хазина.

Ҳ И К О Я Т

Рӯбоҳе бар сари роҳе истода буд ва чашми муроқабат бар чапу рост ниҳода. Ногоҳ аз дур сиёҳие пайдо шуд. Чун наздик омад, дид, ки яке даранда – гург бо саге бузург бар сурати дӯстони содиқ ва ёрони мувофиқ, ҳамроҳ меоянд: на онро аз ин таваҳҳуми қарибӣ ва на инро аз он дағдаға осебе. Рӯбоҳ пеш давиду салом кард ва вазифаи эҳтиром ба ҷой овард ва гуфт:

– Алҳамдулиллоҳ, ки кини дерин ба меҳри тоза мубаддал шудааст ва душмани қадим ба дӯсти қадид иваз гашта. Аммо меҳоҳам, ки бидонам сабаби ин ҷамъият чист ва боиси ин амният кист?

Саг гуфт:

– Сабаби ҷамъияти мо душмани шубон аст, аммо душмани гургу шубон мустағнӣ аз баён аст ва сабаби душмани ман бо вай он, ки дирӯз ин гург, ки имрӯз маро давлати рафоқати вай даст додааст, бар рамаи мо ҳамла

Муроқабат – ҷустуҷӯ.

Таваҳҳум – воҳима, тарс, бим.

Шубон – ҷўпон.

кард ва як барра бирабуд. Ман, чунон ки одати ман буд, дар қафои вай бидавидам, то он барраро аз вай биситонам, аммо ба вай нарасидам. Чун боз омадам, шубон чӯб бар ман кашид ва бе мӯчиб маро ранҷонид, ман низ робитаи дӯсти аз вай бигуштам ва бо душмани қадими вай бипайвастам.

Қ и т ъ а

*Ба душман дӯст шав з-он сон, ки ҳаргиз
Ба теги душманӣ нахрошадат пӯст.
Макун бо дӯст чандон душманӣ соз,
Ки бар рағми ту бо душман шавад дӯст.*

Рағм –
акс, зид.

*Маҳз бо кадом хислати бади шубон дӯсти ӯ сағ аз ӯ
рӯй тофта, бо душманаш рӯбоҳ ҳамнишин мегардад?
Ба фикри шумо шубон бояд чӣ гуна муомила бояд ме-
кард, то ба ин аҳвол наафтад?*

ҲИКОЯТ

Товусу зоғе дар саҳни боғе фароҳам расиданд ва айбу хунари якдигарро диданд. Товус бо зоғ гуфт:

– Ин мӯзаи сурх, ки дар пои туст, лоиқи атласи заркаш ва дебои мунаққашӣ ман аст. Ҳамоно, дар он вақт ки аз шаби торики адам ба рӯзи равшани вуҷуд меомадем, дар пӯшидани мӯза ғалат кардаем: ман мӯзаи кемухти сиёҳи туро пӯшидаам ва ту мӯзаи адими сурхи маро.

Зоғ гуфт:

– Ҳол бар хилофи ин аст. Агар хатое рафтааст, дар пӯшишҳои дигар рафтааст: боқии хилъатҳои ту муносиби мӯзаи ман аст. Голибан, дар он хоболудагӣ ту сар аз гиребони ман барзадай ва ман сар аз гиребони ту.

Дар он наздикӣ кашафе сар ба чайби муроқабачу фурӯ бурда буд ва он муҷодалаву муқоваларо мешунуд, сар баровард, ки:

– Ай ёрони азизу дӯстони соҳибтамир, ин муҷодалаи беҳосилро бигузored ва аз ин муқовалаи билотоил даст бидored, ки Худои таоло ҳама чизро ба як кас надодааст ва зимоми ҳама муродот дар кафи як кас наниҳода. Ҳеч кас нест, ки варо хоссае надода, ки дигаронро надодааст ва дар вай хосияте

Адам –
нестӣ.

Адим –
чарм.

Кашаф –
сангпушт.

Муҷодала –
баҳс.

Муқовала –
гуфтугӯ.

Билотоил –
бефоида.

Зимом –
лаҷом.

наниҳода, ки дигаронро наниҳода. Ҳар касро ба додаи худ хурсанд бояд буд ва ба ёфтаи худ хушнуд.

Қ и т њ а

*Бурдан ҳасад аз ҳоли касон таври хирад нест,
Зинҳор, ки аз таври хирад дур набошӣ.
Аз халқ тамаъ ҳамчу ҳасад мояи ранҷ аст,
Бигсил тамаъ аз халқ, ки ранҷур набошӣ.*

Товус ва зог аз хусуси чӣ баҳс мекарданд? Сангпушт миёни онҳо чӣ гуна доварӣ кард? Дар ҳикоя кадом хислати бад мавриди нақӯҳиш қарор гирифтааст?

ТЕСТ (PISA)

1. Абдураҳмони Ҷомӣ асари «Баҳористон»-и худро дар пайрави асари кадом адиб навиштааст?

			
«Маснавӣ»-и Ҷалолуддини Румӣ	«Хусравнома»-и Фаридуддин Аттор	«Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ	«Сафарнома»-и Носири Хусрав

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ҳикоят ба шумо чӣ гуна таассурот гузошт? Шумо аз он чӣ гуна хулоса баровардед?
2. Мазмун ва мӯҳтавои ҳар як ҳикояи дар боло оварда шударо баён кунед. Дар ҳикоят бештар кадом мавзӯъ ва масъалаҳо акс ёфтааст? Барои чӣ аксари ҳикоеҳои «Баҳористон» қанбаи ахлоқиву тарбиявӣ доранд?
3. Равзаи ҳафтуми «Баҳористон» чӣ гуна хусусият дорад?
4. Ҷояи асар аз чӣ иборат аст?

БО ГУРҲ ҚОР МЕКУНЕМ

Ҳикоятҳои «Баҳористон»-и Мавлоно Ҷомӣ аз ҳикоятҳои дигари суҳанварони форсу тоҷик бо кадом хусусиятҳои фарқ мекунад? Оё воқеаҳои дар ҳикоят аксёфта аз ҳаёт гирифта шудаанд? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи «Хирадномаи Искандарӣ»-и Абдураҳмони Ҷомӣ тавсия карда мешавад.

АЛИШЕР НАВОЙ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагинома ва мероси адабии Алишер Навоӣ ошноӣ пайдо мекунем;
- дар бораи мавзӯ ва мундариҷаи рубоӣҳои шоир ба маълумот соҳиб мешавем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Низомиддин Мир Алишер Навоӣ 9 феврали соли 1441 дар шаҳри Ҳирот (Афғонистони имрӯза), ки он вақтҳо пойтахти Хуросон буд, дар оилаи Ғиёсиддин Муҳаммад чашм ба дунё кушодааст. Ин мард, ки дар дарбори Бобур Мирзо амалдор буд, баъдан ҳокими шаҳри Сабзавор таъин шуд. Модари Алишер, ки кобулиасл аст, аз заноне буд, ки дар дарбори теуриён хидмат мекард ва ба кӯдакони онҳо шир меод. Аз он ҷумла, Ҳусайни Бойқароро ӯ шир дода буд. Алишерро дар чаҳорсолагии ба мактаб доданд. Вай бо Ҳусайни Бойқаро дар як ҷо тарбия гирифт. Дар мактаб ба Алишери хурдсол мувофиқи суннати он замон бар замми хату савод ва заруроти динӣ «Бӯстон»-у «Ғулистон»-и Саъдӣ, «Мантқиқ-ут-тайр»-и Аттормо низ таълим меоданд.

Алишер Навоӣ 3 январи соли 1501 дар синни 60-солагӣ аз олам чашм пӯшид. Тамоми аҳолии Ҳирот аз марги ӯ сӯғвор шуданд.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРӢ МЕБИНеМ

РУБОИӢО

*Маънии ширину рангинам ба туркӣ беҳад аст,
Форсӣ ҳам лаълу дурҳои самин, чун бингарӣ.
Гӯиё дар растабозори сухан бикшудаам:
Як тараф дӯкони қаннодиву як сӯ заргарӣ.*

Самин – қиматбаҳо, пурқимат.

Дурр – марворид, гавҳар.

Эҷодиёти Навоӣ, ки яқинан аз лирика оғоз ёфтааст, ниҳоят серсоҳа буда, аз назму наср, рисолаҳои илмӣ, осори таърихӣ ва тарҷима иборат аст. Номгӯи маҷмӯаҳои осори ӯ беш аз чиҳил асарро фаро мегирад. Ин адиби бузург дар осори туркии худ Навоӣ таҳаллус карда, осори форсиашро бо таҳаллуси Фонӣ менавишт.

«Девони Фонӣ» дар маҷмӯъ аз чанд байт ва навъҳои жанри адабӣ иборат аст? Чаро газал таркиби асосии девони шоирро ишғол кардааст?

Алишер Навоӣ шоири бузургест, ки асрори маҳорати бадеии шеъри классикиро ҳамаҷониба омӯхтааст. Дар ашъори ӯ асарҳои гуногуни бадеӣ мавҷуданд, ки омӯзиши васеътари онҳо дар бораи поэтикаи шоир хулосаҳои муайян мебарорад. Аз ҷумла, рангубори санъатҳои, ки дар рубоии Навоӣ истифода шудаанд, беназир аст.

Шеърҳо дар жанри рубоӣ дар мероси эҷодии Ҳазрати Мир Алишери Навоӣ нақши муҳим доранд. Шайх Аҳмад Тарозӣ дар китоби худ «Фунун-ул-балоға» («Илми камолот»), ки соли 840 ҳиҷрӣ (1436–1437) навишта шудааст, менависад: «Ин ихтирооти шоирони турк аст». Рубоӣҳои Алишер Навоӣ низ соддаю равон буда, дар мавзӯҳои гуногун суруда шудаанд. Шоир дар рубоӣҳои худ хислатҳои наҷиби инсониро тараннум карда, дар баробари он худпарастӣ, тамаъкорӣ, мардумфиребӣ, дурӯғгӯӣ, золимӣ барин сифатҳои пастро ҳаҷву танқид кардааст. Инак, чанд рубоӣҳои шоир пешкаши донишомӯзон мегардад:

РУБОИЁТ

*Оини талаб зи худписандон маталаб,
В-ин шева чуз аз ниёзмандон маталаб.
Бенақшӣ зи аҳли зӯҳд чандон маталаб,
В-ин нақш зи ғайри нақибандон маталаб.*

Зӯҳд – парҳезгорӣ, порсой, бемайлию беҳавасӣ ба дунё, тарки дунё.

Дар рубоиёти боло шоир ғурури хештанпарастӣ, такаббуру ҳавобаландии ашхоси беҳирадро мазаммат намуда, кӯтоҳназарию онҳоро дар ин ҷаҳони бекарон таъкид намудааст.

*Дорам зи вучуди худ парешонию бас,
В-аз ҷумлаи кардаҳо пушаймонию бас,
Аз ақл насибам шуда нодонию бас,
Бар нодонии хеш ҳайронию бас.*

Алишер Навоӣ ҳамчун шоири ҳаққӯву адолатпеша ба аҳли илму адаб ва мардуми оддӣ чунин насиҳат мекунад:

*Ҳар чиз расад зи аҳли даврон махурӯш,
В-аз қисми азал зиёдаро беш макӯш,
Барбанд зи ношуниданӣ раҳнаи гӯш,
В-аз ҳарчи нагуфтанӣ, забон дор хамӯш.*

Азал – аввалҳои замон, ибтидои даҳр.

Дар маҷмӯъ, рубоиёти шоир, дар ҳақиқат, дилангез аст ва яке аз сабабҳои ба дилҳо роҳ ёфтани онҳо ин аст, ки ҳамаи онҳо мазмуни ниҳоят баланд доранд, бисёр соддаву раво ва аз ҷиҳати забони суфтаву сайқал дода шудаанд, Масалан, рубоии зерин, ки бо забони оддӣ суруда шудааст:

*Огоҳ нагаштам, ки дар ин даёр киям,
Ё худ чияму аз чияму баҳри чиям?
Маълумам не, ки одамӣ ё зи маям,
Ё хоки замин зи ман, чӣ сон одамиям?*

Даёр – дар ин ҷо ба маънии дунё омадааст.

Рубоиёти шоир дар кадом мавзӯёҳо бахшида шудааст? Шоир бештар чиро дар рубоиёташ тарғибу талқин кардааст?

*Эй, хоки ту тарфи кулаҳи подшаҳон,
З-он рӯ ки туй подшаҳи қачкулаҳон.
Барқе зи руҳат бар хаси ин ҷисми ҷаҳон,
В-аз кашмакаши аҳли ҷаҳонам бираҳон.*

Кулаҳ – тоҷ.

Алишер Навоӣ ба амалдорону ҳокимони замони худ нафрат дошта, дар рубоиҳои худ аз рӯйи эҳсоси инсондӯстӣ онҳоро мавриди сарзаниш қарор медиҳад:

*Эй дил, рӯзат тира шуд аз аҳли замон,
3-он сон, ки бувад шабат ҳамон, рӯз ҳамон.
Аз қабри замон чу як замон нест амон,
Гар хоҳӣ амон, қоми май аз даст намон.*

Тира – тор, торик, хира, сиёҳ.

*Лоф аз дониш нест ба чуз нодонӣ,
Донишгани ҷаҳл илм шуд, то донӣ,
Мушкил ба худат кор чаро гардонӣ,
Чун бошад як нею ҳазор осонӣ.*

Лоф – худситоӣ, худтаърифкунии бардурӯғ ва бечо, даъвои аз ҳад зиёд, сухани беҳуда.

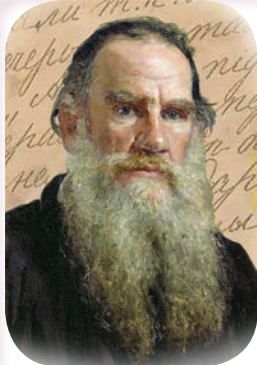

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Чаро мо бояд ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоиро омӯзем?
2. Оё мо метавонем Алишери Навоиро ба рӯйхати одамони комил дохил кунем ва чаро?
3. Аҳамияти маънавии осори Навоӣ дар чист?
4. Мавзӯи рубоиёти тоҷикии Навоиро гӯед.
5. Адиб дар рубоиёташ бештар ба кадом масъалаҳо аҳамият додааст?

ЛЕВ НИКОЛАЕВИЧ ТОЛСТОЙ

Дар ин мавзӯ мо:

- дар бораи мухтасари зиндагинома ва мероси адабии Лев Толстой ба маълумот соҳиб мешавем;
- доир ба мазмун ва мӯҳтавои асари «Кӯдакӣ. Навҷавонӣ. Ҷавонӣ» шинос мешавем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Лев Толстой нависандаи маъруфи рус, дар хонаводаи ашрофзода, дар деҳаи Ясная Поляна (губернияи Тула) таваллуд шудааст. Вазъи оилаи худро (Лев се бародару як

хоҳар дошт) нависанда муфассал дар асараш «Бачагӣ. Наврасӣ. Чавонӣ» тасвир кардааст.

Маълумоти ибтидоиро ӯ дар зодгоҳи худ гирифта, баъдан ба Донишгоҳи Қазон, ба факултети фалсафа, дертар ба факултети ҳуқуқшиносӣ дохил мешавад. Аммо ӯ донишгоҳро тарк мекунад. Дар шаҳри Севастополи Қафқоз хидмати ҳарбӣ кардааст. Дар он ҷо маҳорати эҷодии Толстой сайқал меёбад. Пас аз хидмат ба саёҳати Аврупо мебарояд. Ӯ дар якчанд мактабҳои ибтидоӣ бо усули ба худ хос ба мактаббачагон дарс додааст.

Асарҳои бузургтарини Толстой «Ҷанг ва Сулҳ» ва «Анна Каренина» ба шумор мераванд. Баъдтар Толстой ба Маскав мекуҷад ва системаи динӣ-фалсафии худро асос мегузорад. Ақидаҳои фалсафии ӯ оид ба муҳаббати ҳамагон, кӯшишу тақомули инсон дар мақолаҳо ва ҳикояҳои дарҷ ёфтаанд. Дар асарҳои «Воскресение» ва «Сонатаи Кретсеров» ҳамин мазмун дида мешавад.

Лев Толстой инсони воқеан хоксору самимӣ буд ва кӯшиш мекард, ки ба мардуми бенаво кӯмак расонад, бо роҳҳои гуногун бар зидди беадолатиро мубориза барад. Дар охири умраш аз сарвату дорой даст мекашад ва сипас аз бемории сармоҳӯрӣ вафот мекунад.

Романҳои Толстой «Ҷанг ва Сулҳ» ва «Анна Каренина» ва ғайра мебошанд. Дар қатори асарҳои драмавии нависанда метавон асарҳои аз қабиле «Хонаводаи захролуд» (1864), «Нигилист» (1866), «Ҳокимияти зулмат» (1886), «Коркардаи драмавии қиссаи Аггее» (1886), «Самараи маориф» (1890), «Дар торикӣ ҳам

нур медурахшад» (1890-1900), «Пётр Хлебник» (1894), «Ҷасади зинда» (1900), «Ҳамаи хусусиятҳо аз ўст» (1910) шомил кард.

БАРОИ ОМУЌИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

ПОРЧА АЗ КИТОБИ «КЎДАКӢ. НАВҶАВОНӢ. ҶАВОНӢ»

Асаре, ки шумо мехонед, «Кўдакӣ. Навҷавонӣ. Ҷавонӣ» ном дорад. Асар доир ба ҷавонии ҳамсоли шумо ва саргузашти ў ҳикоя мекунад.

Боби III

ПАДАР

Ў назди мизи хатнависӣ меистод ва ба ким-чӣ хел лифофаю коғазу дастаҳои пул ишора карда, оташинона бо чўшу хурўш ба гумоштаи худ Яков Михайлов, ки дар ҷойи муқаррарии худаш, миёни дар ва барометр рост истода буд ва дастони худро ба пушташ гирифта, бетоқатона ангуштонашро ба ҳар тараф ҳаракат меод, чизе мегуфт.

Чӣ қадар ки падарам бештар оташин мешуд, ангуштони ин мард бештар ҳаракат мекард ва баръакс: ҳангоме ки падарам хомўш мешуд, ангуштон низ аз чунбидан мемонданд; вале, ҳангоме ки худӣ Яков ба сухан мебаромад, ангуштон бисёр бетоқат мешуданд ва ба ҳар сў саҳт ҷасту хез мекарданд. Ба назарам аз ҳаракати онҳо фикрҳои пинҳонии Яковро пай бурдан мумкин мешуд; рӯйи ў бошад, ҳамеша ором буд, қадру қимати худ ва бо вучуди ин мутеи дигарон буданро ифода мекард, яъне: дар ин хусус ҳақ дар ҷониби ман аст, аммо боз ихтиёр ба шумост!

Падарам моро дида ҳамин қадар гуфт:

– Андаке сабр кунед, ҳозир!

Ва бо сараш ба дар ишорат кард, то ки яке аз моён онро бипўшонем.

– Э, Худойи меҳрубони ман! Ба ту чӣ шудааст имрӯз, Яков? – гўён сухани худро давом меод ў ба гумошта рӯй оварда, дар ҳолате ки китфаширо ҳаракат мекунонд (ў чунин одат дошт).– Ин лифофа, ки ҳаштсад сўм дар он ҷо гузошта шудааст...

Яков счётро наздиктар кашид, ҳаштсад дар он андохт ва назари худро ба нуқтаи номуайяне дўхт ва дар интизори он буд, ки чӣ пеш хоҳад омад.

–...барои хароҷоти масорифи хона дар набудани ман. Мефаҳмӣ? Аз осие ту бояд ҳазор сўм бистонӣ... ҳамин тур аст

ё не? Аз хазина бояд ҳашт ҳазор сӯм гаравро пас бигирӣ; аз беда, ки аз рӯйи ҳисоби худат ҳафт ҳазор пуд фуруҳтан мумкин аст, – чилу панҷ тинӣ меандозам, – ту се ҳазор мегири; пас ҳамаи пуле, ки ба дасти ту медарояд, чанд хоҳад буд? Дувоздаҳ ҳазор... ҳамин тур аст ё не?

– Ҳа, ҳамин тур аст, – гуфт Яков.

Вале аз суръати ҳаракати ангуштонаш ман пай бурдам, ки ӯ мехост эътироз намояд; падарам сухани ӯро бурид:

– Хуб, ана аз ҳамин пулҳо ту даҳ ҳазор ба Шӯро, барои Петровское мефиристӣ. Акнун пулҳое, ки дар контор ҳаст, – гуён давом намуд падарам (Яков дувоздаҳ ҳазори аввалинро махлут кард ва ба сёт бисту як ҳазор андохт) – ту ба ман меорӣ ва бо таърихи ҳамин рӯз ба ман нишон медиҳӣ, ки чи қадар харҷ шудааст (Яков сётро махлут кард ва онро бар гардонд ва гӯё бо ин нишон медод, ки ин бисту як ҳазор низ ҳамчунон несту нобуд хоҳанд шуд). Ин лифофаро бо пуле, ки дар он аст, аз тарафи ман ба каси нишон додашуда хоӣ супурд.

Дар қисса сухан дар бораи чӣ меравад? Мазмуни қиссаро мухтасаран нақл кунед.

Ман ба миз наздик истода будам ва ба хати рӯйи лифофа нигоҳ кардам. «Ба Карл Иванович Мауер» навишта шуда буд.

Шояд ба он сабаб бошад, ки падарам пай бурда буд, он чиро ки ман бояд надонам, хонда будам, ӯ дасташро ба дӯши ман ниҳод ва бо ҳаракати мулоимонае аз миз дуртар рафтанамо нишон дод. Ман надонистам, ки ин навозиш буд ё танбеҳ, ба ҳар ҳол дасти бузурги пур аз рагу паи ӯро, ки бар дӯши ман хобида буд, бӯсидам.

– Ба чашм, – гуфт Яков. – Дар бораи пулҳои Хабаровка чӣ амр менамоянд?

Хабаровка деҳаи модарам буд.

– Дар контор нигоҳ дошта шавад ва бе амри ман ба ҳеҷ кучо кор фармуда нашавад.

Яков чанд сония хомӯш монд; пас аз он ногаҳон ангуштони ӯ бо суръати зиёде ба ҳаракат омаданд ва ӯ қиёфати қарахти итоаткоронае, ки бо он амру фармони хоҷаи худро гӯш медод, ба як қиёфати маккоронаи зираконаи ба худах хос иваз намуда ва сётро пеши худ кашида, ба сухан гуфтан шурӯъ кард:

– Иҷоза бидиҳед, ба шумо арз намоям, Петр Александрич, боз шумо худатон медонед, вале, ба Шӯро дар мӯҳлати худах

Лифофа – порча ва ғайра, ки чи-зеро ба он мепечонанд, пӯшиши берунӣ, болопӯш; маҷозан либос.
2. Ҷилд, пакет.

пул фиристодан мумкин нест. – Шумо мефармоед, ки, – гӯён бо андак таваққуф давом намуд \bar{u} , – аз гарав, аз осие ва аз беда бояд пул рӯёнем... (Ҳамаи инҳоро шумурда, ба счёт меандохт \bar{u}). Ман метарсам, мабодо ки мо ба тахмини худ хато кунем, – гӯён илова намуд \bar{u} андаке сукут карда ва пурмаъноёна ба падарам назар дӯхта.

– Аз чӣ сабаб?

– Ана марҳамат фармуда, нигоҳ кунед: дар бораи осие бошад, осиебон як ду маротиба пеши ман омада буд ва хоҳиш кард, ки мӯҳлатро дарозтар кунем ва ба Худову Масеҳ савганд ёд мекард, ки \bar{u} пул надорад... \bar{u} ҳоло ҳам ҳамин ҷо ҳозир аст: чӣ мефармоед, балки худатон бо \bar{u} гап мезанед?

– \bar{U} чӣ мегӯяд? – пурсид падарам ва бо сараш чунон ишора кард, ки бо осиебон гап задан намехоҳад.

– Ҳа, маълум аст, чӣ мегӯяд? Мегӯяд, ки тамоман орд накашидааст ва ҳарчи даромад будааст, ҳамаро барои дуруст кардани банди об ба кор бурдааст. Чӣ кор кунем, агар \bar{u} ро аз ин кор холи кунем, боз ҳам, тақсир, аз ин кор ба мо фоида мешавад ё не? Дар бораи гаравҳо марҳамат фармуда гап задед, гӯё ман, дар ин бора ба хидмати шумо арз карда будам, ки пулҳои мо дар он ҷо нишаста мондаанд ва ба ин зудихо онҳоро аз он ҷо баровардан мумкин нахоҳад шуд. Ман чанд рӯз пеш ба шаҳр ба Иван Афанасич як ароба орд бо руқъае дар ин бора фиристода будам: эшон боз ҳамчунон ҷавоб навиштанд, ки аз барои Петр Александрич ман ин хидматро аз ҷону дил ба ҷо меовардам, вале кор дар дасти ман нест ва аз қавли эшон чунон мебарояд, ки пас аз ду моҳ ҳам эҳтимол санади шуморо ба даст даровардан мумкин нашавад. Марҳамат карда дар бораи беда гап задед, гирифтем, ки ба се ҳазор ҳам фуруш шуд...

Руқъа – мактуб, хат, нома, навишта.
2. Ҷилд, пакет.

\bar{U} ба счёт се ҳазор андохт ва як дақиқа хомӯш истода, гоҳ ба счёт ва гоҳе ба чашмони падар бо чунок қиёфае нигоҳ мекард:

«Шумо худатон мебинед, ки ин чӣ қадар кам аст? Ва, бедаро ҳам агар ҳозир фурушем, аз баҳояш камтар меравад, худи чанобашон медонанд...»

Маълум буд, ки \bar{u} боз бисёр далелҳо дорад ва, шояд аз ҳамин ҷиҳат бошад, ки падарам сухани \bar{u} ро бурид.

– Ман фармоишоти худамро дигар намекунам, – гуфт \bar{u} , – вале агар дар рӯёндани ин маблағҳо ҳақиқатан таъхире воқеъ шавад, онгоҳ аз маблағи Хабаровка ба қадри зарур гирифта меистӣ.

– Ба чашм.

Аз ифодаи чеҳра ва ангуштони Яков ҳувайдо мешуд, ки фармоиши охирин ба \bar{u} нашъаи зиёде бахшидааст.

Яков крепостной буд ва як одами хеле боғайрат ва содиқ буд; ў монанди ҳамаи гумоштағони нағзи дигар аз барои манфиати хоҷаи худаш аз ҳад зиёд сахтдастӣ мекард ва дар бораи манофеи хоҷааш мулоҳизаҳои аҷибу ғарибе дошт. Ў ҳамеша барои аз ҳисоби амлоки хонимаш зиёд кардани амлоки шахсии хоҷааш кӯшиши зиёде ба кор мебард ва ҳамеша кӯшиш мекард, исбот намояд, ки ҳамаи даромаде, ки аз мулки хоним меояд барои масорифи Петровское ба кор бурда шавад (Ин ҳамон деҳае буд, ки мо он ҷо зиндагонӣ мегузарондем). Дар ҳамин лаҳза ў бисёр ба худ меболид, зеро дар ин муддао ў тамоман муваффақ гашта буд.

Падарам бо мо салому алеккунон гуфт, ки акнун дар деҳа ҳаллӯкбозӣ карда гаштанамон кифоя аст, мо акнун хурдтарак нестем ва акнун вақти он расидааст, ки қиддитар ба хондан машғул гардем.

Дар зимни ёддоштҳои нависанда чиро эҳсос кардан мумкин?

– Шумо, ба назарам, медонед, ки ман имрӯз шабона ба Москва ҳаракат хоҳам кард ва шуморо бо худ хоҳам бурд,

– гуфт ў.

– Шумо дар он ҷо ҳамроҳи модаркалонатон хоҳед зист, модаратон бошад, бо духтаракон дар ин ҷо хоҳад монд. Ва шумо инро хуб бидонед, ки барои модаратон танҳо шунидани он чиз, ки шумо дар он ҷо ба таҳсил дуруст шуғл мекунед ва аз шумо он ҷо будагиҳо розӣ ҳастанд, хурсандӣ мебахшад.

Ҳарчанд аз тайёриҳое, ки чанд рӯз пештар сар шуда буд, ошкоро намудор буд, ки ҳодисаи аз одат беруне дар пеш аст, бо ин ҳама ин тозагӣ моро бисёр ба ҳайрат андохт. Володя сурх шуд ва бо садои ларзон супориши бибиҷонамо ба ў расонд.

«Ана хоби дидагиам чӣ маънӣ доштааст! – андешидам ман. – Илоҳӣ аз ин ҳам бадтар коре пеш наёяд».

Ба ҳоли бибиҷонам бисёр дилам месӯхт ва бо ин ҳама он фикр, ки мо дар ҳақиқат бузург шудаем, маро хурсанд мекард.

«Агар мо имрӯз рафтани бошем, шояд имрӯз дарс нашавад; чӣ хуб аст! – гуфта андешидам ман. – Фақат ба Карл Иванич дилам месӯзад. Ўро албатта, рухсат хоҳанд дод, агар ҳамин тур намебуд, барои ў конверт тайёр намекарданд... Беҳтар буд, ки тамоми умр ин ҷо машғули таҳсил мебудем ва ба ҳеҷ ҷо сафар намекардем, аз бибиҷонамон ҷудо намешудем ва бечора Карл Иваничро низ озор намедодем. Ў ки бе ин ҳам бисёр бадбахт аст!».

Ҳамин фикрҳо аз сари ман мегузаштанд; ман аз ҷойи худ намечунбидам ва ба бандаки сиёҳи попӯши худ бо диққат менигаристам.

Падарам бо Карл Иванич боз як чанд калима аз поин омадани барометр гуфтугӯ карда, ба Яков фармоиш дод, ки сагонро хӯрок надихад, то пеш аз сафар баъд аз наҳорӣ барои шунидани ғавғои тозиҳои ҷавон ба шикор барояд ва бар хилофи интизории ман, моро барои хондан фиристонд, вале бо он ваъда тасалло дод, ки моро низ бо худ ба шикор хоҳад бурд.

Ҳангоме ки мо боло мерафтем, ман дар сари роҳ ба айвон сар халондам. Дар дами дар зери офтоб чашмашро нимпӯш карда саги дӯстдоштаи падарам Милка хобида буд.

– Милочка, – гуфтам ман онро навозишкунон ва пӯзашро бӯсакунон, – мо имрӯз меравем. Алвидоъ! Баъд аз ин мо ҳеҷ гоҳ ҳамдигарро нахоҳем дид.

Дилам ганда шуд ва ман гиря кардам.

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ба фикри шумо порчае, ки мутолиа кардед, дар он чӣ гуна муаммоҳо бардошта шудааст? Фикратонро дар асоси матн барои исбот намудан ҳаракат кунед.
2. Оё дар матни овардашуда ҷиҳатҳои тарбиявӣ вуҷуд доранд? Давраи саводмӯзӣ чӣ гуна ҷараён гирифта будааст?
3. Ҳаракатҳои давраи бачагии нависандаро чӣ гуна баҳогузори мекунед? Ҳангоми хондани асар таассуроти пешина ва баъдинаи худро муқоиса кунед. Чӣ тағйир ёфт?
4. Хислатҳои Карл Иваничро ҳамчун мураббӣ чӣ гуна арзёбӣ мекунед? Шумо ба ҷои қаҳрамони асар мекунед, чӣ гуна рафтор мекардед?
5. Аз қисса чӣ ҳақиқатҳо омӯхтед? Таассуротатонро нақл кунед?

ҲАМРОҲ КОР МЕКУНЕМ

Порчаи аз асари «Кӯдакӣ. Навҷавонӣ. Ҷавонӣ» додашударо ба қисмҳои ҷудо кунед. Барои ҳар як қисм сарлавҳа ёбед. Барои чӣ айнан ҳамин тавр сарлавҳа гузоштанатонро шарҳ диҳед. Пайдарҳамии бобҳои асарро шарҳ диҳед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи қиссаи «Ҷанг ва сулҳ» -и Лев Николаевич Толстой тавсия карда мешавад.

БОБИ IV САРГУЗАШТҲОИ ҒАРОИБ ВА ОЛАМИ ФАНТАСТИКА

ҲИКОЯИ САРГУЗАШТИ ИБРАТБАХШ АЗ «ЧОР ДАРВЕШ»

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи асари «Чор дарвеш» ба маълумот соҳиб мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи асарро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

Маълумот дар бораи асар. «Чор дарвеш» яке аз шоҳасарҳои халқӣ мебошад, ки дар он воқеаҳои аҷибу ғариб хеле санъаткорона баён карда шудаанд. Қиссаҳои дар он оварда шуда, паси ҳам меоянд. Асар аз муқаддима, панҷ қисм ва хотима иборат буда, бо забони хеле соддаю фаҳмо навишта шудааст. Ҳодисаҳо дар ин асар чунон моҳирона тасвир карда шудаанд, ки хонанда ба афсона ва беасос будани онҳо бовар намекунад. Гумон мекунад, ки гӯё ҳамаи онҳо дар амал воқеъ шуда бошанд. Қаҳрамонони асосии ҳикояҳо баъд аз таҳлуқаҳои фоҷианокро аз сар гузаронидан ба муроду мақсадашон мерасанд ва иштироккунандагони бадкирдор бечазо наместонанд.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРӢ МЕБИНЕМ

БАӢНИ САРГУЗАШТИ ДАРВЕШИ ДУЮМ

*Азизоне, ки бар сар ҳуш доранд,
Ки як соат ба ҳарфам гӯш доранд.*

Дарвешон ва азизон, бидонед, ки бандаи шумо подшоҳзодаам, аз вилояти Аҷам ва падарам аз чинси фарзанд ҳамин маро дошт. Ба умеди он ки қонишини ӯ бошам, дар ҳини ҳаёти худ бандаро валиаҳди худ гардонид, корҳои мамлакатро ба ихтиёри ман гузошт. Банда низ бо вучуди хурдсолиам тамоми корҳои мамлакатро ба роҳ мебурдам ва ба айшу ишрати беаҳамат ва меҳнат фармонфармой мекардам. Аз он ҷо, ки тақозои ҷавонӣ аст, аз ҷумлаи лаҳву-лааб ба сайру шикор машғул ва моил будам.

Лаҳву-лааб – бозии беҳуда, рӯзгузаронӣ бо шӯхиву бозӣ, рӯзгузаронӣ бо айшу нӯши барзиёд.

Навбате азми шикори чилрӯза намудам, амр кардам, то ки миршикорон бозу Шоҳину шунқору қарчиғаю чарғ, трумтою тула ва тозӣ тайёр кунанд. Ҷарга ба вақти муайян ҷамъ шуданд ва мо ба соати хуб ба саҳро рафтем. Рӯзе, ки ба азми шикор савор шудам, амирзодагон ва ғозиён ба сайру шикор ва ба сайдафганӣ машғул шуданд ва худ савор шуда бар баландие истода тамошо мекардам, ки ногоҳ дар миёни ҷарга оҳуе ба назарам даромад, ки забон аз таърифи ӯ қосир аст. Он оҳу қулодаи мурассаъ дар гардан, ҷалоҷили тиллоӣ дар даст дошт, шохҳои ӯ ба тилло бор гирифта ва донаҳои қимати мурассаъ карда шуда буд. Он ғизоли аҷоиб ба хилофи ваҳшиёни дигар ба осудагӣ дар ҳар тараф дар ҷавлон буд, сайркунон мехиромид, аз одамон намерамид. Ман хостам ки онро зинда гирам. Ғофил аз он, ки вай доми балост. Ба гирифтани ӯ амр кардам. Диловарон камандҳоро ба сари даст гирифта ба сӯи ӯ тохтанд. Чанд каманд якбора ба қасди гирифтани ӯ андохтанд. Аз қазо ҳеч каманд дуруст наафтод ва он ғизол аз онҳо ҷудо шуда ба тарафи ман рӯ кард. Ман низ ба ӯ каманд андохтам. Оҳу аз ман ҳам гурезон шуд ва ба тарафи биёбон чун об равон шуд. Гуфтам:

Ҷарга – халқа задан, давра кашидан.

Қулода – гарданбанд.

Мурассаъ – орошташуда бо санғҳои қимматбаҳо, ҷавохирнишон.

– Касеро ба ӯ коре набошад, худ ба гирифтани ӯ меравам. Касе аз пайи ман наояд, ки оҳу аз издиҳом рам менамояд...

Издиҳом – ҷамъомади мардуми зиёде дар як ҷо, зич.

Ман, каманд дар бозу аз дунболи оҳу дар тақопӯ даромадам. Он роҳнамои ваҳшихӯ ҳамин, ки маро дур мегид, ба чаро машғул мегардид, чун наздик мешудам ва каманд меандохтам, аз пеши ман бадар мерафт. Аз чоштгоҳ то ба қарибии фурурафти офтоб аз пайи ӯ дашту кӯҳ мепаймудам. То он ки аспам аз рафтор монд ва худам ҳам бетоб шудам, қаҳрам омад. Камандро ба дур партофта камонро гирифтаам ва тири уқобпареро ба зеҳи камон пайвастам

ва чилларо ба он фитнахӯ рост карда, гӯш то ба гӯш кашидам ва ба ҷониби ӯ шаст кушодам. Он тир ба ёрии қонди тақриб ба рони оҳу тарозу шуд ва такутоз бозмонд ва кӯҳи рафие дар он наздикӣ буд, ки бад-он сӯ рӯ намуд, ҳамин ки қадаре лангон-лангон роҳ паймуд, аз назар нопадид гардид.

Бо худ гуфтам: «Албатта, аз по даромада бошад...». Пиёда шуда ба ҷустуҷӯи ӯ машғул гардидам. Бисёр ҷуста ӯро наёфтам. Шаб омад ва наздик шуд, ки ҷаҳон торик шавад. Нигоҳ кардам, дар камари кӯҳ гунбаде ва чанд дарахте дидам. Равон ба он сӯ шудам, ба азми он ки шабро ба он макон рӯз оварам.

Дарвешӣ дуҷум суҳанро аз ҷӣ оғоз кард? Ҷ аз паси оҳу равон шоҳиди ҷӣ гуна ҳодиса мешавад?

Чун наздик расидам, чашмаи обе дидам, ки ёд аз зулоли Хизр меод. Бар канори он чашма нишастам, дастурӯ шустам ва ба фикру хаёл ғарқ шудам. Ногоҳ овози касеро аз даруни гунбад шунидам, ки бо дилсӯзии тамом меғуфт:

– Эй рафиқи ҳамдам ва эй аниси дили пурғам. Оё қадом золим ин зулм бар ту раво дида ва андешае накарда, ки баҳра аз рафиқон ва мусоҳибон набинад ва ба зудӣ ба рӯзи мани зори ҳазин нишинад...

Ҳазин – андӯҳгин, ғамгин.

Ин суҳанҳоро шунида дилам сӯхт, қадам ба дарун гузоштам: дидам, марди мӯйсафеде нишаста ва оҳуро дар оғӯш кашида мебӯсид, мегирист. Либоси он марди соҳибдард монанди либо-

си рӯҳбонон саропо сиёҳ буд. Ба он мард салом додаму ҷавоб гирифтам. Хост барои истиқболи ман аз ҷо хезад, ман узр хоста зуд нишастам ва гуфтам:

– Эй марди аҳли дард. Ин хато аз ман сар зада, аммо дар ҳолате ки аз худ беҳабар будам. Боре гуноҳи маро умеди афв ҳаст?

Он мард гуфт:

– Эй ҷавон! Худо гуноҳҳои ту ва ҳамаи бандагонро авф кунад.

Дарвешон! Ба рафоқати пир тирро аз ҷасади оху баровардем ва ҷароҳаташро бастем... баъд аз он ба сӯҳбат нишастем.

Он мард таоме, ки дошт, ҳозир кард, баъд аз таом хоб бар ман ғалаба кард, ба девор тақя намуда, ба роҳат ғунудам ...

Дарвешон! Даруни гунбад чор суфа дошт. Пеши яке аз суфаҳо парда кашида шудагӣ буд. Нимишаб бедор шудам, овози навҳа ва гиряву зори он мард аз паси парда ба гӯшам расид. Чун диққат карда гӯш кардам, мегуфт:

Ғунудан – хоб кардан.

Навҳа – гиря, фиғон.

*Нола ҳарчанд боасар бошад,
Чӣ кунад бо диле, ки сангин аст...*

– Эй фарзанд! Ин ҳикоят нагуфтани аст ва нашудани. Ҳамон беҳ, ки аз ин моҷаро даргузарӣ ва ранҷи беҳуда набарӣ. Ин суратро нодида ангор ва чунон пиндор, ки хобе дидай!

Гуфтам:

– Сурат надорад, ки то таҳқиқи ин сурат накунам, аз сари он даргузарам...

*...Чӣ кунам оҳ, ки нақди дилу дин бохтаам,
Рафтаам сангдилеро бути худ сохтаам.*

Алқисса, пир насиҳати бисёр кард, нашунидам... ниҳоят гуфт:

– Эй ҷавон, агар нагуям, ту меранҷӣ.

Ман гуфтам:

– Ту бигӯ, баъд аз он маро ба ман бигузор!

Гуфт:

– Эй фарзанд! Маро Нӯъмони сайёҳ мегӯянд. Ҷойи таваллудам Ироқи араб аст. Аз падар моли зиёд ба мерос ёфтам ва дар аввали ҷавонӣ ба сафар шитофтам ва тамоми умр дар тиҷорат мепаймудам. Аммо дар ҳеҷ вилояте беш аз чанд рӯз намеистодам. Дар ҳафт иқлим рӯз мегузаронидам. То ба ҳадде ки ба сайёҳӣ машҳур шудам. Аз қазо навбате гузарам ба мулки

фаранг афтод. Ба шаҳре, ки онро Аржанги дунё меноманд, рафта расидем. Сифати он шаҳр ҳамин, ки ду маъмураи васеъ буда, дар канори дарё воқеъ аст ва рӯдхонаи бузурге мобайни он ду маъмура ҷорист. Дар ҳар як аз он ду маъмура подшоҳе алоҳида фармонфармой мекунад ва он рӯд ҳадду садди қаламрави онҳост. Мо ба яке аз он ду шаҳр, ки ба калонӣ аз они дигар мумтоз аст, фурумадем. Чанд рӯз, ки гузашт, овозаи омадани савдогарон дар он вилоят паҳн шуд. Рӯзе дар аввали сабоҳ дар ҳучра нишаста будам, ки хоҷасарой бо пиразане ва чанд нафар мулозим дохили корвонсарой шуда, хостгори коло шуданд. Савдогарон онҳоро ба ман далолат карданд. Вақте ки онҳо ба дари ҳучраи ман расиданд, аз вазъи онҳо фаҳмидам, ки ходимони бузургонанд. Онҳоро баодоб қабул намуда, аз матлабашон пурсидам:

Хоҷа гуфт:

– Маликаи офоқ матоъ ва қумош талабида. Акнун ту аз ҳар чинс матои нафисе, ки дорӣ, бо худ бардор, то ба хизмати малика мушарраф шавӣ.

Ман зуд матои бисёр, чӣ аз худ, чӣ аз савдогарони дигар гирифтам ва бо онҳо рафтам. Ба хонаи подшоҳ расидем. Маро ба дарун бурданд. Чун ба ҳарам даромадам, иморати олис дидам, пур аз нозанинсанамони фарангӣ... ҳама хуршедлиқои моҳпайкар, ҳама нозукандоми симинбар, ҳама зӯҳраҷабин ва рашки қамар. Дар он миён нозаниндилороме, нозукандоме, моҳрухсоре, оҳунигоҳе, мижгонсиёҳе, писталабе, симинғабғабе, мушкинмӯе, камандгесӯе, ғунчадаҳоне, ширинкаломе... чун оби ҳаёт дар сиёҳӣ ниҳон гашта, бар болои нимтахте нишаста ва дигар моҳпайкарон монанди ситорагон бар гирдаш саф баста. Лекин он подшоҳи сурату маънӣ дар айни бедимоғӣ сар ба зер афганда ва асари малол аз пешонаи ҳолаш намоён буд.

Чун ба он маҷмаи ҳуру парӣ ва он қутбаи фалаки дилбарӣ назарам афтод, дил аз дастам рафт ва тири ишқ дар синаам то пар нишаст: матои сабр аз каф додам ва ба доми ғам афтодам.

*Ба сари зулфи дарозаш на дили шайдо рафт,
Ҷону сар низ ҳама дар сари ин савдо рафт.*

Маҳви ҷамоли хуршедмисол гардидам. Наздик ба он расид, ки гиребон пора кунам! Боз худдорӣ кардам, вале...

Маъмура – ободонӣ, ҷойи одамнишин.

Садд – девор.

Хуршедлиқо – офтобрӯ.

*...Аз муҳаббат чун шавам монеъ дили девонаро,
Кай тавонад манъ кард аз сӯхтан парвонаро!*

...Ёрои гуфтор ва қуввати рафторам на-
монд, бар ҷо хушк шудам. Баъд аз ламҳае он
саромади хубон сар баровард (бардошт) ва ба
сӯйи ман назар кард ва лаб ба табассум кушода, гуфт:

Ламҳа – лаҳза.

–...Муслимӣ, пеш биё, матои худро кушо!

Чун нигоҳи лутфомез ва ишваангезро дидам, пеш давидам
ва ба ин мазмун тараннум кардам:

*– Э, ба рӯйи ту чашми ҷон равшан,
В-аз фурӯғи рухат ҷаҳон равшан!*

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Мазмун ва моҳияти ҳикоя дар бораи чист? Фикратонро дар така ба матн асоснок кунед.
2. Пас аз анҷоми саргузашти дарвешӣ дуюм ба донишомӯзон чӣ гуна таассурот пайдо шуд? Сабаби дигаргуншавии фикри хонандагон дар чист?
3. Ғояи асосии ҳикояро чӣ ташкил медиҳад? Ҷиҳатҳои тарбиявӣ ва ахлоқии ҳикояи мазкурро баён кунед.

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳ ҷудо шавед. Гурӯҳи аввал воқеаро аз номи дарвешӣ якум ва гурӯҳи дуюм аз номи дарвешӣ дуюм нақл кунед. Қиссаро бо ҳамсабақонатон дар якҷоягӣ муҳокима кунед. Ҳангоми ба воқеа аз назари дигар иштироккунандагон нигоҳ кардан чӣ тағйирот рӯй дод? Чихоро эҳсос кардед?

2. «Чор дарвеш» аз лиҳози мавзӯ ва мундариҷа чӣ гуна асар аст? Алоқамандӣ ва фарқи фаслу бобҳои китобро шарҳ диҳед. Дар бораи аҳамияти тарбиявии қиссаи «Чор дарвеш» фикри худро баён кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи китоби «Чор дарвеш» тавсия карда мешавад.

ҲИКОЯИ САРГУЗАШТИ ИБРАТБАХШ АЗ «СИНДБОДНОМА»

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи асари «Синдбоднома» ба маълумот соҳиб мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи асарро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БАРОИ ОМЎЗИШИ АСАР ТАЙЁРӢ МЕБИНЕМ

Маълумот дар бораи асар. «Синдбоднома» дар шакли ҳикоят андар ҳикоят мураттаб шуда, ба сифати насри бадеии форсу тоҷик эътироф гардидааст. Таърихшиносон қадимтарин нусхаи ин асарро аз таълифоти давраи Ашкониён донистаанд. Вале сарчашмаи «Синдбоднома»-и замони ҳозир ривояти паҳлавии асар мебошад. Дар асри VIII «Синдбоднома»-и паҳлавӣ ба арабӣ тарҷума шуда, дертар ба таркиби «Ҳазору як шаб» дохил шуд. Матни арабии асри VIII ба суриёни ва дар асри XI матни суриёни ба юнони тарҷума шуда, ба ин васила, «Синдбоднома» сайри олам кард. То имрӯз тарҷумаҳои испанӣ, ибронӣ, арманӣ, гурҷӣ, туркӣ, лотинӣ, фаронсавӣ, италиявӣ, англисӣ, олмонӣ, русӣ, венгерӣ, булғорӣ, полякӣ, словакӣ, чехӣ, руминӣ ва шведии «Синдбоднома» мавҷуд аст. Машҳуртарин таҳрири имрӯзаи «Синдбоднома» аз адиби тоҷик Заҳирии Самарқандӣ мебошад.

Заҳирии Самарқандӣ дар зимни асари худ ақидаҳои иҷтимоиашро доир ба тарзи давлатдорӣ баён карда, ба шоҳони замон аз ин хусус таълим додааст. Услуби баёни нависанда мушкилбаёну пуртакаллуф буда, забони асар бо истифода аз санъатҳои бадеӣ зебу зинат дода шудааст. Инак, ҳикояте аз «Синдбоднома»-и Заҳирии Самарқандӣ манзури донишомӯзон мегардад:

ДОСТОНИ ГУРГУ РҶБОҶУ УШТУР

Синдбод гуфт:

– Овардаанд, ки дар замони қадим ва айёми пешин уштуре ва гурге ва рӯбоҳе дар сафаре ҳамроҳӣ намуданд ва аз рӯи маслаҳат мусофирӣ карданд ва бо эшон аз навъи тӯша ноне

беш набуд ва чун замоне бирафтанд ва ранчи роҳу азоби сафар дар эшон асар кард ва ҳарорати ташнагӣ қувват гирифтун ранчи гуруснагӣ ғолиб омад, бар лаби обе бинишастанд ва миёни эшон аз барои нон кашмакашу муҷодалае рафт. Ҳар кас аз эшон ба ҳуқуқи хеш далелу бурҳоне меовард, то, охируламр, бар он қарор гирифт, ки ҳар кадом аз эшон ба син калонтар – бад-ин кулча хӯрдан авлотар.

Муҷодала – баҳс, ҷидол.

Гург гуфт:

– Пеш аз он, ки Худои таоло ин ҷаҳон биёфарид, маро ба ҳафт рӯз пештар модарам бизонд.

Рӯбоҳ гуфт:

– Рост мегӯӣ, ман он шаб дар он мавзеъ ҳозир будам ва шуморо чароғ фаро медоштам ва модаратро дастерӣ мекардам.

Уштур чун суханони гургу рӯбоҳ бар ин гуна шунид, гардан дароз кард ва нон баргирифтун бихӯрд ва гуфт:

– Ҳар кӣ маро бинад, ба ҳақиқат донад, ки ман бад-ин шаклу ҳайбат дӯш назодаам аз модар ва аз шумо бисёр калонтараму ҷаҳон аз шумо зиёд дидаам ва бор бештар кашидаам.

Аз «Достони гургу рӯбоҳу уштур» чиро фаҳмидед?

Пас, ҳамаи ҳакимон бар он иттифоқ карданд, ки дари ин ҳодисаро ҷуз кордони Синдбод калид натавонад буд ва ин маънӣ ба гӯши шоҳ расонданд. Шоҳ фармон дод, то Синдбод ҳозир омад ва ба иззату ҳурмат мушарраф гардид ва аз сӯҳбати шоҳ комёб шуд. Шоҳ гуфт:

– Ин фарзанд зубдаи давлату хулосаи мамлакат ва сармояи шодмониву воситаи дилхушии ман аст ва дар давоми муддати умри ман аз дарахти вучуд самара беш аз ин зоҳир нагаштааст. Бояд ки ўро ахлоқи неку сифатҳои писандида ва миқёси сиёсату қонунҳои риёсат ва одоби салтанату адлу инсоф таълим диҳӣ, то шоистаи тахту тоҷ ва сазовори мулку давлат гардад. Ва чун асари тарбияти ту бар ин фарзанд зоҳир гардад, ҳаққи хидмату насиҳат ба тариқи бояду шояд ба адо хоҳад расид.

Зубда – беҳтарин, баргузида.

Синдбод хидмат кард ва гуфт:

– Ҳар чӣ дар доираи имкони башарият ғунҷоиш дорад, мувофиқи қудрату тавон бар ин роҳ сарф хоҳад шуд.

Пас ба таълими шоҳзода машғул гашт ва он чи аз ҷузъу кулли илм медонист, ба далелу бурҳон бо ў мегуфт ва ба гӯши мубораки ў мерасонид. Аммо ба ҳукми он ки шоҳзода ҳоло хеле

чавон буд, он дуррҳои ноёби илм чу сабо мешумурд ва дил бар таҳсили илму кашидани бори таълим ва машаққати ҳифзу такрор намениҳод. То муддате бар ин гузашт ва дар хазинаи синаи ӯ аз зевари илм ҳеҷ чиз захира нашуд ва Синдбод он чи дар доираи тоқату қудрати ӯ ғунҷид, дар таълиму тадриси шоҳзода ҷаҳл мекард ва дар субҳу шом ба умеду орзу рӯзгоре мебурд ва мунтазири фурсате мебуд ва соати саодатро чашм медошт ва мегуфт:

*Меомӯзам то ба тан андар ҷон аст,
Натвон донист, бӯ ки битвон домест.*

Ин маънӣ ба ғӯши шоҳ расонданд, ҳайрат бар хотири мубораки ӯ ғолиб шуд ва бо худ гуфт: «Охир марди суфтагар бо кӯшиши муттасилу бардавом аз ҷавҳари оҳани тира ба рӯзе чанд оинае мекунад, ки ҷавҳари тираи ӯ дар софиву сайқалкорӣ ба ҳадде мекашад, ки акснамои зебоиҳо мегардад ва инъикоскунандаи сурати латифу башар мешавад, чунон ки дида ни зебоиҳои олам ва тамошои боғу чаман ба воситаи ӯ мумкин мегардад. Аҷзои табиату идроки фарзанди ман аз оҳан сахттар ва аз ҷавҳари ӯ тиратар нест. Тарзи таълим ва санъати ин донишмандро асаре боистӣ ва меҳнату ранҷҳои ӯро, ки дар ин муддат таҳаммул кардааст, таъсире. Пас бо худ ин байт мегуфт:

Муттасил – доимо, ҳамеша.

Аҷзо – ҷамъи ҷузъ.

Таҳаммул – ба саҳти тоб овардан, сабру тоқат доштан, махсусан дар вақти саҳтию машаққат.

*3-ин беш ғами замона натвон хӯрдан,
Чӯ-т-вон кардан, чу ҳеҷ натвон кардан?»*

Шоҳ бад-ин сабаб андешаманд шуд ва осори андӯҳ бар чеҳраи ӯ зоҳир гашт. Вазирону надимон забони пурсиш бикишоданд, ки сабаби тағйири табъи карими подшоҳ, чист?

Гуфт:

*Онро, ки ғаме бувад, кӣ битвонад гуфт,
Ғам аз дили худ ба гуфт битвонад рӯфт.*

– Оре, хушдилӣ анқои ноёб ва кибрити аҳмару зумурради асфар аст. Ҳар касеро ба қадри ҳиммат ва лонқи ҳолат фикратеву ҳайратест:

Кибрити аҳмар – ик-сир, кимиё, моддае, ки ғӯё моҳияти ҷисро тағйир меводааст, мисро тилло мекардааст ва кимиёгарони қадим барои ёфтани он беҳуда мекӯшидаанд.

*Он кас, ки диле хуш ба ҷаҳон овардаст,
Аз хонаи Сумург нишон овардааст.*

Пас фармуд:

– Бидонед, ки хотирамро ба ҷониби ин фарзанд назаре азим ва илтифоте тамом аст ва то ин ғоят мунтазир мебудам, ки дар боғи табъи ӯ ниҳоле аз ақл ба самараи илм расад, ё дар чамани дили ӯ сабзаву шукуфае зоҳир шавад, ки ба василаи илм маълуму машҳур гардад, худ Синдбод путк бар оҳани сард мезадааст ва бар рӯи об нақш мекарда ва рост гуфтаанд:

*Ҳаст бурдан илму дониш назди нодон ҳамчунон-к,
Пеши кар барбат сарою пеши кӯр оина дор.*

Ҷиҳатҳои тарбиявии ҳикояи мазкурро баён кунед.

– Охир, овозе дар кӯҳе диҳӣ, садое боздиҳад ва дар пуштаи рег чоҳе канӣ, обе падида ояд. Саъйи таълиму кӯшиши омӯзиши Синдбодро таъсир кам аз он набувад.

Фармон дод, то Синдбодро ҳозир карданд ва ин маънӣ шарҳ доду гуфт:

– Асби саркашери, ки ба ромкунанда диҳанд, таълими ӯ дар нозуқиҳои ин санъат ҷонвари ваҳширо дастомӯз мегардонад ва рому саворӣ мекунад, то ба ишорати лиҷому ҳаракати рикоб мақсаду хоҳиши ӯро ба осонӣ пай мебарад. Саркаширо, ки боиси ваҳшат аст, видоъ мекунад ва табъи ҳайвониро, ки хоҳиши беҳудиву белаҷомӣ ба вучуд овардааст, аз худ дур мегардонад ва дар андак муддате хушфеълу ором мегардад. Чаро бояд ки хислату табиати шоҳзода, ки аз гиёҳи бузургону дарахти шоҳон аст, бо чандин кӯшиши бардавом ва машаққати омӯзишу меҳнати таълим бо адабу ҳикмат одат нагирад? Ва ниҳоле, ки зинати чамани давлат ва ороиши боғи мулку миллат хоҳад буд, боровар нагардад? Магар дар тарбияту риояти ҷониби азизи ӯ ғафлату тақсире ҷоиз доштай?

Синдбод чун ин суханон бишунид, бар пой хесту аз шоҳу ҳозирон иҷозат хост ва гуфт:

– Бақои бузургони давлату ёрони ҳазрат дар паноҳи бузургӣ бардавом боду обрӯяшон зиёда гардад! Дар муқобалаи ин хитоб агар иҷозат бувад, узри бандагӣ бигӯям.

Фармуданд:

– Бигӯй!

Синдбод гуфт:

– Барои шарифи бузургон ки ситорагони осмони фазлу раёҳини бӯстони адланд, пӯшида намонад, ки ин хидматгори давлати олиро дар хелҳои илму навъҳои ҳикмат дониши зиёд аст ва дар ҳодисаҳои эиндагӣ таҷрибааш бехатост ва муддати умр дар таълиму тарбия ва хондану омӯхтан гузоштааст ва агар сабаби ин ҳол дар кӯтоҳии ман аст, ман камӣ раво надоштаам ва ҳар заҳмату кӯшиш, ки мумкин гардаду дар тасаввур ғунҷад, дареғ надоштаам. Аммо дар эиндагӣ ҳеҷ матлаб бе сабабу ҳеҷ мақсад бе мӯҳлат ба даст намеояд ва арӯси матлуб ниқоб аз чеҳраи вучуди худ барнамедорад. Ва чун ҳақиқати ин ҳол андеша мекунам, кори ман бо шоҳзода ҳамон навъ аст, ки пилу пилбон бо подшоҳи Кашмир.

Ҳозирон пурсиданд:

– Чӣ гуна бувад он дoston? Бигӯ!

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Аз «Достони гургу рӯбоҳу уштур» чиро фаҳмидед?
2. Чиҳатҳои тарбиявии ҳикояи мазкурро баён кунед.
3. Сабаби сар задани муноқишаи байни гургу рӯбоҳу уштур дар чист?

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Ба гурӯҳ чудо шавед. Гурӯҳи аввал нақши рӯбоҳ, гурӯҳи дуюм нақши уштур ва гурӯҳи сеюм бошад, нақши гурро иҷро кунед. Қиссаро бо ҳамсабақонатон дар якҷоягӣ муҳокима кунед. Ҳангоми ба воқеа аз назари дигар иштироккунандагон нигоҳ кардан чӣ тағйирот рӯй дод? Чиҳоро эҳсос кардед?

2. «Синдбоднома» аз лиҳози мавзӯ ва мундариҷа чӣ гуна асар аст? Алоқамандӣ ва фарқи фаслу бобҳои китобро шарҳ диҳед. Дар бораи аҳамияти тарбиявии қиссаи «Синдбоднома» фикри худро баён кунед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи «Синдбоднома»-и Заҳирии Самарқандӣ тавсия карда мешавад.

АБДУМАЛИК БАҲОРЇ

Мо дар ин мавзӯ:

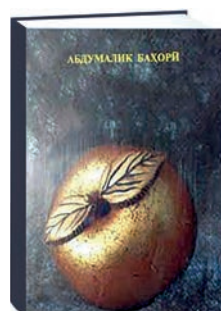
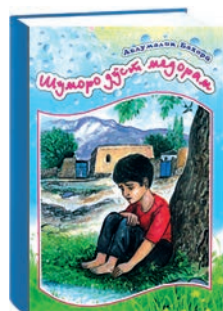
- доир ба мухтасари тарҷумаи ҳол ва эҷодиёти адиб шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи порча аз повести «Ду моҳи пурмағал» ва қиссаи «Алиҷону Азиз»-ро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- баёни воқеаҳоро дар асар таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Абдумалик Баҳорӣ (Раҳмонов Абдумалик) 22 марти соли 1927 дар шаҳри Хуҷанд чашм ба олами ҳастӣ кушодааст. Нахуст фаъолияти эҷодиро аз шеърнависӣ сар карда, дар аввалин ашъораш таассуроти солҳои баччагӣ, меҳнати диловаронаи кишоварзон, корномаи ҷанговарон ва муҳаббати самимӣ ба Ватанро таълиф кардааст. Дар ашъори баъдиҷангӣ мавқеи устувори сулҳхоҳонаи мардуми шӯравӣ ва орзую омоли неки ҳамдиёронамонро аз забони қаҳрамони лирикӣ баён доштааст. Адиб лирики нозукадо буда, дар шеърӯ таронаҳои ба занону духтарони саодатманди кишварамон бахшидааш ҷаҳони ботинӣ, такомули қобилияти ҳунари, ҳусну ҷамоли азали, марому мақсади нек ва ширкати фаъолони онҳоро дар сохтори давлатию ҷамъиятӣ самимона тараннум кардааст.

АСАРҲОИ АБДУМАЛИК БАҲОРЇ

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

ПОРЧА АЗ ПОВЕСТИ «ДУ МОҲИ ПУРМАҒАЛ» ҚИССАИ «АЛИҚОНУ АЗИЗ»

Дарё мегуфтааст, ки оббозҳо аз они худам, онҳоро кай хоҳам, фурӯ мебарам. Лекин ман бояд аввал он шиноваронро дам кашам, ки дер-дер ва боэҳтиёт ба оғушам медароянд. Бинобар ҳамин, алалхусус бачаҳо ба дарё наздик нашаванд, ки қони қавони худро барбод медиҳанд. Фоҷиаҳое, ки ҳар сол тобистон аз Сумичак сар карда, то Ёва рӯй медиҳанд, магар дарси ибрат нестанд? Ба дарё шак овардану ҳазл кардан камоли нодонист. Охир онро беасос рӯди Сир наномидаанд!

Алалхусус – бахусус, хусусан.

Мо бо ҳамин мазмун аз падару модарамон бисёр панду насиҳат мешундем. Вале ҳамин, ки имконият пайдо шуд, қойи бозии мо боз лаби дарё буд. Баъзан ба он қо баъди дарс рост аз мактаб мерафтем. Сонӣ ба ҳавлӣ дер бармегаштему машварат, маҳфилҳо ё қамъомади пионериро баҳона мекардем. Бо вучуди ин рӯю гардани аз таъсири обу офтоб мис барин дурашон ва тафсидаи мо гувоҳи ҳол буд. Падару модарон боз мағал мебардоштанд, танбеҳ медоданд ва таҳдиди онҳо ниҳоят ба насиҳатҳои обшуста анҷом меёфт.

Аслашро гӯед, онҳо аз ману Азиз беҳуда ин қадар хавотир мешаванд. Охир худи мо ҳам ақлу фаросат дорем, кӯдак нестем. Имсол синфи панҷумро тамом мекунем. Наход, мо дидаю доништа худро ба чанголи аҷал супорем? Аз қиҳати шиноварӣ бошад, кам ҳамсинфоне ёфт мешаванд, ки ба мо баробар оянд. Ману Азиз ҳам қулочкаш шино мекунему ҳам «говянда». Баъзан бо тахтапушт рӯйи об «мурдаи қоқ» шуда мехобем. Бозии «мегурезам-медорам» сар шавад-ку, ҳеҷ кас ба мо расида наметавонанд. Чунон ғӯтаҳо мезанем, чунон моҳӣ барин печутоб мехӯрем, ки доштанишон амри маҳол аст.

Ғайр аз ин, мо дар дарёи калон не, балки аксар вақт дар дарёча оббозӣ мекунем. Аз Сир шохобе ҷудо шуда, як қитъаи калони замини киштро давр зада мегузарад. Ана ҳамон шохобро дарёча ё худ рӯди Арал меноманд. Қараёни рӯди Арал нисбатан ором аст. Тағаш реги тоза, обаш аз сари сина баланд нест. Одам хурдҷусса барин қадпаст бошад, ғӯтиданаш ҳам, албатта, мумкин. Аммо ману Азиз аз қинси он паканачаҳои ношуд не. Мо, хайрият, бачаҳои болобаланди чор кас медидагӣ.

Арал – номи баҳре дар қитъаи Осиё.

Ману Азизро якчанд ришта ба ҳам пайваستاаст. Аввалаш ин, ки мо ҷӯраҳои ҳамсолу ҳамсинф. Дуюм ва аз ҳама муҳимаш, дуи

мо хешу ақраби наздик ҳам мебошем. Азиз ба ман аммабачаю ман ба Азиз тағобачаам, яъне модари Азизу падари ман аз як ишкаманд ё худ чунон, ки дар урфият мегӯянд, ҷигару ҷигарбанд. Барои ҳамин мо зуд-зуд ба ҳавлии якдигар меоем, ба ғаму шодии якдигар шарикем, ба якдигар мадад мерасонем, пушту паноҳ мешавем.

Ақрабо – наздикону хешовандон.

Дар хотир дорам, ки тобистони гузашта падарам касали саҳт шуданду аммаам ба ҳавлии мо омада, шабҳоро рӯз карда менишастанд, ба бемор аз модарам дида, бештар парасторӣ менамуданд.

– Акаҷон, – мегуфтанд он кас, каф ба пешонаи тафсони падарам ниҳода, – худро далер доред, зудтар сиҳат шуда хеста, соябони сари бачаякони маъсуматон гардед. Дард дар бадани инсон мисли меҳмон аст, меояду меравад. Худо хоҳад, имшаб як арақ кунед, ҳамааш «ту дидию ман надидам» шуда меравад. Ба нияти шифо гуфта, ҳамин ним коса ўмочро ҳўп кашед, акоҷон. Биёед ман саратонро ба зонуям монам.

Ўмоч – як навъ таоми обдор, ки бо хаамири реза-резаи тухми мурва рав-ан омехта тайёр мекунад.

Аммаам ба бемори инҷиқ бо як азоб хўрок меҳўронданду баъд ба даҳлез баромада, аз дигарон пинҳонӣ хунг-хунг гиря мекарданд. Дар ҳамон ҷо ман ба хулосае омадам, ки ба одам дар ҳақиқат ҳам аз хоҳар дида меҳрубонтар ва ҷонсўзтар касе набудааст.

Аммаам маро ҳам бениҳоят дўст медоштанд. Ҳар чиз бихаранд, дуто мехариданду якеро ба писарашон Азиз ва дигареро ба ман медоданд. Ин, албатта, бебабаб набуд.

Падари Азиз усто Неъмат рангуборчӣ дар байни мардум нуфузи калон дошт. Кори ягон бофандаи шаҳр бе ў буд намешуд. Ресмон, абрешим ва ҳатто карбосу шоҳивори тайёри бофта дар устохонаи ў ба худ ранги дилхоҳ мегирифтанд. Беқасабу атлас низ дар ҳамин ҷо абрбандӣ ва рангубор карда мешуданд. Ба усто Неъмат ёрдамчиёни бисёре хизмат мекарданд, ки онҳоро халифаҳо меномиданд. Яке аз ҳамин гуна халифаҳо Абдуфаттоҳи боғбон буд. Вай бо духтари қадраси худ Салима ҳамчун узви комилҳуқуқи ин хонадони калон зиндагӣ мекард.

Усто Неъмат аз пушти касбу ҳунари нодираш бадавлат шуда буд. Яке дар маркази шаҳру дигаре берун аз он – дар соҳили дарё ду ҳавлии кори калон дошт. Бо аҳли оила ва пешхизматҳо ў зимистон дар ҳавлии шаҳру тобистон дар ҳавлии соҳили дарё зиндагӣ мекард. Ҳавлии тобистонаро «Майдон» мегуфтанд, зеро он асосан аз боғу майдони калон иборат буд. Фақат се-чор хо-

наю айвони кошинкорӣ ба назар мерасид, ки онҳоро дар ҷойи баланду барҳавои Майдон андохта буданд. Боғро дарахтони зардолу, себ, ноку шафтолу, гелос, олуболую бодом ишғол мекарданд. Дасти ростро хавозаҳои токи ангури кадуҳусайнӣ, тағобӣ, тоифӣ ва зоғак оро медоданд. Дар қисми поёни нисбатан камдарахти Майдон анорзор, анҷирзор, қитъаҳои кишти сабзию картошка, пиёзу помидор ҷой гирифта буданд. Умуман дар ин ҳавлӣ меваю сабзавот фаровон буду ба қавли модарам, маймун намехӯрд. Зардолуҳои моҳтобии заб-зард, себҳои сурхи пешпазак, шафтолуҳои ҳил-ҳил расидаи пӯсташ нарм болои алафу даруни ҷӯякҳо рехта мехобиданд. Бодирингу ҳандалакро бошад, худамон ба полиз даромада аз палакҳояшон канда мегирифтем. Аз дур дарё, ҷазираҳои каб-кабуд, қуллаҳои баланди кӯҳи Мевағул намуда меистоданд.

Кошинкорӣ – бо кошӣ оро додашуда.

Тоифӣ – навъе аз ангур, ки пӯсташ сурхтоб ва донаҳояш калон мешавад.

Мевағул – номи кӯҳ дар вилояти Суғди кишвари Тоҷикистон.

Дарёи Сир дар кадом вилояти кишвар ҷорист? Вай аз кучо сарчашма мегирад ва ба кадом ҷой мерезад? Аз харита онро нишон диҳед.

Мо аксар вақт дар болои суфае, ки зери сияҳбеди калон, дар паҳлуи ҳавзи пуроб сохта шуда буд, бозӣ карда менишастем.

Усто Неъмат марди басо саховатманду дасткушод буд. Дар ҳавлиҳои ободу озодаи ӯ қариб ҳар шаб бо ҳар баҳона меҳмонҳо ҷамъ меомаданд. Дар оташдонҳои қатор хӯрок мепухтанд, рӯйи дастархонро ҳамеша меваю сабзавоти рангоранг оро медод. Баъзан рӯзона занҳои бисёр гун шуда, маросими мушқилкушо ё бибисешанбе мегузарониданд. Аммаам ба чашм айнак монда, аз китобҳои қадима ғазалҳои Машрабу қиссаҳои динӣ мехонданд.

Оташдон – ҷое, ки оташ афрӯхтаанд, кӯра.

Ҳар сареву савдое гуфтагӣ барин, бо вучуди ин қадар тахту бахт, усто Неъматро дар дил ғами ниҳоне буд, ки ўро ором намегузошт. Завҷаи соҳибҷамолу бибиотуни вай фақат духтар мезоиду усто дар орзуи як писари меросхӯр мӯйи сари худро сафед мекард.

Вақте ки ман таваллуд ёфтам, аммаам ҳомила будаанд. Он кас барои табрики бародарашон ба хонаи мо меоянду дар дил аз Худо илтиҷо мекунанд, ки ў ба мани навзод ҷӯрае низ ато кунад, яъне ин навбат худашон ҳам писар таваллуд кунанд. Чӣ

мегӯед, ки баъди ягон моҳ бо пайи қадами ман Азиз ба дунё меояду бо ҳамин сабаб аммаам ба ман мисли фарзанди худ меҳр мебанданд. Нияти нағз ними давлат, ману Азиз дар ҳақиқат чӯраи қарин шуда мондем. Мо ҳамроҳ калон шудему ҳамроҳ ба мактаб рафтем.

Шароити зиндагии ману Азиз фарқи калон дошт. Падари ман марди айёлманди камбағал буд. «Гарчи худ бебаҳраам, шодам ба айши дигарон» гуфта, аз хушбахтии хоҳараш ва ҳаёти бофароғати қиянҳояш хурсандӣ мекард. Ба оилаи нимбараҳнаю нимгуруснаи мо аммаам то аз дасташон меомад, ёрии моддӣ мерасониданд.

Нимбараҳна – қисман бараҳна, нимлуч.

Азиз табиист, ки эрка калон мешуд. Ҷӯро модари меҳрубону чор хоҳари дилсӯзаш дасти ба даст гирифта мегаштанд, ҳар чӣ хоҳад, муҳайё месохтанд. Вай аксар вақт истеза карда, хӯрок намехӯрд, ба наздам Алиҷонро биёретон гуфта, мағал мебардошт. Баъди ин бегоҳиҳо яке аз хоҳарони ӯ ё худ аммаам ба хонаи мо меомаданд. Онҳо ба падару модари ман хушомад задаю таваллою зорӣ карда, маро ба Майдон гирифта мерафтанд. Танҳо баъди ҳамин чеҳраи Азиз равшан мешуду ҳамаро осуда мегузошт. Чунонки «аз пушти шолӣ курмак об хӯрдааст», хоҳарони ӯ ба туфайли шодмонии додараки худ ба ман ҳам патаку пайтоба мешуданд, ҳарчи пурсам, ёфта медоданд.

Пайтоба – матое, ки пеш аз пӯшидани мӯза ва маҳсӣ ба пой мепечонанд.

Усто Неъмат барои писари ягонааш аз тоҷирони машҳур нодиртарин ашӯҳоро харида меовард. Дар шаҳри мо шояд аввалин граммофонҳои австриягӣ, мошинҳои дарздӯзии немисӣ, лампаҳои даҳуми варшавӣ, велосипедҳои сечарҳаи маҷорӣ, соату оинаҳои мусиқадори фарангӣ дар ҳавлии усто Неъмат пайдо шуда бошанд. Мо таппончаҳое мепаррондем, ки олтингӯгирди тираш ҳам қарсас карда садо ва ҳам шарораву дуд мебаровард. Диафилмҳое доштем, ки лентаашро тофта, манзараҳои аҷибу ғариби олавро дидан мумкин буд. Карнайча, нақора ва гармошкаҳои даҳанакие менавохтем, ки мисли онҳоро дигар бачаҳо дар хоби шабашон ҳам намедиданд.

Тоҷир – савдогар.

Олтингӯгирд – гӯгирд, кибрит.

Ман баъзан то як ҳафтаю даҳ рӯз дар ҳавлии аммаам мегаштам. Аз ҳамин сабаб, бисёр вақт гапи байни падару модарам мегурехт.

Ҷойи бегона не-ку, – мегуфтанд падарам. – Мон, бо Азиз ҳамроҳ гаштан гирад.

Мардум чӣ мегӯянд? – эътироз мекард модарам. – Ҳар як бача бояд дар пеши чашми падару модари худаш бошад. Алиҷони мо ятиму бепаноҳ не, ки дар ба дари мардум гардад.

Аз мактаб, ки баргаштем, аммаам моро шинонда, аввал ишкамамонро сер мекарданд. Баъд яктоғӣ сабадчаи рангаи дастадор медоданду мефармуданд, ки рафта ба он зардолу ё себ чида оем. Аз қафои похсадевори паст ҳур-ҳур шамоли дарё мевазид, ғалоғулаи бачаҳои оббозикунанда ба гӯш расида меистод. Аз дур мӯрии пойгоҳи ба ҷазира оббарорӣ ба назар менамуд, ки ҳалқа-ҳалқа дудашро ба фазои кушод сар медод. Дили мо ба дарё кашол буду ноилоҷ сабр мекардем, худро ба мевачинӣ андармон месохтем. Пайт мепойдем, ки кай имконияти хато кардани чашми аммаам пайдо мешаваду мо ҳам давида рафта, худро ба об меандозем.

Оё мақоли халқии «аз пушти шолӣ курмак об хӯрдааст» дар ин ҳикоя бамаврид оварда шудааст?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ҳикоя ба шумо чӣ гуна таассурот гузошт? Шумо аз мутолиаи он чӣ хел хулоса баровардед?
2. Хислату рафтори Алиҷону Азизро дар аввал ва охири ҳикоя муқоиса кунед. Дар он чӣ гуна тағйиротҳо ба амал омад? Хусусан, дар охир ба андак дигар шудан кӣ маҷбур кард?
3. Рафтори Алиҷон ва Азизро чӣ хел баҳо медиҳед?

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

Қиссаи «Алиҷону Азиз» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои қисса шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои қисса аз ҳаёти воқеӣ гирифта шудаанд? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз қиссаҳои фантастикии Абдумалик Баҳорӣ «Аҷоиботи Нодар» – барои мутолиа тавсия карда мешавад.

АБДУЛҲАМИД САМАД

Мо дар ин мавзӯ:

- дар бораи мухтасари зиндагиномаи Абдулҳамид Самад ошноӣ пайдо мекунем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Дарс»-ро муҳокима мекунем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Абдулҳамид Самад 5 августи соли 1947 дар деҳаи Шикорғаи ноҳияи Ховалинг тавааллуд шудааст. Ӯ бо сабаби ба деҳаи Кадучии ноҳияи Восеъ кӯчидани хонадонашон мактаби миёнаро дар ҳамин деҳа ба итмом расондааст. Соли 1965 ба факултети филологияи Донишқадаи давлатии омӯзгорӣ дохил шуда, соли 1969 онро хатм кардааст.

Дар таълифи асарҳояш бештар аз ҳолату ҳикмати рӯзгори имрӯза маншаъу мабдаъ мегирад ва дар ҷараёни тасвири симои инсонҳои гуногунманиш роҳ ба олами ботини онон мекушояд, то хонандагонаш аз ин равзана вориди ҷаҳони бекароне гарданду бубинанду аҳлашро бишиносанду хулосаи даркорӣ бароранд. Забони асарҳои нависанда пухтаву суфта, муҳовараҳо нишонрасу самимӣ, банду басташон устокорона, мӯҳтавоашон таъсирбахшу сабақомӯз буда, воқеан муаллифашонро дар радифи устодони насри ҳамзамони тоҷик қарор додаанд. Асарҳои алоҳидаи нависанда ба бисёре аз забонҳои мардуми кишварҳои хориҷӣ тарҷумаву чоп шудаанд.

Абдулҳамид Самад дорандаи як қатор унвону ҷоизаҳо аз қабилӣ аз соли 1982 узви Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, Нависандаи халқии Тоҷикистон (1999), дорандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ (1990) мебошад.

БАРОИ Омӯзиши асар тайёрӣ мебинем

ҲИКОЯИ «ДАРС»

Чандон сард набуд ҳаво, вале барфу борони омехта, агар шамол оромиш ёбад, нарм, ба қавле ноз-нозон меборид. Ва лаҳзаяке чархишу «рақс»-и барф афсонавӣ мешуд. Лекин дер

намепоист. Баногоҳ боди тундхӯ мисле аз зиндон раҳида бошад, бо хашму ошӯб барфу борон чи? Шохҳои бузурги тари дарахтон ба ҳам мепечонд ва рӯймолу лаби домони дӯшизагон, чатри мардон ба ҳар тараф мекашонд ва бедодгарона ҳамаро барканданӣ ё рабуданӣ мешуд. «Ин хел тундиву худсарӣ хислати Чиллаи хурд аст, – бо лабханд мегуфтанд пирони рӯзгордида ва меафзуданд. – Тахту курсӣ, давлату савлат осон, ба хубиву хушӣ намесупорад зормонда...».

Тундхӯ – тез-мизоҷ, тез-хашм, бадхӯ.

– Эҳе, қону мансаб додан осон нест, – ба сӯҳбат шарик мешуд дигаре. – Аз рӯи мушоҳида табиату хислати соҳибмансаб як аст. Таъриха як маротиба аз ғирбол гузаронед, мибинед: ягон шоҳ, ягон ҳоким, ки лаззати шарбату шираи давлат дар решаи дандонаш нишаста бошад; боз роҳати ҳукмрониро бо қавм, тиррешаву патакрешаҳо серӣ дида бошад, бе чини ҷабин, ҷангу пархош, қояшро ба каси дигар намесупорад.

Ғирбол – ғабер.

– Э ҳазор қон қоҳонад ҳам, давраш ба поён расид. Ҳм, тамоми сол зимистон мешавад? – бо ришханд мепурсад дигаре ва шарҳ медиҳад. – Як рӯзи баҳор аҷалаш аст, як рӯзаки гарми офтобӣ...

– Ҳамин хелу нафасе имкон ёбад, ҳукмаша меронад бахил...

Аз сармои тӯлонӣ ва ҳавои тираву пуррутубати боронӣ дилтанг, гӯшам аз мазаммати бедодгарии зимистон пур, дар кунҷаки толори ошпазхонаи камодам, лек аз буғу бӯи махлути пухтупаз пур, рӯ ба рӯи варзишгоҳи мактаб интизори кам шудани барфу борон нишастаам. Куҷо шитобам? Аз тар шудани сару либос ва нам кашидани бадан дар ин замони қимати доруви даво ба ягон дарду беморӣ мубтало нагардидан, шунидани сӯҳбату чой нӯшидан беҳ.

Рутубат – намӣ, тарӣ, намнокӣ.

Занг садо дод, занги мактаб. Фавҷ-фавҷи хонандагони гуногунсол, писаракону духтаракони бебоку хушҳол аз дари кушода мисле аз чанги паланг мегурехта бошанд, бо шӯру ғавғо худро ба берун заданд. Танаффус. Ин манзара сӯҳбати аҳли толорро дигар кард. Бачаҳо ба ошӯби бод, печиши барфу борон пайваста, як олами рангин ва пуршавқе оростанд. Барфбозӣ дар майдони варзиш авҷ гирифт. Эҳе, ҳамдигарро бо барфгулӯла задан, болои курпаи барф ғелондан, ба сару рӯи «рақиб» панча-панча барф пошидан ё ба чоки гиребону гардани мағлуб лунда-лунда барф хастан... Ва зимистон дар як нафас бозичаи дасти бачаҳо шуд. Онҳо гӯё аз ҳангомаи барфу боду борон қону нерӯи тоза гирифтанд. Ва аз ин лаҳзаи озодӣ масту бехуд, афтодаву хес-

Фавҷ-фавҷ – гурӯҳ-гурӯҳ, даста-даста.

та, фарёду ханда ба лаб, ба ҳар тараф ҷавлон зада, бо бозиву шўхиҳои бебокони хуни худ гарм ва дил шод карданд...

Вале боз занг садо дод, занги даромадан. Ва ин занг бар сари бозии гарму ҷўшони бачаҳо гўё оби сард рехт. Қисме як-бора, бархе бо дили кашол аз даводав, ҷаҳишу паропар бозистоданд. Духтаракон дарҳол бо панҷа зулфу мўйҳои парешон ҳамвор карданд ва домони пираҳан такиданд. Писарон кулоҳ ва гиребону остини боронӣ ба тартиб оварданд ва хандону хушҳол ҷониби мактабхона шитобиданд.

Зери ҷумлаи «Ва зимистон дар як нафас бозичаи дасти бачаҳо шуд» чиро фаҳмидед?

Дунёи зебои бачагӣ... Як саҳнаи беолоиш ва пур аз шавқу сурур якбора холӣ шуд. Ва боз ҳангомаи бод монду барфу борони бо ҳам рақсону печон. На, на. Чанд тан писару духтар аз майдон дил наканда, бо баҳонае ба ҳар гўша ҳусн бахшиданд, сипас, онҳо низ бемайл сўйи даромадгоҳ рафтанд. Ва дар охири майдон, назди ошпазхона духтараке қадрас, резапайкар, гандумгун, борикандом, чашму абрўяш сиёҳ танҳои танҳо монд. Вай зоҳиран ба роҳгуме шабоҳат дошт лолу гаранг ва гичу саргум байни майдон музтар истода, гўё ба кадом сў қадам ниҳоданро меандешид. Як-ду маротиба ба соаташ нигарист. Аз тантанаи резиши барфу борон ба сару гарданаш зоҳиран бепарво буд. Ў нигоҳе пурроз ба майдон афканд ва чун дид, ки аз чашми ғайр эмин аст, мисли оҳубарраи аз хайли хеш ҷудошуда рамида-рамида ба пиёдароҳи шафати ошхона гузашт.

Олоиш – нопоки, олудагӣ.

Музтар – ноилоҷ, ночор.

– Аз дарс гурехт, – гуфт ҷавоне.
– Шояд гурусна бошад?
– Э содда, гурусна таги барфу борон мистад?
– Эҳа, ба гўши кўдаки гурусна сухани омўзгор чӣ, овози булбул намефорад, – аз духтарак чашм наканда муҳокима ронд пире ва афзуд. – Ягон ташвиш, ягон мақсад дорад...

Изтироб – ҳаяҷони мубҳам ва нохушоянд, ки бо беқарорӣ ва парешонӣ ҳамроҳ аст.

Духтарак беқарору дар изтироб, гоҳе дастҳо салибвор ба қафаси сина мефишурд, баъзан бо нўги ангуштон қатраҳои борон ва резаҳои барф аз чини мўйҳои фатилаву ҳамсони химчаҳои маҳини

Фатила – ресмони ғафси аз пахта тофта, ки дар чароғи пилтасўз ва шамъ гузошта мешавад, пунба ва монанди он ки андак тофта дар чароғ ниҳанд.

мачнунбед сари шонаву бари гардани баландаш овезон, меафшонд. Гоҳе табассум гирди лабонаш низ медавид, баъзан дар чеҳраи ӯ парешонҳолии ошкор ва дар нигоҳаш ҳузне нақш мебаст. Дам ба дам бо гӯшаи чашм ба шоҳроҳи маркази шаҳр, ки силсилаи мошинҳои даршитоб аз он ҷо менамуданд, назар меафканд...

Ҳамчунон барфу борон омехта меборид, гоҳе нарм, баъзан гӯё аз сари хашму кина бошасту таҳдидомез. Вале духтарак бо сабру таҳаммул сардии қатраҳои борон ва пағаҳои барфро дар оринҷ ва гардану пешобағали урён ба роҳат мепазируфт.

Паға – резаҳои калон-калони барф.

– Сармояш мезанад. Муфт... – аз духтарак чашм канда, чойник ва чанд пиёлро рӯйи ҳам бардошта гуфт хизматгорзани миёнаумр. – Бинед: худаша пишаки оболуд карда намоиш медиҳад...

– Айёми балоғат, хун дар ҷӯш, тафс дорад... – бо ришханд луқма партофт ҷавоне.

– Ҳолаш садқа, ҳоли кӯдак, дунёбеҳабар, кӯтоҳандеш аст... Кошки фарбеҳак бошад. Луб-лучак таги барфу борон гаштанаша бинед. Ҳавои сард кай парвои хуни гарму тафси бадан дорад? Ба мағзи устухон, дилу чигараш чунон расад, ки....

Хомӯшӣ. Хизматгорзан пас аз каме ҷунбучӯл магар аз бепарвоии нишастагон алам кашид, ки худ ба худ ғур-ғур кард:

– Шаб ҳарораташ баланд шавад, сурфаву нолишаш авҷ гирад, боз кӣ дарди сар мекашад? Падару модар!

– Бисёр ғам нахӯр, хола. Инҳо хурд метобанду дар кори худ балоанд. Беҳуда таги барфу борон намеистад, – бо ханда луқма партофт ҷавон.

– Ширини хола, метарсам... О як либосаки гарм мепӯшид... Аз зери барфу борон омада, дар ин даҳлез истад, хуб нест?

– Ҳолаш аз мурғи посӯхта бад аст, – ба сӯҳбат шарик мешавад боз мӯйсафеде. – Ҷавонӣ... Ваъдадор бошад, ба сараш барфу борон чӣ, санг резад ҳам, меистад.

«Шояд аз тарси танбеҳу маломати омӯзгор аз дарс гурехтааст», – гузарондам аз дил.

Духтарак боз ба соаташ чашм давонд ва ошуфтаву асабӣ чанд қадам сӯйи шоҳроҳ ниҳод, сипас якбора баргашта кифт дарҳам кашиду даст афшонд; лаҳзаяке ба сукут ҳам рафт, шояд кушодани гиреҳи мушкилоташро андешид. Дар ин маврид вай ангуштони аз наму сармо чанг ва ғунча кардаашро ба лабони сергӯшт ва каме ларзонаш наздик оварда, бо ҳаври даҳон ба онҳо гармӣ дамид. Ва боз нимрӯя ҷониби истгоҳ баргашта, ангуште зери дандон ниҳод.

Ҳавр – буғ, бухор: **ҳаври даҳон, ҳаври замин.**

– Чаро зуд бовар кардӣ? Ҳолат аз ин бад, гӯли гаранг, – худ ба худ ба ў пичинг зад зан. – Ана ҳамин хел пурдидаву пухтаат мекунад, ваъдахилофии ҷавонҳои булҳавас... чунон шайтонанд, ки...

– Бадгумонӣ гуноҳ аст. Шод ягон ташвиши дигар дорад.

– Э не, ман ҳар рӯз мушоҳида мекунам... Хоки ҳамашон аз як теппа...

– Худат пухта менамоӣ, хола...

– Пасту баланди зиндагӣ, фиребу найранги одамони макқору найрангбоз охир надорад, ҷони хола, – гуфт зан. – Ҳо, то пухтаву хушёр мешавӣ, ки хубии умрат мегузарад... Кошки фиреб нахӯрад, байни роҳ сарсон намонад...

*Духтарак зери барфу борон чиро интизорӣ мекашид?
Чаро ба дарс иштирок намекунад?*

Бале, нооромии роздоре дошт духтарак. Ва азияту сирри дилашро худ медонисту Худо. Ҳамин зайл вай як чашм ба дари мактабу чашме ба истгоҳ, боз бо таассуф сар ҷунбонду дастакони лоғараки нисбат ба қаду басташ дарознамояшро боз салибвор болои ҷуфти сина фишурд ва пайкараш аз сармо ларзон, ҳазину ноумед сӯйи мактаб шитофт.

– Ҳм, чӣ фоида дидӣ? Ҳавои сард холаат нест, ки хотир бинад. Хунукӣ ба ҷонат расид? – захрханда ба лаб, боз духтаракро сазо дод зан. – Наомад? Як туй дар ин шаҳр? Э нодонаке... Аз дарс маҳрум шудӣ...

– Ин ҳам дарс, – боз луқма партофт мӯйсафед. – Эҳе, ин лаҳза бо ҳама талхиву шириниаш дар ёдаш чунон мемонад, ки...

– Ҳеч гап не, ду-се бори дигар аз фиреб ҳамин зайл азобу алам кашад, ақлаш мепазад, – гуфт зан. – Мо ғами беҳуда мехӯрем, онҳо бепарвоанд...

Духтараки газгӯшти химчамиён, мӯйҳои тару фатилааш аз вазиши бод ба рӯяш парешон, пайкари нозукаш шояд акнун аз аламу сармо ларзон, байни риштаҳои қачу килеби борон ва пағаҳои барфи гӯё аз нокомии ў рақсон ба даромадгоҳ расида буд, ки ҷавонаке навхати болобаланд, чатри сиёҳ болои сар, се дона гули мехак дар даст, аз сӯйи истгоҳ дав-давои омад. Ў як ба соаташ чашм давонду бо овозе пурҳаяҷон фарёд зад:

– Мо-о-оҳ!

Духтарак як по дар остони мактаб, пои дигар беруни дар, истод ва нимрӯя сӯйи овоз баргашт. Салиби дастон аз болои ҷуфти сина кушод ва бо панҷаҳои аз сармо сурху шахшуда аз

рӯ ва пеши чашмон мӯйҳои парешону тарашро сӯйи баногӯш кашонд.

– Омад! Охири охирон омад! – табассуми нарм ба лаб, як даст дар камар, шодиомез гуфт зан ва назди тиреза рафт, ки чеҳраи ҷавонро хубтар бубинад. – Хайрият, ки чатр доштааст...

Ҷавон лабонаш ба табассуми шармомез моил, бо алвончи гулдаста духтар ҷониби худ хонд ва бо гомҳои устувор сӯйи ӯ рафт. Духтар лаҳзае лолу гаранг, балки нобоварона ба ҷавон дида дӯхт ва қатраҳои борони бо ашк омехтаи лағжони рӯяшро бо кафи даст ноаён пок карда, якбора гӯё болу пар бароварда, аз байни майдон сӯйи ҷавон шитофт. Ӯ дигар парвои ба ҳар қадам аз зери кафшҳояш ба чор тараф пош хӯрдани барфоба ҳам надошт. Аз ханда сафи дандонҳои широсо сафедаш намоён, чашмаконаш рахшон, рӯйи гандумгуни аз барфу борон тараш аз шодиву хушбахтӣ шукуфон...

Алвонч – ҳаракатдиҳӣ, пасу пеш ҳаракат додан.

Гом – қадам.

– О балое, зодрӯз доштааст... Хайрият, ки аҳдаш нашикаст, – аз онҳо чашм наканда бо табассуми ширин гуфт зан. – Мардбача будааст... Назди дугонаву ҳамсинфон шармсор мешуде...

Тундбод ҳамчунон резишу печиши барфу боронро меафзуд, вале аз ин ҷабр, аз ин «кинавариву бухл» дигар духтару ҷавон парвое надоштанд. Духтарак шабеҳи як навниҳоли саропо тар зери чатр қадам ниҳод. Ҷавон буни гӯши Моҳ узрҳое ширин гуфта, дарҳол пиҷак бароварда, сари шонаҳои намкашидаи ӯ пӯшонд...

Чатр – соябон.

Рафтори духтаракро чӣ гуна баҳогузори мекунед?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ҳикоя ба шумо чӣ гуна таассурот гузошт? Шумо аз мутолиаи он чӣ хел хулоса баровардед?
2. Рафтори духтаракро дар ҳикояи «Дарс» чӣ гуна баҳогузори мекунед?
3. Одамон нисбати ин хел муносибаташ дар ҷараёни дарс чиҳро мегуфтанд?
4. Муаллиф барои чӣ ҳикояро «Дарс» номгузори кардааст? Шумо ба ҳикоя чӣ ном мегузоштед ва чӣ гуна ба охир мерасонидед?

БО ГУРҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Дарс» аз ҳикояҳои адибони дигаре, ки шумо мутолиа кардаед, бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикояи мазкур шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти воқеӣ гирифта шудаанд? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз қиссаҳои беҳтарини Абдулҳамид Самад «Паррончакҳо» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

АДАШ ИСТАД

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Адаш Истад шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Чароғи сеҳрнок»-ро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Насрнавис ва рӯзноманигори шинохтаи тоҷик Адаш Истад (Истадов) 7-уми сентябри соли 1946 дар деҳаи Ҷрташиқи вилояти Самарқанди вилояти Самарқанд ба дунё омадааст.

Адаш Истад барои бачаҳо афсонаҳои бадеӣ низ навиштааст. Асоси афсонаҳои ӯро ривоятҳои мардумие ташкил додаанд, ки худ аз мардуми Самарқанд солҳои гуногун шунидааст. Чунин афсонаҳои адабӣ дар маҷмӯаҳои ӯ «Парвози меъмор» (1985) ва «Чароғи сеҳрнок» (1989) ҷоп шудаанд.

Адаш Истад соли 1975 узви Иттиҳодияи адибони шӯравӣ гардид. Соли 1990 барои як силсила мақолаҳои дар руҳияи

ошкорбаёнӣ навиштааш ў ба мукофоти ба номи Абулқосим Лоҳутӣ мушарраф шуд.

Ҳикояҳои Адаш Истад ба забонҳои ўзбекӣ, русӣ, украинӣ, белорусӣ, чехӣ, қирғизӣ, туркманӣ, озарӣ ва ғайра тарҷума ва чоп шудаанд. Адаш Истад низ бисёр ҳикояҳо ва радиопиесаҳои адибони кишварҳои гуногунро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардааст.

Соли 1995 Адаш Истад дар рӯзномаҳои «Овози тоҷик» ва «Овози Самарқанд» ҳикояҳои «Нардбони Хоҷа», «Даҳшатқул», «Мазори деҳаи Муғон» ва «Пир дар осмон»-ро ба таъб расонид, ки як тарзи инъикоси бадеии қишри рӯҳонии ҳаёти маънавии Самарқанд аст.

Адаш Истад солҳои охир оид ба таърихи шаҳри Самарқанд зиёда аз 50 мақолаҳои илмию – оммавӣ навишт, ки онҳо дар рӯзномаҳои «Овози тоҷик», «Овози Самарқанд» ва сайти интернетии Samarkandinfo.fz ба таъб расидаанд.

Адаш Истад ҳоло дар шаҳри Самарқанд умр ба сар мебарад ва бо корҳои эҷодӣ машғул аст. Моҳи феврالی соли 2008 Веб-блоги худ «Герби Шердор»-ро таъсис намуд, ки дар он шеърҳои ҳикояҳо ва мақолаҳои ӯро мегузорад.

АСАРҲОИ АДАШ ИСТАД

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРӢ МЕБИНЕМ

ПОРЧА АЗ ҲИКОЯИ «ЧАРОҒИ СЕҲРНОК»

Ҷаҳонгир чароғи нақшину ҳақиқиро дар ҳавлии бобояш дид. Ў ҳамон тобистон ҳамроҳи падараш ба дидорбинии амакаш ва саёҳати Самарқанд рафта буд. Ҷаҳонгирино кайҳо боз дар Душанбе зиндагӣ мекарданд ва танҳо дар вақти таътил ва отпуски меҳнати падараш метавонистанд, ба Самарқанд рафта дар хонаи хешу табор меҳмон шаванд.

Он рӯз падараш бародари худро коҳиш мекард, ки чаро дари кандакорию меҳмонхонаро канда сӯхтааст ва ба ҷояш дари нав шинондааст даре, ки танҳо аз тахтаи яклухти аррамайдагӣ иборат аст.

Коҳиш – сарзаниш, таъна.

– Дари нават ранги ҷигарӣ ва ҷилои локӣ дошта бошад ҳам, нақшу нигори миллӣ надорад, берӯҳ аст, – мегуфт падараш. – Нағз накардӣ. Шитобон сӯхтани дари кӯҳна чӣ лозим буд? Онро падарам аз усто Ҳомиди Нафис, ки дар кандакорӣ ҳамто надошт, ба пули як гов харида буд.

– Дар хеле кӯҳна шуда, ҷо-ҷо кафида буд, аз роғи калони байни тахтаҳо пашша баҳузур парвоз карда медаромад. Ҳоло дар ягон ҷо ин хел дар намешинонанд. Расм нест.

Роғ – шикофи байни ду табақаи дар, тарқиш, раҳна.

– Завқи одамон паст шуда бошад, гуноҳи дари кандакорӣ чист? Фонуси хаёли падарам сохтаро ҳам партофтагистӣ? – Шубҳа намуд падари Ҷаҳонгир.

Коло – мол, матоъ.

– Фонуси хаёлро дар вақти таъмири меҳмонхона устоҳо кӯҳна-колои нодаркор пиндошта партофтаанд, – гуфт амакаш.

– Афсӯс, – гуфт падари Ҷаҳонгир, – ман мехостам ба Ҷаҳонгир нишон диҳам, ки бобои мисгараш чӣ чизҳои аҷиб месохтанд, панҷ ангушти шодравон пур аз ҳунар буд.

– Фонуси хаёл чист? – пурсид Ҷаҳонгир аз падараш, ки бори аввал ин ибораро мешунид.

– Ба ту чӣ хел фаҳмонам? – Даст ба чакка ниҳода хаёл кард падар ва баъди лаҳзае чеҳрааш шукуфон шуду гуфт:

– Фонуси хаёл мултфилми ихтирокардаи устоҳои чароғсози тоҷик аст! Даруни он суратҳои гуногуни одамону ҳайвонотро мекашиданд. Вақте ки пилтаи фонуси хаёлро оташ медоданд, бо таъсири гармӣ суратҳои фонус ба ҳаракат даромада даву тоз ё муборизаеро зинда нишон медод. Солҳои пеш кино набудаст ва одамон ҳамин хел тамошоҳо месохтаанд. Афсӯс, ки аз фонусҳои бобоят яке ҳам намондааст, вагарна ҳоло бо мултфилми қадимаи тоҷикӣ шинос мекардам.

– Ақаллан дар ягон музей ҳам нест? – пурсид Ҷаҳонгир, ки шавқӣ дидани чунин чароғи афсонавӣ дар дилаш ҷӯш мезад.

– Дар музейҳо ҳам дучор нашудаам. Эҳтимол дар ягон осорхонаи ман ноҳида, дар ягон шаҳри дигар бошад, – гуфт падар, – Ҳеч мумкин нест, ки чунин мӯъҷизаи пешинаро ҳифз накарда бошанд... Вале фонусҳои бобоят дигар хел буданд, аҷибу хаёлангез буданд, дар девор тасвирҳои гуногун нишон медоданд. Сад ҳайф! Аҷаб фонусҳои буданд!

– Ба кӣ даркор? – гуфт амаки Ҷаҳонгир, – вақте ки сими электр омад, ҳама чароғҳои кӯҳнаро ба тӯдаи ахлот партофтанд. Баъди равнақи кино фонуси хаёро тамоман фаромӯш карданд.

Аз чунин анҷоми сӯҳбат табъи Ҷаҳонгир тамоман хира шуд, сархам истода чашм аз замин намеканд. Амакаш вазъи ўро дида дилбардорӣ дод:

– Хафа нашав, ман кофтуков мекунам ва аз ягон ҷо фонуси хаёро меёбам. Ту ҳам, аз афтат маълум, ки падарат барин кӯҳнапараст!

– Ман кӯҳнапараст не, лекин чароғи бобоям сохтаро дидан меҳоҳам! – гуфт Ҷаҳонгир.

Зери ибораи «Фонуси хаёл» чӣ дар назар дошта шудааст? Ба истилоҳи имрӯз онро чӣ гуфтан мумкин аст?

– Барвақт ҳамин тавр гӯй, намешавад!? Як чароғи кӯҳнаи мисини бобоят ҳаст, аз рӯйи эҳтиёт дар болори ҳезумхона овехта мондаам. Нақшу нигори хуб дошт, ба партофтан дилам нашуд. Вале вай фонуси хаёл нест.

– Биёр! – Чароғи чашмони падари Ҷаҳонгир фурӯзон шуданд. Ҷаҳонгир ҳам хушҳолона сар бардошт.

Амаки Ҷаҳонгир ба ҳезумхона даромад ва пас аз чанд дақиқа чароғи мисини карасиниро бо ду шишаи захиравӣ бароварда чанги онҳоро сахт пуф карда ба дасти Ҷаҳонгир дода гуфт:

– Ма, ба Душанбе бар, баъзан электр нашавад, мегиронӣ. Ба равғандонаш карасин андохта дар ягон ҷой руст карда мон.

Ҷаҳонгир равғандони мисин ва сараки пилтабарори онро аз чанг тоза кард, бо хамираи ишқордор шуста ҷилодор намуд. Нақши ҳаққокии бобои мисгараш равшан аён шуд. Сараки шишадораки чароғ бо ҳошияи нақшин тоҷи шоҳони қадимро мемонад. Ду даст аз паҳлӯи чароғдон боло шуда дудбарои шишаро медоштанд. Дар тори чароғ мисли сӯзан меҳвараке буд, ки ягон қисми сӯроҳдори дигареро ба он мегузоштанд.

Руст – ниҳон, пинҳон, пӯшида.

Ҳаққоқӣ – кандани нақш ё навиштор бар рӯйи сатҳи филизӣ бо қалами фӯлодӣ ё бо тезобкорӣ ва низ намунаҳое, ки аз рӯйи ин сафҳа чоп мешавад.

Чаҳонгир чароғро назди амакаш бурда пурсид:

– Амак ин чо боз ягон чиз дошт?
– Ду чархе дошт бо шилшилаҳояш, дар паси сарчини ҳезумҳо афтода гум шуд – ҷавоб дод амак.

– Амакчон, ҳамонро ёбем? – илтиҷо кард Чаҳонгир.

– Барои ёфтани онҳо ҳезумҳоро берун баровардан лозим, кори бисёре! – Ман худам меёбам, – гуфт Чаҳонгир ва ба ҳезумхона даромад. Ҳезумхона тиреза нашошт, нимторик буд. Ў хеле заҳмат кашида ҳезумро ба берун кашид. Билохир чархчаҳоро аз зери ҳезум ёфта хурсанд шуд.

Вақте ки чароғро фурӯзон карда ба болояш чархчаҳоро бо шилшилаҳояш гузоштанд, бо зӯри гармӣ ва дуди оташи чароғ онҳо ба даврзанӣ сар карданд.

– Бобоям аз қонуни физика хабар доштааст, – олимона хулоса кард Чаҳонгир. Падараш табассум намуда гуфт: – физикаро медонист, чизҳои аз ин ҳам аҷибтар месохт.

Чаҳонгир чароғи мисини бобоиро ба Душанбе овард.

Модараш чароғи кӯҳнаро дида норозиёна гуфт: – Доим ин бача кӯҳнақолаҳоро ба хона меорад. Чанд соати вайронаю радиои кӯҳнаро базӯр розӣ кардам, ки партояд. Тавба, акнун чароғи кӯҳна овардааст! Дар хона ягон гӯшаи холӣ нест, ки кӯҳнақолаатро ҷой кунӣ! Хонаи танги мо барои ту музей – мӣ?

Чаҳонгир дар ҷавоб хомӯш истода чароғро оғӯш карда бӯсид ва гуфт: – Ин чароғи оддӣ не, сеҳрнок!

Падараш ҳам ўро тарафгирӣ кард: – Чароғи меросӣ, нишона аз ҳунари бобояш.

Агар падар тарафашро намегирифт, модараш ҳамон замон чароғи кӯҳнаро аз дасташ ба зӯрӣ кашида бурда ба қуттии ахлот мепартофт. Бо вучуди ин модари озодапараст Чаҳонгирро огоҳ кард: – Агар ин кӯҳнақолаат дар ягон ҷой пеши пой намояд, аз худат гила кун!

Чаҳонгир бо чароғ ба балкон баромада ба таги кат даромад ва дар кунҷи дурдаст онро руст кард.

Аз байн дуним моҳ гузашт ё зиёдтар, ки шабе ногоҳ чароғҳои электрӣ хомӯш шуданд. Падар аз тиреза ба берун нигариста гуфт: – Дар тамоми маҳаллаи мо электр нест. Ба фикрам трансформатори калон сӯхтааст. То трансформатори нав мемонанд, ки сахар мешавад. Ман бошам бояд имшаб мақола на-

Шилшила – ове-заҳои торнок ва ё пӯпақдори канори чизҳои матой.

Кат – чорпоя ба-рои нишастан ва хобидан.

висам, пагоҳ дер мешавад ва ба ман ҷазо надиханд ҳам, нағз намешавад. Шармандагӣ! Ман ваъда кардам, ки онро пагоҳ ме- супорам!

– Як шамъ дорам, ҳозир гиронда ба сари мизатон мебарам, – гуфт модар: – Шамъ хира месӯзад, рӯшноӣ кам бошад, чашмонам дард мекунам,- гуфт падар.

– Ин тавр бошад, интизор шавед, чароғ ҳозир ё дертар худаш дар мегирифтагист,- гуфт модар.

– Ин хел то саҳар интизор шудан мумкин, – гуфта оҳ кашид падар, – ба хаёлам трансформатори калон сӯхтааст.

– Ман ҳам бояд имшаб расму сарлавҳаи газетаи девориро кашида пагоҳӣ ба мактаб барам, – гуфт Ҷаҳонгул – хоҳари калонии Ҷаҳонгир, – зеро пагоҳ 6 ноябр, газетаи мо ба 7 ноябр бахшида мешавад.

Ҷаҳонгир ин гуфтугӯро шунида хурсанд шуд, ки имкони гирондани чароғи бобой ба вучуд омад ва чунин гуфт:

– Чароғи бобоиро мегиронем? Лекин вай равған надорад. Карасин даркор.

– Биёр, хушҳол аз ҷой хест падар, – даруни қутии ранғо як шиша карасин ҳаст, ҳамонро меандозем.

Ҷаҳонгир бо вучуди торикӣ ба балкон давид ва зеро кат даромад, палмосида чароғи кӯҳнаро ёфта аз таги кат берун овард. Дар шуои хираи моҳтоб чанги онро пуф кард.

Чароғи бобой ба назараш чун чароғи афсонавии Аловаддин мӯъҷизавӣ метофт. Падар ба ёрии ӯ ба балкон баромад.

ӯ шишаи карасинро ҳам ёфта ба падараш дод. Падар сараки пилтадорро кушода карасинро ба равғандон рехт.

Сипас сараки тоҷмонандро ба ҷояш гузошта гуфт.

– Шишаашро ҳам биёб.

Ҷаҳонгир аз таги кат шишаро ёфта баромад.

Чароғро афрӯхта шишаашро гузоштанд ва дароварда болои мизи байни хона гузоштанд.

– Ана, навакак хона гӯри торик барин буд, акнун – манзили пурнур. Халқи мо беҳуда нагуфтааст: «Рӯзата фурушу рӯшноӣ хар». Яъне, ки барои харци рӯшноии шабона музди кори рӯзонро сарф кардан меарзад.

– Боз як чиз фаромӯш шудааст,- гуфт Ҷаҳонгир ва ба балкон рафту чархчаҳои даври нақшинаш шилшиладорро ёфта омад.

Миз – тахтаи ба чор пояи дароз устувор, чун як ҷузъи мебел, ки рӯи он чиз мегузоранд, хӯрок меҳӯранд ва хат менависанд.

Палмосидан – даст-даст кардан, бо панҷаҳои даст дошта дидан.

Сарак – қисми болоии рустаниҳои донадор.

Вақте ки онҳоро гузоштанд, чархҳо бо шилшилаҳои нақшин давр заданду дар болои деворҳои хона сояҳои аҷибу ғарибе пайдо шуда ба ҳаракат даромаданд. Аввал қорвони уштурони шитобон пайдо шуд, сипас он ба сарбозони аспсавори даванда мубаддал гардид. Баъд аспу савораҳо ба аробаҳои қатор ва аробаҳо ба поезд мубаддал шуданд.

Ҷаҳонгир ҳатто тасаввур кард, ки аз оташхонаи паровоз дуд мебаромад ва он наъраи дарозе зада дар девори сафед беист метохт. Дар охир сояҳои хаёлангез ба девҳои сиёҳи шаб мубаддал шуданд, ки онҳоро бобои мисгари чароғбадаст босуръат пеш мекард...

– Ана бобом! Он кас девҳоро пеш мекунад! – шодона фарёд зад Ҷаҳонгир.

Падар ҳам диду модар ҳам. Онҳо бо даҳони воз чӣ гуна баён кардани ҳайрати худро ифода карда натавониста шах шуда монданд. Ҷаҳонгул, ки ба сураткашӣ тайёри мездид, аз ҳаяҷон мӯқалами рангини рассомиро ба пиёлаи пури чои гарм ғўтонда гирифт.

Баъди ин воқеа чароғи бобоӣ дар ҷойи мӯътабар – болои ҷевони заркӯби чӯби чормағзӣ дар қатори портретҳои бобою модаркалони Ҷаҳонгир мақоми абадӣ пайдо кард.

Ва ҳар дафъа, вақте ки хонаро аз чанг батамом тоза мекарданд, худи модараш ба Ҷаҳонгир мегуфт: – Ҷаҳонгир, худат чангу занги чароғи боботро тоза карда мон. Чизи табаррук аст. Шояд ту ҳам бобот барин пурҳунар шавӣ.

Воз – боз, кушода, яла.

Сабаби ба чароғи бобоӣ шавку рағбати зиёд доштани Ҷаҳонгир дар чист? Чӣ боис гардид, ки он ба чароғи сеҳрнок табдил ёбад?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ҳикоя чаро «Чароғи сеҳрнок» номгузорӣ шудааст?
2. Рафтори Ҷаҳонгирро бо падар, модар ва амакаш дар муносибат ба суннат ва анъанаҳои гузаштагон муқоиса ва муҳокима кунед.
3. Дар ҳикоя Ҷаҳонгир ба дарёфти чӣ мушарраф мегардад? Хусусан, дар охири ҳикоя ба волидонаш чӣ тағйирот ба амал меояд?

БО ГУРҲ ҚОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Чароғи сеҳрнок» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикояҳо шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти воқеӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз қиссаҳои фантастикии Адаш Истад «Пир дар осмон» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

АСҚАД МУХТОР

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Асқад Мухтор шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Атр»-ро муҳокима ва баррасӣ мекунем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Асқад Мухтор 23 декабри соли 1920 дар шаҳри Фарғона дар оилаи корманди роҳи оҳан ба дунё меояд. Дар синни ёздаҳсолагӣ аз падар ҷудо шуда, дар парваришгоҳ ба воя мерасад. Соли 1938 ба факултети филологияи Донишгоҳи Осиеи Марказӣ дохил шуда, онро дар соли 1942 хатм мекунад.

Ӯ муаллифи чандин маҷмӯаи шеърӣ, минҷумла, «99 миниатюра» (1962), «Шеърҳо» (1966), «Нидои асроромез» (1984), қиссаҳои «Дар маҳалли бархӯрди дарёҳо» (1950), «Қиссаи Қароқалпоқ» (1958), «Тангкӯчаҳои Бухоро», «Дар бӯрон ҳам ҳаловате ҳаст гӯё» (1976), романҳои «Хоҳарон» (1955), «Таваллуд» (1963), «Замон ва сарнавишти ман» (1964), «Чинор»

(1969), «Амударё» (1986) аст. Чанд асари адиб, чунончи, «Қуллаи мардӣ» (1948), «Аз таҳти дил» (1956), «Бачагони дунё» (1962), «Решаҳо», «Чақмоқи канори ҷар» (1984), «Тори нуқрагин» (1988) барои бачагон бахшида шудаанд.

Асқад Мухтор барандаи ҷоизаи давлатии ба номи Ҳамза (1972), Нависандаи мардумии Ўзбекистон (1980), соҳиби нишони «Дӯстлик» (Дӯстӣ, 1995) мебошад.

Адиб 17 апрели соли 1997 дар шаҳри Тошканд вафот мекунад.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНЕМ

ҲИКОЯИ «АТР»

Ў донист, ки ба дари идора хеле барвақт омадааст.

Ҳанӯз ниғаҳбон ҳам ҷомаи худро ба рӯйи чаҳорпора партофта, дар сояи бед хуррок кашида хоб мерафт. Касе нест, ки гӯяд: «Ҳӯй, Мадраим, дар каллаи саҳар чӣ кор мекуни?». Шуғли мироб ҳамин: вақте ки ҳама хобанд ў кор мекунад, дар ҳини кор кардани дигарон ў меҳобад. Баробари то қадди найза баланд шудани офтоб як гӯшаи намноки шипангро гирифта, дар як он ба ғанаб меравад-у... дигар, шаб аз онӣ ўст – бо нури маҳтоб дил хуш карда то ба субҳ мерасад.

Мироб – амири об, мутасаддии тақсими об, сардори об.

Шипанг – айвони аз чор тараф кушода дар боғҳо ва киштзорҳо.

Ҳоло ҳам аз саҳро меомад. Каландро ба зинапора така гузошта, лою гили мӯзаҳояшро нағзакак тоза кард ва ба хонаи пазирой даромада нишаст. Нос кашида аз хаёл гузаронд: «Бемаврид омад-о..., рухсат доданаи гумон. «Оре, айнан дар моҳи саратон мироб бояд ба шаҳр равад» гӯён киноя зада, аз дар берун кунад-чӣ? Намешавад фаҳмид, ба он ҳам вобаста, ки бо кадом даст аз хоб хеста бошад. Кош омад бароям ёр гардад, зани ҷавонаш ўро хурсанд кунаду бо чеҳраи кушод даромада ояд»...

Мошини раис соатҳои ҳашт, пас аз он ки офтоби пагоҳӣ ба ҳама ҷо нурпошӣ мекард, пайдо шуд.

- Вазъи об чӣ хел?
- Об бисёр.
- Фақат кўлмакзор накунед.

Раис дигар чизе нагуфта, салому алейкро насия гузошта, ба идорааш даромада рафт. Мадраим дар хонаи пазирой гичу гаранг монд. Дар ҳоле, ки бо домани яктаҳ пешониашро пок мекард, ду андеша дилашро меҳарошид: «Дароям, надароям?». Чанд гоҳе сари ҷо по зада истод ва ниҳоят таваккал, носкаду-

яшро ба беги миёнбанд халонда, дарро кӯфт. Агарчи аз дохил садое набаромад, бесаброна дарро кушода ворида дафтар шуд. Дар рӯ ба рӯи раис бо оҳанги илтимос ба гап сар кард:

– Ошнои ҳамҷабҳаам ба бемористон афтидааст, хӯҷаин, рафта хабар нагирам намешавад. Худатон нағз мефаҳмед, дӯсти қиёматӣ

– бо ҳам мурда зинда шудаем... То шомгоҳон бармегардам, – таҳаммул аз дасти Мадраим даррафта буд, дигар барояш чӣ гуфтани раис муҳим наменамуд, агар ягон гапи нешдор ҳам мезад боке надост, нигоҳашро ба фарш дӯхта истод. Раис дурудароз ҳеҷ чиз нагуфт. Ниҳоят, қуфли лаб кушод:

– Майлаш, бирав.

Ё тавба, астағфуриллоҳ! Чашм нарасад, ин, албатта, ба шарофати зани ҷавон аст. Зудтар баромада рафтан лозим, то аз раъяш нагардад.

– Нигоҳ кун, – ғайри интизор ўро дар остона ниғаҳ дошт раис. Дили Мадраим шуввӣ рехт: «Магар нагуфтам, фикраш иваз мешавад!». Раис бошад, безътино ба ў, дар як пора коғаз чизе навишту бо панҷоҳ сӯм ба сӯяш дароз кард ва ба суханаш идома дод: – Ба «Домдеҳқон», ки фаромадӣ, дар ҳамон наздиқиҳо, дар бурҷаки Шута Руставили як мағозаи оинакоришуда ҳаст, ба исми «Теже». Аз ҳамон ҷо атр мехарӣ.

Дар каф панҷоҳ сӯм, бо таачҷуб нигоҳ карда истодани Мадраимро дида, раис чеҳраашро кушод ва лабхандзанон афзуд:

– Ба келинат, номашро дар ин коғаз навиштаам.

– Бо ҷону дил, хуб шудааст, – гуфт Мадраим ва хушҳолона худро ба берун зад. «Ҳоло фаҳмидам гап дар кучо будааст».

Одатан, ҳар гоҳ ба «Селмаг» ягон моли асл меомад, аввал аз назари хӯҷаин мегузашт. Ў ҳар замон бетоқатона пурсида мемонд: «Ба келинатон мабодо...?».

Бори дигар панҷоҳсӯмии дасташ хаёли Мадраимро даррабуд. Аз зеҳн гузаронд, ки «аванс»-и барои ду моҳ гирифтаи худаш ҳамагӣ чиҳилу се сӯм аст, онро дар қати миёнбанд печонда мондааст... Наход, як дона атр панҷоҳ сӯм бошад? Исмаш... исмаш ҳам қиёмат – аз номҳои хориҷӣ, забони кас ба гуфтан намепечад.

Мадраим ба шипанг баргашта мӯзаи тоза, эзори сафед ва яктаҳи нав пӯшид, ҳар чӣ буд дар миёнбанд печонда ба роҳ баромад. Таъхир кунад намешавад, то бегоҳ бояд баргардад. Нағз шуд. Дер боз орзу дошт аз

Дафтар – идора, офис.

Ҷабҳа – соҳа.

Астағфируллоҳ – аз Худо омурзиш мехоҳам, бахшоиш металабам; тавба кардам; Худо ниғаҳ дорад.

Таъхир – ба қафо мондан, ба қафо андохтани вақт, дер мондан, дермонӣ, даранг.

Бўтавойи сержант ҳолу аҳвол пурсад, ин барояш қарз буд. «Ба раис ташаккур... рoсташро гўям, ба келини чонона раҳмат», Мадраим ноаён ба завқ омад.

Агар шитоб дорӣ, ба шаҳр бирав. Ҳама дар он чо бедасту поянд, дар қатори пур ту ҳам. Сусту кашола шуда гард-чи, ҳама зада-зада мегузаранд, ношунидаро дар ҳамон чо мешунавӣ. Бо давутоз тамом шудани коратро нафаҳмида мемонӣ. Бозор, беморхона, сўхбати гарму чўшон бо Бўтавойи, боз ҳам «Домдеҳқон», Шута Руставили... – фикр карда бинад кам роҳе нагаштааст. Рост, нагузошт, ки бо Бўтавойи сержант зиёд бимонад. Ин ҳам як навъ омад. Агар «Тежэ»-и оинабанд баста мешуд, чӣ кор мекард?!

«Тежэ» ба кадом маънӣ аст, Худо медонад. Мадраим навиштаи раисро дар дил такроркунон омаду боз ба худ бовар накарда, ба коғаз чашм давонд. «Poison» – навишта шуда буд бо ҳуруфи кўҳна. Омўхтаи худро аз мактаби даврони сармоягузорӣ канор нагузоштааст, ҳанўз ҳам бо алифбои ҳамон замон менависаду мехонад.

Мадраим дари дўкoнро боз кард... Баҳ-баҳ-баҳ, аҷаб бўйи хушу гуворoест, ки ба машом мерасад! Духтаракони фурушандаро бубин! Гўё паризодҳое аз осмон фаромадаанд, арўсакони боназокате, ки мижгонҳои дароз ба гунаҳояшон соя афканда, аз лабу лунчашон нур меборад. Ба хусус, духтари васатӣ – бо гесувони майдабофт, чашмони ба мисли оби чашма равшан, нигоҳҳои софу беғубор... Ба айёми ҷавонии Хайрӣ шабоҳат дорад. Ба Худо, агар аз паҳлу нигоҳ кунӣ, то себи занаҳдонаш айни Хайри-е!

Васат – миёна, миёни чизе.

То лаҳзае, ки Мадраим ҳушу ҳавосашро ҷамъ кард, чанд муддат гузашт.

– Дар ҳамин чо атр мефурушанд?

Ҳамон духтари васат бо хандаи ширин ҷавоб дод:

– Дар дўкони атрфурушӣ истодаед, амак!

Овозаш монанд набудааст, алалхусус, ба овози ҳозираи Хайрӣ. Дар моварои гўшҳои Мадраим сардои Хайрӣ танин андохт: «Хўй мардак, дар кадом гўри сиёҳ мегардед? Имрўз бистум, аванс куҷост? Биёред ин чо, суфраро афшонда, дегро чаппа гузоштаам!».

Моваро – он сў, он тараф.

Аванс... вақтҳои пеш моҳона, маош гуфтагӣ гапҳо буд, акнун «овонс» баромадааст. Дар оғоз баъди ҳазор илтимос медиҳад, замони ҳисобрасии солона, ки расид, бе ҳеч як илтимос кам карда мепартояд...

Овонс – ирфоқ, имтиёз, пешпардохт.

Мадраими ғарқи андешаро дубора садои ҳамон паризод ба худ овард:

– Хизмат?

Мадраим навиштаи коғазро базӯр ба хотир оварда гуфт:

– Атри Пайсон мехоҳам.

Духтар китфонашро ба дарун кашида, рӯ ба сӯйи дугонааш хандида монд ва арз кард:

– Ин навъашро нашунидаем, амак.

Мадраим гуфт:

– Чаро нашунидаед, пас ин чӣ аст? – ӯ коғазии раисро дароз кард.

Духтарон навиштаро хонда, баробар хандида фиристоданд. Сипас, яке аз онҳо узромез бо оҳанги мулоим ба марди содда фаҳмонд:

– Инро «пуазонг» мегӯянд, амакҷон, – ҳарфи «н»-и охири номи атрро аз димоғ бароварда гуфт ӯ, – ин атри фаронсай аст, хеле гарон.

Мадраим пулро аз миёнбанд бароварда гуфт:

– Медонам, панҷоҳ сӯм.

Духтарон пай бурданд, ки ин хариди нозукро ба марди содда кадом як бойбача фармудааст. Гирифта нишон доданд. Хурда-как, шишачае бо хаттучаки тиллоранг. Мадраим бо эҳтиёт ба даст гирифт, шишача дар миёни панҷаи дурушташ гӯё гум шуд. Ӯ шубҳаомез абрувонашро чин карда, чанд муддат дида андӯхта истод. Аҷаб, панҷоҳ қатра мебарояд ё не! Наход ки як қатрааш аз як сӯм гарантар бошад?

Ҳамон духтаре, ки ба ҷавонии Хайрӣ монанд буд, қаламеро дар миёни ангуштони нохундарози рангини худ ба бозӣ андохта, бо таоруф афзуд:

– Дигар ҳеҷ чиз намегиред, амак? Ба янга ҳам харед, арзонтараш ҳаст.

Ба Хайрӣ атр? Кам монд қаҳ-қаҳ зада хандида фириствад Мадраим. Ба Хайрӣ-я! Бо шишааш ба сарат мезанаду мекафонад! Имрӯз бистум, чашмонаш ба умеди овонс чор будагист. Ба ҷойи пул шишачаи атрро бинад девона шуданаш аниқ, баъд бояд аз пайи духтур давӣ. Ин паризодҳо на чизеро дидаанду на чизеро медонанд, на рӯзгор доранду на бача...

Рӯзи бистуми моҳи гузашта ба хотираш омад.

Овонсро гирифта ба кӯча баромада буд, ки ҳамон дам ба дӯкон обҷав мефа-

Таоруф – изҳори ошноӣ кардан; як-дигарро шинохтан; ошноӣ, шиносӣ, дӯстӣ.

Обҷав – нӯшобае ҳовии $5/2$ то $5/4$ дарсад алкул, ки аз ҷави ҷавоназада ва розак таҳия мешавад ва барои ашхоси камхун ва беморони мубтало ба сил нофеъ аст.

роварданд, обчави сарду хунук. Ба чаҳор нафар улфат ҳамроҳ шуда, ду паймона аз сар кашид. Мадраим худ наменӯшид, ба осонӣ фирефтаи нафс ҳам намешуд, аммо дилнармӣ нагузошт, бо гуфтани «ҳа-ҳа, гир-е!» боз як паймонаро холӣ кард. Соҳиби обчав лоторея низ мефурӯхт, роҳ-роҳакӣ ба муштариёни худ чорпанчтояшро халонда мемонд. Гап аз пайи гап, яке аз ҳозирин дар миёни ҳаёҳу забон чарб карда гуфт, ки дар совхозии ҳамсоя як ошнояш бо ҳамин лоторея мошин бурдааст, дигаре гилем, боз як нафар ҳам мототсикл. Мадраими ширакайфро низ шайтон аз роҳ зад магар, дар радифи ҷавонҳои мағрур сето билет харид! Шарикони насиҳатгӯяш ўро барангехта мегуфтанд:

– Мебаред, ҳатман мебаред, аз як қатор гиред!

Хуллас, пас аз расидан ба хона аҳволашро бинед.

Хайрии мунтазири «овонс» нишаста билетҳои лотореяро диду дуд аз димоғаш баромад. Ў коғазҳоро ба даст гирифта, ҳамонро бо зарб ба рӯи шавҳари ширакайф зад. Билетҳо чошу пош шуда, бо вазиши шаббода ба бурҷу кунҷаки ҳавлӣ, мисли шапалак, яке ба миёни токзор, яке ба сари оташдон парида рафт. Дар он ҳол Хайрӣ бо ғазаб дод мезад:

– Думи уштур ба замин мерасаду шумо ҳеҷ балоро намебаред! Бигиред, хӯронед чорта бачаро бо ҳамон коғазҳоятон! – ва бӯғчаашро басту ба хонаи модараш баромада рафт. Дар ин гуна ҳолат намешавад ба ў ҳарфе зад, ҷунуниаш гирифта афтида монданаҳ аҷаб нест. Кайфияти Мадраим хира шуд, дар дами остона шах шуда монд...

Ҳамон вақт Мадраим маънии бача калон карданро фаҳмида буд. Дар рӯзи чордахуми танҳой тамоми шаб гиря карда, дар хаёл бӯса задани ангуштони хурд-хурди кафидаи занашро то ҳанӯз ба касе ошкоро нагуфтааст. Аз миён ҳафтдаҳ рӯз гузашту ҳамсараш дар як баста барои бачаҳо ину он бардошта омад. Он замон Мадраими басархӯрда бо тамоми вучуд тан дода буд, ки Хайриро аз таҳи дил дӯст медорад... Ҳоло ҳам духтари «шинос» ўро ба худ овард:

Шаббода – боди нарми беғоҳонӣ, насими форами шабона; боди сабук.

Бӯғча – чизҳои ба чодар басташуда (хусусан либосҳо), банд, баста, тугунча.

Чаро ҳикоя «Атр» унвон гирифтааст? Ҷояи асосии ҳикояро чӣ ташкил медиҳад?

– Барои чӣ дигарҳо ба ҳамсарони худ мегирифтаанду шумо не?! Чек менависам, ҳамагӣ нуздаҳ сӯм мешавад. Чӣ гуфтед, амакҷон?

Бо сухани ӯ Мадраим об шуд. Атрро ба даст гирифта ҳис кард, ки гӯё дастони он ширинсуханро медорад: нозук, зебо, муаттар...

Муаттар – атрогин, хушбӯ.

Лаҳзае, ки хомӯшу андешаманд меистод, духтар чекро навишта, ба тарафи ӯ лағжонда монд. Мадраим базӯр оби даҳон фуру бурда, лабҳои хушкшудаи худро лесид. Ба духтар, ки бо нигоҳҳои мулоим ба сӯйи ӯ дида медӯхт, пул дароз карда, хаёлангез «чаро ман намегирифтаам, ман... чаро намегирифтаам...» гӯён аз дӯкон бадар рафт. Ба духтарак ташаккуру хайр гуфт ё не, дар ёдаш ҳам нест.

Акнун хаёлаш ба қойи дигар кӯчид: ба хона чӣ хел меравад, чӣ мегӯяд, атрро чӣ гуна ба занаш медиҳад, баъд чӣ мешавад? Нуздаҳ сӯм! Қариб нисфи овонс-е!

Шомгоҳон дарро ғичиррос назанонда, оҳиста ба дохил даромад. Ҳамсараш дар назди оташдон бо бачаҳо дар гуфтугӯ буд. Ӯ шарфаи поро шунида, рӯ нагардонда пурсид:

– Худатон ҳастед? Ба ҳар ҳол, ягон улфат пеш наомадагист? Имрӯз бистуми моҳ-а...

«Сар шуд!» – дар дил гуфт Мадраим ва ба саволи ӯ ба маънии «ҳа, омадам» сурфида монд. Лекин ҳамоно мӯзаашро накашида, лолу гаранг меистод.

– Чӣ гап, даст ба киса шах шуда мондед?

– Не-е, барои чӣ... – Мадраим пай бурд, ки то ҳол атрро маҳкам дошта меистад, дасташро раҳо кард. Хандидагӣ барин шуд. Табассумаш сохта баромад. Ҳамсараш дубора қӯё шуд:

– Гӯё як чизро пинҳон карда истодаед.

Мадраим мездид, ки бачаҳо низ омада, бо нигаронии «ҳоло қанҷол мехезад», чашм медӯзанд.

– Аҷаб гапе мезанӣ... чиро...

Дар ин дам ба фикр рафт: «Аввал тӯҳфаро диҳам ё боқимондаи пулро? Ҳар ду хатарнок, дар ҳар ду ҳолат оташин шуданаш мумкин...». Акнун бояд таваккал кард, ҳар чӣ шуд-шуд. Мадраим ба ҳар гуна бархӯрд омода буд. Бехост атрро аз ҷайби яктаҳаш бароварду ба ҳамсараш дароз кард.

– Бигир!

Хайрӣ ҳамоно даст ба қуттича бурд. Пешониашро чин карда, лаҳзае ба он дида андӯхт. Сипас, даҳони қуттичаро оҳиста боз кард. Аз дохили он шишаи хурдаки лӯндаи атрро, ки ба мисли гунҷишкаки ба парвоз омода ба назар мерасид, ба каф гирифт. Хомӯшу бесадо ба шишача зеҳн монда истод.

Чин – гиреҳ; оцинг, ожанг, шикан, ба ҳамкашидагӣ дар пӯсти рӯй.

Чӣ шуд ба вай? Тезтар ягон гап гӯй! Ё ғазабаш дар гулӯяш дармонд? Дод зан, Хайрӣ, дашном деҳ, дуои бад кун, фақат хомӯш наист!

... Ҳоло девонагиаш рӯ мегирад, косою табақро ба сар мезанад, аз по меафтад... Мадраим сахт тарсид: Хайрӣ аз забон монд, аз чашмони пӯшидааш ашк ҷорӣ шуд, сари синааш ба тапиш омада, ҷуссааш такон хӯрд.

Бачаҳо як он садо баланд карданд:

– Оча, очаҷон! Чӣ шуд ба шумо?

Мадраим аз афтида мондани ӯ тарсида хавотиромез лаб ҷунбонд:

– Хайрӣ...

Мисли ин ки дар ҳақиқат меафтад, зан худро ба бағали шавҳар андохт ва ҳамон лаҳза ӯро маҳкам ба оғӯш гирифта дар гарданаш овезон шуд.

– Хайрӣ...

– Хеле хушбӯй будааст, сарам чарх зад. Ба шумо гап не, – ба сухан омад Хайрӣ боз ҳам маҳкамтар шавҳарро ба оғӯш кашида, – дар ёдатон будааст... рӯзи тӯямон. Аз хотир набаровардаед...

Мадраим хушҳол шуда ба гап даромад:

– Хайрӣ, худатро ба даст гир, бачаҳо нигоҳ мекунанд.

– Фикр мекардам аллакай фаромӯш кардаед...

Мадраим бо тамоми вучуд гармии тани ҳамсарашро ҳис мекард.

– Хайрӣ, ҳавосатро ҷамъ кун, дар рӯзи равшан...

– Охир, шабона боз меравед... имшаб ҳам маҳтобист, об мебандед...

Ҳавос – қуввае, ки ба воситаи он чизро ҳис мекунанд ва дармеёбанд.

Мутарҷим Юнуси Имомназар

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Аз ҳикояи «Атр» чӣ гуна таассурот ҳосил кардед? Дар ҳикоя асосан кадом мавзӯъ таҳлилу баррасӣ шудааст?
2. Рафтори Мадраим ва Хайриро муҳокима кунед. Дар ҳикоя чаро арзиши атр боиси баҳсу мунозира ва нигаронӣ мегардад? Ин кори фурушондаи атрро чӣ хел баҳогузори мекунед?
3. Ҷанбаҳои тарбиявии ҳикояро баён кунед.
4. Оё қаҳрамонҳои ҳикоя барои амалӣ намудани мақсади нависанда хизмат кардаанд?
5. Ҳикоя чӣ гуна ҳусни хотима меёбад?

БО ГУРҲҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Атр» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтаед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз қиссаҳои ҷолиби Асқад Мухтор «Дар бӯрон ҳам ҳаловате ҳаст гӯё» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ АСАРИ ФАНТАСТИКӢ

Назари адабиёт

Фантастика як навъи эҷод аст, ки асоси онро ҳаёлот ташкил медиҳад. Фантастика дорои навъҳои гуногун, аз қабилҳои фантастикаи илмӣ, фантастикаи иҷтимоӣ, бадеӣ ва ғайра мебошад. Дар адабиёт имрӯз назму насри фантастикӣ хеле ривожу раванг ёфтааст.

Ду навъи фантастика – илмӣ ва бадеӣ машҳур аст. Фантастикаи илмӣ дар миёни асри XX ба вучуд омада, адабиёти оммафаҳм ва моҷарописандӣ асоси он будааст. Асосгузори ин жанр нависандаи франсавӣ Жюль Верн буд, ки асарҳои ӯро дар заминаи ба таври эҷодӣ ба ҳам пайвастанӣ унсурҳои асолиро афсонаҳои қадима ва фантазияҳои густохонаи илмӣ замонаш офаридааст. Жюль Верн дар асоси қиссаи саргузаштии моҷарописандӣ шоҳасарҳои фантастикаи илмиро эҷод кард.

Тахайюли фантастикӣ ин ё он ҷиҳати зиндагонии воқеиро гирифта, барҷаставу назаррас карда нишон медиҳад. Ҳаёлотҳои фантастикӣро Чингиз Айтматов «истиораи зиндагӣ» номида, таъкид мекунад, ки «дар асри мо ба маҷозу истиораҳо зарурате пайдо шудааст ва сабаби ин ҳол на фақат дар он аст, ки кашфиёти илму техника сар ба арсаи фантастика даровардааст. Сабаб дар он аст, ки оламе, ки мо зиндагонӣ мекунем, оламе, ки аз ихтилофоти иқтисодӣ, сиёсӣ, идеологӣ, наҷодӣ ба изтироб афтадааст, худ олами фантастикӣ». Чингиз Айтматов бори аввал

Фантастика – чизи аҷибу ғарибе, ки маҳсули тасаввуроти беасос мебошад.

Жанр – гурӯҳбандӣ ва таснифи дохилии намудҳои таърихан суратёфтаи адабиёт ва санъат.

дар таҷрибаи эҷодиаши дар романи «Дуроҳаи бӯронӣ» аз сужети фантастикӣ истифода кард. Истифода аз фантастикаро нависанда «як навъ усули тафаккур, яке аз василаҳои таҳқиқу тафсир» медонад. Воқеан ҳам ҳодисаҳои, ки дар романи «Дуроҳаи бӯронӣ» бо тамаддуни кайҳонӣ алоқаманданд ва ҳодисоти дигаре, ки вобаста бо он рух медиҳанд, ҳеҷ гуна заминаи ҳастӣ надоранд. Чунон ки ҳуди нависанда таъкид мекунад, «дар ҳеҷ кадом гӯшаи олам космодромҳои Невада ё Сари Озек вучуд надоранд. Ду ҷаҳони мухталиф – ду системаи гуногунро сарфи назар аз воқеияти таърихӣ, чун қоидаи бозӣ ва ба куллий шартан пазируфтаам. Ҳамин воқеоти кайҳониро фақат бо нияте бофта баровардаам, то вазъиятеро, ки барои сокинони сайёра хатари билқуввай дорад, дар шакли фавқуллода муболиғаомез нишон диҳам».

Фантастикаи бадеӣ дар адабиёти тоҷик жанри нисбатан нав буда, солҳои шастум бо повестҳои Мирсаид Миршакар «Дурдонаҳои Амрита» шурӯъ мешавад. Баъдан ҳикояву қиссаҳои фантастикии Абдумалик Баҳорӣ, Адаш Истад ва дигарон ба майдони адабиёт пайдо шуданд ва пайиҳам ба таъби расиданд. Асарҳои фантастикии Абдумалик Баҳорӣ «Занбӯри айнақдор», «Аҷоиботи Нодар», «Бозгашт» ва Адаш Истад «Мавҷи тамаддун», «Рашк», «Пахтачормағз» ва ғайра дар заминаи фантастикаи илмӣ эҷод шуда, масъалаҳои ахлоқи ҷтимоӣ ва ҳимояи муҳити зистро ба миён гузоштаанд.

Фарқи фантастикаи бадеӣ аз илмӣ дар чист?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Аз асарҳои фантастикӣ намуна биёред.
2. Зери мафҳуми «Фантастика илмӣ» чиро мефаҳмед?
3. Фантастикаи бадеӣ чист?
4. Навъҳои асарҳои фантастикиро шарҳ диҳед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз асарҳои ҷолиби Чингиз Айтматов «Дуроҳаи бӯронӣ» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

ПАУЛО КОЭЛИО

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Пауло Коэлио шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои порча аз китоби «Кимиёгар»-ро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- дар асар баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Пауло Коэло 24 августи 1947 дар Рио-де-Жанейро таваллуд шудааст. Насрнавис ва шоири бразилӣ мебошад. Дар маҷмӯъ зиёда аз 20 китоб – романҳо, антологияҳои тафсири, маҷмӯаҳои ҳикояву масалҳо ба таъри расонидааст. Дар Русия ӯ пас аз нашри китоби «Алхимика», ки муддати тӯлонӣ дар даҳгонаи беҳтарини бестселлерҳо боқӣ монд, машҳур шуд.

Дар Рио-де-Жанейро дар оилаи шукуфони муҳандис Педро ва Лигия Коэло таваллуд шудааст. Дар синни ҳафтсолагӣ ӯро ба мактаби иезуитҳои муқаддас Игнатий Лойола фиристоданд, ки майли ӯ ба навиштани китоб бори аввал зоҳир шуд. Хоҳиши нависанда шударо хонаводааш намефаҳмиданд, аз ин рӯ зери фишори онҳо ба факултети ҳуқуқи Донишгоҳи Рио-де-Жанейро дохил мешавад, вале дере нагузашта таҳсилро тарк мекунад ва бештар ба рӯзноманигорӣ машғул мешавад. Пауло Коэло солҳои дароз ба театр ва журналистика машғул шударо идома дод.

Соли 1970 вай ба сафар аз Мексика, Перу, Боливия, Чили, Аврупо ва Африкаи Шимолӣ шурӯъ кард. Пас аз ду сол, Коэло ба Бразилия баргашт ва ба таълифи матни таронаҳое шурӯъ кард, ки баъдан хеле маъруфият пайдо карда, бо ҳунармандони маъруфи бразилӣ, аз қабилӣ Раул Сейхас ҳамкорӣ мекард.

Дар соли 1986 ӯ бо роҳи Сантяго, масири кӯҳнаи зиёрати испанӣ тай карда, баъдтар дар китоби «Рӯзномаи ҷодугар» ҳама ҳодисаҳои рӯйдодаро тасвир кардааст. Дар соли 1988, дарҳол пас аз нашри «Алхимик», «Ҷей» Паулуро ҳамроҳи ҳамсараш Кристина ба зиёрати 40-рӯза ба биёбони Мохаве дар Иёлоти

Муттаҳидаи Амрико мефиристад. Баъдтар, Пауло ин воқеаҳоро дар китоби «Валкирия» тасвир мекунад.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНЕМ

ПОРЧА АЗ КИТОБИ «КИМИЁГАР»

(Қисми якум)

Писарак Сантяго ном дошт. Наздики ғуруб бо рамаи ғўсфандонаш ба калисои нимвайрони бекорхобида расид.

Сақфи калисо қисман фуру рехтаву дар анбори калисо як дарахти чанори калон сабзида буд.

Шабро дар ҳамон ҷо гузаронидан хост. Ғўсфандонашро аз дари вайрона ба дохили калисо ронда, баромадро бо пораҳои тахта баст, то шабона рама ба берун наравад. Дар он гирду атроф гург набуд, аммо шабе якчанд ғўсфанд аз рама ҷудо шуд ва писарак маҷбур гардид, фардо тамоми рӯзро дар ҷустуҷӯи онҳо гузаронад.

Сантяго нимтанаашро ба замин паҳн карду китоберо, ки хонданашро чанде пеш анҷом дода буд, ба ҷои болишт зери сараш гузошта хобид. Пеш аз хобидан фикр кард, ки бояд китобҳои ғафстаре бихонад. Зеро ҳам дертар тамои мешаванду ҳам болишти беҳтаринанд.

Вақте ки ҳанӯз торик буд, ӯ бедор шуд. Аз сақфи фурурафтаи калисо дурахшидани ситораҳо ба назар мерасид.

Дилаш мехост бештар бихобад. Имшаб ҳам хоби ҳафтаи пеш дидаашро бори дигар дид, вале онро то ба охир надида, бедор шуд.

Аз ҷояш хеста як қулт шароб нӯшид ва асояшро бардошта ғўсфандонашро бедор кард, ки ҳанӯз хобида буданд.

Вай пай бурдааст, ки баробари бедор шуданаш, аксари онҳо ҳам ба ҳаракат медароянд.

Ғуӣё як навъ робитаи пурасроре зиндагии ӯро бо ғўсфандоне, ки тамоми се соли гузаштаро бо онҳо сипарӣ кардаву онҳоро дар ҷустуҷӯи обу алаф ба атроф мебурд, пайваст карда бошад.

– Онҳо чунон ба ман унс гирифтаанд, ки тамоми одатҳоямро медонанд, – ғурунгос зад ӯ. Вале баъд аз лаҳзае фикр кардан хулоса кард; шояд худам одатҳои онҳоро омӯхтаам.

Чанде аз онҳо ҳамеша дертар бедор мешуданд. Писарак дар ҳоле ки ҳар кадомро ба исми худаш садо мекард, бо кӯмаки асояш онҳоро берун кард. Ҳамеша бовар дошт, ки ғўсфандон ҳамаи гуфтаҳояшро мефаҳманд. Аз ин рӯ, баъзан чизеро, ки ба

Сақф – шифти хона, шифти қаср ва ғайра.

Нимтана – камзӯлча, гуппича.

Калисо – ибодатхонаи исавиён, ибодатхонаи аҳли насоро.

ӯ махсусан дар китобҳо писанд омадааст, бо овози баланд ме-
хонд ё нақл мекард, ё дар бораи танҳоию хушҳолии як чӯпоне
дар дашт ба онҳо ҳикоя мекард.

Баъзан назарашро дар бораи чизҳои дар деҳқадаҳои пушти
сар гузоштааш дидааш, барояшон мегуфт. Аммо чанд рӯзи охир
фақат як мавзӯро барояшон ҳикоя мекард. Дар бо-
раи духтари бозаргоне, ки то маҳалли истиқомати
ӯ чаҳор рӯзи дигар роҳ мондааст. Ҷавон фақат як
сол пеш ба он деҳ рафта буд. Бозаргон фурӯшгоҳе
дошт ва ҳамеша талаб мекард пашмо дар ҳузураш тарошанд,
то ӯро фиреб надиханд. Дӯсте дар бораи фурӯшгоҳ ба Сантяго
гуфтаву ӯ ҳам гӯсфандонашро ба он ҷо бурдааст.

Бозаргон –
савдогар.

*Сантяго чаро гӯсфандонро дар дохили калисо до-
хил кард. Оё ин рафтори ӯ қобили қабул аст?*

* * *

– Мехоҳам пашм фурӯшам, – гуфт ӯ ба бозаргон.

Фурӯшгоҳ серодам буду бозаргон аз чӯпон хоҳиш кард, то
нисфирӯзӣ интизор шавад. Ҳамин тавр, ҷавон дар зинапои
дӯкон нишаста, китобро аз борхалтааш берун овард.

– Намедонистам, ки чӯпонҳо ҳам савод доранд, – садои дух-
тарона аз паси сараш шунида шуд.

Чеҳраи духтар шабеҳи сокинони Андалусия буда, мӯйҳояш
сиёҳи ҳамвору дароз ва чашмонаш ба таври номаълум мавриё-
ни замоне Испанияро забтнамударо ба ёд меовард.

– Чӯпонҳо ба хондан ниёз надоранд; гӯсфандон аз ҳама
китобҳо бештар таълим хоҳанд дод, – гуфт Сантяго ба ӯ.

Дар давоми ду соати гуфтугӯ духтар ба ӯ гуфт, ки фарзан-
ди бозаргон аст. Дар бораи зиндагӣ дар деҳқада сӯҳбат кард,
ки рӯзҳояш аз ҳамдигар фарқ надоранд. Ҷавон ба ӯ дар бораи
даштҳои атрофи Андалусия ва шахрҳои дидааш ҳикоя кард.

Сӯҳбат бо духтар, аз гуфтугӯ бо гӯсфандонаш хеле гуворо-
тар буд.

– Ту хонданро чӣ тавр омӯхтӣ? – пурсид духтар.

– Ҳамон тавре ки дигарон ёд мегиранд, дар мактаб, – ҷавоб
дод ҷавон.

– Чаро савод дорию ҳанӯз як чӯпони оддӣ ҳастӣ?

Сантяго аз ҷавоб додан баҳона ҷуст, зеро медонист, ки
духтар ҳеҷ гоҳ маънии кори ӯро намефаҳмад. Сипас дар бо-
раи сафарҳояш ба нақл идома дод. Чашмони духтар аз тарсу
таачқуб гирд шуда буданд. Кам – кам ҷавон фаҳмид, дилаш

намехоҳад ин рӯз ҳеҷ гоҳ ба поён нарасад. Дар дил орзу мекард, ки кош кори бозаргон то се рӯзи дигар ҳам тамом нашавад. Ҳиссу ҳолати аҷибе ӯро фаро гирифт. Бори аввал дилаш мехост, то абад дар як макон сокин бошад. Бо духтараки мӯйҳояш сиёҳу дароз, рӯзҳо дигар ҳаргиз яксон нахоҳанд шуд.

Яксон – якхел, яктарз.

Аммо бозаргон омаду аз ӯ хост пашми чор гӯсфандро тарошад. Сипас пулашро пардохт карда, чӯпонро гуфт, ки соли дигар ҳам биёяд.

* * *

Ва ҳоло фақат чаҳор рӯзи дигар то он деҳқада роҳ мондааст. Вай аз ин вохӯрӣ шод буд ва дар айни замон хавотир мешуд; Шояд духтар ӯро фаромӯш карда бошад.

Зеро, чӯпонҳои зиёде барои фуруши пашм аз он деҳқада мегузаранд.

– Аслан бароям фарқ надорад, – гуфт ба гӯсфандонаш рӯ оварда. Ман духтарони дигареро дар ҷойҳои дигар мешиносам.

Аммо дилаш мегуфт, ки ин хеле муҳим аст. Вай медонист, чӯпонҳо ҳам мисли дарёнавардон ва фурушандагони мусофир ҳамеша шаҳреро пайдо мекарданд, ки дар он ҷо касе боис шавад онҳо лаззати оворагию саргардониро фаромӯш кунанд.

Дарёнавардон – баҳрпаймо, маллоҳ.

Рӯз фаро расид ва чӯпон гӯсфандони худро ба тарафи тулӯи офтоб ронд.

– Барои гӯсфандон хуб аст, ки ҳеҷ парвое надоранд – фикр кард ӯ. Шояд ба ҳамин хотир аст, ки ҳамеша ҳамроҳам ҳастанд. Танҳо чизе, ки барои онҳо аҳамият дорад, хӯрдану нӯшидан аст. Аз замоне ки Сантяго роҳи беҳтарин чарогоҳҳои Андалусияро пайдо карданро омӯхт, гӯсфандон бо ӯ унс гирифта буданд. Дурӯст аст, ки ҳар рӯзи зиндагии онҳо якхела мебошад, вақти аз тулӯи офтоб то ғуруби он номуайян кашол меёбад. Дар давоми умрашон ягон китоб ҳам нахондаанд ва вақте чӯпон дар бораи нишонаҳои шаҳрҳо ҳикоят мекунад, чизе намефаҳманд.

Онҳо фақат дар ҷустуҷӯи обу ғизо ҳастанд ва дар иваз саховатмандона пашмҳои гӯшташонро ба одамоне арзонӣ мебаранд.

Агар ногаҳон ба ҳайвони ваҳшӣ табдил ёфта, онҳоро як-як забҳ мекардам, онҳо танҳо баъд аз кушта шудани қисми зиёди рама огоҳ

Забҳ – сар буридаи ҳайвонот; қурбонӣ кардан.

мешуданд – фикр мекард чўпон. Онҳо ба ман бовар доранд ва ба хотири он ки ҳамеша роҳи ғизоро нишоншон додаам, аз ёдашон рафта, ки чӣ тавр тибқи ғаризашон ғизояшонро пайдо кунанд.

Ғариза – хислати модарзод, ирсӣ; табиат, сиришт; таъб.

Чавон аз андешаҳои худ ҳайрон шуд. Шояд ин калисою он дарахти чанор лаънатзадаанд. Зеро боис шудааст бори дувум ҳамон хобро бинад ва илова бар он боис шуда, ки аз ҳамроҳони вафодораш асабонӣ шавад.

Миқдоре шароби аз шаби гузашта боқимондаашро нўшида худро ба нимтанааш часпонд. Медонист, ки то чанд соати дигар вақте офтоб ба болотарин нуқта бирасад, гармо он қадар зиёд мешавад, ки наметавонад гўсфандонашро аз замини нообод гузаронад.

Тамоми аҳолии Испания тобистонҳо дар ин вақти рӯз ба хоб мераванд. Гармо то шабонгоҳ идома меёбад ва ӯ дар тамоми муддат маҷбур аст, нимтанаашро тоқат кунад. Ҳар гоҳ аз вазни камзўл шикоят карданӣ шавад, ба ёдаш меояд, ки маҳз ҳамин нимтана ӯро ҳар саҳар аз сармо наҷот медиҳад.

Камзўл – як навъи либоси (бештар мардонаи) рўпўши гиребондор ва ду бараш тугмабанд.

– Мо бояд барои тағйироти ҳаво омодагӣ дошта бошем, – аз дил гузаронд ва бо ин фикраш новобаста аз вазну гармии нимтана барои тоқат карданаш хушнуд шуд.

Нимтана дорои ҳадаф аст ва ҳамин тавр худ Сантяго мақсаде дорад. Ҳадафи ӯ дар зиндагӣ сафар кардан буд ва хоса баъди ду сола, ки тамоми навоҳии Андалусияро тай карда, ҳамаи шаҳрҳои минтақаро гаштааст. Ин дафъа мехост ба духтар фаҳмонад, то чӣ гуна мешавад, ки як чўпони оддӣ саводи хондан дошта бошад. Азбаски то шонздаҳсолагӣ дар мадрасаи улуми динӣ дарс хондааст, хонаводааш мехостанд, ӯ коҳин бишавад, то мояи фахру ғурури як хонаводаи оддӣ деҳотӣ бошад. Вай забони лотинӣ, испанӣ ва илоҳиётро хонда буд. Вале аз кўдакиаш инҷониб ҳамеша дилаш мехост, ки дунёро бишносад ва ин ҳамеша барояш муҳимтар аз шинохтани Худову доништан дар бораи гуноҳҳои одамон буд. Рӯзе баъд аз зуҳр, дар ҳузури хонаводааш далерӣ пайдо карда, гуфт; намехоҳад коҳин шавад ва мехоҳад сафар кунад.

Улум – ҷамъи илм.

Коҳин – 1. Марди рўҳонии мисриён, насронийён ва яҳудиёни қадим.
2. Соҳир; ғайбгў.

Сантяго дар дил чӣ орзу мепарварид? Барои амалӣ кардани орзуҳояш ӯ бештар бо чӣ кор машғул мегардид?

* * *

– Одамони ҳама гӯшаҳои дунё аз ин деҳқада мегузаранд, писарам, – гуфт падараш ба ӯ. Онҳо дар ҷустуҷӯи чизҳои нав ин ҷо меоянд, аммо ҳангоми рафтан онҳо асосан ҳамон одамоне ҳастанд, ки ҳангоми омадан буданд. Онҳо барои дидани қалъа ба кӯҳ мебароянд ва бовар доранд, ки гузашта аз имрӯз беҳтар буд. Онҳо малламӯй ё сиёҳпӯст ҳастанд. Вале асосан ба одамоне монанданд, ки дар ин ҷо зиндагӣ мекунанд.

– Вале ман мехостам қалъаҳоеро бинам, ки дар шаҳрҳои онҳо вучуд дорад, – ҷавоб дод Сантяго.

– Баъд аз он ки онҳо сарзамини моро мебинанд, дилашон меҳоҳад ҳамеша ҳамин ҷо зиндагӣ кунанд, – идома дод падар.

– Аммо ман сарзамин ва шеваи зиндагии онҳоро дидан меҳоҳам, – гуфт ҷавон.

– Мусофироне, ки ба ин ҷо меоянд, соҳиби пули зиёданд ва онҳо тавони сафар карданро доранд, – гуфт падар. Дар байни мо танҳо мардуме, ки метавонанд ба сафар бароянд, ҷӯпонҳо ҳастанд.

– Ман бояд ҷӯпон шавам, – гуфт Сантяго.

Падар дигар чизе нагуфта, субҳи рӯзи дигар як ҳамёнро бо се тангаи тиллоӣ қадимаи испаниягӣ ба ӯ дод. Ин сиккаҳо дар киштзор ёфтаи, мехостам қисме аз мероси ту бошад. Вале акнун бо ин тангаҳо рамаатро бихар. Барои чаронидан ба ҷойҳои дигар бибар ва ниҳоят мефаҳмӣ, ки сарзамини мо беҳтарин сарзамини дунё асту занони мо зеботарин занони ҷаҳонанд.

Ҳамён – киса, кисае, ки аз чарм ё матое барои нигоҳ доштани пул дӯхта шудааст.

Падар ба писараш дуои хайр дод. Метавонист дар нигоҳи падар майлу иштиёқи ӯро ба мусофират бинад. Хоҳише, ки ҳанӯз зинда буд, аммо бо вучуди ин иштиёқ ба мусофират, падар ин орзуяшро солҳо дар пайи кашмакеш ҷиҳати ёфтани обе барои нӯшидану ғизое барои хӯрдан ва маҳалли доимие барои хобидан, дар давоми зиндагиаш зеро хок карда буд.

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Аз мутолиаи қиссаи «Кимиёгар» чӣ гуна таассурот ҳосил кардед? Дар қисса сухан дар бораи чӣ меравад?
2. Дар қисса чаро бобати сарнавишти инсонӣ бештар нақл шудааст? Сантяго дар қустуҷӯ ва орзуи чӣ буд? Барои ин ӯ бо чӣ гуна ҳодиса ва инсонҳо вохӯрд? Ин амали Сантягоро чӣ хел баҳогузорӣ мекунад?
3. Қанбаҳои тарбиявии қиссаро баён кунед.
4. Оё қаҳрамони қисса барои амалӣ намудани мақсади худ наздикӣ кард?

БО ГУРҲҶ КОР МЕКУНЕМ

Қиссаи «Кимиёгар» аз асарҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои қисса шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои қисса аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи ҳикояҳои дигари асари «Кимиёгар»-и Пауло Коэло тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ДЕТЕКТИВ

Назарияи адабиёт

Насри моҷароӣ (детективӣ) дар адабиёти тоҷик таърихи тӯлонӣ дошта, он аз эҷодиёти шифоҳии мардум, ба мисли «Ҳазору як шаб», «Самаки айёр», «Синдбоднома», «Чор дарвеш» маншаъ гирифта, баъдан дар асарҳои адибони забардасте ба монанди Ҳусайн Воизи Кошифӣ ривочу раванқ ёфтааст. Маълум аст, ки жанри детективӣ аз мисоли қадимтарини моҷаро «Ҳикоёт дар бораи се себ»-и Шаҳрзода аз афсонаи «Ҳазору як шаб» оғоз мегардад.

Аломати асосии моҷаро (детектив) ҳамчун жанри адабӣ мавҷудияти ҳодисаи пурмуаммо, ҳолатҳои номаълум, ки бояд аз ҷониби тафтишгар муайян карда шавад, ба шумор меравад.

Ҳолатҳои тасвиршаванда, яъне қинойат бояд аз қониби муаллиф пурҳаяҷон тасвир ёбанд.

Аслан, детектив калимаи лотинӣ буда, маънояш кушодан мебошад. Дар забони англисӣ бошад, ба маънои ошкор намудан, таҳқиқ кардани ҳодисаҳо омадааст ва айнаи замон ба жанри адабӣ ва синамогарой табдил ёфтааст. Асарҳои, ки дар қараёни тафтишоти ҳодисаҳои асрорангез ба муайян кардани ҳолати содиршавӣ ва кушодани асрори муаммоҳо бахшида шудаанд, асарҳои детективӣ меноманд. Ба сифати ин ҳодисаҳо қинойат рӯйи сахна мебарояд ва ҷӯянда (таҳқиқгар, тафтишгар, муфаттиш) асрори содиршавии ҳодисаро кушода, гунаҳкорро муайян менамояд. Муноқиша дар бархӯрди адолат ба риоя накардани қонун, ба таври дигар ғӯем, муборизаи некӣ бо бадӣ сурат гирифта, дар охир адолат бар қинойат ғалаба мекунад.

Ин жанри адабӣ нахуст дар Ғарб ривочу раванг ёфта, адибоне ба монанди Александр Дюма, Эдгар По, Артур Конан Дойл, Жюль Верн, Агата Кристи аз машҳуртарин нависандагон маҳсуб меёбанд. Дар адабиёти муосири мо бори нахуст адиби рангинҳаёл Абдумалик Баҳорӣ ва нависандаи маъруф Фазлидин Муҳаммадиев ба ин мавзӯ даст заданд. Бори шӯҳрати ин жанро нависандаи русзабон Михаил Левин бар дӯш дошт, ки ӯ якҷанд асарҳои детективӣ эҷод намуд ва аз рӯйи баъзеи онҳо филмҳои ҳунари низ офарида шуданд.

Аммо қайд кардан бамаврид аст, ки ин жанри адабӣ ҳанӯз ҳам дар адабиёти тоҷик мавқеи устуворро ба худ касб накардааст. Чунин ранг гирифтани ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки аз як тараф маҳорату истеъдоди адибони мо ба дараҷаи таҷрибаи нависандагони ҷаҳон баробар набуда, аз тарафи дигар сабабҳо ва омилҳои мебошанд, ки жанри детективӣ дар байни хонандагон маҳбубият пайдо накардааст. Пеш аз ҳама ба шумораи кам ва ё тамоман нашр нагаридани асарҳои детективӣ аз қониби нашриётҳо сабабгори ин ҳолат гардидааст. Баъдан, аз тарафи шабакаҳои телевизионӣ тавачҷӯҳ зоҳир накардан ба эҷодиёти нависандагони мочаронавис ва наофаридани филмҳои ҳунариву мустанад ба шумор меравад. Ва сабаби аз ҳама муҳим набудани тарғиб ва ташвиқоти асарҳои

Детектив – 1. Мутахассис оид ба таҳқиқ ва тафтиши қинойатҳо (асосан қорманди ин ё он бюрои инфиродии таҳқиқ).
2. Асари бадеӣ ё филме, ки дар он саргузашти пурмоҷарои ҷосусон, фош кардани сирри онҳо ва ғайра тасвир ёфтааст.

Филми мустанад – филми ғайридостонӣ, ки умури воқеиро ба тасвир мекашад; мустанад.

мочарой мебошад, ки ин боиси пайдо нагардидани маҳбубияти хонандагон ба ин жанри адаби гардидааст.

Тафовути асари мочарой аз таърихӣ дар чист? Дар асарҳои детективӣ бештар ба кадом мавзӯ ва масъалаҳо эътибор дода мешавад?

ТЕСТ (PISA)

Кадам шоҳасари халқӣ аз муқаддима, панҷ қисм ва хотима иборат буда, қиссаҳои дар он овардашуда, паси ҳам омадаанд?

			
«Чор дарвеш»	«Бўстон»-и Саъдии Шерозӣ	«Синдбоднома»	«Калила ва Димна»

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Аз асарҳои детективӣ намуна биёред.
2. Зери мафҳуми «детектив» чиро мефаҳмед?
3. Асари детективӣ аз асари бадеӣ чи фарқ дорад?
4. Хусусиятҳои асарҳои детективиро шарҳ диҳед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз асарҳои мочароии форсу тоҷик «Самаки айёр» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

БОБИ V

ЭҲСОСИ РАНГИН

РАҲИМ ҶАЛИЛ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Раҳим Ҷалил шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Нақши Темурмалик»-ро муҳокима мекунем;
- баёни воқеаҳоро дар ҳикоя таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Раҳим Ҷалил 3 юни соли 1909 дар шаҳри Хуҷанд дар хонаводаи касиби мӯзадӯз таваллуд шудааст. Падари Раҳим шеърдӯст ва модари ӯ дӯстдори китобҳои саргузаштиву ёддошти буданд. Бинобар ин, адиб аз хурдӣ ба шундан ва хондани ғазалҳои Ҳофиз, Камоли Хуҷандӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ ва ҷангномаҳои саёҳатномаҳои шавқу ҳавас пайдо намуд. Раҳим Ҷалил маълумоти ибтидоиро дар мадраса гирифтааст. Баъди Инқилоби Октябр таҳсилро дар мактаби нав давом дода, соли 1927 онро ба итмом мерасонад. Баъдтар мактаби яқсолаи муаллимтайёркунии шаҳри Хуҷандро ба поён расонда, то соли 1931 ба касби муаллимӣ машғул мешавад. Дар солҳои муаллимӣ ба омӯхтани асарҳои адибони тоҷик ва рус, аз ҷумла С.Айнӣ, А.Лохутӣ, А.Чехов, М.Горкий қиддан машғул гардида, бо таъсири онҳо аввалин шеърҳои ҳикояҳои иншо мекунад.

Раҳим Ҷалил ба фаъолияти рӯзноманигорӣ низ машғул гардида, бо як қатор мукофоти давлатӣ сарфароз гардонида шудааст. Аз соли 1952 то охири рӯзҳои ҳаёт котиби масъули шӯъбаи Хуҷандии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд.

Чандин мактабу кӯчаву муассисаҳо ва Нашриёти давлатии Хучанд номи ӯро доранд. Нависандаи халқии Тоҷикистон (1979).
 Аз соли 1934 узви Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд.
 Раҳим Ҷалил 10 октябри соли 1989 аз олам даргузашт.

АСАРҲОИ РАҲИМ ҶАЛИЛ

Эҷодиёти Раҳим Ҷалил

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНЕМ

ҲИКОЯИ «НАҚШИ ТЕМУРМАЛИК»

Тарафи ҷануби шаҳри моро теппае фаро гирифтааст, ки Рухак меноманд. Дар домани он Седаста, Ғозиён, Чорсӯ, Ёва ва Деҳмой ном мавзеҳои сабзу хуррам, заминҳои аз қадим боз ҳосилхез воқеанд.

Фароз – боло, баландӣ.

Баҳор боронгарӣ шавад, як навъ, майсаи маҳини хоси ҳамин теппа гулҳои нозуки бойчечак месабзанду мешукуфанд. Нишебу фарозаш андак аз дур боз назарработар метобад.

Дар овони бачагӣ, вақте ки ҳамроҳи мактабиён ва маҳаллагихо ба чидани бойчечак аз ҳама ҷо барвақт дар ин тал шукуфанда меомадам, рамаи гову гӯсфандони чаридагаштаро дида ҳайфам меомад. Гумон мекардам, ки вай наботи баноти нозуко аз хӯрдан дида зиёдтар поймол мекунад.

Тал – пушта, теппа, кӯҳи паст.

Худам бойчечакро аз ду-се зиёд намекандам. Аз дигарон ҳам хоҳиш мекардам, ки бисёр накананд. Нашъаеро, ки аз тамошои онҳо мебудам, аз кандану баъди чанд нафас пажмурда гардондан афзал медонистам. Инро ягон кас ба ман талқин накардааст. Панде дар ин бобат нашунидаву нагирифтаам. Ҳанӯз аз айёми хурдӣ табиат ва зебоиҳои онро гӯё мепарастам. Чун дар баҳорон аз лолазор даргузар мешаваму бағал-бағал ва ҳатто пури рӯймол лола чидани натанҳо бачагон, балки калонсолонро низ мебинам, дилам ба назокату латофате, ки табиат инсонро ато намудаасту ӯ бошад гоҳо ба қадри он намерасад, месӯзад.

Нашъа – кайф, сархушӣ, мастӣ.

Баҳори имсол ана дар чунин ҳангом аз доманаи Рухакамон даргузар шуда дар Седаста ба дасти ошнои қадрдони худ афтодам. Ӯ аз ман ягон понздаҳ сол калонтар аст.

Дар вақти муаллим буданам дар курси маҳви бесаводӣ ба ӯ дарс гуфта, саводнок кардаам. Яъне ба вай нисбати муаллимӣ дорам. Ӯ Оқилсаркор ному қадду баст ва китфу бозуи Холи Ворухиро дорад.

Маҳв – ситурдан, нест кардан.

Оқилсаркор дар лаби суфачаи дами дарвозаи боғ менишаст. Ӯ ба мошини мо синчакунон бархосту ё мошинро шинохт ё дилаш гувоҳӣ дод, ки ба сари роҳ омад. Ман ҳам, ки ӯро аз дур дида шинохтаам, даст ба китфи шофёр гузоштам, ки мошинро боздорад.

– Аз дил ба дил раҳест дар ин гунбади сипеҳр, – кафҳои монанди панҷшоҳ калон ва шахшӯлро ба сӯям дароз кард. Дина боз аҷаб, ки фақат ба ёдам меомадед.

Нияти хабар гирифтани ҳам доштам. Ҳар вақт, ки гузаред, аз ҳоли мо хабар, ки мегиред, одат кардаем. Чаро чанд вақт боз камнамо? Ё оҳиста гузашта меравед? Ҳама дар офият? Э, бале-бале? Кани ба боғ медароём.

Аз Оқилсаркор илтимос кардам, ки дар суфаи дами дар палос кушоянд, дар офтобак, ҳавои тоза, гирду атрофро тамошокунон чорта чақ-чақ кунем. Ӯ розӣ шуд. Тозон дарун рафт. Фурсате на-

гузашта, набераҳояш гилем, яккаандоз ва дастархон оварданд. Аз миён чанд дақиқа гузашту дар як лаганд нонҳои калон-калонни хушбӯй ва самбӯсаҳои алафию кадугии нав аз танӯр кандашудаву чой бароварданд. Набераҳо як дам-як дам нишаста, ҷавоб гирифта мерафтанд. Шофёр ҳам бо исрори саркор ду санбӯса хӯрда, пиёлае чой нӯшида бархосту барои худ кор ёфт: мошинро тоза мекард.

– Ризқи касро каси дигар намехӯрад, мегӯянд, – хушгӯии менамуд Оқилсаркори бо вучуди пиронсолӣ қоматаш хеле рост ва рӯйи калони гандумгунаш камочинг ва нишасту хезаш чолокона. – Ба нону санбӯсаи гарми мо ризқатон будааст, ки шамол парронда овард.

Оқилсаркор меҳмононро чӣ гуна пешвоз гирифт?

Барои мо сухани бисёре ёфт шуд: аз дарозу дилбазан шудани зимистон, барои чорво зарур будани борон, аз зиёд шудани ўҳдадории пахтасупорӣ, ба вилоят муяссар шудани гирифтани байрақи панҷуми мусобиқа, зиндагию корҳоямон ҳарф гуфтем ва саргарми сўҳбат шуда аз ногаҳон салқин шудани ҳаво беҳабар мондем, ки гуё ба пайкарам сардӣ давида бошад, ба худ печидам, сар ба даруни китф кашидам.

Саркор аз зери бурут табассум намуда, тўппии шоҳкосавор калонро аз қафо даст гирифта ба осмои нигарист. Рӯйи офтоби нисфирӯзиро як порча абри сияҳтоб гирифта, насими форамро сард карда буд.

– Як фурсат пеш аз шумо омадан ҳам, офтоб як зум таги абр шуда ҳаво баданамро ҷиркӣ кунонд. Лекин он вақт Темурмаликро хубтар дидам. Ҳаво гирифта бошад, вай нағзтар менамояд, – маро ҳайрон кард саркор.

– Киро дидед, саркор? – пурсидам ба шунидаам бовар накарда, Саркор аз байни шоҳаҳои зардолуи муғчааш донаи нор шуда ба тарафи шимол, ҷониби кӯҳи Мевағул чашм

Чорво – ҳайвоноти чорпои хонагӣ, аз қабилҳои гов, асп, гўсфанд.

Нор – 1. Анор, 2. Доғи сурхе, ки дар рӯйи инсон пайдо мешавад.

дўхта буд. Ин дам абрро боди баҳорон ҷониби ғарб ронд ва офтоб боз оламтобӣ кард.

– Ҳамаи афсонаҳоро дурӯғ доништан, ба хаёли ман нодуруст, саркор аз кӯҳ чашм бардошта насиҳатгарона ба ман нигарист. – Шумо албатта одами хондагӣ. Аз мо хубтар медонед. Аммо гуфтаҳои бобокалонҳои мо фаразан афсона бошанд ҳам, ба ҳақиқат монанд. Ана, ман Темурмаликро дидам гӯям, ҳайрон шудед. Бобокалони маро Устособири лаҷомгар мегуфтанд. Вай ҷабдуқи аспу ароба, зину лицом, гулӯбанду рикоби нуқракӯб ҳам сохта метавонист. Бузкашони овозадору бойбачаҳои аспбоз ба ӯ ҷабдук мефармуданд. Афти ӯ аранг-аранг дар ёдам мондааст. Лекин чашм пӯшам, қади аз ман камаш як ваҷаб баландтарро мебинам. Ба тоқчаҳои аз ҳама болои таги фурумону қасабаи хона дасташ мерасид. Аз косаҳои тоқчаи боло шириниҳои очакалое пинҳонкардаро гирифта, аз шоҳаҳои баланди дарахтон мева чида ба ман медод. Одами бадфеълу бадқавоқ намояд ҳам, раҳмдил, бечорапарвар, бачадӯст буд. Маро, ки аз ҳамаи набераҳояш қаддарозу шуданӣ будам, нағз медид. Ба сайри лола, ид, ба бозор мебурд. Боре либосҳои навамо ро пӯшонид ба иди Наврӯз бурд.

Ҷабдук – олати зинат, бештар барои асп.

Оқилсаркор табассумкунон озмоишкорона ба ман нигарист.

– Вақтатон танг бошад, боз дар дилатон маро ҷанг накунед, муаллим? Не? Фурсат ҳаст? Одамӣ ғанимат, муаллим. Васиқаамонро гирифтаему ба мӯҳраш маъталем.

Васиқа – ҳуҷҷате, ки дар он ҳуқуқи моликияти касе ба чизе (хусусан молу мулки ғайриманқул) қайд шудааст.

– Ҳоло шумо бақувват. Аз васиқаю мӯҳра гап назанед, ҳам мешавад, – дилдорӣ додам ба ӯ.

– Гапи байни худамон. Мазза аз қайла рафтагӣ. Каландро то зуғӯтааш ғўтонида заминро меларзонидем. Акнун обросткунӣ чист? Ба ҳамин ҳам монда шуда, ҳарсос мекунам. Ба ҳасрат даромада рафтам. Ҳоло гап дар сари чӣ буд?! Агар хато накунам, аз иди Наврӯз буд. Бале-бале. Дар лаби дарё дори баланд кашида буданду сурнаю карнайनावозӣ дорбозчиҳо одам меғундоштанд. Бобокалонам аз баққол ба хаёлам, як қадоқ (як қадоқ - чорсадграмм) ҳафтмева харид.

Мағзҳои бодому қоқ, чормағз, нахӯдбирён, санҷид, мавизҳои ҳархелаи думчаашон кандашудаи ба ҳам омехтаро «ҳафтмева» мегуфтанд. Бобокалон чой фармуду пеш аз шиштан, ба он тарафи дарё, ба кӯҳ ҳам шуда таъзим кард. Инро ба ман ҳам фармуд. «Одамҳои ҷонашонро фидои халқ кардагӣ дар ҳамин хел кӯҳҳои баланд якумр нақш баста мемонанд. Ҳо, ба он ҷойи кунгу-

радори кӯҳ нигар. Рӯ ба осмон хоб кардааст. Ранги рӯяш сурх. Танааш сияҳтоб, дар тан зиреҳ дорад. Ҳаминро ба гӯшат ҳалқа кун, ки Темурмалик фарзанди шердили халқ буд. Вақте ки лашкари Чингизхон аз тарафи Тошканд омаду аз дарёи Сир гузашта Хуҷандро тороҷ ва мардумашро қатли ом карданӣ шуд.

Ғазот – кӯшиш ва ҷанг бо душмани дин, қасди ҷанг бо душманон ва ғазот кардани диёри онон, пайкор.

Темурмалик хурду калонро ба ғазот ба-ровард. Чингизиҳо аввал қаиқу амадҳои бисёр сохта, ҳатто янда карда, аз дарё гузаштанӣ шуданд. Темурмалику одамони вай бо камону сангҳои манҷаниқ онҳоро зада ба дарё фарқ мекарданд. Саҳариҳо Темурмалик бо худаш барин одамони нотарс аз дарё мегузашт ва ба лашкари душман шабохун зада, ба қароргоҳи вай воҳима меандоخت. Душман гумон мекард, ки одами бисёр ба сараш омадааст. Дар торикӣ якдигарро мекуштанд.

Манҷаниқ – олати фаллохунмонанд, ки онро бар сари ҷӯбе ҷойгир карда, сангҳои калон ва ё гулӯлаҳои оташро дар он монда, ба тарафи қалъаи душман меандохтаанд.

Оқилсаркор нафасе хомӯш гардид, гӯё давоми нақлашро ба ёд меовард. – Ҳикояҳои имрӯзаи худамонро аз Темурмалик ман ҳам хондаю шунидаам. Аз рӯйи онҳо Темурмалик барои нигоҳ доштани аскарони боқимондааш қаиқҳои намадпӯшдор созонида, ба рафти об шино мекунад. На тирӯ на оташи чингизиҳо аз намади тари соябони қаиқ намегузарад. Душман ҳилаи дигар меёбад. Аз он тараф ба ин тарафи дарё шабона занҷир мекашад, ки қаиқҳоро чаппа кунад. Лекин Темурмалик бо табарзин занҷирро бармеканад. Ҷангида-ҷангида то Хоразм меравад. Аз ин ҷо боз мегардаду дар Консой ўро муғули якчашма, ки дар вақти дунболгириаш як чашми вайро ў нобино карда буд, мешиносад. Темурмалик дар ии ҷанги тан ба тани нобаробар шаҳид мешавад. Фаҳмидагиам дуруст? Бале-бале.

Шабохун – шабона ба душман ногоҳон ҳамла овардан.

Агар ин нақл дуруст бошад, кофтуков карда қабри ўро ёфтанд, як сағона сохта ба вай ҳайкал мондан даркор. – Аммо ҳикояи бобокалони ман дигарча буд, – саркор ҷой рехта ба ман дароз кард. – Бобокалонам ҳамон рӯз дар ид гуфт, ки Темурмалик баъди зеру забар шудани тарафдору ҳавоҳононаш дар ҳарду тарафи дарё ҳар шаб бо душман шабохун мезад. Душманро бесару сомон мекард.

Сағона – мақбарае, ки дар болои қабрҳо аз хишту санг созанд; гӯри аз хишту санг сохта.

Ин аҳвол аз гуфти бобокалонам, то вақти дар Хуҷанд будани чингизиҳо давом мекунад. Темурмалик рӯзона дар қуллаи ҳамин

кўҳ мешаваду шабона ба шабохун мефарояд. Ба шаҳри мо чаро ҳамон қадар босмачиҳо ягон бор ҳуҷум карда намеомаданд? Аз тарси тохтутози Темурмалик. Ин ҳикояи як худи бобокалони ман набуд. Ба мардуми Хуҷанду атрофи вай хоҳ амирҳо ҳуҷум кунанду хоҳ хонҳо, шаб нашудан пеш аз ин қаламрав мерафтанд. Аз шабохуни Темурмалик метарсиданд.

Дар вақти шўриши мардикоргирии соли шонздаҳум дар шаҳр як овозаи аҷоиб паҳн шуда буд. Мегуфтанд, ки рўзи дигари шўриш Темурмалик шабона аз кўҳ фаромада, рост ба ҳавлии оқсаққоли шаҳр меравад. Дар меҳмонхонаи вай ҳокиму амалдорони дигар айшу нўш мекардаанд. Темурмалик лагад зада дари меҳмонхонаро кушода мефарояду мегўяд, ки ман фалонӣ: «Агар қабру қафоро бас накунед аз худатон гила кунед». Қомати баланд, китфу бозуи васеъ, чашмҳои оташбор, кулоҳи биринҷӣ, либоси симтўр, гурзи гарону шамшери калони вайро дида, ҳамаи амалдоронро гўё вараҷа мегирад: дарақ-дарақ меларзанд. Охир забони оқсаққол як нав ба гап мегардад. Аз қониби ҳама қасам меҳўрад, ки қабру бедод накунанд. Баъди ин чанд рўз оқсаққолу амалдоронро на дар маҳкамаю на дар кўчаҳо ягон кас намебинанд. Таб кардаю табхол бароварда дар хона мешинанд...

Оқилсаркор бо ангушти ишорат боз ҳамон қуллаи кўҳро нишон дод.

– Ман ўро баръало мебинам. Дасти рост дар қабзаи шамшер, рў ба боло хобидааст.

Қабза – даста.

Аҷаб! Як нафас дар қуллаи кўҳ ба назари ман ҳам Темурмалик намоён шуд. Вале афсўс! Танҳо чанд сония.

– Дидед?- пурсид Оқилсаркор аз ман.

– Эътиқод чизи аҷоиб аст. Шумо бовар доред, ки ин афсона нею ҳақиқат. Он чи, ки тасаввур мекунед, гоҳе ба пеши назари одам меояд. Магар пўшидаву ниҳон аст, ки қоннисорони халқ баъди фавташон умри дубора мебинанд.

Чунон бояд тариқи зиндагонӣ,

Ки баъд аз мурдани худ зинда монӣ.

Мегўяд шоир. Темурмалик аз қабрили онҳост, ки умри дубора мебинанд. Дар чашмони оқилонаи Оқилсаркор ҳалқа задани ашк ва дар айни замон аломати ифтихорро дидам.

Дар ҳикояи нақши Темурмалик чӣ гуна тасвир карда шудааст?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Ҳикояи «Нақши Темурмалик» дар бораи чӣ бахшида шудааст? Ҷанбаҳои фантастикаи ҳикояро баён кунед.
2. Оё қаҳрамонҳои ҳикоя барои амалӣ намудани мақсади нависанда хизмат кардаанд?
3. Тимсоли Темурмалик дар ҳикоя чӣ гуна тасвир шудааст? Қаҳрамонҳои ҳикояро тавсиф кунед.
4. Дар бораи Темурмалик кӣҳо асар эҷод кардаанд? Мазмун ва мӯҳтавои ҳикояро нақл кунед.

БО ГУРҲҶ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Нақши Темурмалик» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтаед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз романҳои Раҳим Ҷалил «Одамони ҷовид» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

БОЛТА ОРТИҚЗОДА

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Болта Ортиқзода шинос мешавем;
- мазмун ва мундариҷаи ҳикояи «Себи орухӯр»-ро мавриди муҳокима қарор медиҳем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Болта Ортиқзода 5-уми майи соли 1924 дар деҳқадаи Боғимайдони ноҳияи Самарқанд таваллуд шудааст. Соли 1952 факултети филологияи Донишкадаи омӯзгории Самарқандро хатм намудааст. Сипас, дар мактабҳои ноҳияи Кофарниҳон ба таълиму тадрис машғул гардидааст.

Ба вазифаҳои мудирӣ шӯъбаи рӯзномаи «Анбоз», хабарнигори рӯзномаи «Маориф ва маданият» (ҳоло «Омӯзгор») фаъолият бурдааст.

Солҳои охир дар Самарқанд зиндагӣ ва эҷод кардааст. Қиссаҳои «Арқи Темур», «Писари Афандӣ», «Сарфағари сари оташдон», «Анцири Боғибаланд», «Чаманистон» ва ғайра, асосан дар Самарқанд ба ду забон – тоҷикӣ ва ўзбекӣ навишта шуда, шӯҳрати зиёд доранд.

Болта Ортиқзода 19 ноябри соли 2001 вафот кардааст.

Эҷодиёти Болта Ортиқзода

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНЕМ

ҲИКОЯИ «СЕБИ ОРУХӢР»

Шумо, албатта, Маъруф амакро намешиносед. Вай ҳамсоия аз ҳама наздик ва деринаи мо. Ба одами миёнсол буданаш

нигоҳ накарда, бо хурду калон баробар. Ҳатто мавридҳое мешавад, ки мо – бачаҳоро дар атрофаш чамъ карда, бегоҳиҳо афсона ва латифаҳои аҷоиб гуфта медиҳад.

Латифа – базла, шӯхӣ, мутоиба.

Ман бо писари Маъруф амак, Фотеҳҷон ҷӯраи қаринам. Аз ин рӯ, Маъруф амак нисбат ба ман меҳру муҳаббати калон дорад.

Маъруф амак, дар миёнҳои ҳавлиаш, дар лабаки ҷӯйча як бех себи орухӯр дорад. Танаи он ғафс, шоҳаҳояш калта-калтаи сернавда, аз дуртар нигоҳ кунед, дарахти сада барин лӯб-лӯнда менамояд.

Сада – гучум, қайрағоч.

Себи орухӯри Маъруф амак серрез аст. Вай дам нагирифта ҳар сол ҳосили бисёр мекунад. Баробари ҳамин пӯшташ тунук ва аз ҳад зиёд ширин.

Себи орухӯри Маъруф амакро сар то сари қишлоқ ҳама ме-донад. Бинобар ҳамин, вай ҳанӯз аз гул нафаромада, одамон аз Маъруф амак мепурсиданд:

– Маъруфбой, имсол себи орухӯратон ҳосил дорад?
– Дорад, дорад, – мегуфт дар ҷавоб Маъруф амак. – Аз бар-гаш ҳам бисёр бастааст.

– Пазад, танҳо намехӯред – дия, ҳамсоя, – илтимос мекард яке.

– Маро ҳам аз хотиратон намебароред. Маъруф амак, – гӯён таъкид карда мемонд дигаре.

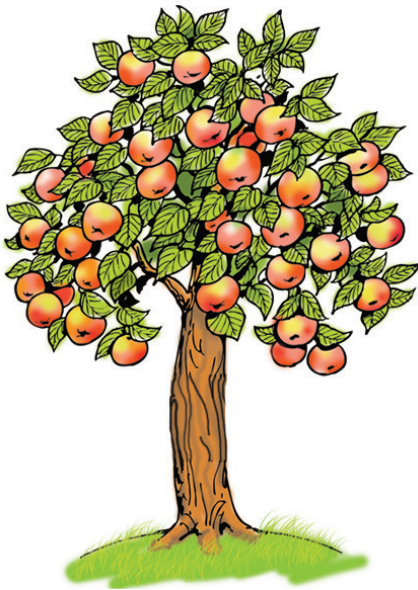
– Агар хабар надихед? – Наход, ки ба шумоён хабар надихам? гуфта хотири онҳоро чамъ мекард Маъруф амак. Парво накунед. Фотеҳҷон ба ҳамаатон хабар медиҳад. Аз байн рӯзҳо ва моҳҳо мегузаштанду себи орухӯр мепухт. Баробари нишона додани он ману Фотеҳҷон аз атрофи ҳавлиашон дур нашуда мемондем. Гӯё як оҳанрабояш моро ҳамеша ба сӯйи худ кашида меистод.

Як тарафи себи орухӯр рахшҳои дароз-дарози сурх пайдо карда, тарафи дигараш сафед-ча шуда мепухт. Вале, чӣ қадаре шира гирифта, ҳил-ҳил шуда наравад, вай худ аз худ аз тана-аш намерехт. Дар нӯги шохчаҳо суп-сурх оташ барин дурахшида истодан мегирифт.

Рахш – дуранга, омехтагии ранги сурх ва сафед ё сиёҳу сурх.

Иқрор шуданамон даркор, ки аввали онро ҳамеша ману Фотеҳҷон меҳӯрдем. Себи орухӯр хусусияти аҷоиб дошт, ки баробари газидан даҳонатон пури шарбат мешуд. Баъди ду-се гардонда хоидан, вай худ аз худ дар зери дандони кас қанд барин об шуда мерафт.

Себи орухӯр ба дараҷае хуштамъ ва ширин мешуд, ки ҳатто каме беҳабар монанд, онро аз болои дарахт худи оруҳо хӯрда мерафтанд.

Аз он фақат пўсти тунук ва донакҳои майда-майда боқӣ мемонду бас.

Ҳамин ки себи орухӯр мепухт, ҳавлии Маъруф амак ранги тўйхонаро мегирифт. Ягон рӯзе беодам намешуд. Ҳамсояҳо паси ҳам меомаданд. Нишаста муддаои табъ себ мехӯрданду байни худ таъриф мекарданд. Таъми ҳеҷ кадом себи қишлоқро ба он баробар карда наметавонистанд.

Муддао – иддио, тақозо, хоҳиш, талаб; мақсуд.

Аммо як чиз ману Фотеҳҷонро тамоман дар ҳайрат мемонд. Себи орухӯрро Маъруф амак ҳеҷ вақт намехӯрд. Дарвоқеъ, вай гоҳ-гоҳ себи нағз пухгагии орухӯрро ба дасташ мегирифт. Ин тарафу он тарафашро гардонда, хеле тамошо мекард. Ба ҷои он ки баъд аз ҳамин вайро қарс-қарс газида хӯрад, ё ба ман, ё ки ба Фотеҳҷон меод.

Пештар дуямон ҳам хӯрда будем. Рост-дия. Ин хел одати падари ўро ҳис намекардем. Акнун бошад, бисёр корҳоро ақламон мегирифтагӣ шудааст. Бинобар ҳамин, ману Фотеҳҷон аҳду паймон кардем, ки падари ў дафъаи оянда ҳам себи орухӯрро нахӯрад, албатта, сабабашро мепурсем.

Як бегоҳӣ, ки дар ҳавлиашон фақат ману Фотеҳҷон ва худи Маъруф амак будем, ин ҳол боз такрор шуд. Маъруф амак як себи калонеро гирифта хеле тамошо карду боз гардонида ба Фотеҳҷон дод. Фотеҳҷон гап зада натавонист. Вале ман ҷуръат карда, пурсидам:

– Амак, чаро шумо ҳеҷ себ намехӯред? Ё ки умуман себро ганда мебинед?!

Маъруф амак ба ин саволи ман даррав ҷавоб надод. Ва баъд аз каме хаёл карда истодан мулоимакак табассум намуда, пурсид:

– Ин гапро ба шумоён ки гуфт?

– Ҳеҷ кас нагуфтааст, – ба ҷои дуямон ҷавоб додам ман. – Худамон ҳис карда будем. Аммо барои пурсидан ҷуръат накарда мегаштем.

– Ҳа, дуруст ҳис кардед, ниҳоят иқрор шуд – Маъруф амак. – Дар ҳақиқат ман аз себи орухӯрамон ҳеҷ намехӯрам. Ин як ҳикояти аҷоибе дорад. Биёед, ман онро ҳозир ба шумоён гуфта диҳам.

Маъруф амак ҳамин гапро гуфту бар болои кат баромада нишаст. Ману Фотеҳҷон ҳам саросема аз паси ӯ ба рӯи кат баромадем.

Маъруф амак чанд дақиқа хомӯш монд. Аз афти кор, вай воқеаҳои гузаштаре як-як ба ёд оварда, онҳоро чун шаддаи марҷон ба риштаи хаёлаш мечид.

– Шаш ё ҳафтсола будам, – гуфта ҳикояташро сар кард Маъруф амак. – Тобистон. Ҳаво гарм буд. Рӯзе чанд бор оббозӣ мекардем. Он вақтҳо саҳни ҳавлӣ васеъ буд. Дар миёнҷои ҳавлӣ ҳавзча, дар як лабаки он дарахтча буд. Худаш нозук, ба шамоли саҳттар ҳам мешуд. Танаш сарангушти ман барин борик буд.

Росташ, ман дар ҳавзча дуруст шино карда наметавонистам. Бинобар ҳамин, аввал нӯги шохи дарахтчаре маҳкам медоштаму сонӣ дар рӯи об кайф карда шино мекардам. Бо ду поям обро тапар – тупуркунон зада, онро ба чор тараф пош меодам.

Падарам маро меду дартоз омада:

-Ҳой, ҳой. Маъруф! -гӯён шиддат мекард. – Дарахтчаре сарте! Сар те!

Ман онро сар меодаму зуд аз ҳавзча мебаромадам. Модоме ки дар рӯи об шино накунед, вай оббозӣ мешудааст, магар?

Ҳаргиз не!

– Ин дарахти мевадор, писарам, гӯён падарам ба насиҳат додан мегузашт. – Аз нӯги шохчааш дошта ҳам кунӣ, танаи вай лат мехӯрад. Фаҳмидӣ?

– Фаҳмидам.

– Фаҳмида бошӣ, – гуфта боз таъкид мекард падарам, – минбаъд онро ҳам макун.

Аз байн як-ду рӯз гузашту ман боз аҳду паймонро фаромӯш карда, худро ба даруни ҳавзча андохтам. Нӯги шохи дарахтчаре дошта, акнун тапар-тупур карданӣ будам, ки якбора ба зери об ғутида рафтам. Саросема дасту по зада, навъе карда, худро ба лаби ҳавзча гирифтам.

Дидам, ки дарахтча шикастааст. Вай акнун маҷоли худро боло гирифтан надохт. Қозҳои тир хӯрдагӣ барин шоҳу баргҳояшро дар рӯи оби ҳавзча паҳн карда мехобид. «Эҳ бачаи бераҳму сангдил, – мегуфт гӯё дарахтча. – Охир ба сарам расидӣ-дия».

Чӣ кор карданамро надониста дар лаби ҳавзча рост истода будам, ки падарам омада монд. Пӯшидани сару либосам-

Шадда – сангҳои гаронбаҳо, ки ба ришта гузаронида ба гардан меовезанд.

Лат – зарба задан, кӯфтан бо даст.

Қоз – як навъ мурғи оби ваҳшӣ ва хонагии гардандарози калонтар аз мурғобӣ, ғоз.

ро фаромӯш карда бо чолокии ғайриоддие худро ба берун гирифтаам.

Бародарам бевақтии шаб маро аз кӯча ёфта омад. Падарам ҳам, модарам ҳам дигар маро сарзаниш накарданд. Пагоҳӣ хеста дидам, ки падарам дарахтчаро рост карда бо се тахтачае танаи онро сахт баста мондааст. Ҳавзчаро бошад, худӣ ҳамон рӯз гӯр карда партофт. Хайрият, ки дарахтча хушк нашуд. Вай ба воя расида ҳосил кард. Вале ба назарам чунин менамояд, ки ҳанӯз аз дилаш ҳамон алам нарафтааст. Вай ҳамеша ба сӯйи ман бо нафрат менигарад. Гӯё «ту нобудкунандаи ман будӣ, чаро боз ба наздам меоӣ, боз ба меваам даст дароз мекунӣ?» – мегӯяд.

Себи орухӯре, ки бо шириниаш ба ҳамаи аҳли деҳа манзур мебошад, ҳамон дарахтчаи ман шикастагӣ аст. Ман ба Фотеҳҷон нигоҳ кардам. Фотеҳҷон ба ман нигоҳ мекард.

Чаро Маъруф амак аз себи орухӯр боре ҳам истеъмол намекард? Ва ё ҳосили онро ба фурӯш ҳам намебаровард?

Дар ҳикоя сухан дар бораи чӣ меравад?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Таассуроти хешро аз мутолиаи ҳикояҳои дар боло овардашуда баён кунед. Дар ҳикоя бобо ба бачаҳо дар бораи чӣ нақл мекунад.
2. Зери мафҳуми «Себи орухӯр» чӣ дар назар дошта шудааст? Ҷанбаҳои фантастикии ҳикояи мазкурро баён кунед.
3. Фотеҳҷон бо кӣ дӯсти қарин буд? Қаҳрамонҳои ҳикояро тавсиф намоед.

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Себи орухӯр» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтаед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз қиссаҳои Болта Ортиқзода «Достони Самарқанд» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ПОРТРЕТИ АСАРИ БАДЕЙ

Портрет дар адабиёт, тасвири симо, қаду баст, сару либос ва умуман зоҳири қаҳрамон дар асари бадеӣ фаҳмида мешавад.

Назарияи адабиёт

Портрет дар асари бадеӣ хусусият, мавқеъ ва вазифаҳои гуногун дорад.

Портрет ягон сифати асосӣ ё тасвири муфассалу ҳаматарафаи зоҳири персонажро дар бар гирифта метавонад.

Масалан, устод Айнӣ портрети ҳаҷвии Қорӣ Ишкамбаро дар повести «Марги судхӯр» чунин тасвир кардааст: «Ў як одами миёнқади сергӯшти гарданкӯтоҳ буд. Ғафсии сару рӯяш ҳам ба дараҷае буд, ки аз ғафсии ишкамаш қариб фарқ надошт. Агар риши ғулии паҳн ва дарози ин одамро бо мӯйсари баланд расидааш тарошида партоянд ва либосҳояшро ҳам аз танаш кашида гиранд, сару тани ин одам дар як ҷо ба ишкамбаи шутур монандӣ пайдо мекард. Ғояташ ин ки аз вай калонтар ва рангаш сурхчаттар менамуд ва бо ҳуки фарбеҳи бордори пашмрехта «як себу ду тақсим» шуда мемонд».

Повест – аз русӣ, асари бадеии аз ҷиҳати ҳаҷм хурдтар аз роман.

Дар адабиёт портрети психологӣ бештар мушоҳида мешавад. Дар портрети психологӣ нависанда ба воситаи тасвири зоҳири қаҳрамон, ҷаҳони ботинӣ, хислат ва ҷаҳонбинии рӯҳии ўро ошкор мекунад. Дар ин тарзи портрет нависанда метавонад тавассути нишонаҳои фардии як шахс аломатҳои умумии муҳити муайяни иҷтимоӣ, шуғл ва мансубияташро ба инсон табақои иҷтимоӣ ошкор созад. Намунаҳои барҷастаи портрети психологӣ дар эҷодиёти устод Садриддин Айнӣ, Ҷалол Иқромӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев ва дигарон ба назар мерасад. Тарзи тасвири портрет дар асари бадеӣ гуногун аст. Баъзе нависандагон портрети қаҳрамони

худро ба таври мукаммал, дар оғози воқеаҳои асар, дигарон дар лавҳаю лаҳзаҳои гуногуни ҳикоя, повест, роман ва ғайра ба миён меоранд. Портрет дар офаридани образи бадеи нақши муассир дорад.

Роман – достони бадеи мансур, ки ягон раванди мураккаби ҳаёти ё чандин ҳодисаи аз зиндагӣ гирифташуда ва инкишофи онҳоро тасвир мекунад.

БО ГУРҲ КОР МЕКУНЕМ

1. Портрети асари бадеи чист?
2. Дар повести «Одина» портрети қаҳрамони асосиро тасвир кунед.
3. Зери мафҳуми «Портрети психологӣ» чиро мефаҳмед?
4. Дар бораи портрети ягон асари бадеи мушаххас маълумот диҳед.

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз қиссаҳои Садриддин Айнӣ «Аҳмади девбанд» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

ЛОИҚ ШЕРАЛӢ

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Лоиқ Шералӣ шинос мешавем;
- мавзӯ ва мундариҷаи шеърҳои «Қасидаи модар» ва «Баччагӣям бекасу танҳо гузашт»-ро шарҳу таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

*Заҳр бодо шири модар бар касе,
К-ӯ забони модарӣ гум кардааст!*

Лоиқ Шералӣ 20 майи соли 1941 дар деҳаи Мазори Шарифи ноҳияи Панҷакенти вилояти Суғд дар оилаи деҳқон таваллуд шудааст. Баъди хатми мактаби деҳа дар Омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Панҷакент таҳсил карда, сонитар Донишкадаи омӯзгории

шаҳри Душанберо дар соли 1963 хатм мекунад. Лоиқ Шералӣ ҳанӯз дар овони донишҷӯӣ ва ҳатто пештар аз он ба шеърнависӣ шуғл варзида, шеъри аввали худро соли 1959 ба чоп расонидааст. Нахустшеъри Лоиқ «Ном» унвон дошта, дар маҷаллаи «Шарқи Сурх» (ҳоло Садои Шарқ) нашр шуда буд. Дар он давра шоир донишҷӯи соли дуввум будааст. Бояд ёдовар шуд, ки дар он солҳо мутобиқи расму қоидаи маъмул ҳар адиб, ки мехост узви Иттифоқи нависандагон шавад, бояд то он дам ҳатман на камтар аз як маҷмӯа чоп карда бошад. Соли 1965, дар 24-солагӣ, ба туфайли шеъри маъруфи «Ба модарам», бо тавсияи бевоситаи устод Мирзо Турсунзода, ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон пазируфта шудааст, ки ҳодисаи беназири таърихӣю адабист. Лоиқ Шералӣ солҳои 1963–1965 ба ҳайси муҳаррири шӯъбаи адабиёт, мусиқӣ ва драмаи Кумитаи радиову телевизиони Тоҷикистон, солҳои 1967–1975 мудирӣ шӯъбаи назми маҷаллаи «Садои Шарқ», солҳои 1975–1991 мушовири назми Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, сармуҳаррири «Садои Шарқ», аз соли 1991 то рӯзҳои охири умраш раиси Бунёди байналмилалӣ забони форсии тоҷикӣ қору фаъолият кардааст.

АСАРҲОИ ЛОИҚ

Лоиқ Шералӣ 30 июни соли 2000 бар асари бемории сактаи мағзӣ вафот кардааст. Мадрфани шоир дар «Мазористони Лучоб» қарор дорад. Чандин мактабу маҳаллаву муассиса ба номи

ӯ гузошта шудаанд. Байти зерин бинобар васияти худи шоир, ки ҳанӯз соли 1998 барои санги мазораш навишта буд, ҳаққокӣ карда шудааст:

*Дар рӯйи замин намонд маъман,
Эй гӯр, дуруд бодат аз ман.*

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРӢ МЕБИНЕМ

ҚАСИДАИ МОДАР

Эҳтирому бузургдошти модар дар осори Лоиқ мавқеи ниҳоят муҳимро касб кардааст. Маълум аст, ки силсилаи шеърҳои «Модарнома»-и шоир бо самимияти ифода ва мазмуни баланд дар байни хонандагон маҳбубияту маъруфияти зиёд доранд. Тасвири тимсоли зан – модар дар адабиёти форсу тоҷик аз асари безаволи Фирдавсӣ «Шоҳнома» дар симои Таҳмина оғоз гардида, баъдан осори Низомӣ, Ҷалолуддини Балхӣ, Ҳофиз, Саъдӣ, Ҷомӣ ва адибони классики дигар мавриди тасвиру тавсиф қарор гирифта, дар асри ХХ васфи модар дар эҷодиёти Эраҷ Мирзо, Маликушшуаро Баҳор ва Мирзо Турсунзода мавқеи назаррасро касб кардааст. Хусусан образи модар дар офаридаҳои Мирзо Турсунзода бо ҳама нозукиву бузургии худ тасвир шудааст. Устод Лоиқ низ аз худ «Модарнома»-е мерос гузоштааст, ки он аз 28 шеър, як қасида, 11 ғазал ва 17 рубоию дубайтӣ иборат аст.

* * *

Сад қону дил фидои як муддаои модар,
Фатҳу кушоиш орад дасти дуои модар.

Бишнид гар садоям дунёи сахтгӯшон,
Ангезаест шояд аз аллаҳои модар.

Гар шеъраке сурудам аз буду аз набудам,
Дар тинатам сиришта сӯзу навои модар.

Оғози офариниш дар раҳми ўст, з-ин рӯ,
Сад дoston барояд аз як ҳиҷои модар.

Фатҳ –
ғалаба,
нусрат,
фирӯзӣ.

Ман як нафас набошам бе ёди зоти қудсаш,
Аз сарсупурдагонам, чонам фидои модар.

Қудс – қудсият,
пок, тоза.

Аз сатвату зи шўҳрат гар бар фалак занам сар,
Таъзим мекунам боз дар пеши пои модар.

Сатват – шав-
кат, дабдаба,
виқор.

Хира бар он касонам, к-аз хештан ризоянд,
Як бор ношунда ҳарфи ризои модар.

Ғофил аз он, ки хуршед аз Шарқ барнахезад,
Бошад тулўъгоҳаш аз хокҷои модар.

Гардун сафо надорад, чашмаш зиё надорад,
Гар дар замин набошад нуру зиёи модар.

Дунё бақо надорад, аммо ба рағми сад марг
Бошад бақои олам маҳзи бақои модар.

Монад замин зи сайрон, афлок ҳам зи даврон,
Гар як нафас начунбад дасти саҳои модар.

Сайрон – сайр,
гашт, гардиш,
рафтор.

Дунё чи норасо буд, ҳастӣ чи носазо буд,
Халлоқ гар намебуд меҳри расои модар.

Халлоқ – офа-
ринанда, халқ-
кунанда, яке аз
сифатҳои Худо.

Тобад замини паҳно чун дашти хушкоре,
Ашке агар нарезад аз дидаҳои модар.

Як ахтаре нарашад дар тоқи чархи мину
Бе шўълаи нигоҳи толеънамои модар.

Беинтиҳост дунё аз он, ки сўйи некӣ
Ҳеҷ интиҳо надорад, ҳеҷ ибтидои модар.

Ўз чордарди зодан дарди дигар нахоҳад –
Аз чор самти дунё ояд садои модар.

Шоҳу гадо намонда дар аҳди мо, валекин
Мурданд чумла шоҳон охир гадои модар.

Ғамхору ғамшарикон аз мўйи сар зиёданд,
Аммо ба рўзи сахтӣ холист ҷои модар.

Гар шоирони олам якҷо мадеҳа гӯянд,
Як байт ҳам наарзад андар санои модар.

Мадеҳа – мадҳ,
таъриф, ситоиш;
шеъри ситоиш;
қасидаи мадҳия.

Аз мармару забарҷад гар пайкара тарошанд,
Кай мекунад таҷассум ранҷу анои модар.

Забарҷад – навъе аз
сангҳои қиматбаҳо,
ки ранги сабзи моил
ба зардӣ дорад.

Фарзандгони хомаш кайҳонкушой карданд,
Аз як нигоҳи дилкаш ё дилкушои модар.

Тифлони ғарқи ганҷаш дарёфтанд охир
Дунё чаве наарзад андар баҳои модар.

Оламситонаконаш, гарданшикастагонаш
Рафтанд, чун шикастанд аҳду вафои модар.

Дар қанғои дунё уммедҳош мурданд,
Ҷовид лек зиндаст уммедҳои модар.

Дарду балои дунё бигрифт модари зор,
Нагрифт, лек дунё дарду балои модар.

Гоҳо ҷафо кунад то одам шавем, илоҳо,
Дигар ҷафо намонад ғайр аз ҷафои модар.

То як шаванд халқон дар зери чархи гардон,
Бинед, яккатозон қадди дутои модар.

Ғамноку хокбарсар з-онам, ки ҳафт дарё
Аз гирия чун нахушқад рӯзи азои модар!?

Таҳлили шеър: устод Лоиқ тамоми ҳастии худ, нуфузу эътибор ва шукофоии гулҳои боғи ашъорашро ба мавҷудияти модар нисбат дода, пеши ин ганҷи бебаҳо таъзим мекунад:

Аз сатвату зи шӯҳрат гар бар фалак занам сар,
Таъзим мекунам боз дар пеши пои модар.

Кору амал ва ҳавасу симои модари тоҷик дар шеъри Лоиқ бо як нозукии шоирона хеле таъсирбахшу хотирмон зоҳир мегардад.

Шоир носипосӣ нисбати модарро носавоб пиндошта, аз амали ноҷои бархе изҳори норизоӣ мекунад. Дар ин маврид чунин фармудааст:

Хира бар он касонам, к-аз хештан ризоянд,
Як бор ношунда ҳарфи ризои модар.

Хира – ҳайрон,
дар таачҷуб мон-
да, мутаҳайир,
беқувват, оҷиз.

Устод Лоиқ дар васфи модар шеърҳои алоҳидае низ доранд, ба мисли «Ба модарам», «Модар», «Муноҷот ба модар», «Насиҳати модар», «Домони модар», «Модари бечора», «Суруди модар», ки дар маҷмӯаи «Дастии дуои модар» ҳам омадаанд, ҳамчун оина симои модари тоҷикро инъикос мекунанд.

Ҳарчанд ҳамаи шеърҳои «Модарнома»-и шоир аз ҷиҳати маъно ва ифодаи мазмун ҷолибу дилкашанд, «Қасидаи модар»-ро метавон шеъри олие дар васфи модар донист. Эҷоди ин шеър аз он гувоҳӣ медиҳад, ки устод Лоиқ нисбати модарон воқеан меҳри оламгир дошт.

Дар «Қасидаи Модар» тавсифи тимсоли модар аз ҷониби Лоиқ чӣ гуна сурат гирифтааст?

БАЧЧАГИЯМ БЕКАСУ ТАНҲО ГУЗАШТ...

Инсон аз тамоми мавҷудоти олам бо ақлу заковат, фаросат, маърифат ва идроки худ фарқ карда, соҳиби қувваи эҷодию созандагӣ мебошад. Офариниши оламо инсон аз Худо донанд, боқӣ ҳама дигаргунии олам ба тафаккуру истеъдод ва нерӯи бунёдкори одам вобаста аст. Дар навбати худ умри инсон ба давраҳои муайяни камолот ҷудо шуда, дорои хусусият ва олами ба худ хос аст. Дар адабиёти тоҷик бо шеърҳои ғазалҳое дучор меоем, ки ба марҳилаҳои муайяни зиндагӣ бахшида шудаанд. Аввалин давраи зиндагӣ ин овони кӯдакӣ ва наврасӣ ба шумор меравад, ки тасвири ин рӯзгори бихиштосо аз ҷониби адибон борҳо мавриди эҷод қарор гирифтааст.

Заковат – покӣ,
покизагӣ, сафо,
исмат.

Сайидои Насафӣ замони тифлии худро чунин тасвир кардааст:

*Тифлию домони модар хуш бихиште будааст,
Гаштаем аз шири модар то ҷудо, хун меҳӯрем.*

Ё худ ҷойи дигар мефармояд:

*Тахти шоҳӣ буд моро тахтаи гаҳвораҳо,
То ба пойи худ равон гаштем, саргардон шудем.*

Аз Соиби Табрзӣ дар ин маврид ме-
хонем:

*Иксири шодмонист ёди баҳори тифлӣ,
Бозичаест ишрат дар рӯзгори тифлӣ,*

* * *

*Шуд аз фишори гардун мӯи сафеду сар зад
Шире, ки хӯрда будем, дар рӯзгори тифлӣ...*

* * *

*Тавон айёми тифлӣ чанд рӯзе доди ишрат дод,
Намедонанд тифлон, ҳайф, қадри хурдсолуро.*

Аз адибони муосири тоҷик ҳаёти бачагӣ дар асарҳои шои-
роне чун Бозор Собир, Гулрухсор ва Гулназар нисбатан беш-
тар инъикос шудааст, ки шеърҳои «Бачагӣ»-и Бозор Собир аз он
ҷумла аст ва бо самимияти ҳосае афзалият дорад.

Таҷассуми олами тифлӣ ва ҳусну назокатҳои он дар осори
Лоиқ низ мавқеи назаррас дорад. Ашъори ба ин мавзӯ бахши-
даи Лоиқ, ки аз рӯзгори бачагии шоир ҳикоят намуда, қалби софу
беғам, ҳаёлҳои ширини тифлӣ ва олами беолоишу мубаррои ўро
равшану возеҳ ифода кардааст:

Бачагиям бекасу танҳо гузашт,
Бо дарав, бо хӯшачиниҳо гузашт,
Доманаш аз хӯша пур аз домани саҳро гузашт.

Дар сари санге ҳама рӯз интизор
Мешумурдам турнаҳоро ҳар баҳор,
Бачагиям бо қатори турнаҳо як ҷо гузашт.

Шаст меандохтам бар рӯди маст,
То биафтад моҳии тилло ба шаст,
Бачагиям бо умеди моҳии тилло гузашт.

Ханда мекардам ба сӯйи шаршара,
Ханда меомад зи ҳар санги дара,
Бачагиям ханда бар лаб лаб-лаби дарё гузашт.

Бачагӣ – гулгуни зарринёли ман,
Бачагӣ – гулгуни зарринболи ман –
Ёлу болаш ғарқи гул аз роҳи умри мо гузашт...

Иксир – ҷавҳари аф-
сонавиест, ки гӯё ба
воситаи он мисро ба
тилло табдил додан
мумкин будааст.

Рӯд – дарё, наҳр,
ҷўйбори калон,
рӯдхона.

Шаст – оҳани нўгкаҷ
барои моҳигирӣ, қул-
лоби моҳигирӣ, қал-
моқ, чангак.

Шеъри мазкур дар адабиёти муосир яке аз беҳтарин офаридаҳоест, ки давраи бачагиро моҳирона ва табиӣ ифода намудааст. Ҳар хонандае, ки ин шеърро меҳонад, беихтиёр рӯзгори бачагиаш пеши назараш намудор гашта, ба андеша меравад, ки гӯё Лоиқ бачагии ўро тасвир намуда бошад. Тасвири манзараҳои дараву хӯшачинӣ, саҳрои беканору домони хӯшадор, дар рӯи санг истода турнаҳоро ҳар баҳорон шуморидан, бо умеди моҳии тилло ба рӯд шаст андохтан, беғамона дар дара хандаи тифлона кардан, ханда бар лаб гузаштан лаб-лаби дарё ва ғайра манзараҳои табиест, ки дар кӯдакию наврасӣ ҳама деҳотиён аз сар гузаронидаанд.

Гузашти бачагӣ дар назари Лоиқ Шералӣ мисли рехтани шохборон ва обшорону шохнаме дар саҳрои паҳност. Шоир бачагиро гулгуни зарринёл ва зарринболи худ медонад.

Шеъри «Бачагӣ» –и Лоиқ аз шеърҳои ба бачагӣ бахшидаи шоирони дигар бо кадом хусусиятҳои фарқ дорад?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Аввалин шеъри «Модарнома»-и Лоиқ чӣ ном дорад ва кай эҷод шудааст?
2. Кадом шеърҳои «Модарнома»-и Лоиқро медонед?

3. Дар бораи шеъри «Бачагям бекасу танҳо гузашт...» маълумот диҳед.
4. Шоир дар шеъри боло замони бачагиашро чӣ гуна тасвир кардааст?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Шеъри «Ватан сар мешавад аз гоҳвора»-и Лоиқ Шералӣ барои ҳифз ва мутолиа пешниҳод мегардад.

БАҲМАНЁР

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи нависанда шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Гавазни чанбаршохи ман»-ро муҳокима мекунем;
- баёни воқеаҳоро дар ҳикоя таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Баҳманёр Арабзода Амिनӣ 15-уми июли соли 1954 дар шаҳри Панҷакент таваллуд шудааст. Хатмкардаи шӯъбаи забони арабии факултети забонҳои шарқи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон (ҳоло Донишгоҳи миллии Тоҷикистон) мебошад. Баҳманёр баъди хатми донишгоҳ соли 1977 фаъолияти кориро дар Кумитаи давлатии Тоҷикистон оид ба кинематография ва рӯзномаи «Маданияти Тоҷикистон» оғоз кардааст. Тӯли солҳои 1983–1985 дар Либия ба сифати тарҷумон сафарбар шуда, баъди бозгашт ба ҳафтаномаи «Адабиёт ва санъат» шуғл

меварзад. Сипас, то соли 1992 ба ҳайси мудири шӯъбаи насри маҷаллаи «Садои Шарқ» адои хизмат мекунад. Солҳои қанги шаҳрвандӣ ба зодгоҳаш Панҷакент рафта, он ҷо сармуҳаррири рӯзномаи «Самандар» ва моҳномаи «Дайри Муғон»-ро барӯҳда дошт. Соли 2002 ба Душанбе даъват шуд ва муовини сардабири

маҷаллаи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон – «Садои Шарқ» таъин гардид.

Аз соли 1987 ба сифати узви Иттиҳодияи нависандагони Иттиҳоди Шӯравӣ пазируфта мешавад. Соли 1997 барои қиссаи «Заринаи Зарнигор», ки дар моҳномаи мазкур чоп шуда буд, барандаи ҷоизаи адабии ба номи устод Садриддин Айни доништа шуд.

Баҳманёр 10 ноябри соли 2020 дар шаҳри Душанбе вафот кардааст.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРӢ МЕБИНЕМ

ҲИКОЯИ «ГАВАЗНИ ЧАНБАРШОХИ МАН»

Абрпорае аз тегаи Шеданзо канда шуду рӯи Сармаддеҳ афтод – шамолаке тафси ҳаворо паст кард, шакарнаме домани деҳро тар. Боз дар фарози Хорбуна гавазни чанбаршоҳ пайдо шуд, ҳамон гавазне, ки рӯзе чанд пайдо мешавад, ба дунги Жаврак мебарояд ва ба деҳ менигарад, чунон менигарад, ки гӯё фарзандашро, ҷигарбандашро дар деҳ банд карда бошанд...

Гавазни чанбаршоҳ аз толаи Барзу мефарояд, дар фарози Хорбуна рӯи дунги Жаврак чун обидае қарор мегирад ва ба деҳ менигарад. Хеле менигарад ва боз ҳамон тавре ки омада буд, бармегардад ва толаи Барзуро ҳам мехӯраду анкабути ҳасрат рӯи дилам тор метанад, тори андӯҳ метанад, маҳин метанад, заррин метанад, дилам дард мекунад, вучудам месӯзаду ба нолиш меояд. Чунон ба нолиш меояд, ки мехоҳам бихезаму аз паси он ҷонвари зебову хушсурату озод сар ба кӯҳу ҳомун занам.

Аммо наметавонам. Зеро маро ба ин бистари нарм бе ресмон бастанд, зеро маро дар ин бистари чун обҳои зимистон сард фарқ кардаанд. Аз ин рӯ, анкабути ҳасрат рӯи дилам тор метанад, тори андӯҳ метанад, маҳин метанад, заррин метанад, дилам дард мекунад, вучудам месӯзаду ба нолиш меояд.

Тирезаи хонаи ман ба сӯи фарози Хорбуна ва толаи Барзу боз аст. Ман аз тегаи Шеданзо як-як канда шуда рӯи деҳ афтодани абрҳоро хуб мушоҳида мекунам, ман рехтани боронро пешакӣ пай мебарам, ман хониши

Гавазн – ҳайвони говмонанди кӯҳӣ, ки шоҳҳои панҷадори дароз дорад.

Анкабут – тортанак.

кабкони фарози Ялморо нағз мешунавам. «Фарози Ялмо хеле дур аст – мегуфт момоям, – хониши кабкони он чо то ба деҳ намерасад. Ту шояд хониши кабкони Хорбунаро шунавӣ?» Ман ҷавоб намедиҳам, ман хуб медонам, ки аз кадом маҳал ба гӯшам чӣ садое мерасад.

Тирезаи хонаи ман ҳамеша боз аст. Модарам танҳо шаб онро мепӯшад ва бо хоҳиши ман пардаҳо ва бодвонаро кушода мекӯнад. Охир, дилгир мешавам, модар! Охир, нафастанг мешавам, модар! Модар маро намешунавад, модар пас аз ҳамон шаб, ки момоям баногоҳ мурд, дигар маро намешунавад, касе маро намешунавад, магар ки Бобуна. Ман танҳо метавонам бо Бобуна аз таҳти дил, чунон ки бо худ сӯҳбат мекунам, гуфтугӯ намоям. Бобуна ба умқи чашмони ман менигарад. «Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам!» Бобуна ба чунбиши лабҳои ман менигарад. «Гап зан, гап зан, бачаякам!»

Ман аз тирезаи хонаам ба табиат менигарам ва аз рӯи боми анбор, ки рӯзҳои офтобӣ маро ба он чо мебароранд, ба олам. Табиат барои ман ин кӯҳҳои Шанобурзу Шеданзо ва олам барои ман Сармаддеҳ аст. Зеро ман дигар кӯҳево деҳеро надидаам ва дида ҳам наметавонам.

Зеро пойҳоям шаланд, мардум! Момоям мегуфт, ки ман аз зода шудан инҷониб ҳамеша бемори бистарӣ будааму бо ҳамин роҳгардиро наомӯхтаам. Аммо профессори айнакӣ мӯътақид аст, ки тарси азиме нисбати роҳгардӣ дар дили ман хона кардаасту

Анбор – ҷои анбоштани ғалла, абзор, колоҳои тичорӣ ва амсоли он.

Мӯътақид – эътиқодманд, боваркарда, эътиқодкарда.

маро ба по шудан намегузорад. «Тўба, – гуфта буд момоям баъди рафтани профессор, – тарси хонасоз ҳам будааст-е!» Ман ба фарози Хорбуна, ба дунги Жаврак менигарам. Фарози Хорбуна бе гавазни чанбаршоҳ ба ҳама фарозҳои олам монанд аст. Фарози Хорбуна бе гавазни чанбаршоҳ як кўхтали оддист, ки чанд дунгу бутта дорад. Вақте ки дар фарози Хорбуна рўйи дунги Жаврак гавазни чанбаршоҳ пайдо мегардад, ҳама чиз тағйир меёбад, ҳама чиз қон мегирад, ба тану рўҳ суруре, мавҷи қонбахше паҳн мешавад, чунон ки дар фасли зимистон ба ҳаммоми гарм дарой, чунон ки дар фасли баҳор рўйи сабзаҳои нарм ғел занӣ. Аммо имрӯз дигар гавазни чанбаршоҳ ба пайдо намеояд, аммо имрӯз дигар фарози Хорбуна яктои олам намегардад.

Гавазни чанбаршоҳ рӯзе як бор зуҳур мекунад, аз фарози Хорбуна, аз рўйи дунги Жаврак қониби деҳ менигарад, чунон менигарад, ки гўё фарзандашро, қигарбандашро дар деҳ банд карда бошанд... Ман ба тегаи Шеданзо менигарам. Имрӯз дигар абрпорае канда намешавад, имрӯз дигар шакарнаме домани деҳро тар намекунад, имрӯз маро рўйи бом намебароранд. Зеро модарам аз носихати ман дар ҳарос аст, зеро модарам аз шамол хўрдани ман метарсад. Ба назари модарам ман гули хушкидари мемоман, ки каме шамоли саҳт метавонад хок-хок созад...

Ман аз тирезаи хонаам чӣ тавр аз тегаи кўҳи Шеданзо ба зер мавҷи зада фаромадани торикиро тамошо мекунам ва аз ин завқ мебарам. Торики зина-зина ба зер меояд: нахуст тегаи Шер тира мегардад, сипас гардани он ки Рез ном дорад, баъд зови Флаҳмону фарози Ялмо, толаи Барзуву фарози Хорбуна... ҳамин тавр торики зина-зина хамида, то ба тирезаи хонаи хоби ман мерасад ва дохили хона мешавад. Ман шабро чун рӯз дар бистари худ, маҳбаси худ, тобути худ пазира мекунам. «Торики аз зер ба боло меамад, – мегуфт момоям, – зеро шафақ то дер қўллаҳои кўҳро равшан нигоҳ медорад. Ту чаро ин тур мебинӣ, намефаҳмам». Ман пеши худ бисёр фикр мекунам, ки чаро мушоҳидаҳои ман хилофи диди дигарон мебарояд, ҷавоб намеёбам.

Бо расидани торики модарам тирезаҳои хонаро мепўшад, танҳо бодвона ва пардари кушода мемонад. Охир, дилгир мешавам, модар! Охир, нафастанг мешавам, модар! Модарам маро намешунавад, модарам чун фариштаҳои осмон сабук ва бесадо мегардад, модарам бистари маро, тобути маро ба тартиб меорад ва сўйи дар равон мешавад. Шаб ба хайр бошад, модар! Модарам чароғро хомўш мекунад, модарам дарро оҳиста ва бесадо мекушояд, модарам дарро оҳиста ва бесадо аз паси худ мепўшад. Ман ба хайрбоши худ ҷавобе намешунавам, ман танҳо садои хомўшӣ ва торикиро мешунавам, ки дар фазои фишурдаи хона давутоз мекунад. Ман шояд ҳарфе назадаам боз? Ман

шояд гапзаниро фаромӯш кардаам? Ман чизе пеши худ гуфтан ва шунидан мехоҳам. Ман «гавазни чанбаршоҳ» – мегӯям, ман овози худро намешунавам.

Ман гунгам, мардум! Ситорагони бешуморе рӯйи осмони деҳ милтирос мезананд, рӯйи теғай Шеданзо, рӯйи зови Фалахмон, рӯйи фарози Ялмову Хорбуна... хулоса дар ҳама ҷо милтирос мезананд, чун кирмакҳои шабтоб ғайб мезананд, боз пайдо мешаванд. Чун кирмакони шабтоб беқароранд ситорагон. «Абрҳо ҳаракат мекунанд ва ба мо чунин менамоянд, ки ситорагон, – гуфта буд модарам. – Аммо чаро онҳо ба назари ту сӯхтаву зинда мешаванд, намефаҳмам».

Зов – дара, шикофии байни кӯҳҳо, гузаргоҳи танг дар кӯҳҳо.

Ман ситорагонро ба мисли... беҳтараш, дар бораи гавазни чанбаршоҳи худ ба касе ҳарф намезанам, бигзор ин сирри ниҳоне барои худам бошад. Ман ситорагонро дӯст медорам, модар! Зеро ба онҳо ҳасад мебарам. Ман ситорагонро ҳар шаб мешуморам, ҳисобро гум мекунам, боз мешуморам, то он даме ки хобам мебарарам... Баъзан ман сӯйи тиреза даст дароз мекунам, мехоҳам ситораяке ба чанг ораму болои сарам овезам, бигзор милтирос занад, бигзор ниғаҳбони бистари ман, маҳбаси ман, тобути ман бошад, чунонки як кирми шабтоб ниғаҳбон буд шабе.

Кирмаки шабтоб шабона баногоҳ дар тахтонаи тиреза милтирос зад, майдаҳак, пашминак. Ман вайро рӯзона надида будам. Вақте дидам, ки чун ахгари танҳое, чун ситораи бекасе дар фарози тахтона оташак гашт. Ман кирмакро ба даст гирифтаам, хомӯш шуду баъди лаҳзае боз фурузон. Чун оташпораи хурде фурузон шуд ва ман масалеро ба ёд овардам, ки аз момоям шунда будам. Бӯзинагон кирми шабтобро ахгари оташ пиндошта, рӯяш ҳезум чиндаанд, пуф кардаанд, пуф кардаанд, нафасгардон шудаанду оташ ҳосил накардаанд. Момоям ин масалро ба ман ҳикоят карду баъд пушаймон шуд. Зеро ман худро чун он шабтоб дидам, ки нур медиҳаду гармӣ намедиҳад.

Масал – ҳикояи воқеии ибратомез, қисса ва афсонаи кинояомез; сухани ҳикматноки маъмул дар байни халқ.

Дар ҳикояи «Гавазни чанбаршоҳи ман» бештар кадом мавзӯ ва гоя инъикос ёфтааст? Дар тимсоли гавазни чанбаршоҳ боз чиҳо ташбеҳ карда шудааст?

Аз ҳамон шаб инҷониб мехоҳам ситораяке чун кирми шабтоб баногоҳ худ ба сари худ рӯйи тахтонаи тирезаи хонаам пайдо шаваду ман онро гирифта рӯйи бистарам, болои сарам ове-

зам. Бигузор милтирос занад, бигузор ниғаҳбони бистари ман, маҳбаси ман, тобути ман бошад. Зеро то ситорагон дасти ман намерасад, онҳо дуранд, дур. Агар кати ман рӯйи теғайи Шеданзо мебуд, он гоҳ метавонистам, ҳо ҳамон ситораи сурхро ба чанг орам. Ситораи сурх аз теғайи Шеданзо ҳамагӣ чанд ваҷаб дур асту бас, онро осон метавон ба даст овард. Барои чӣ касе онро намегирад? Чаро сармаддеҳиён ба вучуди чунин як чизаки зебову аҷоиб бепарвоянд? Ё ба теғайи кӯҳ баромадан шояд душвор бошад. Ин чист, ки ба назарам менамояд? Наход гавазни ман бошад?!

Рӯйи Пайраҳаи Оҳувони осмон гавазни чанбаршоҳ мегардад. Аз байни ғубори ситорагон, аз байни тарокумҳои бешумор пайкари гавазни чанбаршоҳ хеле хуб намудор аст. Ман хато накардаам, гавазни ман махлуқи осмонист! Сокини Осмондара асту рӯзе як бор бо Пайраҳаи Оҳувон ба теғайи Шеданзо мефарояд, зовро гузашта, дар фарози Хорбуна пайдо мешавад ва ба деҳ менигарад, чунон менигарад, чунон менигарад, ки гӯё фарзандашро, чигарбандашро дар деҳ банд карда бошанд... Ҳоло гавазни чанбаршоҳ аз тарокуме ба тарокуме мегузарад, чизе меҷӯяд, чизе меҳоҳад. Ана, вай аз Осмондара мебарояд, бо Пайраҳаи Оҳувон ҷониби теғайи Шеданзо меояд ва ман пай мебарам, ки вай чӣ меҷӯяд. Вай ситораи дурахшонтарини осмонро меҷӯяд. Гавазни чанбаршоҳ ситораи сурхи қуллаи кӯхро рӯйи шоҳи чанбаринаш мегарад, бо пайроҳаи толаи Барзу ба фарози Хорбуна мефарояд ва аз фароз рост ҷониби тирезаи хонаи ман меояд. Меояду зону зада шохҳояшро ҳам мекунад. Хона аз партави ситораи сурх чун рӯз равшан мешавад, чунон равшан мешавад, ки чашмо хира мекунад ва ман базӯр чашм мекушоям. Ман аз ҳайрат каме ба худ меоям, худро дар бистари худ, маҳбаси худ, тобути худ хобида мебинам. Хона аз нурҳои офтоби аз теғайи Шеданзо рӯ намуда пур шудааст. Ман хобамро ба ёд меорам ва ба пешвози модар табассум мекунам.

Модар дарро оҳиста ва бесадо мекушояд, модар чун фариштаи осмон сабук ва беовоз роҳ мегардад ва чун ҳама рӯз бо дастшӯ ва дастмоли монанди қуллаҳои Шанобурз сафед сари бистари ман, маҳбаси ман, тобути ман ҳозир мешавад. Хестӣ? Вай ҳамеша ҳамин як саволро медиҳад ва барои он ҷавобе намехоҳад. Зеро гумон дорад, ки ман гапзаниро чун роҳгардӣ фаромӯш кардаам. Аммо ман худро чунон вонамуд месозам, ки гӯё чизеро пай намебарам, чун ҳамеша меғӯям: субҳ ба хайр бошад, модар! Модар ба ҷунбиши лабҳои ман менигарад, чизеро тахмин мекунад ва табассум. Агар борон наборад, мо туро рӯйи

Тарокум –
чамъ шудан,
анбӯҳи чизе.

Маҳбас – ҳабс,
қайду банд.

бом мебарорем, албатта, мебарорем.

Чаро ман бо ту чун бо Бобуна сўхбат карда наметавонам, модар? Агар борон наборад, маро рўйи бом мебароранд. Ҳамин тавр гуфт модарам. Ман ҳоло ҳис мекунам, ки имрӯз борон намеборад, пойҳоям дард намекунанд.

Аз боми анбор Гузари Поёни Сармаддеҳ хуб намудор аст,

Гулдараву қуллаҳои барфпӯши Шанобурз низ. Дар Гулдара чашмае ҳаст, ки мегӯянд, Ният ном дорад. Момоям ҳамеша мегуфт, ки маро пуштора мегираду ба чашмаи Ният мебарад. Як каф об менӯшиву дар дил саҳт ният мекуни, ки ба ту шифо бахшад, то ба деҳ нарасида гул барин шифо меёби! Аммо нияти момоям, ки чашмаи Ният буд, иҷро нашуд. Вай моҳи гузашта баногоҳ, ба қавли модарам, сиҳат-сиҳат мурд. Қойи ӯ дар ҳамин хона паҳлуи кати ман буд. Ман шабҳо хурроккашии ўро гўшкунон орому осуда хоб мерафтам. Шабҳо вай ба ман афсона мегуфт. Он қадар афсона мегуфту медонист, ки танҳо бо хоҳиши ман ягон афсонаро батакрор ҳикоят мекард. Баъд, як шаб ман аз хоб бедор шуда пай бурдам, ки вай мурдааст. Чунон мурда буд, ки гўё чун ҳамеша хобида бошад, танҳо хуррок намекашид, нафас намегирифт. Ман натарсидам, ман гўё марги ўро пешакӣ медонистам, худи ӯ низ маро ба ин омода месохт ва рӯзҳои охири умраш зуд-зуд шикоят мекард. Устухонҳоям орд-орд гашта, гўшти танам мўмиё шудааст, вай бошад, ҳамун хунукном, аз чӣ сабабе ба бурдани ман рағбат надорад, дари касонеро ангушт мезанад, ки интизораш нестанд. Момо, чаро ту ўро интизорӣ мекаши? Ман вайро интизорӣ намекашам, бачаякам, ман вайро даъват мекунам, зеро пай мебарам, ки соати дамгирӣ расидааст. Бачаякам! – нидо мекард вай маро ҳамеша. Бачаякам, бигзор минбаъд туро модарат парасторӣ кунад, бигзор вай қарзи модариашро баҷо орад. Агар аз хуни ман бошад, вай ин корро бо қону дил, бо дилу қон адо мекунад. Туро ранҷонаду бинад, ҳамун хунукномро савор шуда меояму гесўҳои дарозашро тортор меканам...

Момоям ягона шахсе буд, ки ман аз гуфтани андешаҳоям истиҳола намекардам. Вай ҳам бо ман сўхбат кардан, ба қавли худаш, рӯзро кўр карданро дўст медошт. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Гап зан, гап зан, бачаякам!

Истиҳола – худдорӣ, ибo.

Ана ҳамин момои ацибу меҳрубони маро он шаби тираи аввали баҳор «хунукноми» мегуфтааш аз ман рабуда буд ва ман ба ӯ менигаристаму на тарс, на танҳой, на ҳасрат... чизе ҳис намекардам.

Вақте ки бомдод модарам аз таъхири момоям хавотир шуда, ба хона даромаду ӯро мурда ёфт, то хеле ҳарфе ба забон оварда наметавонист. Баъд ба худ омада, сӯйи ман нигарист, маро ором дида, аз ҳайрат пурсид. Ту чизе пай набурдӣ, Комёр? Модарам маро ҳамеша бо номам нидо мекарду ин ба ман хуш меомад, ҳоло бошад, бачаякамгӯиҳои момоям ба хотир омаду чизе роҳи гулӯямро баст, торе дар меҳроби дилам канда шуд. Модар интизори ҷавоб буду ба ман менигарист. Ман сар ҷунбондаму худро ба даст гирифта гуфтам: не, ман ҳамаашро пай бурдам, модар!

Аммо модар он вақт маро нашунид, баъди он ҳодиса касе овози маро нашунид. Модар бо тарсу ҳарос ба ҷунбиши лабҳои ман менигаристу бемадор байни бистари ману момоям ба зону афтод, гоҳ ба ман менигаристу гоҳ ба момоям ва ман пай бурдам, ки вай намедонад, ба домани кадоми мо сар монда ҳой-ҳой бигиряд...

Маро рӯйи бом мебароранд. Падарам маро озод рӯйи дастонаш бардошта, модарам кати сайёрро зери каш гирифта, рӯйи бом мебароранд. Ин боми анбор асту як гӯшааш ба фароз пайваст. Ин гуна бомҳои аз ҳисоби доманкӯҳ девордошта дар деҳи мо бисёранд ва онҳо барои мо чун суфаанд.

Сайёр – бисёр гардишкунанда, сафаркунанда; ҳаракаткунанда.

Ман ин ҷоро дӯст медорам. Пештар, ҳанӯз он «хунукном» ба суроғи момоям наомада, момоям пӯстаки нарме гирифта, рӯйи бом мебаромад ва пӯстакро паҳлуи кати ман партофта, чилик мегардонд. Гоҳо номаълум ғанабаш мебурду хоболуд ба ман хитоб мекард. Ба чашмҳои фариштаат садқа, бачаякам! Гап зан, гап зан, бачаякам! Ман худро ниғаҳ дошта натавониста баланд механдидам ва моморо ғанабаш гурехта, бо таачҷуб ба ман менигарист ва сабаби хандаи маро пай бурда худро сафед мекард. Ба чашмҳои фариштаат садқа, бачаякам! Ин ҳама нишонаи пирӣ...

Вақте ки ман рӯйи бом мебароям, аниқтараш, вақте ки маро рӯйи бом мебароранд, ба дидорбинии ман одамҳои зиёде меоянд, аммаҳоям меоянд, духтарҳояшон меоянд. Аз чӣ бошад, ба дидорбинии ман аксар занҳо меоянд ва аз ҳама бештар духтари холаи калониам Бобуна. «Мо ҳама ба ту ошиқ шудагӣ, бачаякам!» Ҳамон Бобунае, ки вақти гули бобуна ба қавле дардаш мегирад. Аммо момоям мегуфт, ки вақти гули бобуна ба набе-

рааш ваҳии илоҳӣ меафтад ва ӯ он қадар бахосият мешавад, ки барояш аз замин гул меҳезаду аз само мушк мерезад.

Бобуна ба дидорбинии ман меояду бе ҳеҷ ибo аз ҳозирон чашмони марo лап-лап мебӯсад ва ба момoям тақлидкунон мегӯяд: ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Гап зан, гап зан, бачаякам! Ман аз ин рафтори ӯ шарм медорам, сурх мешавам, арақ мекунам ва кампали рӯйи поямро ба сар мекашам. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Мон, ман онҳоро ба серӣ бинам. Аммо чашмони худи Бобуна он қадар зебоянд, ки...

Мушк – моддаи сиёҳранги хушбӯй, ки аз нофи як хели оҳу (кабарға) ҳосил мешавад ва баъзе хусусиятҳои доруй дорад.

Ман ҳамеша омадани Бобунаро пазмон мешавам, ӯро дидан баробар, овозашро шундан баробар дилам ба тапиш меояд. Вай марo афсун мекунад, вай марo... То бачаякамро роҳгард накунам, шавҳар намекунам – қасам хӯрдааст вай.

Афсун – сеҳр, чоду.

Имрӯз, аз чӣ бошад, ба дидорбинии ман касе намеояд. Ман ба ин дидорбиниҳо он қадар одат кардаам, ки ҳоло наомадани онҳо дилтанг мекунад марo. Ман ҳар замон ба кӯча менигарам, оё касе менамояд?

Писарак баъд аз вафоти момoям худро чӣ гуна ҳис мекард? Дигар он илтифоту навозиш ва меҳри хосро аз кӣ умедвор мешавад?

Кӯча холист, фарози Хорбуна холист, ҳама олам холист бе гавазни чанбаршохи ман. Аз чӣ бошад, пайдо шудани гавазни чанбаршоҳ дар фарози Хорбуна касерo ба ҳайрат намеорад, касе парво надорад, гӯё гавазҳои дар кӯҳсори мо чун борон аз осмон мерехтаву чун торон аз замин меруста бошанд. Ҳол он ки касе надидааст гавазро дар ин кӯҳистон. Аз ин рӯ, ман суруре дар дил ҳис мекунам, ман бовар дорам, ки гавазни чанбаршоҳ маҳз ба дидани ман, аз кадомин дараи дуре, аз кадомин бешаи анбӯҳе меояд. Ё шояд ин гавазни ҳамон қолиест, ки соли гузашта падарам барoям тӯҳфа оварда буд?

Торон – навъи рустанӣ.

Он қолиро паҳлуи бистари ман ба девор заданд. Ба девор заданду момoям дуo кард: баҳри дили бачаякам, илоҳo, чун осмони кабудии ин қоли кушода бошад, сарсабз бошад чун бурсакони ин қоли, чолоку даванда гардаду хасмро паси сар

Қоли – гилеми пашмини патдор.

гузорад чун чанбаршоҳҳои ин қолӣ, омин! Ҳозирон ҳама даст ба рӯ кашиданд, ҳатто падарам, ки калавишҳои диниву даҳрии момоямро ҳазл мекард, бо як қиддияте даст ба рӯ бурд. «Чанбаршоҳҳо» – гуфт момоям қонварҳои қолиро, ки гурге онҳоро дунболгирӣ мекард. «Гавазнҳо» – ислоҳ кард момоямро Бобуна. Ҳама гавазнҳо рӯпеш, бо ҳарос метохтанд, ғайр аз як гавазни азамате, ки тохташро суст карда буду ба қафо менигарист, гӯё аз қисмати гавазнон ва хоса баррагавазне, ки каме аз рама қафо монда буд, хавф мебурд. «Ин сархайлашон!» – гуфта буд рӯзи аввал Бобуна. Чашмони гург хеле бузург ва бадҳайбат буданд, чун айнаки ҳамон профессоре, ки меҳмони бобои Кӯчак буду падарам барои аёдати ман ба хонаамон овард. Ин профессори айнакӣ ба ман хуш наомад. Вай дар пеши чашми ҳозирон либосҳои маро кашада, маро лучи модарзод карда, ба чапу рост тоб дода, дасту поямро қату рост намуда, ба қавли момоям, нағмаҳое кард, ки замин накафид, то дароям.

Сархайл – сардор, сарвар, сардори фавҷи савораи лашкар, сарқавм.

Хайр, дар пеши назари момоям, модар ва падар маро луч намуданаш дарди саҳл буд, аммо дар назди Бобуна...

Ҳамон вақт ба он қолӣ нигариста, ба он гавазни сархайл дилам сӯхт, ба баррагавазни қафомонда дилам сӯхт, чунон сӯхт, ки филфавр меҳе ёфта гургро дар қояш меҳкӯб карда монданӣ шудам, то аз қояш чунбида натавонад, то чанбаршоҳҳои зебо ба чангаш наафтанд. Аммо момоям намонд. «Дида истодаӣ, ки дарнаёфтааст ва намеёбад ҳам!» Мебинам, ки дарнаёфтааст. Афсад, ки дарёбад? Масалан, шаб, ки ман онҳоро намебинам?

Ман шабҳо гурги гуруснаро даст-дасткунон меёфтам. Меёфтаму аз гарданаш медоштам, баъд орому дилпур дар ҳамон ҳол хоб меафтам. Момоям пас аз чанд шаб аз ин рафтори ман бохабар шуду ба даҳшат омад. Ҳамон замон ба падарам амр кард, ки қолиро аз хона канаду ба қои дигар барад. Пас аз он ҳодиса момо ҳар як ҳаракати маро мушоҳида мекардагӣ шуд. Касе ҳақ надошт, ки бе боздиди ӯ чизеро ба хона орад ё аз хона барорад...

Кучо бошад момои ман ҳоло? Ман дилтанг боз қониби кӯча менигарам. Марди туфангдореро мебинам, ки аз кӯчаҳои танги Гузари Поён гузашта, қониби кӯҳ меравад. Кадомеро хумори шикор гирифтааст, – аз дил мегузаронам, – аммо чаро ин қадар бевақт? Сареву савдое, – ҳамин тавр мегуфт момоям. Ман боз духтарчаеро дар Гузари Поён мебинам, ки худ ба сари худ ҳакалингбозӣ мекунад. Навораки сафеди хол-холи рӯи мӯяш гулпараки бозорино ба хотир меорад. Духтарак як-як меҷаҳаду «гулпараки бозорино» тори сараш баробари ҷаҳиш пар-пар

мезанад. Чунон пар-пар мезанад, ки гӯё ҳоло аз мӯи сараш канда шуда, ба ҳаво, ба ҳаво, ба ҳаво меравад...

Парвоз кардан чӣ қадар хуш бояд бошад! Ман ғайр аз ситораҳо ба паррандагон низ ҳасад мебарам, модар! Зеро онҳоро наметавон ба бистари нарм баст, зеро онҳоро наметавон ба бистаре чун обҳои зимистон сард ғарқ кард. Паррандаҳо барои худ тобут намесозанд, модар! Рӯзҳои охир, аз чӣ бошад, ман пеши худ ба модарам хитобкунон суҳан меғӯям...

Чаро касе ба дидорбинии ман намеояд? Чаро касе дар деҳ ғайр аз он духтараки хампасти ба назар наменамояд? Мабодо ягон ҳодисаи нохуше рӯй дода бошад! Мабодо момои кадоме ҳамин тавр сиҳат-сиҳат мурда бошад!

Ман аз ҷои худ нимхез шуда гӯш медиҳам. Ман овози гиряро намешунавам. Ман деҳро чун ҳамеша ором устувор мебинам. Фақат ман аз наомадани Бобуна зиқам, ҳарчанд ки ба иқрори ин ҳатто пеши худ шарм медорам. Ҳарчанд ки Бобуна аз ман даҳ сол калон асту имсол мактабро хатм карда, ба... биёед, беҳтараш, дар ин бора фикр накунам, вагарна дилам ганда мешаваду хориам омада гиристанам мумкин. Ба ҳар ҳол, агар ҳоло Бобуна меомад, ман дар бораи хоби дидаам, гавазни чанбаршоҳам ҳикоя мекардам. Зеро ман ғайр аз Бобуна бо дигар кас сӯҳбат карда наметавонистам. Бобуна ба умқи чашмони ман менигарад. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Бобуна ба ҷунбиши лабҳои ман менигарад. Гап зан, гап зан, бачаякам!

Умқ – жарфӣ, чуқурӣ, амиқӣ.

Ман ба фарози Хорбуна менигарам. Ман дар фарози Хорбуна гавазни чанбаршоҳи худро мебинам. Дилам аз шодӣ сахтсахт ба тапиш медарояд. Чунон ба тапиш медарояд, ки гӯё Бобунаро дида бошам. Гавазни чанбаршоҳ сӯйи деҳ менигараду вучуди маро суруре пахш мекунад. Ин сурур чун мавҷи субҳ аз қуллаҳои Шеданзо шорида, ба деҳ фуру омада, ҳамаро ғарқ мекунад. Чунон ғарқ мекунад, ки нафасгирӣ осон шуда, рӯҳи тан сабук гашта, кас парвоз кардан, ё аз таҳи дил фарёд кашида, рӯ ба кӯҳу ҳомун ниҳодан меҳоҳад.

Ин дам ман хониши кабкони фарози Ялморо мешунавам, ин дам ман бӯйи масткунандаи гулҳои Гулдараро мешамам ва оби шифои чашмаи Ниятро менӯшам. Ин дам ман басе хушбахтам! Ман касеро дидану аз тағйироти рӯҳам, аз гавазни чанбаршоҳам ҳикоят кардан меҳоҳам. Деҳро холӣ мебинам, майдончаи Хампастиро холӣ мебинам... ва ба ёд меорам, ки ғайр аз Бобуна бо касе ҳарфе зада наметавонам. Ошуфтаву дилшикаста боз ба дунги Жаврак менигарам ва аз тарс шах мешавам, аз тарс гунг мешавам, аз тарс шал мешавам.

Ман марди туфангдори Гузари Поёниро менам, ки хам-хами ғўту буттаҳо ба гавазни ман наздик мешавад. Гавазни чанбаршоҳ беҳабар аз ӯ сўйи деҳ менигарад. Чунон менигарад, ки гўё фарзандашро, чигарбандашро дар деҳ банд карда бошанд. Вай дар ин деҳ чӣ гум кардаву меҷўяд, вай чӣ меҳоҳад, ман намедонам. Танҳо ба ман чунин менамояд, ки зуҳури ӯ дар фарози Хорбуна ва вучуди ман рўйи ин бистари сард ҳамбаст аст. Аз ин рӯ, ман намехоҳам, ки ин қадар зуд, ин қадар ғиромона ўро пеши чашмони ман нобуд созанд. Ман меҳоҳам, ки вай бо расидани вақт, ҳамон хунукномеро, ки момоям пас аз орд-орд шудани устухонҳояш, пас аз мўмиё гаштани гўшти танаш, мехост даъват кунад.

Бутта – растани сершоҳу барги кўтоҳпоя, ки қариб аз наздики решааш шох меронад.

Мард ҳамона ба гавазн наздик мешавад. Мард чун дузд, чун роҳзан, чун шабрав паси ғўту буттаҳо худро гирифта, номаълум ба гавазн наздик мешавад. Ана, вай дар масофаи тиррас қарор мегирад, ана, вай туфангро ба шохи буттае устувор мекунад, ана вай...

Напарронед! Напарронед! – дод мезанам ман. Овозам дар талу толаҳо аксандоз мешаваду тааҷҷуб намекунам. Напарронед! Напарронед! – фарёд мезанам ман. Аз ҷой хеста, фарозро бо пойҳои худ боло мешаваму тааҷҷуб намекунам.

Танҳо аз он дар ҳайратам, ки садои тирро намешунавам. Танҳо аз он дар ҳайратам, ки гавазни чанбаршоҳ ба истиқболи ман шитофта, шаклашро тағйир медиҳад, сурати Бобунаро мегирад. Бобунае, ки ба пешвози ман метозаду бо тамоми овоз фарёд мезанад. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Қадам зан, қадам зан, бачаякам!

Чаро писарак ҳаёлан аз гавазн ёд мекунад, худ аз худ дарун-дарун фарёд мекунад? Ўро чӣ гуна ҳолат ва эҳсосот фаро гирифтааст?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Моҳияти ҳикояи «Гавазни чанбаршоҳи ман»-ро чӣ ташкил медиҳад? Ҷанбаҳои фантастикаи ҳикояро баён кунед.
2. Оё қаҳрамонҳои ҳикоя барои амалӣ намудани мақсади нависанда хизмат кардаанд?

3. Тимсоли гавазни чанбаршоҳ дар ҳикоя чӣ гуна акс ёфтааст? Қаҳрамонҳои марказии ҳикояро тавсиф кунед.
4. Ҳикоя аз лиҳози сабку услуб аз ҳикояҳои нависандагони дигар чӣ фарқ дорад?

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Гавазни чанбаршоҳ» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳои фарқ мекунад? Аз мазмуну мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтаед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

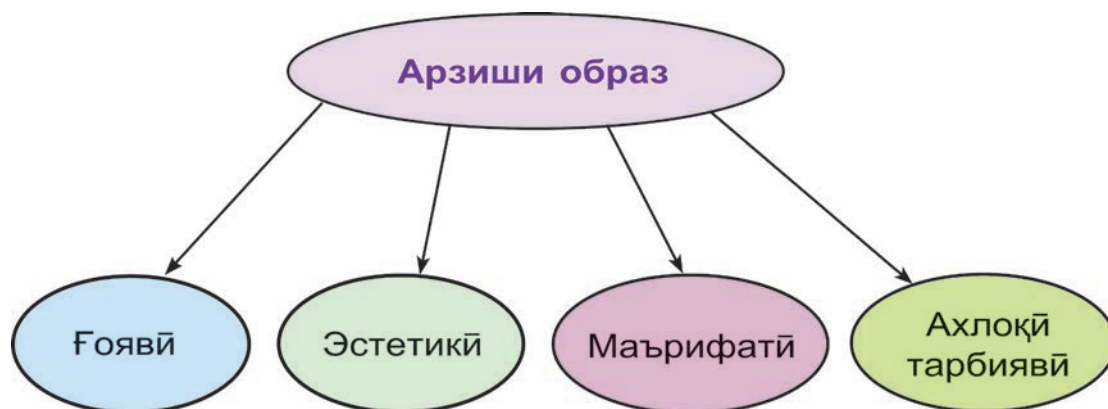
БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Романи «Шаҳаншоҳ»-и Баҳманёр барои мутолиа пешниҳод мегардад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ОБРАЗ ВА Ё ТИМСОЛИ БАДЕӢ

«Образ – тасвири конкрет ва дар айнаи замон умумиятдодашудаи манзараҳои ҳаёти инсонист, ки тавассути таҳайюл эҷод шудааст ва дорои арзиши эстетикӣ мебошад».

Назарияи адабиёт

Таърифи образ. Образ калимаи русӣ буда, онро дар забони тоҷикӣ бо калимаҳои «тимсол», «симо», «шакл» ва «сурат» ифода кардан мумкин аст. Азбаски «образ» дар забони адабии тоҷик истилоҳи ягона надорад, бе тарҷума қабул шудааст. Дар калимаҳои «тимсол», «симо», «шакл» ва «сурат» маънои луғавӣ, дар ифодаи «тасвири бадеии ҳаёт» маънои истилоҳии он зоҳир гаштааст. Образ дар санъат, аз ҷумла дар адабиёти бадеӣ шакли махсуси инъикоси ҳаёт аст. Аз ин ҷо, маънои умумӣ ва хусусӣ доштани образ маълум мегардад.

Образнокӣ як шакли тафаккури инсонӣ буда, аз тафаккури илмӣ, ки хусусияти хоси он даъво, муҳокима ва исбот аст, фарқ менамояд. Олимон баъзан метавонанд, аз унсурҳои тафаккури бадеӣ, яъне образнокӣ ғоида баранд. Аммо аҳли санъат ва адабиёт санадҳои ҳаётиро ҷамъ намуда, дар бораи онҳо ба воситаи образҳои бадеӣ сухан меронанд, ки образнокӣ фарқи санъату адабиёт аз шаклҳои дигари маърифати ҳаёт мебошад. Дар боло таърифи образ оварда шуд. Дар он панҷ ҷараён, ки ҳангоми офариниши образ ба мушоҳида мерасанд, ифода ёфтааст.

Нақши тахайюл дар образ чӣ гуна аст?

Ҳар як таълифоте, ки дар он муҳокот набошад, қадру арзиш надорад. Аз ин рӯ, барои қимати бадеӣ пайдо кардани сухани худ аҳли адаб дар асоси мушоҳидаи падидаҳои ҷаҳони моддӣ, омӯзиши хислати одамон, ҳаракати ҷонвару ашё бо қувваи тахайюл ва тафаккури хеш чеҳраҳои хотирнишин месозанд. Аз ин ҷиҳат, офаридани муҳокот душвориҳои азим дорад, ки на ҳар эҷодкор ба офаридани намунаи беҳтарини он мушарраф мегардад.

Дар бисёр асарҳои бадеӣ шахсияти инсон ҳамчун тасвири мушаххас баён мегардад, ки номи ӯ барои наслҳо вучуди ормонӣ боқӣ мемонад. Ва ҳамин инсон ё як шахсияти ормонӣ ва ё инсони пастфитрат бо кирдору рафтори худ метавонад, тасвири умумиятёфта бошад. Масалан, Қорӣ Исмаилов ҳамчун тимсоли умумиятёфтаи судхӯрон, Одина муздурӯ бенавоён, Шукурбеки дузд – симои диловариву хайрхоҳӣ ва мубориз будан, Мушфиқиву Баҳлул – рамзи ростгӯйиву ҳақиқатбаёнӣ аз миёни доираҳои

Ақсом – ҷамъи қисм.

Муздур – мардикор, он кӣ рӯзбайъ кор мекунад, коргари рӯзмарра коркунанда.

гуногуни ҷомеа баромада, дар аксар ҳол бо тахайюли адабии нависандагон ороиш ёфта, соҳиби арзиши баланд шудаанд.

Аз андешаҳои олимони ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки мурод аз тасвири равшан дар осори бадеӣ чи аз ҷиҳати бадеии рафтор ва чи аз ҷиҳати ҳубии он офаридани суратҳоест, ки вучуди онҳо боиси тағйир додани хулқу атвори хонандаву тамошобин ё шунавандагон гарданд.

Адабиётшиноси рус Л.И.Тимофеев ба муҳокот чунин таъриф додааст: «Образ (муҳокот) тасвири конкрет (мушаххас) ва дар айни замон умумиятдодашудаи манзараҳои ҳаёти инсонист, ки тавассути тахайюл эҷод шудааст ва дорои арзиши эстетикӣ мебошад».

Чӣ хеле ки аз ин арзёбӣ бармеояд, муҳокот фарогири панҷ масъала будааст:

1. Заминаи мусоиди бадеӣ;
2. Тасвири конкрет;
3. Тасвири умумиятдодашуда;
4. Тахайюли барангехта;
5. Арзишмандӣ.

Л.И.Тимофеев доир ба образ чӣ гуна таъриф додааст?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Муҳокот – ҳамчун мафҳуми ибтидоии адабиёти бадеӣ чи маънӣ дорад?
2. Арасту муҳокотро чӣ гуна шарҳу тавзеҳ додааст?
3. Мафҳуми муҳокотро аз нигоҳи олимони форсу тоҷик шарҳ диҳед.
4. Қонуният ва заминаҳои муҳокотро маънидод намоед.
5. Муҳокот кадом масъалаҳоро фаро мегирад?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Таҳлилу баррасии образҳои мусбат ва манфии «Сармаддеҳ»-и Баҳманёр тавсия карда мешавад.

ЧЎЛПОН

Мо дар ин мавзӯ:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Чўлпон шинос мешавем;
- мазмун ва мўҳтавои ҳикояи «Лолаи зери барф»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон (Юнусов) соли 1897 дар шаҳри Андичон зода шудааст. Даставвал дар мадраса (1908–1912), сипас дар мактаби маҳаллии русӣ (тузем) (1912–1914) таҳсил мегирад. Ӯ ба ғайр аз фанҳои расмӣ ба омӯзиши Қуръон, илмҳои фалсафа ва таърих, осори суханварони форсу тоҷик тавачҷӯҳи қиддӣ зоҳир менамояд. Бахусус, ба осори Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Умари Хайём дилбастагии зиёд дошт.

Осори шеърӣ ӯ тавассути маҷмӯаҳои «Шоирони ҷавони ўзбек», «Бедорӣ» (1922), «Чашмаҳор» (1923), «Асрори сапедадам» (1926), «Соз» (1935) ва рӯзномаю маҷаллаҳои мухталиф ба дасти хонандагон расидаанд.

Якчанд ҳикояи ӯ, аз ҷумла, «Дар шабҳои маҳтобӣ», «Лолаи зери барф», «Духтари нонвой» аз намунаҳои барҷастаи насри ўзбек дар солҳои бистуми асри бист ба шумор мераванд. Романи «Шаб ва рӯз» (1936) ва асарҳои сахнавии «Ёрқинӣ», «Халили фарангӣ», «Кушанда» (1921), «Муҳаббат ва салтанат», «Ишқи чўпон» (1922) низ ба қалами ӯ мансуб аст (аксарияти ин асарҳо то замони мо боқӣ намондаанд).

Абдулҳамид Чўлпон 14 июли соли 1938 ба ҳабс гирифта мешавад ва дере нагузашта, 5-уми октябр дар атрофи Тошканд ўро парронда ба қатл мерасонанд. Ба адиб соли 1991 ҷоизаи давлатии ба номи Алишер Навоӣ ва соли 1999 нишони «Мустақиллик» дода мешавад.

БАРОИ ОМУЗИШИ АСАР ТАЙЁРИ МЕБИНеМ

ҲИКОЯИ «ЛОЛАИ ЗЕРИ БАРФ»

Як, ду, се, чор... панҷ; панҷ... шаш! Ҳафт, ҳашт, нӯҳ, даҳ...

Қирмиз – ранги сурхи баланд.

Тӯби хурдаки бо нахҳои қирмиз ороишёфта дук-дукунон рафту ба ниҳоли зардолуи қандак, ки дар бағали девори оғили зерзамини сабзида буд, бархӯрд ва ҷаҳида «шулуп» ба даруни ҳавз афтод...

Духтарон ҳама бо ҳам сарусадо баланд карданд:

– Вой, ман мурам, ба об ғалтид-у!

Шарофатхон тӯбро доштанӣ шуда аз пасаш давид ва дар канори ҳавз ба он нигарон истода монд...

Тӯб ба зерии об рафта дар миёнаҳои ҳавз сар боло кард ва нигоҳи духтарони ҳавасманду бозингарро ба худ ҷалб намуда, мағрурона ором ба шино даромад.

Духтарон чанд лаҳза ба тӯб, ки бо ноз дар рӯи об ҷо хуш мекард, чашм дӯхта, мулоим ба якдигар лабханд заданд.

Духтари хурди Тоҷиқассоб Турғунбуш ба боми оғил баромад ва аз як ғарам ҳезуми тут, ки ба гӯшае зер карда буданд, як шохаро шикаста ба лаби ҳавз баргашт.

Дар канор истода бо он оби ҳавзро ба сӯйи худ кашидан гирифт; духтарон «дув-в» дар гирди ӯ ҷамъ шуда, аз об баромадани тӯбро мунтазир монданд.

Лапиши мавҷҳои рӯи об ҳарчи бештар ба самти духтар гардан ҳам мекард, тӯб аз нисф ба об ғӯтида, гоҳ аёну гоҳе номаълум ором ҳаракаткунон ба соҳил расид.

Духтарон бо талотум онро гирифтанд. Шарофатхон тӯби шип-шилта тарро дар даст дошта, «ҳу, ногурехта мури ту, ба даст меафтайдаи-ку!» гӯён, ба замин зад. Аз ин ҳаракати ӯ духтари Абдуллоҷаллоб Тӯтихон ба қаҳр омад, дартоз рафта тӯбро аз замин бардошт ва гуфт:

Талотум – ба ҳам задани мавҷҳои баҳр.

– Ҳой, ин чӣ айб дорад? Ҷонаш набошад... худатон афтонда боз ҳам дуои бад мекунед? – ӯ тӯбро як дар об зада, лабашро газида, бо тамоми неру онро афшурдан гирифт.

Шарофатхон ба духтарҳо рӯ овард:

– Ҳар қадар афшурда хушк кунед, аз тӯби нам дигар фоида нест, боз кӣ тӯб дорад? – як лаҳза хомӯшӣ ба миён омад. – Э ман мурам, касе надорад? Салтанат, ту ки доштӣ?

– Оре, дар ман буд, парерӯз Гулнори беҳосият гум карда-
аст...

– Набошад, бозӣ ҳам тамом шуд пас...

– Не, бозии дигар мекунем!

– Э монед, аз тӯббозӣ беҳтараш ҳаст магар?

– Шарофатхон, худат наметавонӣ аз хона тӯби урусиатро
барорӣ? – Тӯби урусиам сӯроҳ шуда буд...

– Эҳ афсӯс, кай? – Хеле вақт гузашт.

Дар ҳамин асно аз даричаи боғ як духтарак
ҳарсосзанон баромада омад. Як он Турғунбуш
гуфт:

– Бубинед, хоҳари ман пайдо шуд, ҳоло
ӯро ба тӯб мефириستم.

Духтарон ҳама бо як овоз такрор карданд:

– Ҳа, ҳа, Фазилатро мефириستم!

Духтарчаи хурдак – Фазилат давида ома-
ду ба гардани хоҳарбузургаш овезон шуд.

– Он сӯтар равем, апа, як гапи аҷоиб дорам.

– Аҷаб, чӣ гапи аҷоиб будааст, гӯй, ҳамаамон шунавем!

– Не, фақат ба апаам мегӯям.

– Гуфтан гир, бе он ҳам апаат ба мо мегӯяд...

Хоҳарон ба лаби ҳавз рафтанд. Духтари гапдони Эшмати
нигаҳбон Тиллохон, ки шӯху ширинкор буд, аз ҷо хеста гуфт:

– Маълум гапи аҷоибаш, нагӯяд ҳам медонам.

– Агар донӣ, бигӯ!

– Чӣ ҳам мешуд, ба Турғунбуш домод омадагист! – ҳама
хандиданд.

Турғунбуш баргашта омада, бо шунидани сухани охир баланд
изҳор кард:

– Э марг ба Тиллохон, ба ман домод не, ба Шарофатхон
хостгор омадааст!

Духтарон ба якдигар нигоҳ карда монданд. Ранги рӯи Ша-
рофатхон суп-сурх шуда рафт, дар ҷойи истодаш гӯё шах шуд.

Асно – миёна,
байн, ҳангом.

Ҳарсос – ҳарсос за-
дан ба саҳти нафас
гирифтани (аз даво-
дав ё талвоса).

Тӯб чӣ гуна ба об афтид? Чаро духтарон аз гирифтани тӯби таршуда истиҳола карданд?

Падари Шарофатхон Самандарака солҳои пеш
савдогари номдоре буд. Дар айёми вазнин, дар вақти
гаронию касодӣ кори худро ба наҳви аҳсан анҷом ме-
дод, вале, билохира соли гузашта аввали баҳор хонасалот шуд.

Аҳсан –
офарин.

Ҳар чӣ дошт фурӯхта ба қарз супурд ва пас аз он ҳамчун сӯфии соф бастаи дари эшонино гардид.

Саҳариҳои барвақт ба дари эшон мерафт, новобаста аз ин ки мавъизае буд ё не, корҳои ўро анҷом медод ва ҳангоми шаб шомашро хӯрда ба хона бармегашт. Ба манзил омада, агар оби явғоне буд боз ҳам ягон қошуқ хӯрда, ба рӯи ҷойнамози маллааш менишаст ва тасбеҳи қаҳрабии худро чанд бор гардонда, дуоҳояшро хонда, сипас то нисфи шабу саҳариҳо ҳунг-хунг гиря карда мебаромад...

Мавъиза – он чӣ воиз мегӯяд; панд, насиҳат

Як рӯз дар манзили эшон зикри калони пуровоза доир гардид. Ба мавъизагӯӣ аз дигар шаҳрҳо низ воизони «оташиннафас» омаданд. Дохили хонақоҳ чунон серодам шуд, сӯзан партоӣ замин намеафтад. Зикри дар бомдод оғозшуда то намози хуфтан тӯл кашид.

Чанд нафар аз худ рафта, ба ин бару он бар ёзида дароз кашиданд, як-ду сӯфии ба ҷӯш омада аз зӯрии «ҷазаба» худро ба ҳавзи об андохтанд. Хуллас, он рӯз қиёмате барпо шуд.

Субҳи рӯзи дигар ҳазрати эшон дар назди меҳроби хонақоҳ нишаста буд, дар ду бараш сетоӣ шаш нафар воиз, понздаҳ нафар мурид...

Эшон сари мубораки хешро ба поин афканда ба «сукут» рафтааст.

Дар берун шӯру мағал, ҳаёҳу; яке гӯсфандеро кашола карда меоварад, дигаре нон бардошта меояд, савумӣ ҳам сарулибос...

Самандарака аз хонақоҳ баромад, ҳама назрҳои омадаро дид, як-як аз назар гузаронд.

– Ҳа бале, боракаллоҳ, бубинед ҷамоли Султон Орифро! – бо хушнудӣ бағал-бағал дуоҳои ҳазрати эшонро аз хонақоҳ бароварда беист арз кард сӯфии баромада ва ба Самандарака рӯ оварда гуфт:

– Ҳа, бойака, аз назр чӣ хабар?

Самандарака аз дарвоза хориҷ шуда истода ҷавоб дод:

– Як гап мешудагист, сӯфӣ!

Самандарака то ба хонааш расид бо ҳиссу ҳаяҷони дилаш даст ба гиребон буд. Ният дошт ба пири худ, ба устодаш чизе диҳад, ки дурустҳисобӣ боарзиш, калон ва шоиста бошад, дигар муридон мисли онро дода натавонанд. Аммо, дар хона моли арзандае нест.

Ҳар чӣ ба назар намоён буд, ба қарз рафтааст... Бисёр андеша кард, лекин чизи дилхоҳе наёфт. «Агар аҳволам чун пештара мебуд, аспӣ алоро тақдим мекардам...».

Дилаш сиёҳ шуд, сарвату давлате, ки як замон дошт, ба ёдаш омад: аспони алою йўрғадав, аспи мағрури зоти Маскав... се фойтун, заминҳо...

Самандарака чаро дар фикри супоридани молу ашёи арзишманд ба сифати назр дар андеша фуру меравад? Назр додан ба кӣ ва ба чӣ хотир буд?

Барои назр ҳама чиз дар назараш ночиз менамуд.

Меҳост василае диҳад, ки назрҳои дигар дар пеши он нопадид шаванд. Як он Йўлдоши бойбача ба хотираш омад. «Бойбача даҳ ботмон биринч, як аспи хуби бузқашӣ, як сарутан дод», аз хаёл гузаронд ӯ.

Бо ин андешаҳо то назди манзил омадани худро нафаҳмида мوند. Ҳамсараш ӯро дар пеши дар ниғаҳ дошт:

– Дар дохил занон нишастаанд, шумо ба хонаи дигар гузаред. Ба меҳмонҳо хӯрок пухта будам, ба шумо ҳам ош мебарорам!

Самандарака табақчаи ошро пештари худ кашид, чун каси дигар набуд, танҳо ба тановул пардохт. Хӯроқаш ҳанӯз нисф нашуда, кадбону омаду дар паҳлуяш нишаст ва гуфт:

– Хуб шуд ки ҳозир шудед, додояш, ба духтаратон хостгорон омада буданд, намедонистам чӣ гӯям.

– Киҳонд онҳо, аз кучо будаанд?

– Ҳӯ ана вай Азизаотин ва зани Рустамака... аз тарафи эшон худатон хостгор шуда омадаанд. «Чақ-чақ нақун ба арбоб, ки мезанад ба ҳар боб» беҳуда нагуфтаанд, Худо накарда, эшон ба болои ду занаш инро ҳам...

Бо шунидани ин хабар чашмони Самандарака мисли пиёла боз шуд: – Рост мегӯӣ, аз тарафи эшон омадаанд? Аҷиб, чаро эшон ба худам маънӣ накардаанд? – Ба ҳар ҳол, одами калон, ба хостгорон гуфтам, ки духтарам ҳанӯз хурд, акнун ба ҳафтдаҳ даромад. Ҳамин хел ҷавоб дода монам?

Назр – чизҳое, ки чун садақа дар роҳи Худо дода мешаванд.

Ботмон – воҳиди вазн: дар замонҳои гуногун ва дар ҳар минтақа миқдори ботмон ҳархела ва мутағайир будааст. Масалан, дар охири асри 19 дар Хўқанд як ботмонро (барои вазнирии ғалладона) ба 10 пуд, яъне ба 163,805 кг баробар медонистанд.

Тановул – хўрдан ва ё ошомидани таом.

Ҳамин дам аз берун овози зане шунида шуд: – Қумрибуш, меҳмонон хестанд!

Кадбону сари по рост шуд, дилвопас ба шавҳараш дида дӯхт. Самандарбой гоҳ духтари ҷавони худ, гоҳ эшонро ва боз он расми назру ниёзро аз сафҳаи хаёл гузаронд, дар охир, домод будани ҳазрати эшонро ба мадди назар оварду беихтиёр маслиҳат дод: – Бигӯй, ки худааш як духтарамон ҳаст, ўро ҳам ба ҳазрати эшон бахшидем, садақаи ҷонашон шавад!

Ин гапро шунида ранги рӯйи Қумрибуш канд, кабуд шуд, ба мисли сурат шах шуда, ба девор такя карда монд...

Шарофатхон духтари яккаву ягонаи Самандарака буд. Ў дар зебой, дӯхтудӯз ва шӯхтабъию таннозӣ ҳамто надошт. Агар дар кӯю гузар ду-сето ҷавон гирди ҳам меомаданд, ёфташон ҳамин Шарофатхон мешуд.

Пурсишҳое аз қабилли «Ин духтар ба кадом дӯстдоштаи Худо насиб кунад?», «Манзили киро обод созад?» онҳоро азоб меод. Вақте ки хабари ба эшон расидани Шарофатхон дар гузар овоза шуд, чанд рӯз пӯзи суханчинон бо ин баҳона гарм истод...

Пӯз – гирдо-гирди даҳон, фук, тумшуқ.

Дар кӯча аробаҳо паси ҳам давида, аз якдигар сабқат мегирифтанд.

Заноне бетартиб бар болои даҳ-понздаҳ ароба нишаста, «ёр-ёр» гӯён оромиро вайрон карда, фалакро ба сар мебардоштанд.

Аробакашҳо сандуқ, кӯрпа, гилем, бўғча ва дигар лавозимро дар ароба бор карда ва бар рӯйи бори худ як-ду пиразанро ҳам нишонда, бо баҳсу талош давутоз мекарданд.

Ин ҳама асбобкашӣ, ки бо садоҳои гулдурросӣ, шавқуну ҳаёҳу ва талотум мерафт, охирсар ба дари эшон наздик шуд. Дар миёни кӯча, дар атрофи гулхани калоне, ки алангааш осмонро мегирифт, як тӯда мард бо овози баланд «ёр-ёр» мегуфтанд, дар онсӯтари онҳо занону арӯсону духтаракон худро бо фаранҷӣ пӯшонида, ба дӯш қабо андохта, ба сарҳо рӯмол баста... гирд давра зада, ба «ёр-ёр»-гӯй шарик мешуданд.

Қабо – чома, либос.

*Тахта-тахта кӯп(у)рук тахтат бодо, ёр-ёр,
Чун духтари пайгамбар бахтат бодо, ёр-ёр!
Дароз-дароз аргамчин ба аргунчак ёр-ёр,
Чаканкурта мезебад ба келинчак, ёр-ёр!*

Зану мардҳое, ки дар атрофи гулхан чамъ шуда буданд, бо як овоз садо доданд: «Арӯс омад, арӯс омад!». Чанд нафар ҷавон бағал-бағал ғўзапоя оварда ба миёни гулхан партофтанд, оташ бештар забона зад, алангааш қомат афрохт.

Ҳар кас сари ҷо тапида ба ҷунбучӯл даромад. Бачаҳо ба самти омадани духтар давиданд. Бо шӯру ғавғо аробаҳо расиданд. Дар байни одамон овозҳо баланд шуд:

– Арӯс меояд, аробаи арӯс инҷост!

Аробакаш аспро қамчин зада, аробаи арӯсаворро намоишкорона аз миёни гулхан гузаронд ва дар наздикии дари даромад ниғаҳ дошт. Ҳамзамон садоҳое шунида шуд:

– Домодтӯра, домодтӯра! Куҷост тақсир? Гард, гард!

Як вақт пирамарде бо мӯйҳои сап-сафед, солхӯрдаи заифтан, аби зарбофте ба тан, камарбаста бо миёнбанди калон дар васати муридони ришсафеди худ оҳиста қадамзанон ба ароба наздик шуд. Боз сарусадо дар байни одамон баланд шуд:

– Бардоред, домодтӯра, бардоред акнун!

– Худро шердил гиред, тақсир!

– Ҳа, тақсир, қабул кунед!

Пирамард дастони ларзони худро ба ароба ёзонда духтарро бардошт ва ду-се қадам монда ба замин гузошт. Дубора ғалоғулаи халқ баланд шуд:

– Боракаллоҳ, тақсир, боракаллоҳ!

– Ҷаноби мо кам наоварданд!

– Ҳанӯз ҳам камари эшон бақувват будааст!

Васат – миён, байн.

Самандарака чаро ба хоҳиши хостгорон бидуни андеша ва дудилағӣ розӣ шуд? Оё ин амали ӯ аз рӯйи хоҳиш буд ва ё маҷбурӣ?

Ин шавқуну ҳаёҳу ва ҷунбучӯл то нисфи шаб давом кард. Дигар, он кӯчае, ки ҷойи тамошо буд, аз одам холӣ шуд, тип-торик ва хомӯшу бесадо ғўристонеро мемонд...

Мутарҷим Юнуси Имомназар

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Моҳияти ҳикояи «Лолаи зери барф»-ро чӣ ташкил медиҳад? Ҷанбаҳои тарбиявии ҳикояро баён кунед.

2. Оё қаҳрамонҳои ҳикоя барои амалӣ намудани мақсади нависанда хизмат кардаанд?
3. Тимсоли Шарофатхон дар ҳикоя чӣ гуна акс ёфтааст? Қаҳрамонҳои марказии ҳикояро тавсиф кунед.
4. Ҳикоя аз лиҳози сабку услуб аз ҳикояҳои нависандагони дигар чӣ фарқ дорад?
5. Мазмуни ҳикояро нақл кунед.

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Лолаи зери барф» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуни мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтаед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз ҳикояҳои Абдулҳамид Чўлпон «Дар шабҳои маҳтобӣ» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

ҶОНАТАН СВИФТ

Дар ин мавзӯ мо:

- доир ба мухтасари зиндагиномаи Ҷонатан Свифт шинос мешавем;
- мазмун ва мӯҳтавои ҳикояи «Саёҳати Гулливер»-ро муҳокима мекунем;
- дар ҳикоя баёни воқеаҳоро таҳлил мекунем.

БО МУАЛЛИФ ШИНОС МЕШАВЕМ

Ҷонатан Свифт 30 ноябри 1667 дар шаҳри Дублини Ирландия дар оилаи камбағал таваллуд шудааст. Падари ӯ чанде пеш аз таваллуди писараш фавтида, аҳли оиларо дар изтироб гузошт.

Аз ин рӯ, амаки падари сарватманд Годвин ба тарбияи писар машғул мегардад. Дар натиҷаи омӯзиши муттасил Свифт ба гирифтани дараҷаи бакалаврӣ мушарраф мегардад.

Ӯ ба ҳайси ҳаҷвнавис, очеркнавис, файласуф, шоир ва ходими ҷамъиятӣ, коҳини Англия-Англоӣ шинохта шуда, бештар ҳамчун муаллифи романи ҳаҷвии бадеии «Саёҳати Гулливер» маъруф аст, ки дар он кирдорҳои зишти аҳли башар ва камбудии иҷтимоӣро мавриди ҳаҷву танқид қарор додааст.

Ҷонатан Свифт 19 октябри соли 1745 дар Дублин, Ирландия вафот кардааст.

БАРОИ Омӯзиши асар Тайёрӣ МEBINEM

ПОРЧА АЗ АСАРИ «САЁХАТИ ГУЛЛИВЕР». БОБИ ПАНҶУМ. МАН ЧӢ ТАВР БА ҚАСРИ ШОҲ АФТОДАМ

Чашмгуруснагии хӯҷаин рӯз ба рӯз зиёд шудан гирифт. Ҳар қадар ки бойтар мешуд, ҳамон қадар бисёртар пул кор кардан мехост. Вай ҳар рӯз даҳҳо бор тамошо нишон медоду намонд, ки ман дурусттар дам гирам. Дар натиҷа ман чунон лоғар ва заиф шудам, ки танҳо устухонам монда буд. Хӯҷаин фикр кард, ки ман ба наздикӣ мемурам.

Лоғар – хароб, қоқина.

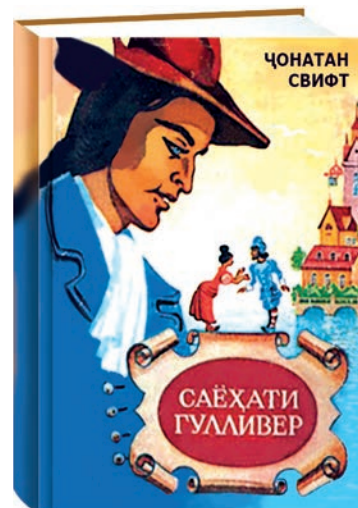
Дар ҳуди ҳамин вақт яке аз офитсерони подшоҳ асп давонда ба меҳмонхона омад.

– Малика амр кард, ки Одамчаро ба қаср биёрем, – гуфт вай ба хӯҷаини ман. – Раъи олии вай меҳоҳад бубинад, ки ин чӣ гуна ҳайвончае будааст.

Маро ҳамон замон ба қаср бурда ба малика нишон доданд.

– Одамча, – гуфт малика, – ман меҳоҳам, ки ту дар ҳамин қаср монӣ ва дар ҳамин ҷо зиндагӣ кунӣ, чӣ гуфтӣ – розӣ-мӣ?

– Ҷаноби оӣ, – гуфтам ман таъзимкунон, – ман бо ҷону дил меҳостам дар пеши шумо монам, лекин намедонам хӯҷаин ҷавоб медода бошад, ё не.

Хўцаинро Ҷеғ зада оварданд. Малика аз вай пурсид, ки ба нархи дуруст маро ба ў фурушад. Хўцаин ба ҳазор тилло розӣ шуд. Ҳазиначӣ дарҳол пулро оварда шумурда дод.

Ман аз малика хоҳиш кардам, ки Доячаамро дар ҳамин ҷо ба пеши ман монанд. Малика розӣ шуд. Доячаам аз ҳад зиёд хурсанд шуд; вай маро чунон дӯст медошт, ки аз ман ҷудо шуда наметавонист. Хўцаин низ шод шуд, зеро духтарчаи вай акнун ба хизмати дарбор дохил шуда буд. Вай дар вақти рафтаниш бо ман дӯстона хайрухуш кард, аммо ман чизе нагуфтам. Аз ин мардаки чашмгурусна бисёр қаҳрам омада буд.

Доя – зане, ки тифлонро дар оила парасторӣ мекунад.

Аз ҳамон рӯз сар карда зиндагии ман осонтар шуд. Малика ба ман ғамхорӣ мекард. Дуредгари қаср бароям як ҳавличаи ҷўбин сохта дод. Дар даруни ин бино танҳо як хона буд, ки ҷои хоби ман ҳисоб мешуд. Шифти хона бо ҳалқа дуруст карда шуда буд, ки дар вақти даркорӣ кушода-пӯшида мешуд. Дар хона як кати лӯхтак ва ду шкафи либосовезӣ монда шуда буд. Ҳар пагоҳӣ Дояча шифти хонаро бардошта катро ба берун мебаровард ва хонаро тоза мекард. Шабҳо катро боз ба хона дароварда мемонду бомро мепӯшонид. Ғайр аз ин, барои ман аз устухони фил ду курсича, ду столча ва як ҷевони либосовезӣ дуруст карда доданд. Барои он ки дар вақти аз як ҷо ба ои дигар бурдани хона ягон ҷои ман лат нахӯрад, тамоми деворҳои хона бо матои мулоим пӯшонида шуда буд. Ман хоҳиш кардам, ки дари хоначаро қулфу калиддор кунанд, чунки метарсидам шабона мабодо калламушҳо ба хона надароянд. Устои оҳангар ба қулфи дар як калидчаи майда сохт, ки то ҳол дар ин ҷо касе надида буд. Ин калидча базӯр ба кисаи ман меғунҷид, аммо ман вайро ҳамеша бо худам гирифта мегаштам, вақти хоб дари хонаро мақкам карда мегирифтам. Аз матои шоҳӣ барои ман костюм дӯхта доданд. Бо вучуди он ҳам ин шоҳӣ аз кӯрпаҳои мо ғафстар буд ва муддати дароз ман ба ин костюми нави худ одат карда натавонистам.

Шоҳӣ – матои аз нахи абрешимӣ бофташуда, ҳарир.

Вақте ки костюм тайёр шуд, малика маро рост кунонида ба кабинети шоҳ бурд, ки ба шоҳ – шавҳари худ нишон диҳад.

– Кай боз шумо бо ин гуна ҳайвончаҳо ҳавас пайдо кардед, хоним? – гуфта шоҳ пурсид ва оҳиста ба ман нигоҳ кард.

– Ҷанобашон, хато мекунед, – гуфт Малика, – ин одамчаи майда худӣ мову шумо барин одами боақл аст.

Малика маро ба болои столи хатнависӣ монду фармуд, ки саргузашти худамро ба шоҳ ҳикоя карда диҳам. Вақте, ки ман

ҳикоя мекардам, шоҳ бодикқат ба ман нигоҳ мекард ва зиёдтар дар ҳайрат мемонд. Аммо ба ман чунин менамуд, ки шоҳ ба гапҳои ман ин қадар ҳам бовар намекунад. Саргузаштҳои ман барои вай бисёр ҳам ҳайратангез буданд.

Шоҳ се нафар калонтарин донишмандони давлати худашро даъват карда овард. Ин ҷанобон маро бодикқат ба воситаи пурбин аз назар гузаронда, ба ҳамин қарор омаданд, ки ман заифтарин махлуқи дунё ҳастам.

Махлуқ – халқшуда, офарида, махлуқи аҷиб.

– Вай дуруст тохта наметавонад, – гуфтанд онҳо, – ба дарахт баромада наметавонад ва дар замин барои худаш лона – хона сохта наметавонад. Аҷаб, чӣ тавр вай зиндагӣ мекунад ва хӯроқаш чӣ бошад?

Ба ман фармуданд, ки даҳонамро кушода дандонамро нишон диҳам.

– Дандонҳояш ҳам худи дандонҳои мо барин, – гуфтанд донишмандон. – Лекин ин одам барои худ чӣ хел авқот меёфта бошад? Ҳар як муш аз ин одамча дида даҳ маротиба қувватноктар аст. Ҳар чи тавр гурба бо панҷаҳояш пачақ, карда мепартояд. Эҳтимол авқоти ин одамча аз тўқумшуллук ва ҳар гуна ҳашарот иборат бошад.

Онҳо боз аз сари нав ба фолбинӣ сар карданд, ки ман чӣ тавр махлуқ ва аз кучо пайдо шуда бошам. Аммо ҳар чи қадар фикр кунанд ва ҳар гуна зӯр зананд ҳам, дар бораи ман ягон гапи дуруст гуфта натавонистанд.

Шоҳ дарғазаб шуда донишмандонро зада ба хонаашон ҳай кард. Вай фаҳмид, ки ман рост мегӯям, аммо донишмандони вай ҳатто намедонанд, ки дар он тарафи баҳр ҳамин гуна ман барин одамони хурд зиндагӣ мекунанд.

– Ман аз шумо хоҳиш мекунам, ки ба ин одамчаи аҷиб дурусттар ғамхорӣ кунед, – гуфт шоҳ ба занаш. – Монед вай дар ҳамин ҷо, дар қасри ман зиндагӣ кунад ва ҳеҷ мӯҳтоҷӣ нақашад.

Малика маро чунон дӯст дошт, ки ҳар рӯз дар вақти хӯроқхӯрӣ ба пеши худаш ҷеғ мезад. Столчаи маро ба паҳлуи оринчи чапи вай мегузошанд. Ман дар қафои стол нишаста дар табақчаҳои нуқрагин таом мехӯрдим. Малика мегуфт, ки табақчаҳои ман ба косаю табақҳои лӯхтакчаҳо, ки дар магазинҳои бозичафурӯшӣ мефурӯшанд, монанд аст. Дояча зарфҳои маро

Оринч – бандгоҳи соид ва бозу.

баъд аз ҳар таомхӯрӣ мешуст ва ҳамеша онҳоро дар қуттии нуқрагин бо худаш гирифта мегашт.

Ман ҳиссаи гӯшти худамро майда-майда карда ба оҳистагӣ меҳӯрддам. Малика бошад, як ронро бутун ба даҳонаш меандохт, баъд аз болояш бо қадаҳи калоне вино менӯшид. Калонии қадаҳ бочкаи мо барин буд; вай майи ин қадаҳро дам нагирифта менӯшид.

Ман як қадар ба великанҳо одат карда, ҳатто бо онҳо дӯстӣ пайдо кардам. Ҳамаи онҳо бо ман бо меҳрубонӣ ва бо хушӣ рафтор мекарданд. Танҳо як нафар паканачаи дарборӣ ба ман оромӣ намедод. То омадани май вай хурдтарин одами он мамлакат ҳисоб мешудааст. Ҳама ба вай нигоҳ карда ҳайрон мемондаанд. Вақте ки ман пайдо шудам, одамон ба вай ҳеҷ аҳамият надоданд; ман аз ин пакана чандин маротиба хурдтар будам. Пакана аз ман аз ҳад зиёд дарғазаб буд. Вай аксар маро оташин менамуд ва маро масхара мекард. Ман ҳам аз вай намемондам ва то мумкин буд ба ҳазлаш ҷавоб медодам. Пакана боз ҳам зиёдтар дар қаҳр мешуд.

Қадаҳ – зарф барои нӯшидани шароб.

Рӯзе дар вақти хӯрокхӯрӣ малика иликро аз устухон афшонда гирифт устухони холиро ба табақча монд. Пакана инро дида, давида аз ҷояш хест ва маро бо ҳар ду дасташ аз болои курсӣ бардошта ба даруни устухони холӣ андохт. Ман то кифтам ба даруни вай даромада рафтам. Дояча дар ин вақт ба пеши буфет рафта буд ва малика ҳам аз ин ҳол беҳабар монд. Ман шарм дошта, дод нагуфтам, барои ҳамин дам назада шиштан гирифтам. Хайрият, ки устухон гарм набуд, набошад поям дар дарунаш месӯхт. Ниҳоят, малика ин кори паканаро дида маро аз устухон кашида гирифт. Паканаро соз карда кӯфтанд, агар ман ба миёна намедаромадам, тамоман аз кор зада пеш мекарданд. Бо ҳамин ин воқеа пасанда шуд.

Пасанда – хобондан, хомӯш кардан.

Аммо пакана бо ин дам нашуд. Вай хост, ки аз ман дурусттар қасд гирад. Рӯзе дар вақти таомхӯрӣ вай аз гиребонам гирифт ба даруни косаи нуқрагини қаймоқнок партофт. Ман то гӯшҳоям ба даруни вай ғӯтида рафтам, агар обдониро намедонистам, ба тагаш ғӯтида мерафтам. Дояча дар ин вақт дар хонаи дигар буд, малика бошад чунон саросема шуд, ки чи навъ ба ман ёрӣ доданаширо надониста монд. Хуб шуд, ки дар ҳамин вақт Дояча расида омаду маро аз даруни қаймоқ

кашида гирифт, баъд дар ҷои хоб хобонданд. Либосамро кашидар партофтанд, вай тамоман расво шуда буд. Паканаро боз хуб сарзаниш карданд ва дар болои ин маҷбур карданд, ки қаймоқи ман афтидагиро бихӯрад. Малика аз пакана бисёр дарғазаб шуд ва баъд аз чанд рӯз ӯро ба як хоним – дугонааш инъом кард. Аз ҳамон рӯз ман бо ин бачаи бадкирдор дигар рӯ ба рӯ нашудам.

Аз чӣ сабаб одамчаи хурд таваҷҷӯҳи маликаро ба худ ҷалб кард. Дар аввал ба нақлу ривоятҳои ӯ чаро дигарон эътимод накарданд? Одамчаи хурд аз дасти кӣ бештар азият мекашид? Барои чӣ?

ДАР ВАҚТИ САЁҲАТ БА САРИ МАН ЧӢ ГУНА ВОҚЕАҲО ОМАД

Саломатии ман рӯз то рӯз як дараҷа дуруст шудан гирифт. Дояча тез-тез маро барои ҳавои тоза гирифтанд ба сайругашт мебард. Устои харроти подшоҳӣ барои ба сайругашт бурдани ман қуттии махсус сохта дода буд. Тирезаҳои қуттӣ бо сим кашада шуда, аз ду тараф ду ҳалқаи маҳкам шинонида буданд. Дояча аз ин ҳалқаҳо тасмаи чармин гузаронида, вайро ба миёнаш мебастанд. Баъд мо ба ароба савор шуда ба саёҳат мерафтем.

Харрот – чӯбтарош, он ки ба воситаи олати махсус чӯбу ашёи дигарро тарошида аз он ҳар гуна ашё месозад.

Баъзан Дояча қуттиро бо кучер – аробакаш мебард, вай қуттиро дар болои зонуяш мегузошт. Ман гоҳ аз як тиреза ва гоҳ аз тирезаи дигар нигоҳ карда, воқеаҳои дар кӯча шуда истодагиро тамошо мекардам. Дар қуттии ман як ҷои хоби сафарӣ, ду стул ва як стол мавҷуд буд. Ҳамаи ин асбобҳо дар даруни қуттӣ маҳкам парчин карда шуда буданд. Дар шифти қуттӣ алвонҷи тӯрӣ овехта буд. Ҳар вақт аз ларзиши ароба монда шавам, ба алвонҷ даромада арғунҷак мепаридам.

Парчин – бо мех сахт часпонида шуда.

Мана, мо бо Дояча аз кӯчаи калонтарини шаҳр гузашта рафта истодаем. Аз ҳар ду тараф иморатҳои баланд қад кашадаанд, дар ҳама ҷо мардум гурӯҳ-гурӯҳ ҷамъ шудаанд. Ана, моҳигирон наҳангҳои калон-калонро ба бозор оварда истодаанд. (Камбағалҳои ин шаҳр аз гӯшти наҳанг шӯрбо мепазанд. Гӯшти наҳанг бемазза мешавад, лекин арзон аст). Ана, дастаи савораи аскарӣ подшоҳӣ омада истодааст. Ин даста барои машқи ҳарбӣ

меравад. Великанҳои савора ба майдон рафта, баробари шунида-ни фармон якбора шамшерашонро ба даст мегиранд ва дар ҳаво бозӣ мекунонанд. Гӯё шамшер не, балки даҳ ҳазор барқ ба якборагӣ дар болои сар мекурахшанд.

Ана, як тӯда одамони даҳаняла дар атрофи аробаи мо ғун шуда-анд, онҳо дод мезананд, механ-

данд ва бо ангуштони худ маро нишон медиҳанд. Ман ба даруни хонаи худам бармегардам ва тирезаҳоро маҳкам мепӯшам, ки аз ин овози пурғулғулаи баланд қар нашоам.

Аксар вақтҳо Дояча маро ба боғи подшоҳӣ бурда, аз қуттӣ мебаровард ва ба замин сар медод, ки сайругашт кунам.

Дар ҳамон вақтҳое, ки ҳанӯз пакана дар қаср зиндагӣ мекард, рӯзе мо бо вай дар назди дарахтчаҳои себ мегаштем.

– Ин дарахтро бинед, – гуфтам ман ба вай.
– Тамоми дарахтон дароз-дарозу аммо мана ин дарахтчаҳои себ пастакак, худи одамони пакана барин.

Пакана фикр кард, ки ман ба қасди вай мегуфта бошам, аз ин гапам бисёр бадқаҳр шуд. Вай поида гашт, вақто ки ман аз таги дарахтчаҳои себ мегузаштам, якбора дар болои сарам дарахтро афшонид. Аз дарахт себҳои калон омада афтидан гирифтанд. Калонии ҳар себ бочкача барин буд. Як себ омада ба кифтам чунон зад, ки ба замин дароз кашида ғалтидам. Малика мехост, паканаро ҷазо диҳад, лекин ман ба миёна даромада вайро халос кардам.

Дар вақти дар мамлакати великанҳо зиндагӣ карданам, бисёр ҳодисаҳои бадбахтона аз сарам гузашт. Ман барин одамчаи хурдро азоб додан кори мушқил набуд. Рӯзе дар боғ бе Дояча сайругашт мекардам, ки якбора жолаи саҳт борид. Донаҳои жолаи боридаистода чунон омада задан гирифтанд, ки ман ба замин афтода қариб аз ҳуш рафтам. Як навъ карда гавак-гавак ба даруни ҷӯя рафта даромадаму рӯямро ба замин карда хобидам. Вақте ки Дояча маро кофта ёфт, ман ба мурдан наздик расида будам. Баъд аз ин воқеа даҳ рӯзи озод ман дар кат начунбида хоб кардам.

Дар худи ҳамон боғ ба ман боз як воқеаи бадбахтонае рӯй дод. Ин дафъа ҳам танҳо мегаштам. Дояча бо дугонаҳои худаш дар гӯшаи дигари боғ бозӣ мекард. Ман дар таги дарахт дароз кашида хоб рафта, дам мегиррифтам ва саргузаштҳои аҷиби

Пакана – одами пасиқад, кӯтоҳқад.

Гавак – бо зону ва оринҷ роҳ рафтан, ҳаракат кардан.

худамро аз фикр мегузаронидам. Баногоҳ аз байни буттаҳо як саги сафеди калон баромада омаду маро ба даҳони худ гирифта, ба пеши хўчаинаш – боғбон бурд. Вай боғбонро пайдо карду маро оҳиста ба пеши пой ӯ гузошт ва думи худро ҷунбонида ба як гўша истод. Хуб, ки саги ёд гирифтагӣ будааст: вай на танҳо ягон ҷоямро нагазид, ҳатто ягон ҷои либосамро надарронд. Боғбон бисёр тарсид. Вай маро аз замин бардошта гирифтун аҳволпурсӣ кард. Ман аз зарби тарс нафас гирифта наметавонистам ва чизе нагуфтам.

Баъд аз ин ҳодиса Дояча худамро танҳо ба ҳеч ҷой намонд. Ин ҳол маро бисёр хафа кард. Ман саёҳати танҳо-танҳои худамро дўст медоштам. Дар танҳои дар бораи худ фикр кардан ва ватани дури худро ба хотир овардан хуб ва осонтар аст. Аз ин сабаб баъзе воқеаҳои нохуши майдари аз Дояча пинҳон мекардам.

Рўзе як калхот рост ба тарафи ман парида омад, агар ман аз вай дар таги бутта руст намешудам, чанг зада гирифта мебард. Дафъаи дигар ба лонаи кўрмуш афтида, то гардани худ гўтида рафтам ва либосамро тамом олондам. Паррандаҳои майда аз ман қатъиян наметарсиданд. Аксаран онҳо аз паҳлуи ман ба ҳар тараф меҷаҳиданд, ки барои худашон кирм ва гамбусак пайдо кунанд. Ба хотир дорам, ки як зоғчаи нобакор ҷӣ тавр самбўсаи дар дастам будагиро бо нўлаш зада гирифт. Самбўсаро Дояча барои ноништа ба ман дода буд. Ман хостам самбўсаро аз вай пас гирам, лекин зоғ рўяшро ба тарафи ман гардонида ба дастам сахт нўл зад. Маҷбур шудам, ки аз баҳри ноништаам гузарам.

Ҳатто оруҳо ҳам аз ман наметарсиданд. Боре ман дар пеши тиреза нишаста, нону мураббо мехўрддам. Якбора виззоси бисёр баланде ба гўшам расид, гўё бист сурнай ба якборагӣ дар таҳти тирезаи ман навохта мешуд. Ба хона якчандто ору парида даромад, ки калонии ҳар кадомаш кабк барин буд. Оруҳо парида худашонро ба мураббо заданду нонамро ба ҳар тараф кашола карда бурданд. Онҳо виззасзанон ба чор тарафи хона мепариданд. Ман шамшерамро гирифта ба ин ҳашароти зарарнок ҳамла кардам. Чортоашро зада афтондам, дигарашон аз тиреза баромада гурехтанд. Оруҳои кушта шудагӣ рўболо хобида ҳанўз ҳам нешҳояшонро мечунбониданд. Нешҳои онҳо сўзан барин дароз ва тез буданд. Ҳар чори ин оруҳоро ман нағз нигоҳ дошта, баъд бо ҳамроҳи дигар чизҳои камёб ба Англия овардам. Се оруро ба музей, якеашро барои хотира дар хонаи худам мондам.

Чаро Гулливер новобаста аз он ки хафвнок бошад ҳам, танҳо саёҳат карданро дӯст медошт? Ба фикри шумо ӯ се оруро чаро ба музей гузошту ва як оруро бо худ нигоҳ дошт?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Оё воқеаҳои дар ҳикоя овардашуда ҳақиқӣ ҳастанд? Одамчаи хурд чӣ тавр ба қасри шоҳ афтод?
2. Ҷро дар қаср чӣ гуна истиқбол карданд? Малика ба ӯ чӣ хел муносибат мекард?
3. Моҳияти ҳикояи «Саёҳати Гулливер»-ро чӣ ташкил медиҳад? Ҷанбаҳои фантастикаи ҳикояро баён кунед.
4. Симои одамчаи хурд дар ҳикоя чӣ гуна тасвир шудааст? Қаҳрамонҳои марказии ҳикояро тавсиф кунед.

БО ГУРҶҲ КОР МЕКУНЕМ

Ҳикояи «Саёҳати Гулливер» аз ҳикояҳои дигари шумо мутолиакарда бо кадом ҷиҳат ва хусусиятҳояш фарқ мекунад? Аз мазмуни мӯҳтавои ҳикоя шумо чӣ панд гирифтед? Оё воқеаҳои ҳикоя аз ҳаёти реалӣ гирифта шудаанд ва ё тасвири ҳаёли? Барои чӣ?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Яке аз қиссаҳои Ҷонатан Свифт «Қиссаи бочка» барои мутолиа тавсия карда мешавад.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ВОСИТАҲОИ ТАСВИРИ БАДЕЙ

Назарияи адабиёт

Санъатҳои бадеӣ яке аз воситаҳои муҳими тасвири бадеӣ, ки бо ёрии онҳо санъаткор фикр, ғояву мақсад ва мазмунеро дар шакли мӯҷазу таъсирбахш ифода менамояд. Санъатҳои бадеӣ воситаи муҳими ороиши суҳан буда, дар адабиёти бадеӣ ҳамчун унсури шакл дорои соҳти нисбатан устувори анъанавӣ мебошанд. Санъатҳои бадеиро дар адабиётшиносии гузашта бо унвони илми бадеъ ёд кардаанд, ки он яке аз ҷузъҳои сегонагии илми балоғат, яъне маонӣ, баён ва бадеъ аст. Дар гузашта аркони баён, бадеъ ва маонӣ аз ҳамдигар фарқ мекарданд. Масалан, талмеҳ, истиора, муболиға, киноя аз воситаҳои баён буданд, вале дар замони ҳозира ҳамаи онҳоро санъатҳои бадеӣ меноманд.

Бадеъ – ҳар чизи нав, тозабаромад; аҷиб, ҳайратангез; илми бадеъ илме, ки дар он аз санъатҳои калом ва тарзи ифодаи зебо ва нафис суҳан меравад.

Дар адабиёти асрҳои миёнаи тоҷик санъатҳои бадеӣ ҳамчун шакли ифодаи маъно маъмул будаанд. Санъатҳои бадеӣ шакли асосии тасвири бевосита ё образноки воқеият мебошанд. Дар санъати бадеӣ калима ҳамчун шакли бавоситаи ифода аксаран ба маънии аслии худ намеояд. Масалан; дар ҷумлаи «Шере ба майдон омад» калимаи «шер» ба маънои асли – дарранда наомада, балки одами далерро ифода мекунад. Санъатҳои бадеӣ ҳамчун воситаи ифода шакли дорои маъно ва дар айни замон шакли тафаккури эҷодии нависанда мебошанд. Вазифаҳои маънавию шаклии ҳамаи санъатҳои бадеӣ як хел нест. Санъатҳои бадеӣ, ки образи шеърӣ ба вуҷуд меоранд, санъатҳои бадеии асосӣ мебошанд. Ягонагии инъикоси бадеӣ ба маҷмӯи образҳои шеърӣ ва образҳои мутаҳаррик, хоҳ лирикӣ ва хоҳ эпикӣ вобаста аст. Аз ин рӯ, образи шеърӣ ҳамон ҷузъиёти бадеии асар аст, ки бунёди образноки асари бадеиро фароҳам меорад. Ба ин гурӯҳ ташбеҳ, истиора, талмеҳ, киноя, тазод, иғроқ, ирсоли масал ва ғайра дохил мешаванд.

Қисми зиёди санъатҳои бадеиро тарзҳои гуногуни баёни маънӣ ба мисли тарсеъ, таҷнис, ҳусни матлаъ, ҷамъу тафриқу тақсим, муруоти назир, истиғроқ, акс, суолу ҷавоб ва ғайра дар байти шеър дар бар мегирад. Баъзе аз санъатҳои бадеӣ аз қабилҳои санъатҳои мақлуб, музореъ, мувашшақ, муҷаррад, муқаттаъ, муқаррар ва ғайра бунёди лафзбозӣ ва шаклпарастӣ доранд. Қисми асосии санъатҳои бадеӣ барои назму наср муштараканд, вале баъзеи онҳо ба монанди акс, тазмин, рад-ул-аҷз илла-с-садр, тааҷҷуб ва ғайра танҳо дар назм истифода меша-

ванд. Санъатҳои бадеиро маъмулан ба ду қисм ҷудо мекунанд: санъатҳои лафзӣ ва санъатҳои маънавӣ. Ин тақсимоат нисбӣ мешавад; баъзе санъатҳои бадеӣ барои ин ду навъ муштараканд.

Ба гурӯҳи улуми сегонаи адабӣ чиҳро дохил мешаванд? Санъатҳои бадеиро чаро воситаҳои тасвири бадеӣ мегӯянд?

МУҲОКИМА МЕКУНЕМ

1. Бадеъ – ҳамчун мафҳуми адабиётшиносӣ чӣ маънӣ дорад?
2. Санъатҳои бадеӣ ба чанд қисм тақсим мешаванд?
3. Мафҳуми балоғатро аз нигоҳи олимони форсу тоҷик шарҳ диҳед.
4. Зери мафҳуми санъатҳои маънавӣ чиро мефаҳмед?
5. Санъатҳои лафзӣ аз санъатҳои маънавӣ чӣ фарқ доранд?

БАРОИ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Мутолиаи «Санъати суҳан»-и Тӯрақул Зеҳнӣ тавсия карда мешавад.

Э 94 **Адабиёт** [Матн] : китоби дарсӣ синфи 6 /И.А. Эшонқулов, Ҷ.Ш. Эшонқулов, Р.Ҷ. Абдуллаев. – Тошканд: Маркази таълими Республика, 2022. – 224 саҳ.

ISBN 978-9943-8174-3-2

УЎК 821.222.8(075.3)

КБК 83.3(5Тожд)я72

O'quv nashri

ILHOM ESHONQULOV, JUMANAZAR ESHONQULOV,
RAMAZON ABDULLOYEV

ADABIYOT

Ta'lim tojik tilida olib boriladigan maktablarning
6- sinfi uchun darslik

Рассом Андрей Чапленко

Муҳаррир *Таваккал Чориев*
Муҳаррири техникӣ *Екатерина Степанова*
Рассом-дизайнер *Шамсуддин Ходжаев*
Мусахҳеҳ *Ҷамшед Ҷумақулов*
Муҳаррири хурд *Матлуба Салимова*
Саҳифабанд *Саодат Азизтоева*

Ба чопаш2022 имзо шуд. Андозаи 60X84¹/₈.
Гарнитурани «Ариал». Кегели 12 шпондор.
Бо усули офсет чоп шудааст.
Ҷузъи чопии шартӣ 26,04.
Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 23,38.
Теъдоди нашрнусаха. Фармоиши № 22-38.

Ўадвали нишондоди ҳолати китоби дарсии ба ичорадиҳанда

№	Ному насаби донишомӯз	Соли хониш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифтани	Имзои роҳбари синф	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои роҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Ўадвали болой ҳангоми ба ичора додан ва дар охири соли хониш баргардонида гирифтани китоб аз тарафи роҳбари синф аз рӯйи меъёрҳои зерин пур карда мешавад:

Нав	Ҳолати китоб ҳангоми бори аввал супоридан.
Хуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоб ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳояш ҳаст, надаридааст, ҷудо нашудааст, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, қанорҳояш қоҳида, якчанд хатҳо қашида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир гаштааст. Варақҳои ҷудошудааш аз нав таъмир гашта, дар баъзе саҳифаҳо хат қашида шудаанд.
Ғайриқаноатбахш	Муқова даридааст ва ба рӯйҳояш хат қашида шудааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат қашида, ранг карда партофта шудааст. Китобро барқарор карда намешавад.